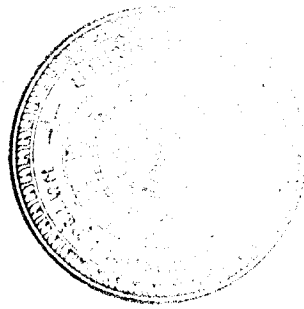

พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม

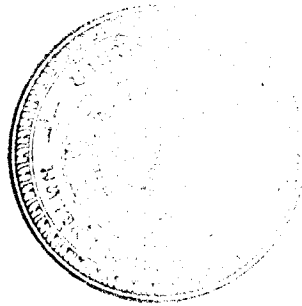
นางสาวศศิวรรณ กำลังสินเสริม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม

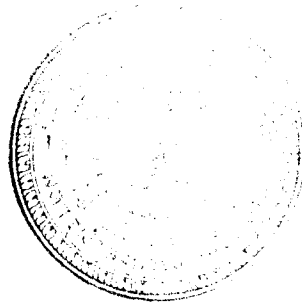
นางสาวศศิวรรณ กำลังสินเสริม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE BUDDHIST PARADIGM IN THE WAY OF LIFE
AT THE AGE OF CONSUMERISM**

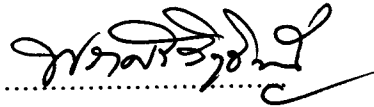
Mrs. Sasiwan Kamlungsinerm

**A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2007**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำนวยให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

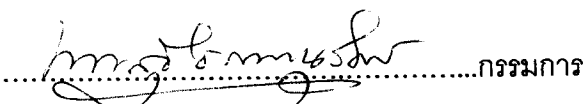
(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก)

.....กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

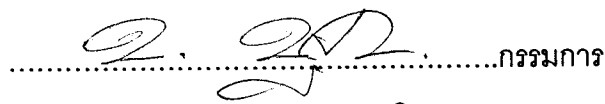

.....กรรมการ

(ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์)

.....กรรมการ

(รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร)

.....กรรมการ

(ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมานุวัตร

ประธานกรรมการ

ศ.ดร.จำนงค์

อติวัฒนสิทธิ์

กรรมการ

วิทยานิพนธ์ : พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม

ผู้วิจัย : นางสาวศศิวรรณ กำลั่งสินเสริม

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริภาณ) ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.

: ศ.ดร.จันทน์ อติพัฒนสิทธิ์ ป.ธ. ๖, พธ.บ., M.A., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาวเคราะห์ความหมายและความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตของสังคมไทยในด้านวิถีชีวิต ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ๒) เพื่อศึกษาวเคราะห์พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นที่เข้าใจอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๓) เพื่อพัฒนากะบวนทัศน์ตามแนวพุทธมาใช้ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยมอย่างมีความสุขและยั่งยืน

ผลการวิจัยพบว่า ผลสำเร็จของกระบวนการบริโภคนิยม อยู่ที่ความสามารถในการกุมความคิดของคนในสังคมให้มีกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตว่า ต้องเป็นคนทันสมัย ร่ำรวยสิ่งอำนวยความสะดวก กลายเป็นค่านิยมที่ไม่ได้ส่งผ่านเฉพาะสื่อสารสนเทศประเภทต่างๆ เท่านั้น หากยังได้รับการปลูกฝังโดยสถาบันต่างๆ ในสังคม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ทำให้พฤติกรรมของความคิด คำพูด การกระทำ วิถีชีวิตและกลไกต่างๆ ในสังคมถูกรอบงำด้วยวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้คนไทยเคลื่อนออกจากศีลธรรม เห็นเงินเป็นใหญ่ คิดหาหนทางลัดเพื่อบรรลุประโยชน์ตน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบใดๆ

ดังนั้น เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดี มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัวและภายในจิตตนได้อย่างชัดเจน ไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง จนสามารถฝังรากลึกกลง

ในจิตตนจนเป็นลักษณะนิสัยใฝ่ดี มีสัมมาทิฐิ เพื่อให้สัมมาทิฐิเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นไปเพื่อสร้างสมดุลให้แก่ชีวิตทั้งด้าน ศีล สมาธิ และปัญญา โดยอาศัยปัจจัยสองด้านคือ การคบกัลยาณมิตร และการคิดอย่างถูกวิธีหรือคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีการบริหารจัดการทรัพยากรที่นำมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ พิจารณาถึงคุณค่าแท้ก่อนเสพใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคอย่างมีสติ ตามหลักอปัสเสนธรรม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียงตามหลักสันโดษ คือยินดีตามมี พอใจตามได้ ตามสมควรแก่เพศภาวะและฐานะของตน

นอกจากนี้ บุคคลผู้ใฝ่ดี มีสัมมาทิฐิ พร้อมทั้งจะเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นและมีวินัยต่อตนเองด้วยการละกรรมกิเลส ๔ สมนามัคคีด้วยการละอคติ ๔ พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนต่อคนรอบกายที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างเต็มกำลังความสามารถตามหลักทศ ๖ ไม่ทำลายเศรษฐกิจด้วยการเว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวง ร่วมมือกันปกป้อง บำรุงรักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการขยายเครือข่ายคนดี โดยนับหนึ่งที่ตนเอง แล้วขยายสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

Dissertation Title : The Buddhist Paradigm In The Way Of Life
AT The Age Of Consumerism

Researcher : Mrs. Sasiwan Kamlungsinserm

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Suthithammanuwat (Thiab Siriñāṇo) Pali IX,
M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)

: Prof. Dr. Chamnong Adivatanasit Pali VI, M.A.
(Sociology), Ph.D. (Sociology)

Date of Graduation: 20 March, 2008

Abstract

The research of the Buddhist paradigm in the way of life at the age of consumerism consists of 3 objectives namely: 1) for analytical study of the meaning and the background of the social world changing at the age of globalization influential to the paradigm of Thai societies in the way of human beings' lives, of societies, of economics and of environments or nature, 2) for analytical study of the Buddhist paradigm in the happy lives and fully aware of social changing as appearing in the Tipiṭaka, 3) for the development of the Buddhist paradigm to obtain the sustainable happiness at the age of consumerism.

From the research, it is found that the result of the process of consumerism depends on the ability of controlling the ideas possessed by the people in societies to enable them to have the paradigm in carrying out their lives to be modern and fully equipped with accommodating materials. This value has become a part of Thai culture. This causes the process of thought, speech, action and ways of life to be overwhelmed with consuming culture, and causes Thai people to be away from morality for the sake of money and personal benefit without consideration of the consequences to arise.

Therefore, in order to cause the Thai societies to be in the excellent way of life full of wisdom and to depend on themselves happily and properly, and to be with resistance and be aware of external and internal changes without taking consumerism as the goal. Thus, one must adopt the essence of the Buddha's teaching in one's life so earnestly that it may take deep root in the mind and become the habit. That is to have good aspiration and Right Understanding (Sammādiṭhi). The Right Understanding continuously plays important roles to lead human beings' lives and drive the way of life development according to the Middle Path. There are also some needs of the integration in order to balance all dimensions of lives, namely: morality, mental

and intellectual doctrines by using two factors: to have good spiritual friend (Kalyāṇamitta) and the critical reflection by way of problem-solving (Yonisomanasikāra), with the good administration and management of the assets efficiently obtained. In fact, one can think of the true values before consuming the four necessities of life consciously according to the Apassena-Dhamma. One must live in self-sufficiently way, be glad and satisfied with one's possession in proper life according to the principles of Santosa (Contentment).

Besides, a person who has good aspiration and right understanding must be ready to act as a good friend to the others and to maintain self-disciplines by refraining from the 4 contaminating acts and the 4 kinds of prejudice. One must also perform one's necessary duties to the related persons according to the principles of the 6 Directions. Furthermore, one must not harm or ruin the economics in the way of abstaining from the path of destruction and must offer full cooperation to protect and preserve all natural resources including the way to strengthen of the society of good persons beginning from one-self then expanding it to the families, the communities, and at last to the nation.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุ
นามไว้ เพื่อแสดงความขอบคุณดังต่อไปนี้คือ

พระสุธีธรรมานุวัตร (พระมหาเทียบ สิริธาดา) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ และ ศ.ดร.
จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ในฐานะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทาง
พระพุทธศาสนา ตลอดจนความรู้ด้านต่างๆ ทั้งภาษาบาลี ระเบียบวิธีวิจัย ฯลฯ และเป็นแรง
บันดาลใจอันมีค่าต่อการศึกษของผู้วิจัยตลอดมา

ผศ.ดร.ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์ และ ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ
เฉพาะด้าน ที่ช่วยวิจารณ์เนื้อหาสาระและเสนอแนะในขั้นตอนการเสนอผลงานต่อสาธารณะ

พระเมธีรัตนดิลก (พระมหาจรรยา ชินวิไล) รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และ ผศ.รท.ดร.บรรจบ
บรรณรุจิ ในฐานะคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่มีส่วนสำคัญในการทำให้เนื้อหาในการ
ศึกษาวิจัย มีความถูกต้องตรงตามหลักวิชาการครบทุกประเด็นและเป็นไปตามวัตถุประสงค์

พระศรีสิทธิมนี (พระมหาพล อากาศโร) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาราชัน จิตต-
ปาโล เลขาฯ ดร.พระมหาสมบุญ พรธนา ดร.ประพันธ์ ศุภพร ผู้เป็นกัลยาณมิตรที่เอื้อเพื่อข้อมูล
ตลอดมา นอกจากนี้ ขอขอบคุณคณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน โดยเฉพาะพระครูใบฎีกาสันน ทนรกโข คุณ
สังวร อ่อนสนิท คุณอุดม จันทิมา ที่คอยเอาใจใส่ ให้คำปรึกษาในกระบวนการและขั้นตอนในการทำ
วิทยานิพนธ์ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยทุกประการ

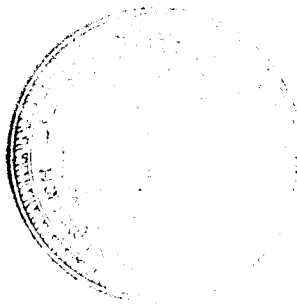
ท้ายนี้ ขอขอบคุณ คุณผาณิต เจตน์จิราวัฒน์ คุณวรรณวรางค์ มัลลิกะมาลย์ และ
รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบความถูกต้องในส่วนขอบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้สมบูรณ์ชัดเจน

คุณความดีและบุญกุศลอันเกิดจากความสำเร็จของวิทยานิพนธ์นี้ ขอถวายเป็นพระราช
กุศลแด่ทุกๆ พระองค์ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นอย่างหาที่สุดมิได้ ขออุทิศส่วน
กุศลแด่บูรพาจารย์และบูรพการีทุกๆ ท่าน และขอขอบเป็นธรรมบูชาแด่พระเดชพระคุณพระราช-
ภาวนาวิสสุทธิ์ และพระภาวนาวิริยคุณ วัดพระธรรมกาย ที่ให้โอกาส ให้กำลังใจ ให้การสนับสนุน
ผู้วิจัยตลอดมา โดยเฉพาะคุณแม่เฮงหงษ์ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในทุกขั้นตอน ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า
ผลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นสาระต่องานพุทธศาสนิกชนผู้ใคร่ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

นางสาวศศิวรรณ กำลังสินเสริม

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิและตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๗
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย	๘
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๙
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๒๖
บทที่ ๒ กระบวนทัศน์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคม	๒๗
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของกระบวนทัศน์	๒๘
๒.๑.๑ ความหมาย	๓๐
๒.๑.๒ ธรรมชาติและความสำคัญ	๓๓
๒.๑.๓ อิทธิพลของกระบวนทัศน์กระแสหลัก	๓๕
๒.๑.๔ แนวทางการแก้ปัญหาเชิงกระบวนทัศน์	๓๖

๒.๒ กระบวนทัศน์กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก	๓๙
๒.๒.๑ วิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก	๓๙
๒.๒.๒ สภาพสังคมโลกปัจจุบัน	๔๕
๒.๒.๓ สภาพสังคมกับวัฒนธรรมโลก	๕๕
๒.๒.๔ แนวโน้มสภาพสังคมและวัฒนธรรมโลกในอนาคต	๕๖
๒.๒.๕ กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังกระแสหลักของสังคมโลก	๕๗
๒.๒.๖ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก	๖๕
๒.๒.๗ สังคมสมัยใหม่	๖๘
๒.๒.๘ โลกยุคโลกาภิวัตน์และยุคหลังสมัยใหม่	๗๑
๒.๓ สังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์	๗๓
๒.๓.๑ อิทธิพลภายนอกต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย	๗๓
๒.๓.๒ อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย	๗๗
๒.๓.๓ สภาพสังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์	๗๘
๒.๓.๔ ปัญหาที่สังคมไทยต้องประสบจากกระแสโลกาภิวัตน์	๘๒
๒.๓.๕ กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังสังคมไทย	๘๕
๒.๓.๖ กระบวนทัศน์กับแนวคิดของสังคมไทย	๘๗
๒.๓.๗ กระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาของสังคมไทย	๙๑
๒.๔ กระบวนการบริโภคนิยม	๙๘
๒.๔.๑ ความหมายของบริโภคนิยม	๙๘
๒.๔.๒ ลักษณะของบริโภคนิยม	๙๙
๒.๔.๓ กระบวนการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้า	๑๐๐
๒.๔.๔ อิทธิพลของสื่อมวลชนกับกระบวนการบริโภคนิยม	๑๐๓
๒.๔.๕ อิทธิพลของกระบวนการบริโภคนิยมต่อการดำเนินชีวิต	๑๐๕

๒.๕ สรุปวิเคราะห์	๑๐๗
บทที่ ๓ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๐๙
๓.๑ ความหมาย ความสำคัญและบทบาทของพุทธกระบวนทัศน์	๑๐๙
๓.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของพุทธกระบวนทัศน์	๑๑๑
๓.๑.๒ บทบาทพุทธกระบวนทัศน์	๑๑๓
๓.๒ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิต	๑๒๖
๓.๒.๑ ความหมายของสัมมาทิฏฐิ	๑๒๗
๓.๒.๒ ขอบเขตของสัมมาทิฏฐิ	๑๓๑
๓.๒.๓ ความสำคัญของสัมมาทิฏฐิต่อการดำเนินชีวิต	๑๓๗
๓.๒.๔ เหตุแห่งการเกิดสัมมาทิฏฐิ	๑๓๘
๓.๒.๕ คุณค่าของสัมมาทิฏฐิต่อการดำเนินชีวิต	๑๔๕
๓.๒.๖ ตั้งเป้าหมายชีวิต	๑๖๐
๓.๒.๗ กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา	๑๖๘
๓.๓ สรุปวิเคราะห์	๑๗๓
บทที่ ๔ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม	๑๗๔
๔.๑ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินอยู่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม	๑๗๕
๔.๑.๑ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม	๑๗๕
๔.๑.๒ พุทธกระบวนทัศน์ต่อยุคโลกาภิวัตน์	๑๘๒
๔.๑.๓ พุทธกระบวนทัศน์ต่อการบริโภค	๑๘๖
๔.๑.๔ สรุปวิเคราะห์	๒๐๙
๔.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิต	๒๑๐
ขั้นตอนที่ ๑ พัฒนาจิต	๒๑๐
ขั้นตอนที่ ๒ พัฒนาวีธีชีวิตการดำเนินชีวิตแบบองค์รวม	๒๑๒

๒.๑ ด้านสังคม	๒๑๓
๒.๒ ด้านเศรษฐกิจ	๒๑๕
๒.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม	๒๒๐
ขั้นตอนที่ ๓ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน	๒๓๐
๔.๓ ตัวอย่างกลุ่มบุคคล ที่ประสบความสำเร็จ: กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์	๒๓๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๒๓๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๓๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๔๓
บรรณานุกรม	๒๔๖
ประวัติผู้วิจัย	๒๖๒

สารบัญแผนภูมิและตาราง

หน้า

แผนภูมิแสดงธรรมชาติของกระบวนทัศน์	๓๕
แผนภูมิแสดงบทบาทของปัญญาธรรมในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์	๑๒๐
แผนภูมิแสดงจุดพลิกผันระหว่างเส้นทางแห่งวิวิญญะและวิญญะ	๑๒๑
แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิสองระดับ	๑๓๑
ตารางแสดงการเปรียบเทียบระหว่างสัมมาทิฐิกับมิจฉาทิฐิ	๑๓๒
ตารางแสดงลักษณะนิสัยประจำกาย ประจำจิตของผู้มีสัมมาทิฐิ	๑๕๘
ตารางแสดงพฤติกรรมของมิตรแท้-มิตรเทียม	๑๖๕
แผนภูมิแสดงการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา	๑๗๒
ตารางแสดงหน้าที่ของมารดาบิดาและบุตร	๒๒๑
ตารางแสดงหน้าที่ของครูอาจารย์และศิษย์	๒๒๒
ตารางแสดงหน้าที่ของสามีและภรรยา	๒๒๒
ตารางแสดงหน้าที่ของเราต่อมิตรและมิตรต่อตัวเรา	๒๒๓
ตารางแสดงหน้าที่ของนายและลูกน้อง	๒๒๓
ตารางแสดงหน้าที่ของสมณะและคฤหัสถ์	๒๒๔
ตารางแสดงผลวิบัติหากไม่ปฏิบัติอริยวินัยและหน้าที่ประจำทิศ	๒๒๕
แผนภูมิแสดงพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง	๒๒๙
แผนภูมิแสดงการพัฒนาชีวิตที่สมดุลทั้งตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม	๒๓๐
แผนภูมิแสดงภาพรวมของพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม	๒๓๒
แผนภูมิแสดงการดำเนินชีวิตแบบยั่งยืน	๒๓๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

๑.๑ คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ให้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๖/๑๐, หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวคฺค ภาษาบาลี เล่ม ๑๐ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖/๑๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี) =	วินัยปิฎก มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สิลกขณวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สคาถวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย นิทานวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ช.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย ขนฺธวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)

ลั.ช. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธาวรรค	(ภาษาไทย)
ลั.ม. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ลั.ม. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ฉกก. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค.(บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สตุตคนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตค.(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สัตตคนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อญจก.(บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อญจก.(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสกก.(บาลี) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทสกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทสกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.ธ. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.ธ. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ช.อุ. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.อุ. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ช.อิติ. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.อิติ. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ช.สุ. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.สุ. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.เปต. (บาลี) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย เปตวตถุปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.เปต. (ไทย) =	สูตรตันตปิฎก ชุททกนิกาย เปตวตถุ	(ภาษาไทย)

ฐ.เถรี. (บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ฐ.เถรี. (ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ฐ.ชา. (บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ฐ.ชา. (ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก	(ภาษาไทย)
ฐ.ม. (บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ฐ.ม. (ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ฐ.จุ. (บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ฐ.จุ. (ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ	(ภาษาไทย)
ฐ.ป. (บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัสมิททามคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ฐ.ป. (ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัสมิททามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (บาลี) =	อภิธรรมปิฎก วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

๑.๒ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ใช้ระบบระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/หน้า ตัวอย่างเช่น ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๒๐๗/๒๒๐, ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๒๐๗/๒๒๐ หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสูทนี มูลปณณาสกอฏฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑๒ ข้อ ๒๐๗ หน้า ๒๒๐, มัชฌิมนิกาย ปปัญจสูทนี มูลปณณาสกอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑๒ ข้อ ๒๐๗ หน้า ๒๒๐

อรรถกถาพระสูตรนุตปิฎก

ม.ม.อ. (บาลี) =	ทีฆนิกาย ปปัญจสูทนี มูลปณณาสกอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ฐ.อ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)

๒. คำย่อในภาษาอังกฤษ

n.d.	no date	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ (ม.ป.ป.)
p.,pp.	page, pages	หน้า
vol.,vols.	volume, volumes	เล่มที่

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกในวันนี้เป็นโลกของการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะแนวคิดความเชื่อที่มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต จากเดิมที่เป็นโลกหลากหลายลัทธิ หลายความเชื่อ ตั้งแต่ความเชื่อว่าคอมมิวนิสต์ดี เพราะทำให้ชีวิตมีความเสมอภาค และเท่าเทียมกันคือ จนเท่าเทียมกันหมด บ้างก็ว่า ลัทธิทุนนิยมดีกว่า เพราะมีความเป็นประชาธิปไตย ใครเก่งก็ได้ดีไป ใครไม่เก่งก็เป็นไปตามยถากรรม ส่วนลัทธิสังคมนิยมนั้น อยู่กลางๆ มุ่งให้ประโยชน์แก่สังคม แต่บัดนี้ ลัทธิความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ แดกสลายไปหมดแล้ว เหลือเพียงชั่วเดียวที่เรียกว่า ทุนนิยมสมัยใหม่ ซึ่งมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นแนวคิดที่กระตุ้นให้คนในทุกมุมโลกบริโภคสรรพสิ่งรอบกายตนอย่างไม่หยุดยั้งด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแห่งโลกไร้พรมแดนที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ กลายเป็นโลกที่เป็นอยู่ตามกระแสบริโภคนิยมที่ผ่านมาทางสื่อต่างๆ ในทุกรูปแบบ ผ่านจอทีวี หนังสือพิมพ์ แหล่งโฆษณา บริษัท ห้างร้าน รวมทั้งโทรศัพท์มือถือ ฯลฯ ด้วยงบการโฆษณาที่ทุ่มกันอย่างมหาศาล

เราจึงถูกกระตุ้นให้บริโภคอย่างไม่หยุดหย่อนในทุกเมื่อเชิ้อวัน วันนี้ขึ้นหนึ่ง พรุ่งนี้อาจเป็นสองขึ้นแปดในของประเภทเดียวกัน ไม่เชื่อลองสำรวจดูข้าวของเครื่องใช้ในบ้านเราว่า มีอะไรที่เป็นประโยชน์กับชีวิตบ้าง เรื่องนี้ได้มีการสำรวจมาแล้ว พบว่า มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดจะมีสมบัติคนหนึ่งเฉลี่ยแล้วไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ ชิ้น ทั้งๆ ที่สิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตนั้นมีเพียงอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคที่เรียกว่า ปัจจัย ๔ เท่านั้น ถามต่อว่า วัตถุของที่ผลิตสิ่งต่างๆ มาสนองความต้องการของเรานั้น มาจากไหน ตอบว่า มาจากธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยดิน น้ำ ไฟ ลม ถามต่ออีกว่า เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่เราตกแต่งอยู่นั้น มาจากไหน มาจากพืช แม้พวกพลาสติกและของใช้อื่นๆ อีกมากมาย ล้วนมาจากธรรมชาติทั้งสิ้น โดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งการบริโภค ครั้นเมื่อมนุษย์บริโภคแล้วกลายเป็นอะไร ก็กลายเป็นของเสียเหวี่ยงทิ้งกลับคืนสู่ธรรมชาติอีกนั่นเอง

มองในส่วนของธรรมชาติที่พยายามจะรักษาสมดุลคืนสู่โลก พบว่า ขณะที่เราบริโภคธรรมชาติ ๓ ส่วน ธรรมชาติสามารถคืนกลับมาได้เพียงส่วนเดียวเท่านั้น ซึ่งหากว่าเราไม่หยุดยั้งการบริโภคในอัตราส่วนนี้ โลกคงไปสู่ความหายนะด้วยน้ำมือมนุษย์ จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เรียกว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งการทำลายธรรมชาติโดยแท้

ย้อนกลับมาสู่โลกปัจจุบัน ก็เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไปในด้านทำลายเช่น การรบราฆ่าฟันกันในส่วนต่างๆ ของโลก ในด้านสร้างสรรค์ เช่น การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเสริมความสุข ตลอดถึงความเจริญทางด้านการแพทย์ที่สามารถผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจของคนได้ ทั้งนี้ เป็นไปด้วยอำนาจความเจริญแห่งความรู้ของคนที่เราเรียกว่า วิทยาศาสตร์ ขณะเดียวกัน วิทยาศาสตร์ก็ได้คิดค้นและประดิษฐ์อาวุธที่มีอำนาจการทำลายล้างสูง แม้โลกก็ทำลายให้หายไปได้ในพริบตา เช่นเดียวกับที่สามารถสร้างพาหนะไปสู่ดวงจันทร์ได้ นับว่า มนุษย์ยุคนี้มีฤทธิ์มากอย่างไม่น่าเชื่อ โลกจึงเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตทุกรูปแบบ อันเป็นผลมาจากความรู้และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง เมื่อจำนวนคนมากขึ้น ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติก็มากตามไปด้วย ต่างจึงต้องเร่งขวนขวายหาหาเพื่อตนเองก่อน หากใครขัดขวางประโยชน์ที่พึงได้ กลับแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ถึงกับประหารชีวิตการทำลายล้างกันได้โดยง่าย ความเจริญที่ปรากฏจึงเป็นความเจริญทางวัตถุ และจิตใจของคนก็เต็มไปด้วยแรงปรารถนาเพื่อประโยชน์ตนมากยิ่งขึ้น ภาวะของจิตจึงดิ้นรนและขึ้นลงตามกระแสโลกเพียงให้ได้มาซึ่งยศ อำนาจ การสรรเสริญ และทางบำรุงบำเรอความสุข สิ่งเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า ภาวะโลกเป็นไปอย่างไร มีความวุ่นวายเดือดร้อนแค่ไหน ครั้นประจักษ์แล้วก็มีความพยายามหาทางระงับดับเหตุแห่งความวุ่นวายเดือดร้อนเหล่านั้น แต่น่าแปลกที่มักใช้วิธีดับไฟร้อนด้วยน้ำมัน

มาถึงสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ไม่ว่าสังคมเมืองหรือชนบทล้วนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากมายนัก ในแง่วัตถุอาจมองว่า ความเปลี่ยนแปลงนี้คือ วิวัฒนาการสู่ความเจริญ โดยเฉพาะสังคมเมือง เพราะมีตึกใหญ่ๆ ที่สวยงามตระการตา มีอาคารสำนักงาน มีศูนย์การค้าสูงเทียมเมฆ ไม่ต่างจากมหานครในประเทศมหาอำนาจ ในด้านการคมนาคม ก็สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้สะดวกทั่วประเทศ ในด้านโทรคมนาคม ก็มีเครือข่ายติดต่อกันได้ไม่ว่าอยู่มุมไหนของโลก ด้วยอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นอยู่ตามกระแสโลกที่เรียกว่า บริโภคนิยม ด้วยความต้องการเป็นบุคคลผู้ได้ชื่อว่า ทันสมัยไม่ตกยุคที่นิยมพูดกันว่า In Trend เท่านั้น ส่งผลให้พฤติกรรมมนุษย์เปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากเดิม นับตั้งแต่ผู้ใหญ่บางพวกประกอบธุรกิจบางอย่างบังหน้า เบื้องหลังอาจค้าของเถื่อน ค้าสิ่งเสพติด ค้าเด็ก ฯลฯ นักการเมืองบางพวกรวบผิดปกติ ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ข้าราชการบางพวกหารายได้เสริมด้วยการรีดไถประชาชน ครูบางคนขยันสอนเสริมนอกเวลามากกว่าสอนในเวลา ทั้งยังขายยาบ้าแก่ลูกศิษย์ก็มีให้เห็นไม่น้อย บางพวกเอาความรู้ความสามารถด้านคอมพิวเตอร์มาแสวงหาประโยชน์ บ้างหลอกลวงผู้คนให้ซื้อสินค้าผ่านเว็บไซต์ โดยไม่ได้รับสินค้าเลยก็มีมาก

วัยรุ่นจำนวนไม่น้อยมีวามอบายมุขตามแหล่งต่างๆ ที่ผู้ใหญ่เป็นคนสร้าง ครั้นเงินไม่พอใช้ ก็ค้า ยาเสพติด ที่สุดก็ติดยาเสพติดเสียเอง บางพวกที่ชอบฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยเลียนแบบดารารหรือพวก ไฮโซ แต่มีเงินไม่เท่าดาราร ก็แก้ปัญหาด้วยการขายบริการในรูปแบบต่างๆ บ้างก็ขายยาเสพติด ยาบ้า ฯลฯ มีจรรยาเหล่านี้เกิดด้วยอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์โดยแท้ ทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ใน สังคมไทยต้องประสบกับแรงกดดันอย่างสูง ถึงกับคิดฆ่าตัวตายก็มี หากใช้หลักการดำรงอยู่โดยใช้ ครอบครัวเป็นพื้นฐาน ก็อาจพบปัญหาครอบครัวแตกแยก แม้ในที่ทำงาน ก็อาจพบกับความไม่ ยุติธรรม และได้กลายมาเป็นปัญหาสังคมในปัจจุบันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จะเห็นได้ว่า การ ดำเนินชีวิตของแต่ละคนรู้สึกยากที่จะนำตนเองกลับไปสู่ความสงบได้อย่างราบรื่น

ข้อมูลและสถิติจากสำนักงานปลัด สำนักนายกรัฐมนตรี มี ๒๕๔๓ รายงานไว้ว่า

สังคมปัจจุบันกลายเป็นสังคม "บริโภคนิยม" "นิยมวัตถุ" สร้างความเหลื่อมและทำ ให้วิถีคิดของคนเปลี่ยนไป เช่น พ่อแม่รุ่นก่อนๆ จะเห็นคุณค่าของลูก แต่ปัจจุบันพ่อแม่ได้ตีค่าลูก เป็นราคา เห็นลูกเป็นสมบัติชิ้นหนึ่งที่จะบังคับหรือจะทำอย่างไรกับลูกก็ได้ ระบบเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยมที่นำมาใช้เพื่อพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ เป็นผลให้ความสัมพันธ์ ในครอบครัวไม่แน่นแฟ้น เด็กและผู้สูงอายุไม่มีผู้ดูแล และในภาวะที่มีการเลิกจ้างงาน ผู้ตกงาน ต้องย้ายถิ่นกลับจะเกิดปัญหาในการปรับตัวเข้ากับครอบครัว นอกจากนี้ ลักษณะนิสัยการใช้จ่าย เกินตัว ทำให้มีการกู้หนี้ยืมสินก่อให้เกิดเป็นความเครียด

ถามว่า สาเหตุที่แท้จริงแห่งปัญหาเหล่านั้นคืออะไร

หากมองว่า สาเหตุเหล่านั้นเกิดจากปัญหาเศรษฐกิจ แล้วแก้ปัญหาด้วยการทุ่มพลัง และงบประมาณลงไปแก้ที่เศรษฐกิจ ด้วยความเชื่อว่า หากมีเงินมีใช้ บ้านเมืองจะสงบสุข ถ้าเชื่อ เช่นนี้ ถามต่อว่า ครูที่ขมขื่นศิษย์ของตน หมอที่มีวิธีฆาตกรรมอย่างสยดสยอง แม้กระทั่ง รัฐมนตรีที่คอร์รัปชัน โกงกินบ้านเมืองนั้น มีปัญหาทางเศรษฐกิจเช่นนั้นหรือ ดังนั้น ความคิดที่ว่า หากคนมีเงินมีใช้กันถ้วนหน้าแล้ว บ้านเมืองจะสงบสุข จึงเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง

ทำไมโลกซึ่งเต็มไปด้วยคนฉลาดในศาสตร์ต่างๆ จึงเป็นเช่นนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ปัญหาวิกฤตเหล่านี้ เกิดเพราะมนุษย์มี ความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับโลกและชีวิตผิดพลาดไป มองวัตถุเสพบริโภคหรือ ความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย แทนที่จะมองในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการสร้างสรรพ ศีวิตและสังคมให้เข้าถึงความดีงาม มองความสุขจบอยู่กับการเสพบริโภควัตถุ แทนที่จะมองเห็น

ศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาสู่ความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้น ดำเนินการพัฒนาไปสู่วิถีชีวิตที่พึ่งพา
วัตถุธาตุบริโภคนั้น แทนที่จะพัฒนาสู่ความเป็นอิสระยิ่งขึ้น กลายเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน^๑

แต่พระพุทธองค์ทรงเฉลยไว้เมื่อกว่าสองพันปีมาแล้วว่า ภาวะที่เป็นทุกข์ภัยต่างๆ ของ
โลก เป็นผลที่เกิดจากความโลภ และความทะยานอยากในจิตของคนๆ หนึ่งที่เรียกว่า เป็นอยู่ด้วยกระแส
แห่งกิเลสและตัณหาเป็นเครื่องนำทาง เพราะความปรารถนา ที่เรียกว่า ตัณหา นั้นคือ กิเลส เป็น
แกนกำลังหลักทำหน้าที่กระตุ้นเตือนให้เกิดการกระทำ ตามเจตนารมณ์ที่ถูกกระตุ้นจากกิเลสนั้น
เมื่อทำกรรมย่อมมีผลของการกระทำเรียกว่า วิบาก เกิดตามมา

ดังนั้น มีทางเดียวที่จะสงบวิกฤตการณ์ต่างๆ ของโลกได้คือ สงบความโลภ ความทะยาน
อยากต่างๆ ในใจของคนลงไปด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่จิต โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา
มาปฏิบัติอย่างจริงจังจนเป็นนิสัย” ด้วยสติและปัญญาที่ชอบ เริ่มต้นด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีการมอง
โลกและชีวิต ให้ตระหนักรู้และเข้าใจถูกในการเปลี่ยนแปลงของโลกและความเป็นไปของชีวิต เป็น
สภาวะของจิตที่มีธรรม เมื่อเข้าใจถูก ย่อมคิดถูก พูดถูกและกระทำถูก ทำให้สามารถดำเนินชีวิต
ในยุคบริโภคนิยมแห่งโลกไร้พรมแดนได้ด้วยความปลอดภัยที่ไม่กระทบตน ผู้อื่น สังคม เศรษฐกิจและ
สิ่งแวดล้อม

ตัวอย่างสังคมเข้มแข็งที่เป็นอยู่ด้วยสติและปัญญาที่ชอบ มีปรากฏมาแล้วในมหา
ปรินิพพานสูตร” คือชุมชนชาววัชชี เป็นชุมชนที่พระพุทธองค์ทรงชื่นชมในความเข้มแข็งของคนใน
ชุมชนว่า ยากจะหาให้แตกสามัคคีได้ ความว่า “ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ
ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ทรงเล่าให้วัสสการพราหมณ์ฟังว่า พระองค์เคยตรัสเรื่องอธิปไตย
ธรรม ๗ ประการ” แก่พวกวัชชี ต่อมาพวกวัชชีได้นำไปปฏิบัติตาม ทำให้คนในสังคมสามัคคี
ปรองดองกัน ไม่ต้องกล่าวถึงการปฏิบัติให้ครบทั้ง ๗ ประการเลย แม้เพียงประการเดียวก็จะมีแต่

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **โอทิภาสได้วัฒนธรรมแห่งปัญญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ :
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๓๙.

^๒ นิสัย หมายถึง ความประพฤติที่เคยชิน เช่น ทำจนเป็นนิสัย ใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),
พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๓), หน้า ๑๒๙.

^๓ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๓๑-๒๔๐/๖๕-๑๔๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑-๒๔๐/๗๗-๑๘๐.

^๔ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๓๔/๖๖-๖๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๐.

ความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีความเสื่อม และทรงแสดงความเห็นว่า พระเจ้าชาตศัตรูไม่ควรทำสงครามกับพวกวัชชีเลย เพราะชาววัชชีมีแต่ความปรองดองและสามัคคีกัน” จะเห็นได้ว่า การนำหลักธรรมมาปฏิบัติอย่างจริงจังจนเป็นนิสัยแม้เพียงข้อเดียว ย่อมสามารถทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมเป็นอยู่ด้วยความรู้จักสามัคคี สมานฉันท์เป็นหนึ่งเดียวปราศจากความแตกแยกใดๆ

แต่เพราะโลกมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ฉะนั้น ภายใต้สถานการณ์และแนวโน้มในอนาคตที่จะมีผลต่อการพัฒนาประเทศดังกล่าว จำเป็นต้องเร่งปฏิรูประบบเศรษฐกิจและสังคมให้สัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติ และมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤต พร้อมทั้งวางรากฐานการพัฒนาระบบสังคมและเศรษฐกิจภายในประเทศให้มีความเข้มแข็ง มีเสถียรภาพ และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอก ให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ดังนั้น การที่ประเทศไทยจะพ้นภาวะวิกฤตได้นั้น สังคมไทยต้องแข็งแกร่ง คนในประเทศจะต้องมีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้ โดยให้ความสำคัญแก่การพัฒนาสังคมแบบองค์รวม คือ การพัฒนาที่สมดุลทั้ง ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยมีมนุษย์หรือตัวบุคคลเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา ด้วยความเชื่อมั่นว่า เมื่อพัฒนามนุษย์ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมก็จะได้รับการพัฒนาตามไปด้วย ดังพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งในปโรสชาติก ที่พระศาสดาทรงประมวลเรื่องในอดีตมาตรัสเป็นคาถา ความว่า

“บรรดาพวกที่มาประชุมกัน ๑๐๐ กว่าคน
พวกเขาเป็นคนไม่มีปัญญา ถึงเพ่งพินิจอยู่ตลอด ๑๐๐ ปี
คนมีปัญญารู้แจ้งเนื้อความที่เรากล่าวแล้ว เพียงคนเดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า”^๕

หมายความว่า คนเขลาเบาปัญญา มาประชุมกันมากมายแม้เกินพัน พวกเขาได้แต่คร่ำครวญรำพันติดต่อว่ากัน ปัญหาแก้ไม่ได้ แต่บัณฑิตเพียงผู้เดียวเข้ามา เขารู้จักใช้ปัญญาคอนทั้งพันนั้นผ่านพ้นปัญหาไปได้ แต่มิได้หมายความว่า จะให้นิยมปัจเจกบุคคล เพราะถ้าเปลี่ยนจากบัณฑิตมาเป็นคนพาลเพียงคนเดียว จะให้คนพาลคนเดียวนั้นมาตัดสินใจแทนหรือ ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า เมื่อคนตั้งพันด้อยปัญญา ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เราจะทำอย่างไร จริงอยู่ที่ว่า บัณฑิตคนเดียวดีกว่าคนพาลตั้งพัน แต่การมีบัณฑิตเป็นพันย่อมดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว ถ้ามองว่าบัณฑิตคือใคร บัณฑิตก็คือมนุษย์ผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา^๖ ปัญญาในที่นี้หมายถึง ปัญญารู้เท่าทันการ

^๕ ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๐๑/๒๕, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๑/๔๒.

^๖ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๓/๔๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓/๘๐.

เปลี่ยนแปลงของโลกและความเป็นไปของชีวิตตามความเป็นจริง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ และมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฐินี้เอง จะสามารถพัฒนามนุษย์ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อนั้น สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมก็จะได้รับการพัฒนาตามไปด้วย

การศึกษาวิจัยนี้ จึงเป็นการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาและขัดเกลาสังคม เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตความเป็นอยู่ตามกระแสโลก ด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่จิต ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุขท่ามกลางกระแสโลกยุคบริโภคนิยม ทั้งยังเป็นคนทันสมัยไม่ตกยุค โดยศึกษาว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก มีผลต่อกระบวนการทัศนในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยยุคบริโภคนิยมอย่างไร เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ดังกล่าวแล้ว สังคมไทยมีกระบวนการทัศนในการแก้ปัญหาอย่างไร จากนั้นจะได้ศึกษาวิเคราะห์พุทธกระบวนการทัศนในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก สุดท้าย ผู้วิจัยขอเสนอการพัฒนากระบวนการทัศนตามแนวพุทธ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ด้วยการนำหลักธรรมมาบูรณาการ เพื่อพัฒนาและขัดเกลาสังคมด้วยสติและปัญญาเต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ให้ดำรงชีวิตด้วยความสุขท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งไม่กระทบตน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

การศึกษาวิจัยนี้จะเป็นเครื่องยืนยันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปความคิด ความเชื่อที่ฝังรากลึกมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้มนุษย์ได้รู้เท่าทันความเป็นเปลี่ยนแปลงของโลกและความเป็นไปของชีวิตตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฐิ จะได้ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส เพราะพระพุทธศาสนาสอนเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ อันเป็นเรื่องของชีวิตและความเป็นไปของวิถีชีวิต ทั้งแสดงให้เห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อม และวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้น ต้องเริ่มที่กระบวนการทัศนในการมองโลกและชีวิต จากนั้นก็บูรณาการหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม เพราะปัญหาที่โลกต้องเผชิญอยู่ทุกวันนี้ล้วนเป็นไปด้วยการกระทำของมนุษย์ผู้อาศัยโลกดำรงอยู่ทั้งสิ้น

๑.๒ วัดอุปประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความหมายและความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีผลต่อกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตของสังคมไทย ในด้านวิถีชีวิต ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๒.๓ เพื่อการพัฒนาระบวนทัศน์ตามแนวพุทธ มาใช้ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยมอย่างมีความสุขและยั่งยืน

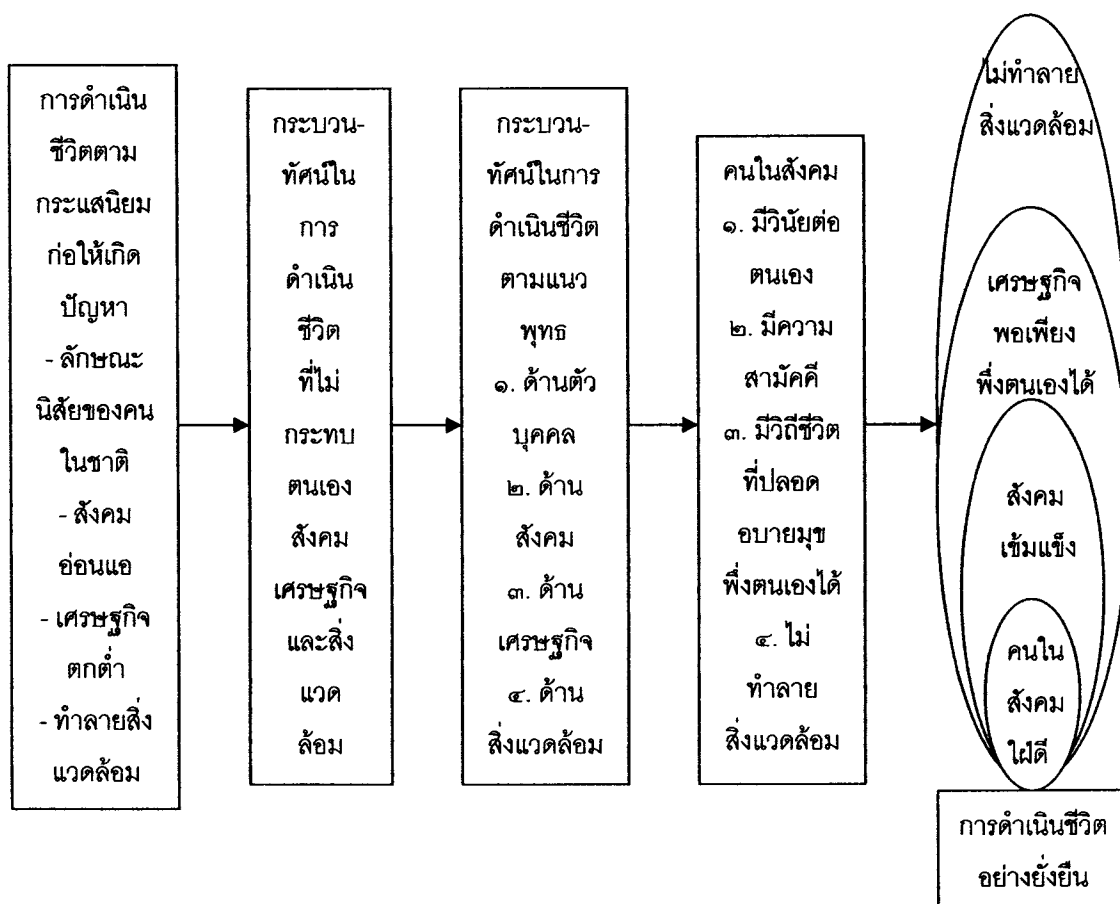
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ความหมายและความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีผลต่อกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตของสังคมไทย และกระบวนการทัศน์ในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ความเป็นอยู่ตามกระแสโลกของสังคมไทย ในด้านวิถีชีวิต ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

๑.๓.๒ พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๓.๓ การพัฒนาระบวนทัศน์ตามแนวพุทธที่มีผลต่อการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์คนในสังคม ให้สามารถดำเนินชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยสติและปัญญาเต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ที่ไม่กระทบตนเอง สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงจัดกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

Problem → Input → Process → Output → Outcome

๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย

ในการศึกษา กระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิต อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น แบ่งการศึกษาเป็น ๒ ส่วน ดังนี้ ๑) ในส่วนของกระบวนทัศน์ ซึ่งมีอิทธิพลก่อให้เกิดเป็นแนวคิดในการแก้ปัญหาของสังคมไทย ศึกษากระบวนทัศน์แบบองค์รวมตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ และ ๑๐ เพราะเป็นแผนที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเน้นการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านบุคคล สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ๒) ในส่วนของพุทธกระบวนทัศน์ ศึกษากระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาสังคมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท เพื่อนำหลักธรรมมาบูรณาการ และสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ เป็นการพัฒนากระบวนทัศน์ตามแนวพุทธ เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม และพัฒนาสู่การดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืนด้วยสติและปัญญาเต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนทัศน์ หมายถึง ความคิดหรือทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและชีวิต ที่เป็นต้นตอ
บ่อเกิดของความคิดหรือทัศนะอื่นๆ นำไปสู่การกำหนดระบบคุณค่า และแบบแผนในการดำเนินชีวิต
ซึ่งก็คือ ชุดแนวคิดความเชื่อที่นำไปสู่การกระทำ นั่นเอง

กระบวนทัศน์กระแสหลัก หมายถึง กระบวนทัศน์ที่มีอิทธิพลในการกำหนดแนวคิด
ค่านิยม ความเข้าใจ และการปฏิบัติร่วมกันของคนส่วนใหญ่ในชุมชนหรือสังคมนั้น

การดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม หมายถึง ยุคที่คนในสังคมมีแนวคิดและความเป็นอยู่
ด้วยการถูกกระตุ้นให้บริโภคสรรพสิ่งรอบกายอยู่ตลอดเวลา

การดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง การดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญา รู้คุณค่าชีวิตที่
แท้จริง และรู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้โดยไม่กระทบตน สังคม เศรษฐกิจและ
สิ่งแวดล้อม

บูรณาการหลักธรรม หมายถึง การทำกระบวนทัศน์ให้สมบูรณ์ด้วยหลักธรรม ซึ่งเป็น
ขั้นตอนต่อจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้ว

พุทธกระบวนทัศน์ หมายถึง ความคิดความเชื่อตามหลักพุทธธรรม ที่มีผลต่อ
พฤติกรรมของความคิด คำพูดและการกระทำ นำไปสู่การดำเนินชีวิตภายใต้กรอบความคิดความ
เชื่อที่ตนยึดถือไว้

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ด้านกระบวนทัศน์

กิริติ บุญเจือ ราชบัณฑิต กล่าวถึงความหมายของกระบวนทัศน์ว่า เป็นความเชื่อ
พื้นฐานที่มีต่อจิตใจของมนุษย์ทุกคน ซึ่งแตกต่างกันตามเพศ วัย การศึกษา สิ่งแวดล้อมและการ
ตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล ความเชื่อนี้เองเป็นตัวกำหนดให้คนแต่ละคนชอบหรือไม่ชอบอะไร
พอใจหรือไม่ และมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามกระบวนทัศน์ของตน กระบวนทัศน์แม้
จะมีมากมาย แต่ก็กล่าวได้ว่า ไม่มีทางที่คนสองคนจะมีกระบวนทัศน์เหมือนกัน

กระบวนทัศน์จึงมีอิทธิพลในการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย มาแต่
อดีตกาล ทำให้มีวิถีชีวิตที่หลากหลายคละปนกัน ตามความเชื่อที่ตนยึดถือและปฏิบัติ จึงแบ่งกลุ่ม
คนในสังคมตามวิถีของกระบวนทัศน์ที่ตนยึดถือเป็น ๕ กลุ่มคือ ๑) กระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์
(Primitive Paradigm) เชื่อในอำนาจลึกลับ ๒) กระบวนทัศน์โบราณ (Ancient Paradigm) เชื่อกฎ

แห่งกรรม ว่าทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ๓) กระบวนทัศน์ยุคกลาง (Medieval Paradigm) เชื่อว่าทุกอย่างในโลกล้วนอนิจจัง มุ่งแสวงหาโลกุตตระ ๔) กระบวนทัศน์สมัยใหม่ (Modern Paradigm) เชื่อว่า วิทยาศาสตร์สามารถแก้ปัญหามนุษย์ได้ทุกเรื่อง และ ๕) กระบวนทัศน์หลังนวยุคหรือยุคปัจจุบัน (Post-modern Paradigm) ให้คุณค่าแก่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หวังให้คนทั้งโลกลดความยึดมั่นถือมั่น เพราะความยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้เกิดการแบ่งแยกๆ เป็นเหตุให้เกิดการแข่งชันๆ เป็นเหตุให้เกิดความไม่ไว้วางใจๆ เป็นเหตุให้เกิดการทำลายกัน ด้วยเหตุนี้ การยึดมั่นกระบวนทัศน์ อาจเป็นประเด็นก่อสงครามได้ จึงต้องหันหน้าเข้าหากัน ร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาด้วยความสงบสันติ โลกจะได้สงบเย็นจากภัยพิบัติทั้งปวง^๔

๑.๖.๒ ด้านชีวิต คุณค่าของชีวิตและวิถีชีวิต

๑. พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท^๕

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาชีวิตของมนุษย์ที่ไม่มีสันโดษในแง่เศรษฐกิจ มีสาเหตุมาจากการสร้างระบบความคิดและการกระทำของมนุษย์เอง เพราะขาดความรู้ความเข้าใจเชิงอัตวิสัยคือ ชีวิตร่างกายและจิตใจของตนที่เป็นตัวผลักดันให้การกระทำกิจกรรมเป็นปัญหาแก่มนุษย์เอง แต่การศึกษาตามแนวพระไตรปิฎก ยังมีอีกมุมหนึ่งที่ยอมรับความสามารถของมนุษย์ ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายในการแก้ปัญหาของมนุษย์และสังคมที่มีอยู่ได้ ด้วยการศึกษาให้เข้าใจในชีวิตจิตใจของตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถ่องแท้และเป็นขั้นเป็นตอน ซึ่งจะทำให้จัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักสันโดษเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่เน้นการแก้ปัญหาจากภายในมาหาภายนอก เหมือนกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป ปัญหาภายใน หมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ที่มีความโลภ โกรธ หลง รักสุขเกลียดทุกข์เป็นธรรมดา ปัญหาภายนอก คือปัญหาที่เกิดจากเศรษฐกิจ การเมือง สังคม เมื่อศึกษาหลักสันโดษอย่างถ่องแท้แล้ว นำมาประยุกต์ใช้กับ

^๔ ดูรายละเอียดใน กิริติ บุญเชื้อ, อรรถปวิวรรต คู่เวรคู่กรรม ปรัชญาหลังนวยุค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕-๓๐.

^๕ พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์), “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

ชีวิตประจำวัน จะช่วยให้การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเองได้ทั้งภายในและภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๒. พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพระคัมภีร์พุทธปรัชญา^๙

จากการศึกษาพบว่า ชีวิตประกอบด้วยขั้น ๕ ธาตุ ๔ ได้แก่ นามรูป หรือจิตกับกายที่เป็นธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ประเภทของชีวิตมนุษย์นั้น มีความแตกต่างกันตามภูมิปัญญา เพศ คุณธรรม และจริต ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรมและกฎไตรลักษณ์ ส่วนมติวิถีชีวิตของมนุษย์นั้นคือ การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุข ดำเนินไปตามหลักทศ ๖ ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานภาพและหน้าที่ที่แตกต่างกัน แต่สัมพันธ์กันตามหน้าที่ตามที่กล่าวไว้ในทศทั้งหก เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ คือการหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เรียกว่า ทางสายกลางที่ไม่ถึงหรือหย่อนจนเกินไป และด้วยการปฏิบัติเช่นนี้จึงจะสามารถดับทุกข์ได้สิ้นเชิง

๓. พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาทัศนะศีล ๕ ของชาวพุทธในสังคมปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์^{๑๐}

ผลการวิจัยภาคสนามพบว่า ประชาชนทั่วไปในปัจจุบัน จะดำเนินชีวิตโดยไม่ต้องฆ่าสัตว์ชนิดใดนั้นเป็นไปได้ และจากการสัมภาษณ์ประชาชนทั่วไปมีความเห็นเป็น ๒ ส่วนว่า การไม่ฆ่าสัตว์มีประโยชน์ด้านจิตใจทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าไม่มีประโยชน์ ในขณะที่ความเห็นของนักวิชาการเห็นว่า การงดเว้นการฆ่าสัตว์มีประโยชน์ ทำให้ไม่มีการเบียดเบียนระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับสัตว์อื่นจะช่วยให้เกิดความเมตตากรุณาต่อกัน

ความเห็นเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์นั้น ประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การฆ่าสัตว์ไม่ว่ากรณีใดๆ ล้วนแต่ผิดศีลทั้งนั้น ต่างกันแต่เพียงว่า มีโทษมากหรือโทษน้อยขึ้นอยู่กับสัตว์นั้นมีคุณ

^๙ พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์), “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพระคัมภีร์พุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

^{๑๐} พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธจริยศาสตร์กับการลงโทษประหารชีวิต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

หรือความจำเป็นในการฆ่า ที่น่าสนใจคือ กลุ่มที่เห็นว่าการฆ่าไม่ผิดศีลนั้น แสดงความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องในทุกกลุ่มอาชีพ ทั้งนี้ นักวิชาการต่างๆ ให้ทัศนะว่า การฆ่าสัตว์ไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุผลใดก็ตาม ถือว่าผิดศีลทั้งสิ้น บุญเป็นบุญ บาปเป็นบาป ไม่ปะปนกัน

๔. พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธฺ์ประโคน) ได้ศึกษาเรื่อง *การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสนธรรมในพระพุทธศาสนา*^{๑๑}

จากการศึกษาพบว่า ข้อปัสเสนธรรม มีองค์ประกอบ ๔ ประการคือ การพิจารณาแล้วเฉพ การพิจารณาแล้วอดกลั้น การพิจารณาแล้วเว้น การพิจารณาแล้วบรรเทา เป็นกระบวนการธรรมที่ให้ปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา ช่วยให้เกิดการพัฒนาชีวิต ๔ ด้านคือ ๑) พัฒนากาย ทำให้รู้จักการใช้สอยปัจจัย ๔ และวัตถุอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ ด้วยการมุ่งถึงคุณค่าที่แท้จริง ๒) พัฒนาศีล ทำให้พฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นไปด้วยความเอื้อเฟื้อ แบ่งปันและช่วยเหลือทุกข์แก่กันและกัน ๓) พัฒนาจิต ทำให้มีสติ ไม่ปล่อยให้มีวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับวัตถุ สิ่งเสพติด บริโภคมากเกินไป ๔) พัฒนาปัญญา ทำให้เกิดความพอดีในการดำเนินชีวิต แม้พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเน้นแก่บรรพชิตก็ตาม แต่คุณหลักก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ส่วนจะสำเร็จผลอย่างไรบุญได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับลักษณะของการนำไปใช้ว่า ใช้อย่างเหมาะสมกับเหตุการณ์ เวลา และสถานที่หรือไม่

๕. พระสอน กุสโล (ภูบรรณสุข) ได้ศึกษาเรื่อง *มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท*^{๑๒}

จากการศึกษาพบว่า ๑) ทุกชีวิตล้วนอาศัยกรรมเป็นปัจจัยในการเกิด และจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปต่างกันในการสืบต่อไปตามภพภูมิที่สัตว์เหล่านั้นได้สั่งสมกรรมเอาไว้ โดยจิตเป็นผู้รับรู้และเก็บผลกรรมเหล่านั้นให้เกิดเป็นผลในชาติปัจจุบัน เป็นลักษณะวงจรของชีวิตในปัจจุสมุปบาท คือ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันจึงเกิดมีขึ้น การเกิดของมนุษย์ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และมีสัตว์มาเกิดในครรภ์มารดา ซึ่ง

^{๑๑} พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธฺ์ประโคน), “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสนธรรมในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๑๒} พระสอน กุสโล (ภูบรรณสุข), “มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

เป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติที่เรียกว่า นิยาม ๕ ๒) การปฏิบัติเพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด มี ๒ ทาง คือโลกียะและโลกุตระ พบว่า การกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นได้ด้วยการละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมความดี และตัดสิ้นจากสังโยชน์ ๑๐ อันเป็นธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ หรือก็คือผูกกรรมไว้กับผล ๓) การปฏิบัติเพื่อดำเนินชีวิตให้เป็นสุขของผู้ครองเรือน เพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและสัมปรายภพ พบว่า ชีวิตจะเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดได้ด้วยการศึกษา และการปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา คือ ศีล รักษากาย วาจา และใจให้เรียบร้อย สมาธิ รักษาใจไว้ให้มั่นคง ด้วยสติ และปัญญา การรอบรู้ในกองสังขาร ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาไตรตรองก่อน ทำ พูด คิด

๑.๖.๓ ด้านสังคม : ความเป็นไปของสังคม และการพัฒนาสังคม

๑. ศ.พิเศษ จ्ञำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวถึงวิวัฒนาการของโลกใน อัครัญญสูตร ไว้ในหนังสือปรัชญาประยุกต์^{๑๑} ว่า เพราะอาภัสสรพรหมที่เกิดในโลกและอาศัยโอชะดินหรือจวันดินบริโภคนเป็นอาหาร ทำให้รัศมีกายก็ค่อยๆ หายไป เมื่อรัศมีกายหายไป ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็เกิด ฤดูต่างๆ ก็เกิด สัตว์ทั้งหลายก็มีชีวิตอยู่เรื่อยมา ครั้นบริโภคนจวันดินมากขึ้นเท่าไร ร่างกายก็ยิ่งกระด้างมากขึ้น รูปร่างก็เปลี่ยนไป จะเห็นได้ว่า เพราะไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ส่งผลกระทบถึงตนเอง คือเกิดความแตกต่างของผิวพรรณ กระทั่งสิ่งแวดล้อม คือจวันดินเปลี่ยนเป็นเครีดิน เป็นกะบิดิน เป็นข้าวที่ไม่มีแกลบ จนเป็นข้าวที่มีทั้งแกลบและรำ แม้เปลี่ยนไปเช่นนั้น ก็มีไม่พอให้บริโภค เกิดการกักตุน ส่งผลกระทบสังคม เหล่านี้ล้วนเกิดจากกิเลสที่พอกพูนขึ้นๆ จนสังคมเดือดร้อน แย่งชิงกันบริโภคทรัพยากรธรรมชาติ จนต้องแสวงหาบุคคลผู้มีปัญญามาบริหารคนในสังคม ให้ทุกคนสามารถดำรงชีวิตด้วยความเท่าเทียมในการบริโภค เพื่อให้สังคมสงบสุข

นอกจากนี้ การที่พระพุทธองค์ตรัสที่มาของวรรณะในสังคม เพื่อแสดงให้เห็นว่า มนุษย์จะดีหรือเลวนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวรรณะ แต่ขึ้นอยู่กับกระทำที่ประกอบด้วยความเจตนาที่เป็นกุศลหรืออกุศล แม้การเกิดและวิวัฒนาการของมนุษย์ก็เป็นผลมาจากกรรมที่ตนเป็นผู้ทำไว้เองทั้งสิ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมก็เป็นไปเพื่อความเป็นสังคมที่ดี

๒. ศ.ดร.จ้งนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ กล่าวว่า การพัฒนาประเทศชาติจะไม่สามารถบรรลุผลได้เลย หากไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคม และกลุ่มบุคคลที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูงก็คือ กลุ่มพระสงฆ์ ผู้มีความรู้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็น

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน จ้งนงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพื่องอักษร, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔๕-๒๕๒.

อย่างดี ด้วยสามารถนำหลักธรรมคำสอนแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาถ่ายทอด แปรสู่ ภาควิปฏิบัติได้ ทำให้พุทธศาสนิกชนรู้เรื่องโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ไม่ตกอยู่ในอำนาจของ กิเลส ตัณหาและอุปาทานที่จะทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จบ^{๑๔}

๓. ศ.ดร.จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาระบบการพัฒนา สังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์^{๑๕}

ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ระบบการพัฒนาสังคมมี ๒ ระบบคือ ๑) ระบบการพัฒนา สังคมในชุมชนให้เป็นไปตามทฤษฎีการพึ่งตนเอง และเศรษฐกิจพอเพียง ๒) ระบบการพัฒนาที่มุ่ง ให้เป็นตามมาตรฐานสากลโลก ตามทฤษฎีความทันสมัย ระบบการพัฒนาสังคมแบบแรก ยึดแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองและการร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนระบบการ พัฒนาแบบหลังได้รับอิทธิพลจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมโลก อันเป็นกระแสหลักของ การพัฒนาในปัจจุบัน ระดับมหภาค ซึ่งส่งผลกระทบให้สังคมอ่อนแอ ไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคง และ สร้างภาระหนี้สินแก่ประชาชนค่อนข้างมาก ระบบการพัฒนาสังคมทั้ง ๒ ระบบ ได้รับการยอมรับ และปฏิบัติในระดับที่ไม่ต่างกันมากนัก กระบวนการพัฒนาสังคมมีการดำเนินการตามขั้นตอนโดย เริ่มตั้งแต่ จุดประกายความคิด การระดมความคิดเห็นของทุกฝ่าย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการ พัฒนา การกำหนดวัตถุประสงค์ การทำงานประมาณ การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ การจัดกำลังคนให้ เหมาะสม การเริ่มต้นดำเนินงานจนถึงเป้าหมายและการประเมินผลลัพธ์ ในบางชุมชนมีการก้าว กระโดดข้ามขั้นตอนแรกๆ โดยเป็นไปตามสภาพการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนก่อน และในบางชุมชน กระบวนการพัฒนามีลำดับขั้นตอนเหมือนกับกระบวนการที่เรียกชื่อต่างๆ กันเช่น ประชาสังคม ยุทธศาสตร์การพัฒนา การทำแผนแม่บทชุมชน การพัฒนาเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเอง และ กระบวนการพัฒนาแบบองค์รวม

^{๑๔} ศ.ดร.จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยา ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา- จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๕} ศ.ดร.จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, การศึกษาระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของ มนุษย์, สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวง, (กรุงเทพฯ : บริษัทเนติกุลการพิมพ์ (2541) จำกัด, ๒๕๔๔).

๔. พระมหาอุทัย ญาณธโร กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา^{๑๖} ว่า สังคมมนุษย์ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นไปตามการสร้างสรรค์ของจิตมนุษย์ สังคมและปรากฏการณ์ทางสังคมเริ่มที่จิตมนุษย์ ดังนั้น หากปัจเจกบุคคลสามารถควบคุมจิตของตนเองได้ มนุษย์ก็สามารถควบคุมและกำหนดทิศทางของสังคมได้เช่นกัน สังคมเป็นเพียงผลการพยายามตอบสนองของธรรมชาติ ซึ่งก็คือ มโนสัญญาตญาณของมนุษย์ ธรรมชาตินี้ผลักดันให้มนุษย์รวมกันเป็นสังคม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายใต้พันธะร่วมของสังคม และได้เริ่มสร้างหลักการทางศีลธรรมขึ้นมา หรือที่เรียกว่า หลักมโนธรรมสังคม เพื่อเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของสังคม

ส่วนรัฐนั้น เกิดจากเจตจำนงร่วมของประชาชน ให้ใช้อำนาจที่ได้รับจากสังคมเพื่อใช้แก้ปัญหาความเลวร้ายในสังคม และเพื่อดำเนินการให้มนุษย์บรรลุถึงความสมบูรณ์ของมโนสัญญาตญาณ รัฐจึงมีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการคือ ต้องได้รับความเห็นร่วมจากประชาชน มีอำนาจอธิปไตย และต้องใช้อำนาจนั้นให้ประชาชนมีความสุขโดยธรรม ภาระหลักของรัฐคือ การคุ้มครองให้ประชาชนรอดพ้นจากการถูกเบียดเบียน ได้รับอรรถประโยชน์สุข และได้รับพัฒนาการแห่งชีวิตที่ดี ประชาชนสามารถสร้างพลังต่อรองโดยการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ มีอาชีพเป็นแกนผูกพันสมาชิกทั้งหลายเอาไว้เป็นองค์กรอาชีพแห่งสังคม องค์กรนี้จะทำให้เกิดอำนาจต่อรองและถ่วงดุลอำนาจรัฐ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปตามหลักอริยสัจ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สามารถควบคุมได้ ฉะนั้น เจตจำนงของมนุษย์ในสังคมคือตัวกำหนดและควบคุมการเปลี่ยนแปลงมรรควิธีที่ชอบด้วยเหตุผล คือ การนำสังคมไปสู่พัฒนาการ

๑.๖.๔ ด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจ

๑. ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา^{๑๗}

^{๑๖} พระมหาอุทัย ญาณธโร, พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๘).

^{๑๗} ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

จากการศึกษาพบว่า ทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิด “ทฤษฎีใหม่” อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีรากฐานมาจากพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะทางสายกลาง ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ มัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนานั้นเอง ทั้งยังสอดคล้องและมีพื้นฐานมาจากองค์ธรรมในพระพุทธศาสนาเกือบทุกประการ เช่น หลักในเรื่องความสันโดษ ความพอเพียง ความสมถะ ความไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ความมีเมตตา เกื้อกูลที่ชีวิตพึ่งมีต่อชีวิต ต่อชุมชน ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการมีสัมมาอาชีวะ

จากการศึกษากระบวนการทัศน์ในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาในช่วง ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นชัดถึงผลการพัฒนาที่ไม่สมดุล ทำให้เกิดการเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ เกิดปัญหาความยากจน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ความอ่อนแอของสังคมไทยภายใต้กระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ยังก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยมในวิถีชีวิตที่ตีสองของคนไทยอย่างรุนแรงอีกด้วย ขณะเดียวกันกับที่โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า ๓,๐๐๐ โครงการ ที่มุ่งเน้นความพออยู่-พอกิน และพอเพียง-พอดี ตลอดจนถึงคุณภาพชีวิตของประชากร ด้วยการน้อมนำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางการพัฒนา ทำให้สังคมและประเทศชาติดำเนินไปอย่างมั่นคง ยั่งยืน มีภูมิคุ้มกัน มีดุลยภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

๒. อรศรี งามวิทย์พงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ - ๘ : พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๔๔^{๑๔}

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนของรัฐในแผนพัฒนาฉบับที่ ๑ - ๘ เป็นกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์กายภาพและความมั่งคั่ง ซึ่งรัฐรับมาจากตะวันตกจึงมีทัศนะ-วิถีคิดต่อโลกและชีวิตในลักษณะเดียวกับวัตถุที่แยกส่วน ลดทอน และสัมพันธ์กันแบบกลไก จึงแยกชีวิต ธรรมชาติ ฯลฯ เป็นส่วนๆ โดยสนใจเฉพาะมิติทางวัตถุรูปธรรม และเชื่อว่า มนุษย์สามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ตามความต้องการ ซึ่งกระบวนทัศน์หรือวิถีคิด

^{๑๔} อรศรี งามวิทย์พงศ์, “กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๘: พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖).

เช่นนี้ ส่งผลให้กรอบความคิดของมนุษย์เกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาตินั้น ให้คุณค่าความสำคัญสูงสุดแก่ความสุขจากการบริโภควัตถุ ซึ่งจะเกิดได้เมื่อบุคคลมีความมั่งคั่งร่ำรวย และมีวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมหรือเมืองซึ่งพร้อมพร้อมทางวัตถุ ด้วยการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติจากที่อื่นผ่านการจ่ายเงินของตน และการจัดการของตลาด วิถีชีวิตจึงอยู่และสัมพันธ์แบบปัจเจกนิยม ต่างแสวงหาความสุขเฉพาะตนโดยเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันน้อย และมีทัศนคติต่อธรรมชาติในแบบให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ความยากจนของชนบทในกระบวนทัศน์ของรัฐนี้ จึงเป็นความยากจนในบริบทของความมั่งคั่งทางวัตถุ และวิถีชีวิตแบบเมืองตามอย่างสังคมตะวันตก รัฐได้แยกส่วน ลดทอนปรากฏการณ์ความยากจนออกจากบริบทของชนบท ที่ดำรงอยู่อย่างเชื่อมโยงเป็นระบบใหญ่น้อยซับซ้อนของเหตุปัจจัยมากมาย มาสู่ความหมาย-ค่านิยม การอธิบายสาเหตุ การจัดการให้เป็นเรื่องจำกัดเฉพาะทางเศรษฐกิจหรือการผลิต-การบริโภควัตถุ ที่มีเป้าหมายของการจัดการอยู่ที่ความทันสมัยและความมั่งคั่งเป็นเกณฑ์วัดมาตรฐาน

กระบวนทัศน์ดังกล่าว ตลอดจนแผนพัฒนาฯ ทั้ง ๘ ฉบับของรัฐ จึงให้ความสำคัญสูงสุดแก่การพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการ โดยเชื่อมั่นว่า เป็นกลไกสำคัญของการผลักดันประเทศไปสู่ความมั่งคั่ง และความมั่งคั่งจะกระจายลงล่าง ไปสู่ชนบทและคนยากจนโดยอัตโนมัติ แต่ยังไม่ใช้การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ทำได้แค่มีแนวโน้มการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไปจากเดิมเท่านั้น

๑.๖.๕ ด้านมนุษย์และการฝึกฝนพัฒนาตนเอง

๑. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการศึกษา และสามารถพัฒนาเรียนรู้ได้ ด้วยการฝึกฝนตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตได้ดีงามถูกต้อง และการฝึกฝนพัฒนาตนเองที่เป็นระบบที่สุดคือ การพัฒนาแบบองค์รวมที่ทำหน้าที่สอดประสานกัน ๓ ด้านคือ ๑) ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เพราะการดำเนินชีวิตต้องติดต่อสื่อสารกับโลกหรือสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งหมายถึง เพื่อนมนุษย์ตลอดจนสรรพสัตว์ ๒) ด้านจิตใจ ที่ก่อปรด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์อันมีผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออก และ ๓) ด้านปัญญา อันเป็นตัวชี้้นำบอกทางสว่างที่เป็นประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิต^{๑๑}

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙).

๒. พระมหาประพันธ์ ศุภสร ได้ศึกษาเรื่อง ความสำคัญของบุคลิกภาพของ พระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๒๐}

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมบุคลิกภาพ และพระจริยวัตรของ พระพุทธเจ้า ได้แก่ ปัจจัยภายนอก ซึ่งประกอบด้วยสถานะทางครอบครัว การศึกษา และ สภาพแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยภายในคือ สติปัญญา โยนิโสมนสิการคือ ความคิดที่แยบคาย ถูกต้องตามความเป็นจริง ความมีกัลยาณมิตร ความเมตตากรุณา ความเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ ความมี ขันติธรรม พระวิริยะอุตสาหะ และความสันโดษ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยร่วมอีกหลายปัจจัยคือ พุทธวิธีในการเผยแผ่ที่เป็นระบบทั้งของพระพุทธองค์และของพระพุทธสาวก กล่าวคือพระพุทธองค์ ทรงศึกษาข้อมูลชีวประวัติของบุคคลที่จะตรัสสอนเพื่อแสดงหลักธรรมที่เหมาะสมแก่จริตของเขา และ ทรงมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายเป็นใหญ่ในการคัดเลือกผู้เข้ามาบวช เป็นต้น

บุคลิกภาพทางพระวรกาย พระวาจา พระจริยวัตรที่ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่ชาว-โลกและพระสติปัญญา ตลอดจนการทำงานอย่างมีระบบและมีเป้าหมายชัดเจน เป็นปัจจัย ส่งเสริมเกื้อกูลกัน ทำให้พระพุทธองค์ทรงประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓. พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินฺโด (สุขดำ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ แนวคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ ในวรรณคดีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ ฟรอยด์^{๒๑}

จากการศึกษาพบว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาไม่ว่าจะอยู่ในที่เปิดเผยหรือในที่ ลับ ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากบทบาทแห่งการกำหนดวิถีทางของชีวิตทั้งสิ้น ผลของพฤติกรรมจะ มีการทำงานแบบลูกโซ่ มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ตราบใดที่ พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเป็นพฤติกรรมที่มีกิเลส และพฤติกรรมที่ช่วยยอมทำให้ชีวิต ดำเนินไปในทางทุกข์ ตรงข้าม ถ้าพฤติกรรมดียอมทำให้ชีวิตเป็นไปในทางสุขทั้งกายและใจ

^{๒๐} พระมหาประพันธ์ ศุภสร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๒๑} พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินฺโด (สุขดำ), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ ในวรรณคดีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ ฟรอยด์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์เชื่อว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออก ทั้งบวกและลบย่อมเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคนในทุกเวลาและทุกสถานการณ์ เพราะธรรมชาติของการแสดงออกทางกาย วาจา นั้นมีจิตเป็นผู้กำกับให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปในลักษณะต่างๆ เพราะมนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ ซึ่งหากมนุษย์ในสังคมมีพฤติกรรมที่สร้างสรรค์ดีงามและเป็นไปตามทำนองคลองธรรม ย่อมเอื้อต่อการพัฒนาสังคมของมนุษยชาติไปสู่ความดีสูงสุดและสันติสุขในการดำเนินชีวิต

๔. พระมหาสมบุรณ์ พรธนา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรตันตปิฎก^{๒๒}

ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่บทบาทของทิฐิสูงมาก เพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการพลิกผันในวิถีชีวิตและสังคม เมื่อทิฐิใดได้รับการยอมรับจนตกผลึกเป็นกระแสหลักของสังคม ก็จะเข้าไปมีอิทธิพลในการกำหนดกรอบวิธีคิด การตีค่าและให้ความหมายแก่สิ่งต่างๆ แล้วผลักดันให้ชีวิตและสังคมเคลื่อนไปภายใต้กรอบแห่งทิฐินั้น

๕. พระมหาสมพงษ์ สุขุมโณ (สิงห์สุพรรณ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสังสารวัฏในพุทธศาสนาเถรวาท^{๒๓}

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาเรื่องสังสารวัฏและการเวียนว่ายตายเกิดนี้ มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ในพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับปัญหาชีวิตของมนุษย์ในทุกแง่มุม ทำให้ไม่ต้องหุดหู่กระสับกระส่ายน้อยใจในชะตาชีวิตของตนเอง และไม่ต้องคอยอิจฉาริษยาความสุขของผู้อื่น เพราะเห็นแจ้งแล้วว่า ความทุกข์และความรุ่งเรืองตลอดถึงความล้มเหลวในชีวิตของแต่ละคนนั้น ล้วนเป็นผลรวมแห่งกรรมของตนทั้งนั้น

^{๒๒} พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๒๓} พระมหาสมพงษ์ สุขุมโณ (สิงห์สุพรรณ), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

ตามทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว สังสารวัฏนับเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้บุคคลมองชีวิตในสายยาว ไม่มองสายสั้นเพียงเพื่อความสุขสมปรารถนาทันเฉพาะในปัจจุบัน โดยไม่คำนึงถึงทุกข์โทษอันจะมีมาในชาติหน้า ช่วยให้สามารถระคับประคองใจให้สงบอยู่ได้แม้ในยามทุกข์

๖. พระมหาหวมวด สุกกธมฺโม (โฆมศรี) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา^{๒๔}

ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ความเคารพเป็นหลักธรรมสำคัญ และการมีความเคารพยังถือเป็นมงคลสูงสุดอีกด้วย พื้นฐานสำคัญของความเคารพคือ ศีลหรือวินัย อันเป็นข้อวัตรปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคนในสังคม บ่อเกิดของความเคารพคือ ศรัทธาที่ก่อปรด้วยปัญญา โดยมีสาราณียธรรมและอปรีหานิยธรรม เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความเคารพ ในการศึกษาพึงศึกษาให้ครบกระบวนการของไตรสิกขา เพื่อช่วยเสริมสร้างให้คนมีหลักครองใจและมีวินัยยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดความเคารพในตัวบุคคลและสิ่งต่างๆ โดยการมองเห็นและตระหนักถึงคุณค่าที่มีอยู่ในตัวบุคคลนั้นๆ

๗. พิน ดอกบัว ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ : การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา^{๒๕}

จากการวิจัยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่า สังสารวัฏมีจริง โลกียภูมิและโลกุตตรภูมิมีจริง ทั้งได้ให้ความหมายอย่างชัดเจนว่า เกิด-ตาย ในเรื่องสังสารวัฏ หมายถึง เกิด-ตายทางร่างกาย และสังสารวัฏ หมายถึง วิญญาณไปถือเอาร่างใหม่ในภพชาติต่างๆ จึงมีปรากฏการณ์ที่เรียกว่า เกิด-ตาย ชาติแล้วชาติเล่า ส่วนเหตุที่ทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิด ก็เพราะจิตหรือวิญญาณมีลักษณะเป็นแบบสันตติ วิญญาณจึงไม่ตายตามร่างกาย ดังนั้น การที่มีคนตาย วิญญาณถึงแม้เป็นอมตะ แต่ก็มีกิเลสคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นเหตุให้ทำกรรม และก็เพราะกรรม จึงต้องได้รับวิบากคือผลของกรรม แล้วก็เกิดกิเลส วนเวียนอยู่อย่างนี้ และโดยเหตุที่วิญญาณเป็นอมตะ

^{๒๔} พระมหาหวมวด สุกกธมฺโม (โฆมศรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๒๕} พิน ดอกบัว, “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ : การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา”, ผลงานวิจัยดีเด่นสาขามนุษยศาสตร์, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.).

แต่มีกิเลส จึงมีภพภูมิต่างๆ คอยรองรับตามระดับสภาวะของวิญญาณ แต่ไม่ว่าจะไปเกิดในภพภูมิไหน ก็ล้วนมีแต่ทุกข์

๘. โสภณ ศรีกฤษดาพร ได้วิจัยเรื่อง *ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา*^{๒๒}

จากการวิจัยพบว่า การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ในแง่อภิปรัชญา ญาณปรัชญา และจริยศาสตร์ตามทัศนะพุทธปรัชญา จะช่วยให้เข้าใจตนเองหรือชีวิตได้มากขึ้น เมื่อเข้าใจตนเองและชีวิตได้ถูกต้องยิ่งขึ้น จะเป็นเหตุให้เข้าไปปฏิบัติต่อตนเอง ต่อชีวิตและต่อสังคมได้เหมาะสมและถูกต้องมากขึ้น อันเป็นเหตุให้ตนและสังคมได้รับความสุขหรือประโยชน์มากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

ปัจจุบัน ความรู้เกี่ยวกับความจริงในด้านกายหรือโลกที่เป็นด้านสสารนั้น ได้พัฒนาก้าวหน้าไปไกล มีผู้รู้ นักปราชญ์ และนักวิทยาศาสตร์มากมาย แต่ความรู้ในด้านที่เป็นความจริงเกี่ยวกับจิตหรือโลกวิญญาณนั้น ดูเหมือนไม่ได้พัฒนาก้าวหน้าไปกว่าที่สอนมาเมื่อสองพันกว่าปี ดังจะเห็นได้ว่า ปัจจุบัน มนุษย์สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ในเรื่องกายหรือโลกของสสารได้อย่างกว้างขวาง แต่ยังไม่สามารถจัดปัญหาต่างๆ ที่มีสาเหตุมาจากจิตได้อย่างเด็ดขาด เช่น การเอาเปรียบขูดรีดเพราะความละโมภ ความเห็นแก่ตัว ความขัดแย้ง และการทะเลาะวิวาทในรูปแบบต่างๆ ฯลฯ

พุทธปรัชญาสอนความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ทั้งในแง่ของกายและจิต ทั้งในแง่อภิปรัชญา ญาณปรัชญาและจริยศาสตร์ ซึ่งถ้านำความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเหมาะสม จะช่วยในการแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ในขอบเขตที่กว้างออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ปัญหาที่เกี่ยวกับโลกทางวิญญาณหรือความทุกข์ทางจิต ได้มีบุคคลผู้รู้ความจริงและสามารถแก้ทุกข์ได้ คือ พระอรหันต์บุคคลผู้เป็นพระอรหันตสาวก ดังนั้น ในปัจจุบันนี้ ใ้ห้ว่าเราจะขาดความรู้หรือตัวอย่างบุคคลที่ดำเนินไปตามทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ แต่ทว่าขาดบุคคลที่ตั้งใจที่จะดำเนินไปตามหนทางนี้อย่างจริงจังต่างหาก

^{๒๒} โสภณ ศรีกฤษดาพร, “ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา”, รายงานการวิจัย, (ทุนวิจัยของทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐).

๑.๖.๖ ด้านสิ่งแวดล้อม

๑. โกศล ช่อผกา ได้ศึกษาเรื่อง พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็ก^{๒๘}

จากการศึกษาพบว่า รากเหง้าของวิกฤตการณ์ด้านต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีศูนย์กลางอยู่ที่กระบวนทัศน์ (paradigm) ของมนุษย์ เพราะกระบวนทัศน์เป็นสิ่งที่กำหนดระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ การแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างถาวร จึงจำต้องแก้ไขที่กระบวนทัศน์กระแสหลักที่มีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งฉุดพลาตไปสู่กระบวนทัศน์ที่ถูกต้อง

กระบวนทัศน์ (paradigm) นั้นมีเนื้อหาสำคัญ ๒ มิติคือ มิติด้านอภิปรัชญา (metaphysics) และมิติด้านญาณวิทยา (epistemology) ส่วนการนำกระบวนทัศน์ไปใช้จำเป็นต้องเพิ่มมิติด้านจริยศาสตร์ (ethics) เสริมเข้าไปด้วย เพื่อสร้างปทัสถานทางจริยธรรม (norms) และวิถีการปฏิบัติขึ้น ดังนั้น โครงสร้างและเนื้อหาของกระบวนทัศน์ต่างๆ ในงานวิจัยนี้จึงมี ๓ มิติ คือ มิติด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยาและจริยธรรม

จากการศึกษาวิเคราะห์-สังเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ และบูรณาการกระบวนทัศน์ของพุทธธรรมกับนิเวศวิทยาแนวเล็กพบว่า กระบวนทัศน์ทั้งสองมีเนื้อหาทั้ง ๓ มิติค่อนข้างสมบูรณ์ พุทธธรรมมีเนื้อหาชัดเจนเป็นระบบ แต่ขาดการตีความและนำมาประยุกต์ใช้ ส่วนนิเวศวิทยาแนวเล็ก อาศัยปรัชญาและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แขนงต่างๆ อธิบายเนื้อหาในมิติด้านอภิปรัชญาและญาณวิทยา โดยที่ตนเองก็ขาดความชัดเจนในมิติทั้งสอง แต่การนำเสนอเนื้อหาในมิติด้านจริยธรรมเด่นชัดและทันสมัย ส่วนการบูรณาการไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่คือ พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็กนั้น สามารถบูรณาการมิติทั้ง ๓ ได้ค่อนข้างสมบูรณ์

๒. พระมหาอุทัย มูลแก้ว ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมในพระวินัยปิฎก^{๒๙}

จากการศึกษาพบว่า บทบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติมีถึง ๒๓ ลักขาบท ซึ่งจัดแบ่งได้เป็น ๖ ประเด็นคือ ๑) เกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย ๔ อันเป็นพื้นฐานในการ

^{๒๘} โกศล ช่อผกา, "พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็ก", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

^{๒๙} พระมหาอุทัย มูลแก้ว, "การจัดการสิ่งแวดล้อมในพระวินัยปิฎก", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑).

ดำรงชีวิต ๒) เกี่ยวกับการรักษาดิน ๓) เกี่ยวกับการรักษาแหล่งน้ำ ๔) เกี่ยวกับการป้องกันและลดมลพิษในที่อยู่อาศัย ๕) เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อม ๖) เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นทางกายภาพและชีวภาพ โดยมีระเบียบกฎเกณฑ์เป็นเครื่องกำกับควบคุม ควบคุมไปกับการสร้างจิตสำนึกและให้การศึกษา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่ความรัก ความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นกระบวนการ

การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ จึงเป็นสังคมตัวอย่างที่มีชีวิตเรียบง่ายและผูกพันอยู่กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างกลมกลืน แม้ว่าในปัจจุบันพระสงฆ์จะต้องดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการบริโภค ท่ามกลางเทคโนโลยีและเครื่องอำนวยความสะดวกมากมาย ซึ่งมีส่วนนำพาให้เกิดกระแสบริโภคนิยม มีการบุกรุกและทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย มีการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกและสนองความต้องการของแต่ละบุคคล แต่พระสงฆ์ก็ยังรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้เป็นอย่างดี ท่ามกลางสังคมที่แตกแยก พระสงฆ์อาจถูกมองว่าไม่พัฒนา ตน มีวิถีชีวิตที่ทวนกระแสก็ตาม สังคมสงฆ์ก็ยังคงดำรงชีวิตแบบพอเพียง ด้วยความสมถะ ใช้สอยปัจจัย ๔ เท่าที่จำเป็น งดการสะสม และดำรงตนเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของสังคม ด้วยการยึดมั่นในหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและมั่นคง

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เป็นการศึกษาแบบแยกส่วนคือ ศึกษาเป็นเรื่องๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกระบวนการทัศน์ เรื่องชีวิต คุณค่าของชีวิตและวิถีชีวิต เรื่องสังคม และความเป็นไปของสังคม รวมทั้งการพัฒนาสังคม เรื่องเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจ เรื่องมนุษย์และการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และสิ่งแวดล้อม ซึ่งการศึกษาทั้งหมดเห็นพ้องกันว่า รากเหง้าของวิกฤตการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่กระบวนการทัศน์ของมนุษย์ แสดงว่า ความคิดมีผลต่อการกระทำ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”^{๒๔} ดังนั้น ในการพัฒนาและขัดเกลาสังคมต้องเริ่มต้นที่ความคิดหรือกระบวนการทัศน์ ซึ่งความจริงนี้เป็นที่ประจักษ์แก่ภาครัฐ ที่พยายามแก้วิกฤตการณ์ของสังคม ด้วยความคิดที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของคนในสังคม จึงกำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มุ่งแก้ปัญหาความยากจนและให้ความสำคัญสูงสุดในการผลักดันประเทศไปสู่ความมั่งคั่ง โดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งทำได้แค่มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในการ

^{๒๔} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๑/๑๕, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

มองโลกและชีวิตในระดับหนึ่ง เพราะตระหนักว่า สามารถแก้ปัญหาได้เฉพาะวัตถุนานอกกาย มนุษย์เท่านั้น ยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่จิตมนุษย์ควบคู่ไปด้วยได้

สอดคล้องกับสภาพสังคมครั้งพุทธกาล ที่หลากหลายไปด้วยทิวทัศน์ความเชื่อถึง ๖๒ ทิวทัศน์ ดังที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร^{๑๐} ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงสรุปว่า ทิวทัศน์เหล่านั้นเป็นมิจฉาทิวทัศน์ ไม่ใช่ทางให้พ้นทุกข์ได้เลย แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์เหมือนปลาติดตาข่าย ฉะนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงต้องเริ่มด้วยการปรับเปลี่ยนทิวทัศน์ของคนในสังคม ให้เป็นสัมมาทิวทัศน์เสียก่อน จากนั้นค่อยพัฒนาชีวิตที่ประกอบด้วยกายและจิตต่อไป ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุข เพราะเรื่องศีลและทิวทัศน์ เป็นเรื่องบ่งบอกถึงความสามัคคีหรือไม่สามัคคี ความเจริญหรือความเสื่อมของหมู่คณะหรือกลุ่มชนในสังคม กล่าวคือ ถ้าหมู่คณะใดมีศีลเหมือนกัน (ศีลสามกษัตริย์) มีทิวทัศน์เหมือนกัน (ทิวทัศน์สามกษัตริย์) แสดงว่า หมู่คณะนั้นสามัคคีกัน

ดังนั้น การพัฒนาและแก้ปัญหาสังคมต้องแก้ด้วยสติและปัญญา ซึ่งพระพุทธศาสนามีมุมมองและวิธีการแก้ปัญหาที่รอบด้าน เป็นองค์รวมครบทั้งมิติของมนุษย์ สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่มนุษย์ที่ประกอบด้วยกายและจิต และมั่นใจว่า มนุษย์มีความสามารถในการพัฒนาและขัดเกลาตนเองได้เต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ภายใต้กรอบความเข้าใจถูกในเรื่องโลกและชีวิตที่เรียกว่า สัมมาทิวทัศน์ เมื่อเข้าใจถูก ย่อมคิดถูก พูดถูกและทำถูก และการจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้ได้ผลต้องแก้ที่จิตใจด้วย อันเป็นที่มาของการนำเสนอ พุทธกระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม อันเป็นกระแสหลักในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตของคนในสังคมให้เป็นไป โดยให้ชื่อการวิจัยนี้ว่า พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ด้วยการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ที่อุดมด้วยสติและปัญญารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความ เป็นไปของชีวิตแห่งโลกไร้พรมแดน นำมาซึ่งความสุข ทั้งสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตไปสู่การ ดำรงชีวิตแบบยั่งยืนได้อีกด้วย

^{๑๐} ที.สี. (บาลี) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๖, ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๗.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดย

๑. ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย

๒. ศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ คัมภีร์ อรรถกถาฎีกา เอกสารงานวิจัย หนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเขียนไว้ และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา และการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต

๑.๗.๒ วิธีการเก็บข้อมูล

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ ใช้วิธีหาคำหลักที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย แล้วค้นจากพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ ชุดภาษาไทย BUDSIR/TT V.3. ของมหาวิทยาลัยมหิดล ได้ที่มาและรายละเอียดแล้วย้อนกลับมาเทียบกับฉบับมหาจุฬาฯ

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บข้อมูลจากหนังสือ เช่น พุทธธรรม มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่ ฯลฯ โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การวิเคราะห์ศัพท์บาลีจากคัมภีร์อภิธานวรรณนา โดยพระมหาสมปอง มุทิโต ฝ่าฟันวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่ โดย พระไพศาล วิสาโล สังคมวิทยา สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ โดย ศ.ดร.จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ ไทยกับสังคมโลก ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช โลก Modern & Post Modern โดยธีรยุทธ บุญมี สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง โดย ศ.ดร. อภิรักษ์ พันธเสน บรรณาธิการ ฯลฯ รวมทั้งบทความจากวารสารต่างๆ ได้แก่ วารสารพุทธศาสนศึกษา เศรษฐธรรม ฯลฯ ตลอดจนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ สารานิตยสารจากซีดีรอม จาก World Wide Web

๓. นำข้อมูลที่รวบรวมแล้วมาจัดลำดับให้มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ แล้วทำการศึกษาวิเคราะห์ ตีความ แล้วสรุปและเรียบเรียงใหม่แบบพรรณนา

๑.๗.๓ วิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ประเด็นปัญหาที่อยากทราบเป็นตัวตั้ง แล้วหาคำตอบจากข้อมูลที่เก็บและรวบรวมไว้ เพื่อให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่ได้ตั้งไว้แล้ว

๑.๗.๔ วิธีการนำเสนอ เป็นการนำเสนอแบบพรรณนา (Descriptive)

แหล่งข้อมูล ได้จากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบความหมาย และวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีผลต่อกระบวนการทัศนในการดำเนินชีวิตของสังคมไทย และเมื่อต้องเผชิญวิกฤตการณ์ความเป็นอยู่ตามกระแสโลกของคนในสังคมไทยแล้ว สังคมไทยโดยภาครัฐมีกระบวนการทัศนในการแก้ปัญหาอย่างไร มีจุดเด่น จุดด้อย หรือขาดตกบกพร่องตรงไหน อย่างไร สามารถเติมเต็มได้ด้วยพุทธกระบวนการทัศนหรือไม่ ทั้งในด้านของตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

๑.๘.๒ ได้ทราบความหมายของพุทธกระบวนการทัศน และพุทธกระบวนการทัศนในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๘.๓ ได้ทราบกระบวนการทัศนใหม่ อันเป็นการพัฒนากระบวนการทัศนในการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธสู่การดำรงชีวิตแบบยั่งยืน เป็นเสมือนภูมิคุ้มกันโรคบริโภคนิยม ด้วยการใช้สติและปัญญาเป็นเครื่องนำทางชีวิต ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข โดยไม่ไหลไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอย่างยิ่งของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ เป็นการเสนอทางเลือกหนึ่งในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ที่มีได้ปฏิเสธความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่เป็นการนำองค์ความรู้เรื่องพุทธธรรมมาแก้ปัญหาสังคมแบบเชื่อมโยงเป็นองค์รวม โดยให้เริ่มที่ตนเองก่อน เมื่อเราสามารถนำหลักธรรมมาปฏิบัติจนเป็นนิสัยแล้ว เราก็จะเป็นต้นบุญต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามกระแสสังคม ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การศึกษาเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มิใช่เรื่องไกลตัวอีกต่อไป เพราะเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาและขัดเกลาคนในสังคม ที่เริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจถูกในการดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิต ซึ่งก็คือ การศึกษาเรื่องของตัวเองให้รู้ชัดตามความเป็นจริง โดยมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์ และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง

บทที่ ๒

กระบวนการทัศน์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

โลกในปัจจุบันนี้ อารยธรรมตะวันตกแผ่อิทธิพลไปเป็นโลกาภิวัตน์จนมีสถานะเหมือนเป็นตัวแทนแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ ดังนั้น เมื่อพูดถึงความเจริญของโลกมนุษย์เวลานี้ก็จะหมายถึง สภาพแห่งอารยธรรมแบบตะวันตก ซึ่งแน่นอนว่า ตัวที่เชิดชูอารยธรรมตะวันตกก็คืออารยธรรมอเมริกันนั่นเอง

ชนชาติทั้งหลายในยุโรป ล้วนมีประวัติศาสตร์แห่งการกดขี่บีบคั้นห้าพันปีมาแล้ว สงครามกันอย่างกว้างขวางรุนแรงมาตลอด แม้ศาสนาที่เป็นองค์ประกอบใหญ่อยู่ในกระบวนการแห่งความขัดแย้งและสงครามนั้น จนความขัดแย้งทางศาสนาและปัญหาการเมืองเป็นเรื่องปนกัน โดยเฉพาะการใช้อำนาจการเมืองเป็นเครื่องบังคับคนให้ถือลัทธิศาสนาของตน และกำจัดผู้คนที่ไม่นับถือตามอย่างตน การกำจัด กีดกัน ช่มเหง บังคับ ฯลฯ ด้วยเหตุแห่งการนับถือศาสนา หรือแม้การตีความคำสอนในศาสนาที่ต่างกัน ล้วนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเลื่อมและเจริญของอารยธรรมตะวันตก^๑

ประกอบกับภูมิประเทศที่ถูกธรรมชาติบีบคั้นรุนแรง ทั้งยังต้องต่อสู้กับอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จนแม้อาหารในบางฤดูก็แทบจะไม่มีกิน เรียกว่าเอาชีวิตแทบไม่รอด ทำให้มองและคิดต่อธรรมชาติในทางลบ แต่เพราะมนุษย์จะทำอะไรก็ยิ่งต้องขึ้นกับธรรมชาติ ทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า ถ้ามนุษย์สามารถจัดการกับธรรมชาติได้ตามใจปรารถนาเมื่อไร ทุกภัยและปัญหาทั้งปวงจะหมดไป แล้วเมื่อนั้น มนุษย์ก็จะมีความสุขและความสำเร็จ

ดังนั้น ตลอดสายอารยธรรมตะวันตก จึงมีแนวคิดหลักสอดคล้องเป็นอันเดียวกันสืบมาว่า จะต้องปราบปรามและเอาชนะธรรมชาติให้ได้ ส่งผลให้มีการสร้างสรรค์พัฒนาเทคโนโลยี โดยเอาเทคโนโลยีไปพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อเกิดโรงงานอุตสาหกรรม ก็ใช้โรงงานเป็นที่จัดการเอาธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบ ผลิตสิ่งเสพบริโภคมาสนองความต้องการเสพบริโภคของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีความสุขด้วยเศรษฐกิจที่เจริญรุ่งเรืองนั้น

^๑ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพฯ : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓-๕๔.

ด้วยความพยายามเอาชนะธรรมชาติ กลับกลายเป็นการเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ เกิดเป็นมลภาวะ และทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ร่อยหรอลง ย้อนกลับมาเป็นปัญหาต่อตัวมนุษย์เอง ครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นวิกฤตการณ์กระทบไปทั่วสังคมโลก

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของกระบวนทัศน์

วิกฤตสังคมโลกที่สลับซับซ้อนหลากหลายมิติ กำลังเป็นปัญหาใหญ่แผ่ไปทั่วทุกอนุโลก ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นภัยจากสงครามโลก ความขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้นมากกว่า ๑๕๐-๑๖๐ ครั้ง ภายหลังจากข้อตกลงสันติภาพ ปี ค.ศ. ๑๙๔๕^๒ ปัญหาสุขภาพอนามัย คนติดเชื้อ HIV เพิ่มขึ้นและมีอายุล้านลง ระบบนิเวศวิทยา อนุภูมิภาคเพิ่มขึ้น ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก คนว่างงาน การขาดแคลนอาหาร การศึกษาที่เน้นความชำนาญเฉพาะด้าน และศีลธรรมในศาสนาถูกละทิ้งไม่สามารถนำมาตัดสินปัญหาสังคมสมัยใหม่ได้ ตลอดถึงความเสี่ยงต่อการสูญชาติพันธุ์ของมนุษย์และสรรพสัตว์ แน่แน่นอนว่าวิกฤตการณ์เหล่านี้จะเกิดขึ้นมาโดยปราศจากสาเหตุนี้ไม่ได้ ดังนั้น ทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มนักคิดนักวิชาการจึงได้ย้อนกลับไปสืบหาสาเหตุของปัญหา แล้วทุกฝ่ายต่างก็พบว่า สาเหตุของวิกฤตการณ์เกิดจากกระบวนทัศน์ที่มองโลกและสรรพสิ่งแบบแยกส่วน ซึ่งก่อตัวมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ และมาเจริญเต็มที่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗^๓ โดยกระบวนทัศน์นี้ได้เริ่มต้นมาจากแนวคิดของโคเปอร์นิคัส (Copernicus, ๑๔๗๓-๑๕๔๓)^๔ กาลิเลโอ (Galileo, ๑๕๖๔-๑๖๔๒)^๕ เรอเน เดการ์ตส์ (Rene Descartes, ๑๕๙๖-๑๖๕๐)^๖ และนิวตัน (Isaac Newton, ๑๖๔๒-๑๗๒๗)^๗ นักประวัติศาสตร์เรียกยุคนี้ว่า

^๒ อัลวิล, ไฮดี ทอฟฟเลอร์, **สงครามและสันติภาพแห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑**, สุกัญญา สุตบรรทัด แปล, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖.

^๓ ฟริตซ์ จ็อบ คาปรัว, **จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑**, พระประชา ปสนุนธมโม และคณะ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๙), หน้า ๕๑-๕๒.

^๔ Encyclopedia Americana vol. 7, (New York : Americana Corporation, 1967), p. 649.

^๕ Encyclopedia Americana vol. 12, (New York : Americana Corporation, 1967), pp. 237-238.

^๖ Encyclopedia Americana vol. 8, (New York : Americana Corporation, 1967), p. 718.

^๗ ดร.สงพงษ์ โสธนะเสถียร, **วิทยปรัญญา**, (กรุงเทพฯ : ประสิทธิ์ภักดิ์ แอนด์ พรีนติ้ง, ๒๕๔๑), หน้า ๖๘.

ยุคปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์^๔ พวกเขาได้สลัดแนวคิดยุคสมัยกลางที่ผูกติดอยู่กับพระเจ้า และจิตวิญญาณในคัมภีร์ไบเบิลทิ้งอย่างสิ้นเชิง และย้ำว่าโลกเป็นเพียงดาวเคราะห์ดวงหนึ่ง มนุษย์ต้องเอาชนะธรรมชาติและควบคุมมันให้ได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้แพร่ขยายครอบงำแนวคิดทฤษฎีอย่างอื่นสิ้นเชิง จนกระทั่งถึงจุดคับแคบและมีอันตรายอย่างน่ากลัว ในที่สุดก็มาถึงทางตัน ดังนั้น กระแสแนวคิดที่จะเสนอทางออกแก่สังคมโลกจึงพุ่งเป้าไปที่กระบวนทัศน์แบบองค์รวม (Holistic Paradigm) หรือแนวคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) แนวคิดแบบบูรณาการ แนวคิดแบบข่ายใยของชีวิต (the Web of Life) เพื่อเป็นทางเลือกที่ปลอดภัยแก่มวลมนุษยชาติ

ในบรรดานักคิดนักวิชาการตะวันตก ที่นำเสนอกระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่โดดเด่นและมีอิทธิพลในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ คือ ฟริตจอฟ คาปรั้า (Fritjof Capra) โดยเสนอผ่านงานเขียนชื่อเต๋าแห่งฟิสิกส์ (The Tao of Physics) ที่เขาได้ศึกษาอย่างละเอียดลุ่มลึกในเชิงเปรียบเทียบเพื่อประสานความสอดคล้องของปรัชญาในศาสนาตะวันออก กับความรู้ในวิชาฟิสิกส์ใหม่จากทฤษฎีสัมพัทธ (Relativity Theory) และทฤษฎีควอนตัม (Quantum Theory) ของไอน์สไตน์ โดยแสดงให้เห็นว่า การค้นพบความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นี้ เป็นความรู้ที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมตะวันออกโดยอยู่ในรูปของศาสนา ซึ่งเป็นแกนหลักของระบบวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต และระบบคิดของโลกตะวันออก ซึ่งสังคมตะวันตกได้หันหลังให้มากกว่า ๒๐๐ ปีมานี้เอง หลังจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ซึ่งมีฟิสิกส์แบบเดิมหรือกลศาสตร์ของนิวตันเป็นแกนหรือฐานหลักของกระบวนทัศน์ ทำให้วิทยาศาสตร์สาขาอื่น รวมทั้งมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ที่ตั้งอยู่บนฟิสิกส์แบบกลศาสตร์ของนิวตันนี้ขาดจิตวิญญาณ อันขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติที่ค้นพบใหม่โดยทฤษฎีสัมพัทธและทฤษฎีควอนตัม

คาปรั้าเห็นว่า ความสอดคล้องกันระหว่างฟิสิกส์ใหม่และศาสนา จะนำไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ในการมองความจริงของโลกแบบองค์รวม (Holistic View) เป็นการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ไปจากกระแสหลัก ซึ่งมีลักษณะแบบกลศาสตร์คือ กลไก (Mechanistic) ลดทอน แยกส่วน (Reductionism)

คาปรั้าได้นำเสนอทฤษฎีใหม่ในการมองความจริงของโลกมนุษย์ ไว้ในหนังสือเล่มต่อมาคือ The Turning Point (๑๙๘๕) หรือจุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เขาแสดงทัศนะและข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดข้ามสาขาวิชา (Trans-disciplinary) โดยอาศัยปรัชญาโลกทัศน์

^๔ ฟริตจอฟ คาปรั้า, จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑, หน้า ๕๑.

ตะวันออกและฟิลิปปินส์ใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นว่า วิกฤตการณ์ทั้งหลายในโลกปัจจุบัน มิได้เป็นปัญหาเฉพาะด้านหรืออยู่ที่สาระทางความคิดของเรื่องนั้นๆ เช่น ด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพ จิตวิทยา สิ่งแวดล้อม ฯลฯ หากปรากฏการณ์ทั้งหลายเป็นตัวย่อของวิกฤตการณ์ด้านวัฒนธรรม กล่าวคือเป็นปัญหาระดับกระบวนทัศน์หมายถึง ทักษะที่มนุษย์มีต่อ "ความจริง" (Reality) ของธรรมชาติแล้วไปกำหนดระบบคิด วิธีคิด การจัดการที่มนุษย์มีต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย และดำเนินชีวิตไปตามกระบวนทัศน์ดังกล่าว จนกระทั่งนำมาสู่ทางตันของการพัฒนา ที่เป็นวิกฤตการณ์ของมนุษยชาติและโลกทั้งหมด อันแก้ไขได้ยากหากไม่มีการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ในการมองความจริงของโลกและชีวิต

๒.๑.๑ ความหมายของกระบวนทัศน์

กระบวนทัศน์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Paradigm มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า paradigma ในภาษากรีกเป็น paradeigma และกลายมาเป็นคำว่า paradeiknynai แยกเป็น ๒ คำคือ para แปลว่า เียบข้าง เหนือ ขึ้น หรือหันไป และคำว่า deiknynai แปลว่า ชี้ แสดง หรือบอก รวมเป็นคำว่า Paradigm แปลว่า ตัวอย่าง แบบหรือแบบแผน นักวิชาการมักใช้ในความหมายว่า ทักษะพื้นฐาน ทักษะแม่บท ความคิดหลัก ความคิดแม่บท เป็นต้น^๙

นักวิชาการบางท่าน แปลคำ paradigm ว่า ทักษะแม่บท ซึ่งมาจากภาษากรีกว่า para (beside) + deigma (example) หมายถึงความคิด หรือทักษะพื้นฐานในการมองโลกที่เป็นต้นตอป้อนเกิดของความคิดหรือทักษะอื่นๆ^{๑๐}

โรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน (Robert K. Merton) เป็นผู้นำคำว่า Paradigm นี้มาใช้เป็นคนแรกในความหมายว่า แบบ (model) หรือแบบแผน (schema) ที่ใช้อธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างของทักษะพื้นฐานของปัญหา ทฤษฎี ข้อสรุป และวิธีการปฏิบัติต่างๆ อย่างรวบรัดและชัดเจนในการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยา (Sociological analysis)^{๑๑}

^๙ โกศล ช่อผกา, "พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็ก", ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๑๐} พริตจ็อง คอปัว, จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑, หน้า เชิงอรรถคำปรารภของผู้เขียน.

^{๑๑} โกศล ช่อผกา, "พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็ก", หน้า ๑๐.

เอคอน กูบา ได้นิยามคำว่า “paradigm” ไว้ว่า ชุดของความเชื่อพื้นฐานที่นำไปสู่การกระทำ แล้วศึกษาแนวคิดของสำนักต่างๆ เช่นปฏิฐานนิยม (Positivism) หลังปฏิฐานนิยม (Post-Positivism) ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) และสำนักสร้างใหม่ (Constructivism) เพื่อหาคำตอบว่า ๑) อะไรคือธรรมชาติของความเป็นจริง (Reality) หรืออะไรคือธรรมชาติของสิ่งที่รู้ได้ ๒) อะไรคือธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้ (นักวิจัยหรือผู้ที่ทำการศึกษา) และสิ่งที่รู้ (รู้ได้) และ ๓) มีวิธีค้นหาความรู้เหล่านั้นได้อย่างไร (Methodology) ผลการศึกษาได้คำตอบว่า กระบวนทัศน์คือ การหลอมรวมคำตอบทั้ง ๓ นั้น นำไปสู่การกำหนดรากฐานของทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมต่อโลก-ชีวิต และปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม รวมไปถึงวิธีคิดและวิธีการในการจัดการกับสิ่งต่างๆ รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วย นักวิชาการไทยอย่าง ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวว่า กระบวนทัศน์ เข้าไปมีอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะของรัฐได้ หากรัฐใช้ความรู้จากวิธีการวิทยาตามกระบวนทัศน์แบบใดแบบหนึ่งเป็นฐานในการกำหนดนโยบายสาธารณะ^{๕๕}

ไกรยุทธ ธีรตยาคินันท์ อธิบายความหมายของกระบวนทัศน์ว่า ฐานสมมติ (Premises) ชุดหนึ่ง ทัศนะหนึ่ง หรือความเชื่อหนึ่ง ที่ว่าด้วยวิธีคิดและวิธีวิเคราะห์บางอย่างที่ประกอบกันเข้าเป็นแบบแผนความคิด ซึ่งครอบคลุมลักษณะของปัญหาหรือเรื่องและผู้เชื่อมีศรัทธาในกระบวนทัศน์นั้นให้ความสนใจหรือพยายามหาคำตอบ และยังเป็นตัวเชื่อมทฤษฎีหรือแบบจำลองต่างๆ ที่อยู่ในกรอบแบบแผนการคิดอันเดียวกันให้มีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียว^{๕๖}

พระไพศาล วิสาโล กล่าวถึงความหมายของกระบวนทัศน์ว่า ทัศนะของมนุษย์ที่มีต่อความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคมธรรมชาติ (โลกทัศน์) รวมทั้งทัศนะของมนุษย์ที่มีต่อโลกว่าควรดำรงอยู่อย่างไร (ชีวิตทัศน์) โดยโลกทัศน์และชีวิตทัศน์เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม ธรรมชาติ และสิ่งสูงสุด ถ้าทุกคนในสังคมมีกระบวนทัศน์อย่างเดียวกัน กระบวนทัศน์นั้นก็จะเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต สังคม และธรรมชาติของสังคมนั้นๆ ท่านสรุปว่ากระบวนทัศน์ หมายถึง ความเข้าใจที่มนุษย์มีต่อตนเองและสรรพสิ่ง อันได้แก่ สังคมและธรรมชาติ

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม”, ใน บทบาทของการวิจัย : การท้าทายของทศวรรษใหม่, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๓-๑๑๖.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ไกรยุทธ ธีรตยาคินันท์, แก่นสารเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

ซึ่งเป็นแบบแผนให้กับวิธีการคิด การรับรู้ ทฤษฎี หรือแบบจำลองต่างๆ ทั้งยังเป็นแบบของการให้คุณค่าตลอดจนเป็นกรอบให้กับวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมหนึ่งๆ นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์มีความหมายกว้างกว่าแนวคิดหรือทฤษฎี เพราะกระบวนทัศน์เป็นตัวเชื่อมโยงแนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆ ให้เป็นระบบความคิดที่สัมพันธ์เชื่อมโยงถึงกันในการอธิบายโลกและชีวิต กระบวนทัศน์จึงเป็นเสมือนกรอบความคิดพื้นฐาน ซึ่งเป็นโครงสร้างทางความคิดที่สำคัญที่สุดในการกำหนดแนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆ นอกจากนี้ กระบวนทัศน์ยังเป็นรากฐานความคิดให้กับอุดมการณ์ต่างๆ เช่น อุดมการณ์ของชีวิต อุดมการณ์ทางการเมืองฯลฯ ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์อันลึกซึ้ง ระหว่างตัวตนของมนุษย์ที่แท้จริงกับธรรมชาติอันเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอก และเป็นปัจจัยให้เกิดทัศนะที่เป็นระบบของมนุษย์ที่มีต่อตนเองและธรรมชาติ แต่ยังไม่สามารถประเมินความถูกต้องหรือผิดพลาดได้ ด้วยยังไม่มีมาตรฐานที่เป็นสากล เพราะกระบวนทัศน์เองก็มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จากยุคสมัยหนึ่งสู่อีกสมัยหนึ่ง และเป็นตัวกำหนดโครงสร้างของระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม

สรุปกระบวนทัศน์ หมายถึง ความคิดพื้นฐานในการมองโลกและชีวิต ที่เป็นต้นตอบ่อเกิดของความคิดหรือทัศนะอื่นๆ นำไปสู่การกำหนดระบบคุณค่า การกระทำ และแบบแผนในการดำเนินชีวิต เมื่อความคิดพื้นฐานดังกล่าวเปลี่ยน แบบแผนการคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องก็จะเปลี่ยนไปด้วยทั้งกระบวน เรียกว่า เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ และเรียกกระบวนทัศน์ที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์นี้ว่า กระบวนทัศน์ใหม่ เมื่อใดที่กระบวนทัศน์หนึ่งแพร่หลาย มีอิทธิพลให้คนส่วนใหญ่ในสังคมยึดถือปฏิบัติ เกิดเป็นกระแสนิยมในความเชื่อนั้นๆ กระบวนทัศน์นั้นก็ถือเป็นกระแสหลัก หากยึดถือและปฏิบัติเหมือนกันทั่วโลก ก็กลายเป็นโลกาภิวัตน์

๒.๑.๒ ธรรมชาติและความสำคัญของกระบวนทัศน์

กระบวนทัศน์มิได้เกิดขึ้นเองหรือถูกผู้ใดสร้าง หากแต่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของมนุษย์กับธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอก เป็นปัจจัยให้เกิดเป็นทัศนะของมนุษย์ที่มีต่อตนเองและธรรมชาติ ซึ่งไม่อาจกล่าวได้ว่าผิดหรือถูก ด้วยยังไม่มีมาตรฐานสากล ทั้งยังมีลักษณะเกิดขึ้น ดำรงอยู่ชั่วคราว และเสื่อมสลายไป จากนั้นก็จะก่อขึ้นใหม่หมุนเวียนเป็นวัฏจักรเช่นนี้สืบไป ตราบเมื่อกระบวนทัศน์เก่าไม่สามารถอธิบายหรือทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ได้อีกต่อไป ตราบนั้นกระบวนทัศน์ใหม่ก็จะเข้ามาแทนที่ เพื่อแสวงหาคำอธิบายและแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่

ถ้าเช่นนั้น กระบวนทัศน์จะมีจุดจบหรือไม่ ตอบได้ว่า มีจุดจบ แต่ขณะเดียวกันก็มีการเกิดใหม่ด้วย เพราะกระบวนทัศน์ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ของมนุษย์และธรรมชาติรอบกายมนุษย์ ซึ่ง

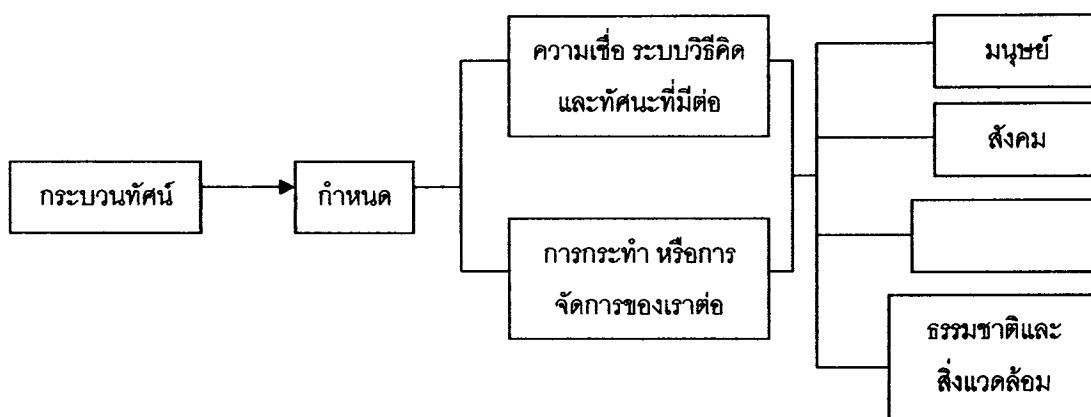

ล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งการเปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับทฤษฎีความไร้ระเบียบ (Chaos Theory)^{๑๔} ที่เชื่อว่า ระบบต่างๆ มี ๒ ลักษณะคือ ๑) ระบบเปิด ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก มีกระบวนการวิวัฒนาการและมีพลวัต จึงเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง ดังนั้น สภาพที่เป็นระเบียบจึงมีอยู่ชั่วคราว เช่น ระบบชีวิตของมนุษย์ อันได้แก่ ตัวมนุษย์ รวมทั้งองค์ประกอบเชิงคุณภาพหรือกระบวนการทัศนด้วย และ ๒) ระบบปิด ที่ไม่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก เมื่อสภาพของระเบียบในระบบเปิดไม่อาจดำรงอยู่ได้อย่างถาวร เนื่องจากอิทธิพลภายนอกและการเปลี่ยนแปลงภายในระบบ โดยที่ตัวระบบเองมีปฏิสัมพันธ์ในการโต้ตอบเชิงบวก ซึ่งเร่งให้เกิดสภาพไร้ระเบียบเร็วยิ่งขึ้น รวมทั้งการโต้ตอบเชิงลบที่ต้านกระแสการไร้ระเบียบให้คงสภาพระเบียบต่อไป หากการโต้ตอบเชิงบวกอยู่เหนือลบ ทั้งเกิดซ้ำกันมากขึ้น สภาพความไร้ระเบียบจะยิ่งก่อตัวเร็วขึ้นและคงอยู่ ซึ่งเออร์วิน ลาสส์โล เรียกว่า ระบบในสภาพที่สาม (System in the third state) ซึ่งห่างไกลจากความสมดุลและไม่อาจพัฒนาเป็นเส้นตรงได้ นอกจากนี้ ลาสส์โล ยังถือว่า สังคมเป็นระบบพลวัตในสภาพที่สามนี้ด้วย ดังนั้น มนุษย์และกระบวนการทัศนจึงมีลักษณะเดียวกันกับสังคมคือ ไม่อาจคงความเสถียรหรือมีระเบียบตลอดไปได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงสู่ความไร้ระเบียบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อสังคมเข้าสู่สภาวะไร้ระเบียบอย่างเต็มที่ถึงจุดวิกฤต จะทำให้สังคมพบกับทาง ๒ แพร่งคือ ด้านทำลายและสร้างสรรค์ มนุษย์ในสังคมนั้นจะเป็นตัวแปรในการเลือก ท่ามกลางความวุ่นวายไร้ระเบียบนี้เอง จะทำให้เกิดการจัดการตนเอง (Self-organization) ไปสู่ความเป็นระเบียบได้ เมื่อระบบจัดตั้งตนเองได้สำเร็จ ความมีระเบียบและเสถียรภาพของระบบก็จะกลับมาอีกครั้งหนึ่ง สภาพเช่นนี้เป็นสภาพเดียวกับกฎการเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักรที่กล่าวถึงข้างต้น ดังนั้น กระบวนการทัศนจึงมีจุดจบ แต่ในขณะเดียวกันก็มีการเกิดใหม่ด้วย

กระบวนการทัศน จึงเป็นแบบแผนการคิดซึ่งเป็นตัวกำหนดระบบคุณค่า และแบบแผนของระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและธรรมชาติของประชาคมหนึ่ง ในระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้น หากมนุษย์มีกระบวนการทัศนที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม ย่อมส่งผลให้ระบบคุณค่า และความสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างถูกต้องด้วย ดังแผนภูมิ

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ชัยวัฒน์ ภิระพันธุ์, ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) กับทางแพร่งของสังคมสยาม, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒-๓๓.

แผนภูมิแสดงความสำคัญและธรรมชาติของกระบวนทัศน์

กระบวนทัศน์จึงมีความสำคัญ ๒ ประการคือ ๑) เป็นตัวกำหนดความเชื่อ ระบบวิธีคิด และทัศนคติของเราที่มีต่อสิ่งต่างๆ และ ๒) เป็นตัวกำหนดการกระทำ หรือ การจัดการของเราต่อสิ่งต่างๆ ส่วนวิธีคิด หมายถึง แบบแผนและกระบวนการของการคิด ที่เป็นเรื่องของเหตุผลและค่านิยมตามกระบวนทัศน์ที่โน้มนำมนุษย์ไปสู่การกระทำหรือการปฏิบัติ ถามว่า วิธีคิดมาจากไหน ตอบว่า มาจากโลกทัศน์หรือความเห็น (ทิฐิ) ความเชื่อที่เรามีต่อโลกและชีวิต หรือต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งมนุษย์สามารถรับวิธีคิดมาจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิต และจากระบบการศึกษา

๒.๑.๓ อิทธิพลของกระบวนทัศน์กระแสหลัก

เนื่องจากกระบวนทัศน์กระแสหลัก มีทัศนคติต่อโลกและชีวิตว่า เอกภพ โลก ชีวิตและปรากฏการณ์ทั้งหลายล้วนดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ทางกลศาสตร์ที่แน่นอนตายตัว สามารถอธิบายได้ด้วยการนิรนัยและการอุปนัยตามกระบวนการอธิบายทางวิทยาศาสตร์ โดยการแยกอธิบายเป็นส่วนๆ (Compartmentalized) และลดทอน (Reductionism) กล่าวคือ แยกสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ออกเป็นส่วนย่อยให้มากที่สุด จากนั้นจึงวิเคราะห์หรือแยกพิจารณาศึกษาที่ส่วนย่อยเหล่านั้นอย่างละเอียด เพื่อที่จะได้กลับไปเข้าใจส่วนรวมได้ นอกจากนั้น ยังลดทอนสรรพสิ่งและปรากฏการณ์นั้นๆ มาอธิบายด้วยส่วนย่อยเพียงส่วนเดียวอีกด้วย

ในด้านจริยธรรม กระบวนทัศน์กระแสหลักมีทัศนะแบบทวินิยมและแบบปัจเจกนิยม กล่าวคือ มองว่ามนุษย์ประกอบด้วยร่างกายที่แยกขาดจากจิต เพราะร่างกายเป็นวัตถุซึ่งประกอบด้วยอนุภาคต่างๆ รวมตัวกัน ส่วนจิตคือผู้คิด เป็นแก่นสารของมนุษย์ การมีอยู่ของความคิดก็คือการมีอยู่ของตัวผู้คิด ดังนั้น ผู้คิดจึงดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองและแยกออกจากสิ่งอื่น นอกจากนั้นยังถือว่า ปัจเจกชนมีสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล (Individual Rights) รวมทั้งมีอำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความชอบธรรมที่จะต้องเอาชนะธรรมชาติ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ มีความชอบธรรมใน

การปกป้อง และแสวงหาสิ่งต่างๆ มาเพื่อสนองความต้องการของตนเอง โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ นั้น มีเป้าหมายเพื่อความเจริญทางด้านวัตถุ สำหรับการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด ด้วยวิธีการพิชิต และควบคุมทรัพยากรจากธรรมชาติ รวมทั้งการเอาวัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ด้วยการแข่งขันและ ทำลายล้างกันและกันในทุกชั้นตอน เมื่อเข้าสู่กระบวนการผลิตก็มีการแข่งขันกันจำหน่าย ด้วยการ โฆษณาชวนเชื่อ เพื่อกระตุ้นให้มีความต้องการบริโภคในปริมาณมากยิ่งขึ้น มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด ในขณะที่พยายามลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุด เพื่อสะสมส่วนเกินหรือกำไรมาเป็นทุนในการขยาย กิจการต่อไป

แม้ในด้านการเมือง เนื่องจากโครงสร้างของอำนาจแบบประชาธิปไตย เน้นการ ประนีประนอม (Tolerance) ระหว่างสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนกับการตัดสินใจในทางการเมืองของ ภาครัฐ โดยรัฐเป็นผู้ควบคุมอำนาจผ่านทางอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ แม้ ในด้านสังคม ก็มีการจัดระบบเป็นแบบเดียวกับระบบอุตสาหกรรม เพื่อเตรียมบุคลากรหรือที่เรียกว่า ทรัพยากรมนุษย์ มาทำงานเสมือนเป็นฟันเฟืองตัวหนึ่งในระบบอุตสาหกรรม นอกจากนี้ ในด้าน สิ่งแวดล้อมหรือโลกธรรมชาตินั้น มนุษย์มองว่า เป็นสิ่งที่แยกจากตัวมนุษย์ ไม่มีชีวิตจิตใจ ซึ่งหาก มนุษย์รู้จักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ก็จะสามารถควบคุมและเป็นนายเหนือธรรมชาติ เพื่อการมีชีวิตที่ดี โดยการบริโภคอย่างไร้ขอบเขต ดังนั้น ความเจริญและการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ จะเกิดได้เมื่อ มนุษย์ควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเครื่องมือสำคัญคือ เทคโนโลยีนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของกระบวนการทัศน์กระแสหลัก มีลักษณะเป็นปฏิปักษ์กับโลก ธรรมชาติ เป็นเหตุให้มนุษย์มีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเองตลอดเวลา ซึ่ง อาจกล่าวได้ว่า มนุษย์นั่นเองเป็นผู้ทำลายโลกธรรมชาติดังที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากร มนุษย์ แม้อิทธิพลของกระบวนการทัศน์นี้จะดำรงอยู่ แต่สำนักแห่งการเยียวยาธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ที่กำลังเกิดขึ้น ไม่ว่าจะทันกับสภาวะวิกฤตหรือไม่ มนุษยชาติก็ยังพอมี ความหวังได้ว่า ตนอาจจะอยู่รอดต่อไปได้ แต่หากสายเกินไปก็ต้องยอมรับความจริงที่ว่า ธรรมชาติ สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากมนุษย์ แต่มนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากปราศจากธรรมชาติ

๒.๑.๔ แนวทางการแก้ปัญหาเชิงกระบวนการทัศน์ ปรากฏชัดในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๖๐ และพัฒนาการต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถจำแนกโดยอาศัยกระบวนการทัศน์เป็นเกณฑ์ได้ ๒ สาย คือ ๑) สายสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) มีความเชื่อว่า ปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ได้โดยไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า วิธีการผลิต ตลอดจนการบริโภคที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ๒) สาย

นิเวศนิยม (Ecologism) เชื่อว่า ความยั่งยืนและความสมบูรณ์ของธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้โดยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชีวิตทางสังคมและการเมืองด้วย^{๙๔}

จะเห็นได้ว่า แนวทางการแก้ปัญหาสายสิ่งแวดล้อมนิยม วางอยู่บนกระบวนทัศน์ของอุตสาหกรรมนิยม (Industrialism) ซึ่งก็คือกระแสหลักในโลกปัจจุบัน ส่วนนิเวศนิยมนั้น วางอยู่บนกระบวนทัศน์อันเป็นทางเลือกใหม่ (Alternative Paradigm) และมักเรียกว่า กระบวนทัศน์แบบองค์รวม (Holistic Paradigm) จึงสมควรทำความเข้าใจแนวคิดทั้งสอง เพื่อแสดงให้เห็นว่า กระบวนทัศน์ที่จะนำเสนอในงานวิจัยนี้ เป็นพุทธกระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาวิกฤตแนวใหม่ มีรายละเอียดดังนี้

๑. สิ่งแวดล้อมนิยม มองว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและบริโภคนิยมจะนำมาซึ่งความสุขและการพัฒนาของมนุษยชาติ ส่วนปัญหาสิ่งแวดล้อมสามารถแก้ไขได้ด้วยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ จึงมีลักษณะเด่นคือ การยึดเอาเทคโนโลยีเป็นศูนย์กลางในการแก้ปัญหา โดยมีหลักวิธีคิดดังนี้ ๑) เน้นความเจริญก้าวหน้า ๒) แสวงหาวิธีที่เหมาะสม ๓) ใช้เทคนิคการผลิตและการจัดองค์การเพื่อผลิตให้มากที่สุดโดยใช้ต้นทุนน้อยที่สุด และ ๔) เชื่อมั่นในพลังอำนาจของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติและเศรษฐกิจสังคม เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต^{๙๕} กลุ่มย่อยๆ ในสายนี้มีระดับการให้คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อมต่างกัน กล่าวคือ บางกลุ่มเน้นเฉพาะความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่สนใจสิ่งแวดล้อม บางกลุ่มพยายามผสมผสานความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การนำเสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) รวมทั้งแนวคิดเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Economics) อย่างไรก็ตาม แนวคิดและกลุ่มย่อยทั้งหลายก็เป็นกระบวนทัศน์การพัฒนาระแสหลักอยู่นั่นเอง

๒. นิเวศนิยม กลุ่มนี้วางรากฐานความคิดอยู่บนกระบวนทัศน์การพัฒนาแนวใหม่ ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับสิ่งแวดล้อมนิยม กลุ่มนี้มองว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของโลก และดำเนินไปตามกฎแห่งนิเวศ โดยกฎดังกล่าวเป็นพื้นฐานของจริยธรรมและการปฏิบัติทั้งหลาย นอกจากนี้ ยังปฏิเสธเทคโนโลยีที่ซับซ้อน และการบริหารโดยผู้เชี่ยวชาญพิเศษ ตลอดจนการรวมศูนย์และวัตถุนิยม ซึ่งหากเป็นการเมืองฝ่ายขวา ก็ต้องเป็นการเมืองที่เน้นแนวคิดขีดจำกัด (Idea of limits)

^{๙๔} Dobson, Andrew, *Green Political Thought*, (London : Routledge, 1995), p 1 อ้างใน โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, หน้า ๕๑-๕๒.

^{๙๕} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, *สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๑ อ้างใน โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, หน้า ๕๒.

คำนึงถึงมนุษย์ ปริมาณการบริโภคและคำนึงถึงธรรมชาติที่อยู่ร่วมกัน และถ้าเป็นการเมืองฝ่ายซ้าย จะเน้นที่การกระจายอำนาจ ประชาธิปไตย ชุมชนขนาดเล็กที่ใช้เทคโนโลยีอย่างอ่อน การใช้พลังงาน ที่หมุนเวียนกลับมาใช้ได้ รวมทั้งเน้นแนวคิดเรื่องการปฏิบัติในระดับชุมชนและคิดในระดับโลก (acting locally and thinking globally) ในด้านเทคโนโลยี นิเวศนิยม ไม่ได้ปฏิเสธหรือต่อต้านตัว เทคโนโลยีเอง หากแต่ต่อต้านการถือครองและการนำมาใช้เพื่อการควบคุมของชนชั้นนำในสังคม โดยเน้นให้เป็นการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ซึ่งประชาชนสามารถเป็นเจ้าของ เข้าใจ ควบคุม และ ใช้ประโยชน์ได้ด้วยตนเองหรือกลุ่มของตน^{๓๐} สายนิเวศนิยมนี้มีความเข้มข้นของความคิดแตกต่างกัน เป็น ๔ กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

๑) กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep ecology) เน้นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการ มองโลกและชีวิตของมนุษย์ ให้ตระหนักว่า มนุษย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ โดยยึดหลัก เรียบง่ายในมรรควิธีแต่สมบูรณ์ในจุดหมาย เพราะกฎทางนิเวศเป็นกฎที่ควบคุมระบบความสัมพันธ์ ในทุกมิติที่มนุษย์มีต่อตนเองและสรรพสิ่ง ฉะนั้น ระบบอุตสาหกรรมนิยมของกระบวนทัศน์เดิมจึงต้อง ถูกปฏิวัติด้วยกฎแห่งนิเวศ พัฒนาการในช่วงหลังของแนวคิดนี้ ถูกผสมกับแนวคิดของศาสนาธรรม ต่างๆ จึงมักเรียกกลุ่มนี้ว่า นิเวศวิทยาแนวจิตวิญญาณ (Spiritual Ecology)

๒) กลุ่มนิเวศวิทยาแนวสังคมนิยม (Eco-Socialism) นำเสนอแนวคิดที่ว่า ปัญหาวิกฤต ทั้งทางสังคมและธรรมชาติในยุคปัจจุบัน เป็นผลผลิตโดยตรงของการพัฒนาการของยุคเศรษฐกิจโลก (ทุนนิยมและสังคมนิยม) ทางออก คือการนำเสนอให้มีการปฏิวัติระบบโครงสร้างอำนาจและโครงสร้าง ผลประโยชน์ใหม่ ประสานกับการนำเสนอแนวคิดเรื่องความยั่งยืนทางนิเวศ

สองกลุ่มนี้มีจุดเน้นต่างกันคือ กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก เน้นการแก้ปัญหาที่กระบวนทัศน์ ของมนุษย์ในฐานะของปัจเจกชน ส่วนนิเวศแนวสังคมนิยม เน้นการแก้ปัญหาที่โครงสร้างสังคม ต่อมาเมื่อมีการผสมแนวคิดทั้งสองเกิดเป็นกลุ่มที่ ๓ เรียกว่า นิเวศวิทยาการเมือง

๓) กลุ่มนิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) เป็นขบวนการปฏิวัติอย่างสันติวิธีที่ ปฏิเสธเป้าหมายหรือภาพฝันของสังคมที่เน้นการผลิตและการบริโภค ปฏิเสธลัทธิอุตสาหกรรมนิยม และวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยม ต้องการสร้างสรรค์สังคมอย่างใหม่ ที่จะทำให้นมนุษย์เป็นเพื่อนกับ ธรรมชาติ มีชีวิตที่เรียบง่าย บริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง แต่ใช้เวลาและพลังงานของ

^{๓๐} Peper, David, Eco-Socialism : From deep ecology to social justice, (London : Routledge, 1993), p 33 อ้างใน โกศล ช่อผกา, "พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก", หน้า ๕๓.

ชีวิตไปในทางแสวงหาความงามและความจริงของชีวิตมากขึ้น ซึ่งเป็นพุทธกระบวนทัศน์ที่น่าเสนอในการวิจัยนี้

๔) กลุ่มนิเวศสตรีนิยม (Eco-Feminism) เป็นแนวคิดที่เชื่อมแนวคิดสตรีนิยมเข้ากับนิเวศวิทยา แนวคิดนี้เสนอว่า ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่กดขี่และไม่เท่าเทียมกัน ในขณะที่มีการประเมินหรือให้ค่าและสิทธิแก่ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ก็ให้ค่าและสิทธิของมนุษย์มากกว่าค่าของธรรมชาติแวดล้อมที่ดำรงอยู่ทางออกคือ ให้โค่นล้มระบบความสัมพันธ์ที่กดขี่ทั้งสองแบบนี้ลง

จะเห็นได้ว่า แนวทางการแก้ปัญหาทั้งสองสาย แม้จะมีความแตกต่างกันที่กระบวนทัศน์อันรวมถึงการให้คุณค่าและการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีเป้าหมายเดียวกันคือ ต้องการให้มนุษย์ สังคม และธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืน เพราะความแตกต่างเป็นเรื่องของอุดมการณ์ ไม่สามารถตัดสินได้ว่าถูกหรือผิด แต่ผลจากการพัฒนาตามกระบวนทัศน์จะเป็นตัวตัดสินว่า หากต้องการให้มนุษย์ สังคมและโลกธรรมชาติดำรงอยู่ต่อไป มนุษยชาติควรเลือกกระบวนทัศน์ใด ประเด็นสำคัญคือ การแก้ไขต้องแก้ที่รากเหง้าของปัญหา ซึ่งก็คือการแก้ที่กระบวนทัศน์ของปัจเจกชนและสังคม^{๒๑}

งานวิจัยนี้ต้องการนำเสนอเพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ อันเป็นสาเหตุของปัญหา ด้วยการนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ ที่ได้จากการสังเคราะห์และบูรณาการกระบวนทัศน์ของพุทธธรรมเข้ากับยุคสมัย จึงให้ชื่อวิทยานิพนธ์นี้ว่า พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม เพื่อนำมาใช้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคมแบบองค์รวมที่สมดุลทั้งตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

๒.๒ กระบวนทัศน์กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก

๒.๒.๑ วิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก

สังคมโลก^{๒๒} หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ที่อยู่ในประเทศต่างๆ ในโลก เมื่อพิจารณาวิวัฒนาการของสังคมโลกพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ แบ่งเป็น ๓ ยุค ดังนี้

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็ก”, หน้า ๕๕-๕๘.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๖.

๑. สังคมเกษตรกรรม

ก่อนหน้าทีสังคมโลกจะเคลื่อนเข้าสู่สังคมเกษตรกรรม มนุษย์ยังมีวิถีชีวิตที่เร่ร่อน ไม่มีหลักแหล่งที่แน่นอน เพื่อแสวงหาแหล่งอาหารที่เพียงพอต่อการยังชีพ จึงประทั้งชีวิตด้วยการล่าสัตว์ เก็บของป่า ซึ่งอาจมีการทำการเกษตรบ้าง แต่ก็เป็นลักษณะเลื่อนลอย เพราะย้ายถิ่นไปเรื่อย ยังไม่มีการพัฒนากระบวนการผลิตทางการเกษตร ถือเป็นสังคมยุคแรกของมนุษย์ที่ให้อธิบายว่า สังคมเร่ร่อน ต่อมาประมาณ ๘,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล สังคมมนุษย์เริ่มมีการรวมกลุ่มกันเป็นหลักแหล่ง มีการปรับปรุงและพัฒนาที่ดินเพื่อการเกษตร ทำให้นมนุษย์รู้จักประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ อาวุธ เครื่องประดับ การเลี้ยงสัตว์ และการเพาะปลูก ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมคือ การมีอาณาเขตใหญ่โตกว้างขวาง มีพื้นที่ทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และทำการเกษตรจำนวนมาก ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ดังนี้

๑) ผลทางเศรษฐกิจ เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ อาจมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตในส่วนที่เหลือเกินใช้สอยบ้าง ที่สำคัญคือ มีการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ แต่ยังไม่เป็นระบบ เช่น การทดน้ำ การสร้างเกวียนบรรทุกของ

๒) ผลทางสังคม วิถีชีวิตยุคนี้ เริ่มมีการสร้างอารยธรรมอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการเกิดขึ้นของศาสนา และกลุ่มความเชื่อต่างๆ มีการให้ความสำคัญกับคุณงามความดีในการดำรงชีวิต และเป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย^{๒๓} ส่วนใหญ่จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนตามพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เช่น ฝั่งแม่น้ำ ริมทะเล ที่ราบลุ่ม เช่น ชุมชนลุ่มแม่น้ำไนล์ ประเทศอียิปต์ ดินแดนแห่งอารยธรรมโบราณโลก ซึ่งมีการเพาะปลูก มีระบบเก็บกักน้ำ มีการสร้างที่อยู่อาศัย ฯลฯ หรือชุมชนที่ราบลุ่มของยุโรปสมัยกลางที่อยู่กันเป็นหัวเมือง ทำการเกษตรด้วยเทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน^{๒๔} ฯลฯ

๒. สังคมอุตสาหกรรม

โลกอยู่ในสังคมเกษตรกรรมมานานนับพันปี จนมาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ เป็นยุคแห่งการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ยุคนี้มีกลุ่มปัญญาชนจำนวน

^{๒๓} ศ.ดร.จันงค์ อติวัฒน์สิทธิ์และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๑.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘, หน้า ๗-๘.

หนึ่ง เป็นผู้นำในการปลดแอกความคิด เพื่อหลุดพ้นจากการครอบงำของวัฒนธรรมความคิดแบบดั้งเดิมที่ครอบงำสังคมมานาน มีการนำความรู้และศิลปะสมัยกรีกและโรมันกลับมาบูรณะอีกครั้งหนึ่ง และต่อยอดความคิดจนสามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ในทุกสาขาวิทยาการ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำไปสู่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ครั้งยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา ลักษณะเด่นของสังคมยุคนี้ มีดังนี้

๑) การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ในสังคมเกษตรกรรม มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและธรรมชาติน้อยมาก ครั้นเกิดการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ส่งผลให้มนุษย์มีชีวิตที่พึงพร้อมสะดวกสบาย และมีอำนาจจัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย รวมทั้งรู้จักใช้ทฤษฎีความรู้ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ การประยุกต์ผลจากการทดลองมาพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ความเจริญก้าวหน้าขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ส่งผลให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เชื่อในหลักเหตุผล และใช้สติปัญญาแสวงหาความรู้ นำไปสู่การปฏิวัติภูมิปัญญา (Intellectual Revolution) เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความเชื่อเก่าๆ และพยายามปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ทำให้ชาวตะวันตกมีลักษณะนิสัยช่างตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ ไม่เชื่ออะไรง่ายๆ แต่พยายามทำทนายสมมติฐานเดิม เพื่อหาคำตอบที่ดีกว่า อันนำมาสู่ความก้าวหน้าขององค์ความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ

๒) การปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้น เริ่มครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๗๘๐ ส่งผลให้เกิดลัทธิทุนนิยมอุตสาหกรรม (Industrial capitalism) ที่มีการใช้เครื่องจักรกล มีโรงงานขนาดใหญ่ผลิตสินค้าจำนวนมาก (Mass Production) ซึ่งต้องการวัตถุดิบในปริมาณมหาศาล และตลาดขนาดใหญ่เพื่อระบายสินค้า กับทั้งมีอุปกรณ์เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เพิ่มอำนาจในการควบคุมบังคับและจัดการการค้าขายตัวทั้งในและระหว่างประเทศ เป้าหมายหลักในการผลิต เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้มาสู่การผลิตเพื่อแลกเปลี่ยน^{๒๕}

การปฏิวัติอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อสังคมในด้านต่างๆ ดังนี้

ก. ผลทางเศรษฐกิจ เกิดระบบโรงงาน ระบบนายทุน การขยายตัวทางการค้าทั้งภายในและระหว่างประเทศ มีการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจ ทั้งยังมีการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๙.

ข. ผลทางสังคม การปฏิวัติวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรม ส่งผลต่อสังคมดังนี้

๑. จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง (The population explosion) ด้วยความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุขที่พัฒนาขึ้นมาก ทำให้ทารกแรกเกิดมีโอกาสรอดสูง ควบคู่ไปกับอัตราการเสียชีวิตของประชากรลดลง

๒. เกิดการขยายตัวของเมือง ชาวชนบทพากันอพยพย้ายถิ่นเข้าเมืองมากขึ้น เนื่องจากมีการวางแผนเมืองที่ทันสมัย มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ขณะเดียวกัน บางพื้นที่ที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง ก็กลายเป็นชุมชนแออัด และเป็นที่มาของปัญหาต่างๆ ในสังคมเมือง

ค. ผลทางการเมือง ชนชั้นกลางเข้ามามีบทบาทแทนชนชั้นนำเก่าที่ผูกขาดอำนาจมายาวนาน ขณะที่ชนกลุ่มล่าง มีกรรมกร และชาวนา เป็นต้น เริ่มรวมกลุ่มเพื่อต่อรองอำนาจกับนายทุน เกิดเป็นความขัดแย้ง และมีการปะทะกันทางอำนาจเป็นระยะๆ นอกจากนี้ การปฏิวัติอุตสาหกรรมยังกระทบต่อการเมืองโลก เนื่องด้วยการขยายกำลังทางการทหารของประเทศมหาอำนาจ เพื่อสร้างอิทธิพลในการเข้าแย่งชิงทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่จำเป็นจากภูมิภาคอื่นมาเป็นทุนสำหรับสร้างความมั่งคั่งให้แก่ประเทศตน ที่เรียกว่า ลัทธิจักรวรรดินิยม^{๒๖} อันนำมาสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างประเทศมหาอำนาจด้วยกัน และลุกลามกลายเป็นสงครามระดับโลก ดังนี้

๑. สงครามโลกครั้งที่ ๑ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ การกำเนิดรัฐชาติและลัทธิจักรวรรดินิยม ทำให้ประชาชนผูกพันและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชาติตน จนพัฒนามาเป็นลัทธิชาตินิยม ซึ่งมีความเชื่อพื้นฐานว่า ชาติของตนประเสริฐกว่าชาติอื่น นำไปสู่การแข่งขันทางอำนาจที่รุนแรงระหว่างรัฐอำนาจที่ตรงข้ามกัน ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันมิให้สงครามโลกเกิดขึ้นอีก เกิดเป็นองค์การสันนิบาตชาติ (The League of the Nation) แต่ประเทศมหาอำนาจอย่างรัสเซียและสหรัฐอเมริกาไม่ยอมเข้าร่วมเป็นสมาชิก ส่งผลให้ประเทศต่างๆ ตกอยู่ในความหวาดกลัวอีกครั้งหนึ่ง

๒. สงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดจากหลายสาเหตุ ตั้งแต่ลัทธิชาตินิยม จักรวรรดินิยม การแบ่งฝักฝ่าย ความอ่อนแอของสันนิบาตชาติ และภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ตลอดจนการเอาเปรียบประเทศแพ้สงคราม ถึงขั้นฉีกสนธิสัญญาต่างๆ ที่ทำหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทิ้ง เพราะไม่เป็นธรรม จนประกาศทำสงครามอีกครั้งหนึ่ง ความรุนแรงของสงครามครั้งนี้ ได้สร้างความสูญเสียแก่ชีวิตของ

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ผู้คนหลายสิบล้านคน ทรัพย์สินต่างๆ เสียหายยับเยิน และปิดฉากลงด้วยความเศร้าเมื่อสหรัฐอเมริกา
ทิ้งระเบิดนิวเคลียร์ที่เมืองฮิโรชิมาและนางาซากิ

๓. สงครามเย็น หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่างๆ ในยุโรปเสียหายอย่างหนัก ส่งผล
ให้สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตก้าวขึ้นสู่ประเทศมหาอำนาจทั้งการทหารและเศรษฐกิจ แต่เพราะ
ประเทศทั้งสองอยู่กันคนละขั้วระหว่างคอมมิวนิสต์และเสรีประชาธิปไตย ต่างจึงหวาดระแวงกัน และ
ต่างก็พยายามหาพันธมิตรที่มีอุดมการณ์เดียวกัน มาเป็นเกราะป้องกันภัยจากศัตรูต่างอุดมการณ์
ส่งผลให้โลกแบ่งแยกเป็น ๒ ขั้ว เรียกสถานการณ์นี้ว่า สงครามเย็น

ภายใต้ระบบโลกสองขั้ว (Bipolar System) ต่างก็ตกอยู่ในสภาวะดุลแห่งความกลัว
(Balance of Terror) จึงแข่งขันกันสะสมอาวุธนิวเคลียร์ จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๙๘๙ กลุ่มประเทศ
คอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกล่มสลาย ถือเป็นจุดสิ้นสุดของสงครามเย็น ชัยชนะที่สหรัฐอเมริกา
ได้รับ ส่งผลให้สหรัฐอเมริกากลายเป็นประเทศอภิมหาอำนาจหนึ่งเดียวในโลก (Hegemony) ประเทศ
ต่างๆ หันมาให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ และลดความสำคัญของการ
สะสมอำนาจทางการทหารลง และพาโลกเคลื่อนเข้าสู่สังคมเทคโนโลยี^{๒๔}

๓. สังคมเทคโนโลยี

เป็นยุคที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าอย่างมาก ทั้งการพัฒนา
คอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ เครือข่ายการสื่อสารและการคมนาคม อุตสาหกรรมหลักในยุคนี้คือ
อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ และอุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์ ส่งผลให้เทคโนโลยีการสื่อสารก้าวหน้า
มากยิ่งขึ้น ทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งผู้คน สินค้า บริการ เงินตรา
ค่านิยม และวัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดถึงกันได้ในเวลาอันสั้น ระบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ
สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายและส่งอิทธิพลต่อกัน สิ่งเหล่านี้
ส่งผ่านค่านิยมวัฒนธรรมจากแหล่งเดียวกันไปสู่ทั่วโลก ทำให้เกิดการเลียนแบบทางวัฒนธรรม เช่น
ส่งผ่านวัฒนธรรมฮอลลีวูดไปยังประเทศต่างๆ ผ่านภาพยนตร์ เป็นต้น

ตัวชี้วัดความยิ่งใหญ่ของประเทศ คือ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอำนาจใน
การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสารเป็นสำคัญ ส่งผลให้ยุคนี้มีลักษณะสำคัญ ได้แก่

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙-๑๐.

๑) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีขั้นสูง ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเริ่มมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของโลกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นับตั้งแต่การที่มนุษย์สามารถบินไปในอากาศได้ด้วยเครื่องบินของพี่น้องตระกูลไรท์ (Wrights) ในปี ค.ศ. ๑๙๐๑ เพียง ๖๘ ปีหลังจากนั้น มนุษย์ก็สามารถทะยานไปสู่อวกาศและสัมผัสพื้นผิวดาวเคราะห์ดวงอื่นๆ ได้ การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในช่วงที่ผ่านมา ได้พามนุษยชาติก้าวข้ามขีดจำกัดและจินตนาการหลายอย่าง ขยายสู่พรมแดนความรู้ของวิทยาการด้านอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาการด้านคอมพิวเตอร์ การสื่อสารโทรคมนาคม เทคโนโลยีทางการแพทย์ การเกษตร เทคโนโลยีชีวภาพ และพันธุวิศวกรรมศาสตร์ ฯลฯ ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมต่างๆ รวมถึงสังคมไทยแปรเปลี่ยนไปอย่างมาก

๒) การแพร่กระจายและการเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศ การพัฒนาวิทยาการด้านคอมพิวเตอร์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ และการพัฒนาเครือข่ายข้อมูลของกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. ๑๙๖๙ นำไปสู่การสร้างระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) ในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๘๐ และ World Wide Web ในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๙๐ เมื่อผสมผสานกับความก้าวหน้าของสื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ อาทิ โทรทัศน์ วิทยุ สิ่งพิมพ์ ส่งผลให้มวลมนุษยชาติก้าวไปสู่การปฏิวัติระบบข้อมูลของโลก เกิดการถ่ายโอนและเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างบุคคล องค์กร และประเทศอย่างสะดวกรวดเร็ว ผู้คนในซีกโลกหนึ่งสามารถติดต่อรับรู้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจ การเมือง การศึกษา วัฒนธรรม ค่านิยม ความคิด และวิถีชีวิตของคนในอีกซีกหนึ่งของโลก เครือข่ายสารสนเทศกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของการสร้างความสามารถทางการแข่งขัน (Competitiveness) ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ ประเทศ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีขั้นสูง การแพร่กระจายและการเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศ ส่งผลต่อสภาพสังคมของประเทศต่างๆ ดังนี้

ก. ผลทางเศรษฐกิจ มีการให้ความสำคัญในการนำเทคโนโลยีขั้นสูงมาใช้ในการกระบวนการผลิตมากขึ้น และโครงสร้างเศรษฐกิจเริ่มปรับตัวไปสู่เศรษฐกิจบนฐานความรู้ ทำให้เกิดความคั่งทุนในการผลิต และเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า ประกอบกับระบบเทคโนโลยีด้านการขนส่ง และเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย ส่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างรวดเร็ว

ข. ผลทางสังคม เมื่อระบบเศรษฐกิจถูกขับเคลื่อนด้วยฐานความรู้ ส่งผลให้โครงสร้างความเหลื่อมล้ำทางสังคมปรับตัวก้าวสู่รูปแบบใหม่ ดังนั้น ผู้มีอำนาจคือผู้ที่เข้าถึงและยึดกุมข้อมูลความรู้ แต่ช่องว่างทางสังคมกลับห่างมากขึ้น เพราะการปรับตัวในการพัฒนาสร้างภูมิความรู้ให้กับตนเองเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลา

นอกจากนี้ ความรวดเร็วของการแผ่ขยายวัฒนธรรมและค่านิยมถึงกันระหว่างประเทศต่างๆ ทำให้เกิดความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมมากขึ้น เกิดภาวะครอบงำทางวัฒนธรรม เกิดเป็นการปะทะทางวัฒนธรรมที่ไม่อาจเชื่อมกันได้ เช่น วัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมอิสลาม

ค. ผลทางการเมือง เกิดปรากฏการณ์ใหม่คือ ประชาชนแต่ละคน สามารถเข้าถึงข้อมูลทางการเมืองได้ง่าย ปราศจากการควบคุมที่มีประสิทธิภาพของรัฐ กระทั่งต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐ การครอบงำของรัฐภายในประเทศเป็นไปได้ยากขึ้น ความโปร่งใสทางการเมืองจะมีสูงขึ้น และระบอบการปกครองเคลื่อนสู่ประชาธิปไตยทางตรงมากขึ้น (Direct Democracy)

สรุปได้ว่า วิวัฒนาการของสังคมโลกได้เคลื่อนจากสังคมแคว้นสู่สังคมเกษตรกรรม สังคมอุตสาหกรรม และสังคมเทคโนโลยีในปัจจุบัน ซึ่งแต่ละยุคสมัยก็จะมีปัจจัยขับเคลื่อนหลักแตกต่างกันไปตามสิ่งที่ได้เรียนรู้ ซึ่งพัฒนาการทางสังคมโลกไม่ได้หยุดเพียงเท่านี้ แต่จะก้าวต่อไปในอนาคตขึ้นอยู่กับว่าลักษณะปัจจัยขับเคลื่อนหลักของสังคมนั้นจะเป็นสิ่งใด^{๒๔}

๒.๒.๒ สภาพสังคมโลกปัจจุบัน

หลังสิ้นสุดสงครามเย็นโลกมีการจัดระเบียบใหม่ ให้ความสำคัญกับระบบการค้าเสรี สิ่งแวดล้อม ระบอบประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ผสมกับกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้โลกเชื่อมโยงกันเสมือนเป็นหมู่บ้านโลก ส่งผลให้เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโลก เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อสภาพสังคมโลกในปัจจุบัน ได้แก่

๑. การจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order)

ระเบียบโลกเก่าหรือในยุคสงครามเย็น เป็นการแข่งขันกันเพื่อเอาชนะทางอุดมการณ์ทางการเมือง ระหว่างค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยกับค่ายสังคมนิยม แต่ในระเบียบโลกใหม่ เป็นการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เกิดการรวมตัวของกลุ่มประเทศในภูมิภาคต่างๆ ของโลก แบ่งเป็นเขตเศรษฐกิจเฉพาะต่างๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบีบบังคับและต่อรอง หรือใช้เป็นเครื่องมือเสริมให้กลุ่มตนมีพลังอำนาจในการต่อรองทางด้านเศรษฐกิจเหนือกว่ากลุ่มอื่นๆ

ระเบียบโลกใหม่ จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา หรือประเทศร่ำรวยกับประเทศยากจนเรียกว่า ความสัมพันธ์เหนือ-ใต้ โดยถือว่าประเทศพัฒนาแล้วเป็นประเทศในซีกโลกเหนือ ประเทศกำลังพัฒนาเป็นประเทศในซีกโลกใต้ แต่ระดับการ

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๒.

พัฒนาทางเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาแตกต่างกันมาก นำไปสู่ประเด็นความขัดแย้งต่างๆ เช่น ประเทศยากจนต้องพึ่งพาประเทศร่ำรวย ขณะเดียวกัน ประเทศเหล่านี้ ส่วนใหญ่เคยตกเป็นอาณานิคมของกลุ่มประเทศพัฒนา จึงเกิดกระแสการต่อต้าน อิทธิพลของกลุ่มประเทศฝ่ายเหนือที่เข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศยากจน และมี อิทธิพลในการครอบงำกดดันให้กลุ่มชนชั้นนำของประเทศฝ่ายใต้ ต้องยินยอมทำตามเงื่อนไขของทาง ฝ่ายเหนือ เพราะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจทุนมากกว่า^{๒๙}

๒. กระแสโลกาภิวัตน์

คนจำนวนไม่น้อยเข้าใจผิดว่า โลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หลังสิ้นสุดสงครามเย็น หรือกว่า ๑๐ ปีที่ผ่านมา แต่แท้จริงแล้ว โลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ไม่มียุคใดที่สังคมโลกได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์มากเท่ายุคนี้

๑) พัฒนาการของโลกาภิวัตน์ นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ ในช่วงที่มีการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) ประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรปต่างมุ่งขยายพลังอำนาจทางการเมืองทหารเพื่อแย่งชิงทรัพยากร และปัจจัยการผลิตเพื่อสะสมกันสร้างความมั่งคั่ง ลัทธิจักรวรรดินิยม จึงเชื่อมโลกเข้าหากัน กลุ่มประเทศมหาอำนาจตะวันตกแพร่ขยายอิทธิพลไปยังประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม ส่งผลให้เกิดความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมระหว่างภูมิภาคต่างๆ ของโลก แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial revolution) ในประเทศอังกฤษ และขยายไปยังส่วนต่างๆ ทวีปยุโรป ส่งผลให้อังกฤษและฝรั่งเศสก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจของโลก และใช้อำนาจยึดครองประเทศอื่นเพื่อแย่งชิงทรัพยากรมาใช้ในการผลิต เช่น ในทวีปอเมริกาใต้ แอฟริกา เอเชีย และแผ่ขยายอิทธิพลของตนไปยังกลุ่มประเทศอาณานิคม ทั้งด้านการเมือง การปกครอง การค้า การลงทุน และวัฒนธรรม ที่เรียกว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงให้เป็นตะวันตก (Westernization) เช่น เมื่ออินเดียตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อังกฤษได้ตั้งบริษัท บริติช อีสต์ อินเดีย (British East India) ส่งผลให้ค่านิยมแบบอังกฤษแพร่กระจายไปทั่วภูมิภาค^{๓๐}

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕.

^{๓๐} นภาพรณ พัทธน์, “วิวัฒนาการโลกาภิวัตน์”, กรุงเทพฯธุรกิจ, (๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๕) : หน้า ๗
ข้างใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๑๕.

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศส่วนใหญ่เจ็ดขยายต่อภัยสงคราม และพยายามหาทางป้องกันมิให้เกิดสงครามอีก จึงร่วมมือกันจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศ เพื่อกำหนดกติกาสากลในการจัดการแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น จัดตั้งองค์การสหประชาชาติเพื่อรักษาสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ จัดตั้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) เพื่อจัดการระบบการเงินโลก และจัดตั้งธนาคารโลก (World Bank) เพื่อฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจ องค์การระหว่างประเทศเหล่านี้ ก่อให้เกิดการจัดระเบียบเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งวางพื้นฐานของการค้าเสรีและการเงินเสรี ระบบเศรษฐกิจของแต่ละประเทศจึงเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด และส่งผลกระทบต่อกันอย่างรวดเร็ว

ระบบเศรษฐกิจโลกเริ่มเปลี่ยนแปลง แนวคิดที่ประเทศส่วนใหญ่มองว่า การตั้งกำแพงภาษีจำกัดการนำเข้าสินค้า เพื่อปกป้องสินค้าที่ผลิตภายในประเทศให้สามารถแข่งขันได้ และช่วยให้เศรษฐกิจภายในประเทศมีความมั่นคง เป็นแนวคิดที่ไม่ถูกต้องอีกต่อไป การดำเนินนโยบายกีดกันทางการค้า ส่งผลให้มาตรฐานความเป็นอยู่ของสังคมโดยรวมตกต่ำลง เพราะกลไกตลาดเสรีช่วยให้เกิดจากจัดสรรทรัพยากรและเงินทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด การเบี่ยงเบนกลไกตลาดเสรีกลับทำให้ระบบเศรษฐกิจมีประสิทธิภาพลดลง

ในช่วงสงครามเย็น การติดต่อสื่อสารระหว่างรัฐจำกัดอยู่เฉพาะภายในกลุ่มที่มีอุดมการณ์เดียวกัน การติดต่อค้าขายระหว่างประเทศต่างขั้วมีน้อยมาก หลังสิ้นสุดสงครามเย็น ระบบทุนนิยมโลกแผ่ขยายครอบคลุมเกือบทุกส่วนของโลก ประเทศที่เคยใช้ระบบเศรษฐกิจที่วางแผนจากส่วนกลาง เช่น จีนและเวียดนาม เริ่มหันมาใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรี ประเทศต่างๆ มีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจระหว่างกันมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองนำไปสู่การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Order) โดยเฉพาะระเบียบการค้าใหม่ของโลก (New Trading Order) ส่งผลต่อการขยายตัวของการค้า การลงทุน และการเงินระหว่างประเทศ

ต้นทศวรรษที่ ๑๙๙๐ เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology: IT) พัฒนาก้าวหน้าอย่างมาก ไม่ว่า เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ การสื่อสารโทรคมนาคม ทำให้ส่วนต่างๆ ของโลกเชื่อมโยงเข้าหากัน คนในประเทศหนึ่งสามารถรับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับคนในอีกประเทศหนึ่งผ่านเครือข่ายดาวเทียม แม้คนไทยเองก็สามารถเดินทางไปยังประเทศที่ตั้งอยู่ในอีกซีกโลกหนึ่งได้ในเวลาอันรวดเร็ว อีกทั้งต้นทุนที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารก็น้อยลงไปกว่าเดิมมาก

สภาพที่โลกถูกย่อให้เล็กลง มาร์แชล แมคลูฮัน (Marshall McLuhan) เรียกว่า หมู่บ้านโลก (Global village) หมายถึง ยุคที่โลกไร้พรมแดน การติดต่อทางการค้า การลงทุน ตลอดจนการถ่ายโอนข้อมูลข่าวสาร ค่านิยม ความคิด และวัฒนธรรมต่างๆ เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว คนในโลกเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลก และติดต่อเป็นหน้ากันโดยไม่ต้องเดินทางมาพบกัน^{๓๑}

๒) ความหมายของโลกาภิวัตน์ มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับผู้ให้คำนิยาม เช่น

เจมส์ โรสเนา (James N. Rosenau) นักวิชาการอาวุโสในสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ให้ความหมายว่า หมายถึง การที่คน กิจกรรม บรรทัดฐาน ความคิด สินค้า บริการ เงินตรา ฯลฯ ลดบทบาทที่เคยอยู่ภายในความจำกัดของขอบเขตทางภูมิศาสตร์ หรือเคยมีวิธีปฏิบัติดั้งเดิมที่แตกต่างกัน ให้มาอยู่ร่วมกันในขอบเขตระดับโลก และมีวิธีปฏิบัติอย่างเดียวกัน^{๓๒}

ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์ โลกาภิวัตน์ หมายถึง การขยายขอบเขตกิจกรรมด้านเศรษฐกิจระหว่างพรมแดนของชาติ โดยการขยายระบบเศรษฐกิจให้เปิดกว้าง การพึ่งพาทางเศรษฐกิจระหว่างกัน และการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ทั้งระดับภูมิภาคและระดับประเทศ^{๓๓}

ศ.เกียรติคุณ แสง จันทรงาม ให้ความหมายของยุคโลกาภิวัตน์ว่า โลกาภิวัตน์ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Globalization หมายถึง ยุคที่มนุษย์ในโลกกำลังหลอมหลอมตัวเป็นชนชาติเดียวกัน บางคนเรียกยุคนี้ว่า ยุคโลกไร้พรมแดน^{๓๔}

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของโลกาภิวัตน์ว่า การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลก ไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่ง

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๑๖.

^{๓๒} สำนักงานเจรจาการค้าพหุภาคี, "Globalization: The Past in Our Future", วารสารเศรษฐกิจการพาณิชย์, (๓๐ กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๔๒) : หน้า ๔๗ อ้างใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘**, หน้า ๑๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๓๔} ศ.เกียรติคุณ แสง จันทรงาม, "พระพุทธศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์", **ปัญญา**, ปีที่ ๑๒ (ก.ค.-ก.ย. ๔๔): หน้า ๒๕.

เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ เป็นต้น^{๓๕}

ในที่นี้ ขอให้นิยามของโลกาภิวัตน์ว่า หมายถึง ปรากฏการณ์ของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้โลกเชื่อมโยงถึงกันอย่างไร้พรมแดน อุปสรรคที่กั้นขวางปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมลดน้อยลง การถ่ายโอน เคลื่อนย้ายสินค้า บริการ ทุน แรงงาน ความรู้ ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เกิดขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่งของโลก สามารถขยายอิทธิพลไปยังส่วนอื่นๆ ของโลกอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โลกาภิวัตน์สลายข้อจำกัดด้านมิติเวลา (time) และพื้นที่ (space) ทำให้โลกถูกย่อส่วนกลายเป็นหมู่บ้านเล็กๆ^{๓๖}

แต่สภาวะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมโลก เหตุการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ไม่ว่าจะเป็นเกิดขึ้น ณ จุดใดของโลก ย่อมมีผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ของโลกด้วย กิจกรรมของท้องถิ่นหรือรัฐใดรัฐหนึ่ง กลายเป็นกิจกรรมของโลก มีการแพร่กระจายของแนวคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ วิถีชีวิต แนวประเพณีปฏิบัติ วัฒนธรรม และข้อมูลข่าวสารจากสังคมหนึ่งไปยังสังคมต่างๆ เกิดการผสมกลมกลืนกัน อัตลักษณ์ของแต่ละสังคมค่อยๆ ลดลง กลายเป็นลักษณะสากลมากขึ้น ซึ่งสภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่เพิ่งจะรวดเร็วและเด่นชัดในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นี้เอง^{๓๗}

๓) **ลักษณะของโลกาภิวัตน์** เนื่องจากโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกันในระดับต่างๆ ที่ซับซ้อน ก่อให้เกิดลักษณะสำคัญๆ ดังนี้

ก. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) เป็นผลจากการเชื่อมโยงผ่านเครือข่ายสารสนเทศและการเปิดกว้างทางการค้า การลงทุน ทำให้ไม่มีประเทศใด หรือหน่วยสังคมและการเมืองใดจะคงอยู่ เปลี่ยนแปลงหรือดำเนินบทบาทและกิจกรรมด้านต่างๆ ของตนเองโดยลำพัง โดยไม่ถูกแรงกระทบจากพฤติกรรมด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้านจากประเทศหรือหน่วยสังคมการเมืองอื่นในโลก ส่งผลให้ไม่มีหน่วยสังคมการเมืองใดสามารถตัดสินใจได้อย่างอิสระ แต่ผลกระทบที่เกิดกับแต่ละประเทศอาจไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับขนาดของระบบเศรษฐกิจ หรือสถานการณ์

^{๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔๔.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒๔.

ความไม่แน่นอน ดังเช่น วิกฤตการณ์การเงินที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ส่งผลให้เกิด วิกฤตการณ์การเงินในประเทศต่างๆ ทั้งในและนอกภูมิภาค ไม่ว่า เกาหลีใต้ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ฮองกง ฯลฯ แม้ประเทศที่อยู่ไกลอย่างรัสเซีย บราซิล ตุรกี ฯลฯ ก็ได้รับผลกระทบด้วย หายที่สุด วิกฤตการณ์การเงินที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ได้แปรสภาพไปเป็นวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ (Economic Crisis) จะเห็นได้ว่า แม้ระบบเศรษฐกิจของไทยจะมีขนาดเล็ก แต่ก็สามารถส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโลกได้เช่นกัน^{๔๔}

ข. ความคล่องตัวในการถ่ายโอนข้อมูล พลังของโลกาภิวัตน์ได้ทำลายกำแพงที่ขวางกั้น อิสรภาพของปัจเจกบุคคล (Individuals) ลงอย่างมาก และเชื่อมโยงโลกเป็นเครือข่าย ปัจเจกบุคคล มีอิทธิพลต่อตลาดและรัฐชาติอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะแต่ละคนสามารถใช้อินเทอร์เน็ต ติดต่อผู้คนได้ทั่วโลก โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยมาก คนเพียงคนเดียวสามารถโยกย้ายเงินเพื่อซื้อแบบ แปลนการสร้างอาคาร ซื้อเครื่องมือเชื่อมต่อดาวเทียมเพื่อช่วยควบคุมการจราจรบินได้ ฯลฯ ลักษณะ เช่นนี้อาจเรียกว่า ปัจเจกบุคคลที่ทรงอำนาจ (Super-empowered individuals)

ค. การเกิดขึ้นในขณะเดียวกัน (Simultaneity) เป็นสภาวะที่บางสิ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลา เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน แม้จะอยู่ต่างพื้นที่ ต่างภูมิภาค เช่น สินค้า บริการ หรือข่าวสารอย่าง เดียวกัน สามารถหาได้ในที่ต่างๆ ทั่วโลกในเวลาเดียวกัน

ง. การมีมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก (Standardization) สภาวะที่เกิดชุดของมาตรฐาน บางอย่าง (set of standard) อันเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปในโลก โดยอาจเป็นมาตรฐานเรื่องเกี่ยวกับ สินค้าและบริการ เช่น ความนิยมรับประทานอาหารจานด่วน ที่มีมาตรฐานการผลิตแบบเดียวกัน ทั่วโลก การกำหนดมาตรฐานของสินค้าและบริการให้มีคุณภาพในระดับเดียวกันด้วยระบบ ISO ฯลฯ

สภาวะของโลกาภิวัตน์มิได้จำกัดเพียงมิติทางกายภาพดังที่กล่าวมาข้างต้นคือ ๑) การ เชื่อมโยงทางการค้าระหว่างประเทศ ๒) การเชื่อมโยงด้านการบริการ ทั้งการท่องเที่ยว การบริการทาง การเงิน การบริการขนส่ง ๓) การเชื่อมโยงด้านการเคลื่อนย้ายเงินทุน การลงทุนข้ามประเทศ การ โอนย้ายเงินข้ามประเทศ ๔) การเชื่อมโยงด้านการคมนาคมขนส่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเชื่อมโยงของ ผู้คน ทั้งส่วนของแรงงาน นักธุรกิจ นักท่องเที่ยว ที่เดินทางโยกย้าย ถ่ายโอน สัญจรไปมาหาสู่กัน

^{๔๔} Kriengsak Chareonwongsak, "Insights into Thailand's Post-Crisis Economy", (Bangkok : Success Media, 2003), pp. 2-4 อ้างใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๗**, หน้า ๑๗.

โดยสะดวกรวดเร็ว และ ๕) การเชื่อมโยงทางสารสนเทศ ความรู้ แต่โลกาภิวัตน์ยังรวมความถึงมิติทางนามธรรม อันได้แก่ แนวคิด ค่านิยม โลกทัศน์ วัฒนธรรม ที่แฝงตัวไปกับปฏิสัมพันธ์ของมิติทางกายภาพ เช่น การซึมซับค่านิยมของชาติอื่นผ่านสินค้าและบริการที่เราบริโภค การรับรู้ถึงโลกทัศน์และแนวคิดของคนในอีกประเทศหนึ่งผ่านเครือข่ายสารสนเทศ ฯลฯ โลกาภิวัตน์จึงมีมิติของการเชื่อมโยงในด้านกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization) ในระดับโลกอีกด้วย^{๔๔}

๔) กระบวนการโลกาภิวัตน์ เป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องของระบบทุนนิยม ซึ่งพอจะสรุปพัฒนาการของระบบทุนนิยม ได้เป็น ๔ ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ ๑ พยายามเข้ามาหาประโยชน์จากทรัพยากรในประเทศอื่น ผ่านกลไกของระบบอาณานิคม

ขั้นตอนที่ ๒ พยายามมาเอาประโยชน์จากแรงงานในสังคมอื่น โดยใช้กลไกการตลาดในรูปของแรงงานเพื่อทำการผลิต ผ่านการส่งสินค้าออก

ขั้นตอนที่ ๓ พยายามหาประโยชน์จากทุนในรูปแบบต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม เพราะเมื่อทุนนิยมพัฒนามากขึ้น ก็จะสร้างทุนบางอย่างขึ้น เพื่อให้เกิดดอกเบี้ย และเป็นทุนทางปัญญาในรูปของข่าวสาร ช่วงนี้จะเกิดปัจเจกนิยมขึ้น

ขั้นตอนที่ ๔ เป็นขั้นตอนสุดท้าย คือเอาประโยชน์จากวัฒนธรรม^{๔๕}

๕) อิทธิพลของโลกาภิวัตน์

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบัน โลกได้ก้าวสู่ยุคโลกาภิวัตน์อย่างรวดเร็ว ด้วยอิทธิพลของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านการสื่อสารโทรคมนาคม และเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีเครือข่ายโยงใยไปทั่วโลก เช่น ทางด่วนข่าวสารข้อมูล (Information superhighway) รวมทั้งระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่เรียกว่า “อินเทอร์เน็ต” (Internet) ทำให้สังคมเป็นสังคมแห่งข้อมูลข่าวสาร โลกถูกล้อมเป็นหนึ่งเดียว ไร้ซึ่งพรมแดนขวางกั้น ขณะเดียวกัน กิจกรรมทุกด้านไม่ว่า เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การศึกษา สิ่งแวดล้อมล้วนถูกเชื่อมโยงเข้าหากัน การแพร่กระจาย การ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์, “โลกาภิวัตน์กับวัฒนธรรมไทย”, ใน **ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัตน์ วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด**, ชัชวาล ปัญปิ่น และสมเกียรติ ตั้งมโน บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, ๒๕๔๔) : หน้า ๔-๕.

เข้าถึงและเชื่อมโยงด้วยข่าวสารข้อมูลเป็นไปอย่างรวดเร็วดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกระแสร่วมหรือ กระแสสากลเชื่อมโยงกันทั่วโลก กระแสหลักๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชีวิต สังคม และ สิ่งแวดล้อมทั่วโลก ซึ่งสังคมไทยก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วย ได้แก่

๕.๑ กระแสเศรษฐกิจเสรี ระบบทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจโลกได้กลายเป็นระบบ เศรษฐกิจเดียวกัน โดยให้ความสำคัญกับนโยบายการค้าเสรีมากขึ้น กระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้ ตลาดของโลกขยายตัวกว้างขวาง มีการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตและการลงทุนข้ามชาติไปทั่วโลก เกิดการแข่งขันทางการค้าอย่างรุนแรง แม้จะมีการจัดตั้งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) เพื่อดูแลการค้าของโลกให้เป็นธรรมก็ตาม แต่กลุ่มประเทศที่มีอำนาจทาง เศรษฐกิจกลับสร้างกติกาสากล ให้ธุรกิจการค้าเปิดเสรียิ่งขึ้น และใช้กลไกที่ไม่ใช่ด้านภาษีศุลกากร มากีดกันการค้ามากขึ้น เช่น การกำหนดมาตรฐานสินค้า มาตรฐานสาธารณสุข มาตรฐานความปลอดภัย มาตรฐานสิ่งแวดล้อม และสิทธิมนุษยชน

ดังนั้น ประเทศต่างๆ จึงรวมกลุ่มกันทางเศรษฐกิจ ติดต่อกันขายสนับสนุนกันภายใน กลุ่ม มุ่งเปิดเป็นเขตการค้าเสรี อำนาจรัฐจึงค่อยๆ ลดลง ไปเพิ่มอำนาจรัฐภูมิภาคมากขึ้น โดยเขต เศรษฐกิจแต่ละเขตต่างพยายามสร้างสายสัมพันธ์กับภูมิภาคอื่นๆ เพื่อขยายฐานเศรษฐกิจของตน ให้กว้างขึ้น ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีการจัดการที่ทันสมัย องค์การธุรกิจมี ขนาดเล็กลง มีการจัดการด้วยเทคโนโลยีระดับสูง ต้นทุนการผลิตลดลง ผู้ผลิตและผู้บริโภค สามารถสื่อสารถึงกันโดยตรงไม่ต้องผ่านคนกลาง

๕.๒ กระแสสังคมและการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย หลังการล่มสลายของค่ายสังคมนิย ม ลัทธิการเมืองค่ายเสรีประชาธิปไตยโลกได้ถูกผูกพันใกล้ชิดจากการสื่อสารอย่างรวดเร็ว ซึ่ง กลายเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ที่แพร่กระจายไปทั่วโลก มีการเรียกร้องและปกป้องสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิเด็ก สตรีและผู้ด้อยโอกาสตามมามากขึ้น รวมถึงการเรียกร้องสิทธิทางการเมืองการ ปกครองตนเองกลายเป็นการต่อสู้ทางการเมืองภายในประเทศต่างๆ มากมาย

๕.๓ กระแสวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงวิถีการดำเนินชีวิต ระบบวิถีคิด และการให้คุณค่า ของสังคมต่างๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมบริโภคนิยมของโลกทุนนิยม มีการแพร่กระจายไปทั่วโลก ผ่านทางสื่อมวลชนประเภทต่างๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์ที่ส่งผ่านดาวเทียมหรือใยแก้ว

๕.๔ กระแสสิ่งแวดล้อม การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรม ได้ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อมโลก เกิดขบวนการปกป้อง และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทาง

ธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น ขบวนการกรีนพีซ (Green Peace) เพื่อให้คนและธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

๕.๕ กระแสความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ๆ ขึ้นในโลกมากมาย ซึ่งล้วนเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากกระบวนการทางวิศวกรรมที่นำไปใช้ในระบบการผลิตของเศรษฐกิจ ทั้งด้านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม เกษตรกรรมและการบริการ ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศ โทรคมนาคม เช่น หุ่นยนต์เพื่อการผลิต เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องโทรสาร ดาวเทียม ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ทำให้วิถีชีวิตและระสนิยมของมนุษย์เปลี่ยนไป

๕.๖ กระแสข่าวสารข้อมูลและการเรียนรู้ ความก้าวหน้าของการสื่อสารโทรคมนาคมและเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้การแสวงหาและการกระจายข่าวสารข้อมูล รวมทั้งการเรียนรู้เป็นไปด้วยความสะดวก ง่ายและรวดเร็วในหลากหลายรูปแบบ

โดยสรุป กระแสโลกาภิวัตน์มีทั้งสิ่งดีและไม่ดีปะปนกัน ซึ่งอาจสร้างปัญหาหรือสร้างโอกาสให้แก่แต่ละประเทศได้ หากพิจารณาผลดี จะเห็นว่า เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ ทางเศรษฐกิจ เช่น การจัดตั้งองค์การการค้าโลกเพื่อช่วยสร้างเสถียรภาพและความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ ส่วนกระแสประชานิยม สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จะช่วยเสริมสร้างสันติภาพ ความเสมอภาค คุณภาพ และความเจริญก้าวหน้าของมวลมนุษยและของโลกตามลำดับ ขณะเดียวกัน ผลเสียของโลกาภิวัตน์ก็มี เช่น การแข่งขันกันอย่างรุนแรงเพื่อชิงความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาจก่อผลเป็นความบาดหมางระหว่างประเทศ เกิดปัญหาเผ่าพันธุ์นิยม ปัญหาความร้าวฉานทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ กระแสวัฒนธรรมและข่าวสารข้อมูลที่ขาดการกลั่นกรองไหลผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น ธุรกิจบันเทิง โฆษณา ก่อให้เกิดวัตถุนิยม บริโภคนิยม และความฟุ้งเฟ้อต่างๆ รวมไปถึงการครอบงำทางวัฒนธรรม

โดยที่โลกปัจจุบันและอนาคต จะเป็นโลกแห่งความรู้ และเทคโนโลยีสารสนเทศ คุณภาพของคน จะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดในเชิงความได้เปรียบในการแข่งขันเพื่อพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน แตกต่างจากในอดีตที่ ที่ดิน เครื่องจักร หรือเงินทุน เคยเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการขยายการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาประเทศในยุคการปฏิวัติเกษตรกรรม และการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาก่อน ทุกประเทศในโลก เริ่มตระหนักดีว่า คุณภาพทรัพยากรบุคคล ตามด้วย

เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างขีดความสามารถในการผลิตและการแข่งขัน^{๔๑}

เพราะฉะนั้น โลกาภิวัดนในปัจจุบัน จึงเป็นขั้นตอนที่พยายามจะเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า หมายถึง เปลี่ยนคุณค่าทางจิตใจให้กลายเป็นสินค้า ให้กลายเป็นสิ่งที่ครอบงำตัวคนได้หมด จนแทบไม่เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์หลงเหลืออยู่เลย^{๔๒}

เมื่อเราสร้างให้วัฒนธรรมเป็นสินค้าจากกระบวนการเหล่านี้มากเข้าๆ เราก็จะยึดถือสิ่งนี้เป็นสรณะหรือเป็นจริง แล้วนำเอาคุณค่าและความหมายเหล่านี้ไปใช้เป็นเกณฑ์วัดคนอื่นไปหมด ก่อให้เกิดเป็นปัญหา เพราะเรามองคนอื่นโดยไม่เห็นความเป็นมนุษย์ของเขา ครั้นเราเอาคุณค่าและความหมายเป็นตัววัด เราก็เชื่อว่าคุณค่าและความหมายนั้นว่าเป็นจริง

สิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลด้านหนึ่งของกระแสโลกาภิวัดนในด้านลึก เพราะเมื่อก่อนเราเคยคิดว่า กระแสทุนนิยมทำให้คนมีความรู้สึกเป็นปัจเจกนิยม แต่แท้จริงแล้ว ความเป็นปัจเจกนิยมไม่ได้เกิดขึ้นในขั้นตอนของกระแสโลกาภิวัดน แต่เกิดก่อนหน้านั้นในขั้นตอนของแสวงหาประโยชน์จากทุน มาถึงขั้นตอนนี้ คนเราก็ไม่เหลือความเป็นปัจเจกบุคคล หมายความว่า ความเป็นปัจเจกบุคคลก็ยังไม่สำคัญเท่ากับการยึดถือคุณค่าที่ถูกทำให้เป็นสินค้า และปล่อยให้คุณค่าที่กลายเป็นสินค้านั้นมามีอำนาจเหนือตัวเรา จนกระทั่งเราไม่มีความเป็นคนเหลืออยู่

ดังนั้น กระแสโลกาภิวัดนจึงไม่ใช่แค่เพียงเปลี่ยนคนให้กลายเป็นปัจเจกบุคคล แต่เปลี่ยนปัจเจกบุคคลให้ไปยึดติดเฉพาะสิ่งที่เป็นผลผลิตของมนุษย์เราเอง เมื่อเรามองข้ามความสำคัญของความเป็นมนุษย์แล้ว เราก็จะยึดว่า วัตถุหรือเงินตราเป็นความจริงและเป็นแก่นสารสำคัญของชีวิตเหนือความเป็นมนุษย์^{๔๓}

กระแสโลกาภิวัดน จึงเป็นกระบวนการที่ติดตามมากับระบบทุนนิยม เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีเป้าหมายคือ สร้างกำไรสูงสุด และกลไกที่เอื้อให้เป็นไปคือ ระบบสื่อสาร ซึ่งเป็นกระบวนการที่เข้ามาดักดวงผลประโยชน์จากทรัพยากรของคนอื่น ที่เกิดมานานแล้วตั้งแต่สมัย

^{๔๑} คุรยลละเลียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๔-๑๕, หน้า ๓๙๕-๓๙๕.

^{๔๒} คุรยลละเลียดใน ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์, “โลกาภิวัดนกับวัฒนธรรมไทย”, ใน ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัดน วิฤตโลก วิฤตไทย อะไรคือทางรอด, หน้า ๔-๕.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๙.

อาณานิคม ต่อมาก็มาเอาแรงงานของเรา ซึ่งหากคุณปลูกพืชเกษตรมากเท่าไร คุณก็เป็นหนี้มากเท่านั้น นับแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์เป็นต้นมาไม่เกิน ๒๐ ปีมานี้เอง ก็มาเอาประโยชน์จากวัฒนธรรม โดยสร้างวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า สิ่งแรกที่สร้างคือ สร้างให้เงินดอลลาร์เป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนกันทั่วโลก แล้วค่อยพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมาถึงเป็นองค์กรโลก ดังนั้น สิ่งเหล่านี้เรามองไม่เห็นตัวคนสร้าง แต่เป็นกระบวนการที่พัฒนามาพร้อมด้วยกลไกประกอบเหล่านี้

๒.๒.๓ สภาพสังคมกับวัฒนธรรมโลก

สภาพไร้พรมแดนและการเปิดกว้างในมิติข้อมูลข่าวสาร การค้า การลงทุน การคมนาคม และการสื่อสารโทรคมนาคมนั้น ส่งผลต่อมิติทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม การแพร่กระจายวัฒนธรรมข้ามพรมแดนเป็นไปโดยสะดวกรวดเร็ว และจะเป็นการยากอย่างยิ่งที่สังคมไทยซึ่งได้เชื่อมต่อกับโครงสร้างของระบบโลกแล้ว จะสกัดกั้นหรือหลีกเลี่ยงจากผลกระทบของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้ เพราะสังคมได้เคลื่อนเข้าสู่สังคมแห่งความรู้

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้เปิดโลกแห่งการเรียนรู้ออกไปอย่างกว้างขวาง นำไปสู่การปฏิวัติระบบการเรียนรู้ของมนุษยชาติ ความรู้จะกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้หมด มีทั้งเครือข่ายข้อมูลความรู้ มีรูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองเข้ามาเสริมในระบบโรงเรียนมากขึ้น ทำให้ความรู้ไม่ถูกผูกขาดเฉพาะกลุ่ม ในขณะเดียวกัน ความรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน จากยุคเศรษฐกิจบนฐานเกษตรกรรมที่ใช้ปัจจัยที่ดิน แรงงาน และกำลังการทหารมาสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน ต่อมายุคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมปัจจัยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันได้เปลี่ยนมาเป็น เครื่องจักรกล ทรัพยากรธรรมชาติ และเงินทุน แต่ปัจจุบันเป็นยุคเศรษฐกิจใหม่ ปัจจัยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน ได้เปลี่ยนจากสิ่งที่จับต้องได้มาสู่ปัจจัยที่มองไม่เห็น แต่มีพลังมหาศาล สิ่งนั้นคือ ข้อมูลข่าวสารและทุนความรู้^{๔๔} (Knowledge capital: หมายถึงผลรวมของวิธีการ เทคนิค ข้อเท็จจริง แนวคิด ความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ข้อสังเกต หรือประสบการณ์ที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าได้) ความรู้จึงกลายเป็นตัวกำหนดระดับความสามารถในการแข่งขันทั้งในระดับบุคคล หน่วยงาน และประเทศ ดังนั้น บุคคลที่ทรงความรู้ อย่างหลากหลาย และมีความสามารถในการจัดการนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ได้ จะกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ที่ทรงพลังในสังคมอนาคต

^{๔๔} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๒๙.

กระแสข้อมูลข่าวสารที่ไหลบ่าไปยังจุดต่างๆ ของโลกอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม^{๔๕} แบ่งออกเป็น

๑. วัฒนธรรมแปรเปลี่ยนเป็นเนื้อเดียวกัน (Homogenization) หมายถึงกระบวนการโลกภิวัตน์ทำให้เกิดความเหมือนกันและคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมหรือการลอกเลียนแบบ เช่น ค่านิยมที่คนในสังคมเริ่มปรับเหมือนคนในโลกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การบริโภค การใช้ชีวิตที่มีรสนิยมในการรับประทานอาหารแบบเดียวกัน รวมทั้งการใช้สินค้าแบรนด์เนมเป็นต้น

๒. วัฒนธรรมขั้วตรงข้าม (Polarization) หมายถึง การมองอีกวัฒนธรรมหนึ่งเป็นศัตรู เช่น การมองว่าวัฒนธรรมทุนนิยมเข้ามาทำลายคุณค่าวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดั้งเดิมให้สูญไป

๓. วัฒนธรรมลูกผสม (Hybridization) หมายถึง การผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ นำไปสู่การยอมรับซึ่งกันและกัน^{๔๖}

๒.๒.๔ แนวโน้มสภาพสังคมและวัฒนธรรมโลกในอนาคต

เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจโลกขยายตัว อันเป็นผลจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่ร่ำรวยกับประเทศที่ยากจนเพิ่มสูงตามไปด้วย ทางด้านการเมืองโลก ก็เคลื่อนเข้าสู่ระบบหลายขั้วอำนาจ เพราะสหรัฐฯ มหาอำนาจหนึ่งเดียวมุ่งเน้นผลประโยชน์ตนเป็นสำคัญ ทำให้เกิดกระแสต่อต้านจากทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นสหภาพยุโรป จีน อินเดีย ฯลฯ ประเทศต่างๆ เหล่านี้จึงมุ่งหน้าพัฒนาระบบความคิดของคนในประเทศ นำพาโลกก้าวสู่สงครามความคิด

ขณะที่สังคมแห่งเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อทุกส่วนของโลก สังคมความรู้ก็ตามมาติดๆ เพราะโลกเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร ก่อให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับโลก กลุ่มประเทศ ประเทศ ย่อยลงมาถึงครอบครัวและปัจเจกบุคคล ความรู้ กลายเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สามารถอยู่ในภาวะได้เปรียบในสังคม ในที่สุด โลกจะก้าวสู่ “สงครามความคิด” โดยมีปัญญาเป็นเครื่องมือและอาวุธในการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดในสังคมโลก ตัวชี้วัดความเจริญรุ่งเรืองของสังคมคือ ปัญญาวิถี หมายถึงการนำพาประเทศไปให้ไกลกว่าสังคมแห่งความรู้

^{๔๕} เรืองเดี๋ยวนัน, หน้า ๒๙-๓๒.

^{๔๖} รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว, เสนอหน้าโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม: นโยบายวัฒนธรรมในบริบทใหม่, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๘-๑๒๐.

โดยต้องพัฒนาไปให้ถึงตัวปัญญา เพราะหากมีการพัฒนาความรู้โดยปราศจากการพัฒนาจนก้าวสู่การพัฒนาปัญญาควบคู่ไปด้วย อาจะยังสร้างความเสียหายได้อย่างใหญ่หลวงต่ออนาคตของประเทศ^{๔๗}

๒.๒.๕ กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังกระแสหลักของสังคมโลก

เนื่องจากอารยธรรมตะวันตกได้รับการยอมรับว่า กำลังมีบทบาทเป็นกระแสหลักของสังคมโลกปัจจุบัน ทั้งยังแผ่อิทธิพลเข้าครอบงำคนทั้งโลกให้มีความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนมีวิถีชีวิตในรูปแบบเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และเทคโนโลยี จึงควรที่จะต้องศึกษาบทบาทของกระบวนทัศน์ในสังคมตะวันตกให้ชัดเจน เพื่อจะได้รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง

๑. รากฐานความคิดของอารยธรรมตะวันตก

เป็นที่ยอมรับกันว่า อารยธรรมตะวันตกนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน สร้างขึ้นมาจากความคิดกระแสหลัก ๓ กระแสคือ ความคิดแบบกรีก-โรมัน แบบศาสนายิว-คริสต์ และแบบวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี เพราะมีท่าทีต่อการมองโลกธรรมชาติเหมือนกันคือ มองว่า มนุษย์มีฐานะเป็นนายหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังมีรายละเอียดรากฐานความคิดทั้ง ๓ กระแสดังนี้

๑) รากฐานความคิดแบบกรีก-โรมัน

เป็นฐานความคิดที่สร้างสรรค์มายาวนานที่สุด โดยเฉพาะในช่วงที่ยุโรปพ้นจากอิทธิพลยุคกลางก้าวเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance; ค.ศ. ๑๔๕๓-๑๕๒๗) ด้วยอิทธิพลความคิดของนักปรัชญากรีกชื่อ โซเครตีส (Socrates: ๔๗๐-๓๙๙ ก่อน ค.ศ.) ที่เชื่อว่า สัตว์ทั้งหลายถูกสร้างขึ้นและบำรุงเลี้ยงไว้เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ นอกจากนี้ ในบทสนทนาเรื่องเฟโด (Phaedo) เขายังแสดงท่าทีต่อชีวิตด้านกายภาพในเชิงลบว่า ร่างกายเหมือนกรงขังของจิตวิญญาณ เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงสัจธรรม ดังนั้น ความตายจึงไม่ใช่เรื่องน่ากลัว เพราะความตายจะทำให้จิตวิญญาณได้รับการปลดปล่อยสู่ความเป็นอิสระ แสดงให้เห็นว่า ความดีสูงสุดสำหรับมนุษย์ไม่อาจเข้าถึงได้หากยังมีชีวิตอยู่ ร่างกายเป็นเพียงทางผ่านสู่จุดหมายอื่นเท่านั้น^{๔๘}

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘, หน้า ๓๓-๓๙.

^{๔๘} เบลได้, โซกราตีส, ส.ศิริรักษ์ แปล, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

นักปรัชญากรีกอีกท่านหนึ่ง ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อภูมิปัญญาตะวันตกคือ อริสโตเติล (Aristotle: ๓๘๔-๓๒๒ ก่อน ค.ศ.) เขายึดเอาความสามารถในการใช้เหตุผลของมนุษย์เป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยกมนุษย์ออกจากสัตว์ และโลกธรรมชาติอื่นๆ แม้ในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง เขาเห็นว่า มนุษย์ผู้มีความสามารถทางเหตุผลเท่านั้นที่สมควรเป็นนาย ผู้ไร้ความสามารถทางเหตุผลจึงสมควรอยู่ในฐานะทาส^{๔๙} นอกจากนี้ ยังมีนักคิดชาวโรมัน ชื่อ ซีเซโร (Cicero: ๑๐๖-๔๓ ก่อน ค.ศ.) และ ออริเจน (Origen) ก็มีท่าทีต่อโลกธรรมชาติไปในทิศทางเดียวกัน โดยเน้นที่ความมีเหตุผลที่เหนือกว่าของมนุษย์^{๕๐}

จะเห็นได้ว่า นักคิดกรีกและโรมัน มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มนุษย์ผู้มีความสามารถในการใช้เหตุผล มีความชอบธรรมที่จะครอบงำสัตว์และสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ผู้อ่อนด้อยกว่าในการใช้เหตุผล

๒) รากฐานความคิดแบบศาสนายิว-คริสต์

ศาสนาของตะวันตก เริ่มต้นและดำเนินมาด้วยความรุนแรง เมื่อศาสนาคริสต์เกิดขึ้นใหม่ๆ จักรวรรดิโรมันกำลังเรืองอำนาจครอบครองทั่วยุโรป คริสต์ศาสนิกชนถูกกำจัดกวาดล้างอย่างทารุณ เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๖๔ เป็นต้นมา จนถึง ค.ศ. ๓๑๓ ต่อมাজักรวรรดิโรมันหันมานับถือคริสต์ศาสนา ไม่นานประวัติศาสตร์อันยาวนานที่คริสต์ศาสนากำจัดกวาดล้างพวกนอกรีตหรือศัตรูของพระเจ้าก็เริ่มขึ้น ตามด้วยสงครามระหว่างศาสนาต่างนิกายกัน นับตั้งแต่ปี ค.ศ. ๓๙๑-๑๘๓๔ นอกจากนี้ คริสต์ศาสนจักรยังใช้อิทธิพลชักนำให้อาณาจักรปฏิบัติตามบ้าง ซึ่งต่อมา ได้ร่วมกับนักปราชญ์ นักวิชาการ และอาณาจักรตั้งศาลที่เรียกว่า ศาลไต่สวนศรัทธา (Inquisition) มีหน้าที่ตัดสินลงโทษผู้ที่เผยแพร่ความคิดเห็นขัดแย้งต่อคำสอนของคริสต์ศาสนา ซึ่งมักถูกลงโทษประหารชีวิตด้วยการเผาทั้งเป็น

^{๔๙} เนื่องน้อย บุญเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๘.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๑.

แม้กาลิเลโอ (Galileo Galilei) นักวิทยาศาสตร์ชื่อดังผู้สอนว่า โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ หาใช่ดวงอาทิตย์หมุนรอบโลกไม่ ก็ถูกจับขึ้นศาลนี้ แต่เพราะกาลิเลโอยอมรับผิด จึงได้รับการลดโทษเพียงกักบริเวณให้อยู่แต่ในบ้าน (house arrest) และตายในปี ค.ศ. ๑๖๔๒^{๕๙}

ค.ศ. ๔๗๖-๑๔๕๓ ถือเป็นยุคมืด เป็นพันปีแห่งความมืดมัวและโหมะ เป็นยุคแห่งการครอบงำของศาสนาคริสต์ ซึ่งมีท่าทีต่อโลกธรรมชาติในลักษณะเป็นนายผู้ครอบครอง (Master)^{๖๐} จอห์น พาสมอร์ (John Passmore) วิจัยพบว่า คริสต์ศาสนามีส่วนส่งเสริมท่าทีต่อโลกธรรมชาติ ๔ ลักษณะคือ ๑) มองโลกธรรมชาติในฐานะเป็นทรัพยากรมากกว่าสิ่งที่เราจะเข้าถึงได้ด้วยความสุข ๒) มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาติได้ตามความชอบใจของตน ๓) โลกธรรมชาติมิใช่สิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง ๔) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ มิได้ถูกกำหนดด้วยคุณค่าทางศีลธรรม^{๖๑}

จะเห็นได้ว่า แม้รากฐานความคิดทางศาสนา จะให้ความสำคัญของการใช้เหตุผลน้อยกว่าแบบแรก แต่กลับมาให้ความสำคัญแก่มนุษย์ในฐานะถูกสร้างมาในพระฉายาของพระเจ้า จึงมีความชอบธรรมอย่างเต็มที่ในการครอบครองธรรมชาติ ในฐานะเป็นสมบัติที่พระเจ้ามอบให้

๓) รากฐานความคิดแบบวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี

ความคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ของ ไอแซค นิวตัน (Sir Isaac Newton: ๑๖๔๒-๑๗๒๗) จากปรัชญาของ เรอเน เดการ์ตส์ (Rene Descartes, ๑๕๙๖-๑๖๕๐) และวิธีวิทยาของ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon, ๑๕๖๑-๑๖๒๖) นักปราชญ์ยุโรป เป็นเสาหลักต่อการวางรากฐานความคิดทางวิทยาศาสตร์ จนกลายเป็นความคิดกระแสหลักที่มีอิทธิพลครอบงำสังคมตะวันตกมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ ทั้งยังเป็นแบบจำลองในการแสวงหาความจริงแก่ศาสตร์อื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะวิธีการหาความจริงแบบลดทอนแยกส่วน (Reductionism) เพื่อความเป็นผู้นำเฉพาะด้าน ดังที่ฟริตซ์ จ็อบ คาปรั้า กล่าวไว้ว่า

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๕๕-๕๗.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน วีระ สมบูรณ์, ความไม่รู้ไร้พรมแดน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕-๒๗.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม, หน้า ๓๓-๓๔.

ทัศนคติที่นิยมการลดทอนนี้ ได้แทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรมของเราอย่างกว้างขวาง จนถึงกับเป็นเอกลักษณ์ของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ศาสตร์สาขาอื่นๆ ยอมรับทัศนะแบบกลไก และแยกส่วนลดทอนของวิชาฟิสิกส์ดั้งเดิมนี้ และสร้างแบบจำลองของทฤษฎีต่างๆ ตามนี้ เมื่อนักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา หรือนักเศรษฐศาสตร์ ต้องการที่จะมีความเป็นวิทยาศาสตร์ ต่างก็จะหันเข้าหาความคิดพื้นฐานของวิชาฟิสิกส์แบบนิวตันโดยธรรมชาติ^{๔๔}

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ เป็นยุคแห่งเหตุผล หรือ ยุคพุทธิปัญญา เชื้อมั่นในพลังการคิด เหตุผลของมนุษย์ว่า สามารถรู้ความจริงของสากลพิภพ สามารถปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้เจริญก้าวหน้าได้ พร้อมทั้งความใฝ่นิยมเสรีภาพ ชื่นชมวิทยาศาสตร์ และเป็นปฏิปักษ์ต่อการถืองมงายในเรื่องโชคลางและพิธีกรรมต่างๆ (Superstition) นำมาสู่ความขัดแย้งกับฝ่ายศาสนาคริสต์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ส่งผลให้เกิดการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Revolution) ซึ่งถือได้ว่าเริ่มต้นตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๔๓ เมื่อโคเปอร์นิคัส (Copernicus: ๑๔๗๓-๑๕๔๓) เสนอทฤษฎีว่าด้วยดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งขัดแย้งกับความเชื่อทางศาสนาและทฤษฎีปโตเลมี (Ptolemy: ๑๐๐-๑๗๘) ที่ยึดถือสืบๆ กันมานานกว่าพันปีว่า โลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ดวงอาทิตย์ มีดวงดาวต่างๆ เป็นบริวารและโคจรรอบโลก ความเชื่อดำเนินต่อมาตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ ทำให้คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นยุคแห่งพุทธิปัญญา พร้อมกับการเชิดชูยกให้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรม เป็นเจ้าบทบาทในกระบวนการที่เรียกว่า การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าของชีวิตและสังคม

พึงสังเกตว่า แม้ยุควิทยาศาสตร์ของตะวันตกจะเริ่มมาจากการปฏิเสธคำอธิบายโลกและจักรวาลที่มีพื้นฐานมาจากคริสต์ศาสนา แต่ทัศนะในการมองโลกธรรมชาติ ก็มีได้มีความแตกต่างกันเลย นอกจากไม่แตกต่างแล้ว ยังตอกย้ำทำที่แบบเดิมให้หนักแน่นยิ่งขึ้น โดยผนวกเอาความคิดเรื่องความเจริญก้าวหน้า (Idea of Progress) พ่วงเข้ามาด้วย พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า "...พร้อมกับความหวังในความเจริญก้าวหน้า ที่อาศัยวิทยาศาสตร์นั้น ชาวตะวันตกก็ได้มีความใฝ่ฝันที่จะ พิชิตธรรมชาติ (Conquest of nature) หรือครอบครองธรรมชาติ (Dominion over nature) เป็นนายธรรมชาติ (Mastery of/ over nature) และเป็นแกนนำแห่งอารยธรรมของตนสืบมา..."^{๔๕}

^{๔๔} ฟรีดริช ฟ. คาปรั้า, จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑, หน้า ๔๑.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๗๕.

จะเห็นได้ว่า เมื่อรากฐานความคิดตะวันตกดำเนินมาถึงยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ต่อโลกธรรมชาติก็ได้พัฒนาตัวเองให้รุนแรงก้าวร้าวยิ่งขึ้น จากการที่มนุษย์เคยแสดงความเหนือโลกธรรมชาติ ด้วยการอ้างความสามารถทางเหตุผลและการถูกสร้างมาในพระฉายาของพระเจ้า ก็พัฒนาไปสู่การมองโลกธรรมชาติในลักษณะเป็นศัตรูที่ตนจะต้องเข้าไปพิชิตให้ได้ ดังที่ฟริตซ์ คอปป์ เคยวิจารณ์ไว้ว่า “...ในสายตาของเขา (เบคอน) ธรรมชาติจะต้องถูกไล่ล่าอย่างไม่หยุดหย่อน ถูกดึงให้มารับใช้ และทำให้เป็นทาส ธรรมชาติจะต้องถูกจำกัดขอบเขต และเป้าประสงค์ของนักวิทยาศาสตร์คือ ทรมานให้ธรรมชาติเปิดเผยความลับออกมา...”^{๕๖}

๒. วิเคราะห์รากฐานความคิดตะวันตก

ต้องยอมรับว่า รากฐานความคิดตะวันตกนั้น มีส่วนสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่โลก แต่ท่ามกลางความเจริญนั้น อาจจะนำไปสู่จุดจบของมนุษยชาติได้ (ภาวะโลกร้อนกำลังเป็นกระแสหลักอยู่ในขณะนี้) โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ไม่ว่าจะเป็นนักคิด นักเขียน ปัญญาชน ต่างมองว่า อารยธรรมของตนนั้น ตั้งอยู่บนรากฐานความคิดที่ผิดพลาดมาตลอด ความคิดที่ถูกหยิบยกมาวิจารณ์ได้แก่

๑) **ความคิดพิชิตธรรมชาติ (Conquest of nature):** เพื่อเอาธรรมชาติมาเป็นทาสรับใช้และสนองความต้องการของมนุษย์ เป็นฐานความคิดหลักที่ฝังรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมตะวันตก มากกว่า ๒,๐๐๐ ปี^{๕๗} เป็นเป้าหมายลุ่มลึกใจของชาวตะวันตกให้มีค่านิยม มีความคิดความเชื่อ และความใฝ่ฝันที่จะเอาชนะธรรมชาติให้ได้ และเป็นบ่อเกิดของปัญหาวิกฤตต่างๆ ที่โลกกำลังเผชิญอยู่ในเวลานี้ ขณะเดียวกัน ก็ได้เป็นฐานก่อให้เกิดแนวคิดที่ผิดพลาดอื่นๆ ตามมาด้วย ดังที่ ริชาร์ด ทาร์นาส (Richard Tarnas) วิจารณ์ไว้ว่า

นับแต่ลัทธินิยมเพลโตเป็นต้นมา...สายความคิดตะวันตกทั้งหมดทั้งปวงนั้น...ในที่สุด ก็ได้นำมาสู่การใช้อำนาจของเทคโนโลยีมาข่มขี่ครอบงำธรรมชาติ และข่มขี่ครอบงำมนุษย์อื่นๆ โดยทางสังคมและการเมือง การที่จิตปัญญาของตะวันตก ใช้อำนาจนิยมเกริมบีบบังคับเพื่อยึดยึดเหตุผลเบ็ดเสร็จบางชนิด ไม่ว่าจะในทางเทวนิยม ทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม หรือทางเศรษฐกิจก็ตาม ลงไปในชีวิตของมนุษย์ทั่วทุกด้านนั้น ได้ถูกกล่าวหาว่า มิใช่จะเป็นเพียงการ

^{๕๖} ฟริตซ์ คอปป์, จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑, หน้า ๕๔.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๗๖.

หลอกตัวเองเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวการก่อความพินาศด้วย...บาปกรรมมากมายเหลือเกิน ได้ถูกกระทำภายใต้เปลือกหุ้มแห่งค่านิยมของตะวันตก บัดนี้ สายตาที่สว่างแล้วได้ทอดลงดูประวัติศาสตร์อันยาวนานแห่งลัทธิเผด็จอำนาจ และกดขี่เอาเปรียบอย่างโหดร้ายของตะวันตก กล่าวคือ...การทำลายล้างโลกนี้อย่างหมดสิ้นด้วยความมีดบอด^{๕๔}

จะเห็นได้ว่า จากการมีสภาพจิตแบบมุ่งพิชิตธรรมชาติด้านวัตถุ ก็ขยายวงกว้างไปสู่การพิชิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ครั้นพิชิตมนุษย์ได้แล้ว ก็เป็นการง่ายต่อการที่จะครอบครองทรัพยากรธรรมชาติได้มากยิ่งขึ้น จากการแสดงบทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกทั้งในอดีตและปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการล่าอาณานิคม การครอบงำทางการเมือง เศรษฐกิจ แม้วัฒนธรรมที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดพิชิตธรรมชาตินี้เอง

๒) คติแห่งความก้าวหน้า (Idea of Progress) : เป็นแนวคิดที่แสดงบทบาทควบคุมมา กับแนวคิดพิชิตธรรมชาติ แนวคิดนี้มาปรากฏชัดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อ ดาร์วิน (Charles Darwin: ๑๘๐๙-๑๘๘๒) ประกาศทฤษฎีวิวัฒนาการ (Theory of Evolution) ในปี ค.ศ. ๑๘๕๘ โดยนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษชื่อ เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer, ๑๘๒๐-๑๙๐๓) เป็นผู้เสนอให้นำแนวความคิดแห่งการคัดสรรโดยธรรมชาติ (Natural selection) ตามทฤษฎีของดาร์วินมาใช้ในสังคม และให้ชื่อว่า ลัทธิดาร์วินเชิงสังคม (Social Darwinism) ซึ่งถือว่า ชีวิตมนุษย์ที่อยู่ในสังคม ไม่ว่าทางด้านเศรษฐกิจหรือการเมืองก็ตาม เป็นการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ (Struggle for existence) ผู้ที่เข้มแข็งที่สุดเท่านั้นจึงจะอยู่รอด (Survival of the fittest) พูดง่ายๆ ว่า ผู้ที่แข็งแรงจะอยู่รอดและแกร่งกล้ายิ่งขึ้น ทำให้มนุษยชาติพัฒนาคุณภาพดียิ่งขึ้น มนุษย์ก็จะวิวัฒนาการผ่านจากความเป็นคนป่าเถื่อน (Savagery) สู่ความเป็นอารยชน (Barbarism) และมาเป็นอารยชนผู้มีอารยธรรมในที่สุด (Civilization) โดยกระบวนการนี้ มนุษยชาติก็จะมี ความเจริญก้าวหน้าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Idea of inevitable progress)

ด้วยเหตุผลนี้ ลัทธิดาร์วินเชิงสังคม จึงส่งเสริมให้มีการแข่งขันอย่างสุดกำลังโดยไม่มี การควบคุม (Unrestricted competition) เกิดเป็นลัทธิทุนนิยมแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา (Laissez-faire capitalism) โดยให้มีเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี (Free market economy) ใครอ่อนแอ ใครยากจนลง จะต้องถูกปล่อยให้ตาย รัฐไม่เข้าไปช่วยเหลือ เพราะจะเป็นการแทรกแซง

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๑.

กระบวนการของธรรมชาติ ผู้แข่งขันที่เก่งที่สุด จะอยู่รอดประสบความสำเร็จ แล้วประเทศชาติและอารยธรรมก็จะเจริญก้าวหน้า ลัทธิดาร์วินเชิงสังคม จึงเป็นที่นิยมและมีอิทธิพลอย่างมากในอเมริกา ไม่เว้นแม้แต่วิชาการและผู้นำศาสนา จนถึงยุคจักรวรรดิอเมริกัน (American imperialism) เพื่อสนองวัตถุประสงค์แห่งแนวคิด ๓ ประการไปพร้อมๆ กันคือ ๑) การแสวงหาอาณานิคม ๒) ส่งเสริมเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ๓) นำวิถีชีวิต วัฒนธรรม สถาบัน แนวคิด ลัทธิความเชื่อและศาสนาคริสต์ ซึ่งชาวตะวันตกถือว่าประเสริฐกว่าไปให้ หรือบังคับให้แก่ชนชาติที่ล้าหลัง และห่างไกลความเจริญ นับจากนั้นมา สหรัฐก็กลายเป็นมหาอำนาจสำคัญในย่านมหาสมุทรแปซิฟิก แม้ต่อมาความนิยมในลัทธินี้จะเสื่อมลง แต่แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยมและลักษณะจิตใจของชนอเมริกัน ก็ยังคงครอบงำวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอเมริกัน ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว

ตัวอย่างของคตินิยมที่ว่ามี ได้แก่ การแข่งขัน (Competition) เสรีภาพในการดิ้นรนต่อสู้ (Freedom to struggle) การแสวงหาประโยชน์ส่วนตัว (Self-interest) ลัทธิปัจเจกนิยม (Individualism) รวมทั้งปัจเจกนิยมทางเศรษฐกิจ ที่เชิดชูความฝักใฝ่ในผลประโยชน์ส่วนตน (Individual acquisitiveness) ความนิยมลักษณะก้าวร้าว (Aggressiveness)

แม้คตินิยมของชาวอเมริกันที่เรียกว่า ฝันอเมริกัน (American dream) ซึ่งเชิดชูการไฝ่แสวงหาความสำเร็จ (Pursuit of success) การแสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวย (Acquisition of wealth) และความรุ่งเรืองทางวัตถุ (Material prosperity) โดยมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน ก็เกิดจากแนวคิดลัทธิดาร์วินเชิงสังคมที่เชื่อว่า ชนชาติที่เข้มแข็งควรจะไปปกครองบังคับชนชาติที่อ่อนแอ ซึ่งดูจะขัดกับอุดมคติแห่งความเป็นอิสระเสรี (Ideal of freedom) ของอเมริกันเอง^{๕๙}

ความเจริญก้าวหน้าที่น่ามาซึ่งผลประโยชน์มหาศาล และอำนาจอันยิ่งใหญ่ ก็นำไปสู่ความขัดแย้ง และสงครามที่ก่อความพินาศทำลายล้างหมู่มนุษย์อย่างกว้างขวางคือ สงครามโลกครั้งที่ ๑ ในปี ค.ศ. ๑๙๑๔ เหตุเพราะการแข่งขันกันเป็นเจ้าอาณานิคมและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๙ ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ความเจริญก้าวหน้าในการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อมทั้งบทบาทของอุตสาหกรรมในด้านการทำลาย สามารถก่อความพินาศได้ร้ายแรงเพียงใด^{๖๐}

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๐๔-๑๐๘.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๕.

๓) **สภาพจิตพิชิตพรมแดน** : เป็นการปลุกจิตสำนึกของเพื่อนร่วมชาติ ในการที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าต่อไป ดังคติปลุกใจว่า “...เจ้าหนุ่มจงมุ่งหน้าตะวันตก และจงทำชนบทให้เจริญขึ้นมากับตัวเจ้า ...Go west young man, and grow up with the country...”^{๖๑} ความคิดนี้เกิดจากการที่ชนชาติอเมริกันนั้น เป็นชาวยุโรปที่อพยพข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก เพื่อแสวงหาชีวิตใหม่บนแผ่นดินใหม่ ซึ่งอยู่ห่างไกลไปทางทิศตะวันตกของทวีปยุโรป ให้ชื่อว่า New England ผู้อพยพส่วนใหญ่เป็นผู้ได้รับความคับแค้นบีบคั้นทั้งทางศาสนาและการเมือง สภาพจิตจึงเต็มเปี่ยมไปด้วยความฝันที่จะได้สิ่งที่ตัวขาด เกิดเป็นอุดมการณ์แห่งเสรีภาพ (Ideal of freedom) และการครอบครองโลกแห่งใหม่ ซึ่งถูกมองว่าเป็นแดนป่าเถื่อน (ชนพื้นเมืองเดิมคืออินเดียนแดง) ครั้นสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นมาใหม่ ความไม่ปรารถนาที่จะบุกไปข้างหน้านี้เอง เป็นที่มาของสภาพจิตพิชิตพรมแดนของชาวอเมริกัน ทั้งยังเป็นที่มาของท่าทีในการมองตนเองว่า เป็นผู้มีความอารยธรรมสูง และมองผู้อยู่ในดินแดนอื่นว่าเป็นคนป่าเถื่อน สมควรได้รับอารยธรรมจากตน

๔) **จริยธรรมโปรเตสแตนต์ (Protestant Ethics)** : ค.ศ. ๑๕๑๗-๑๕๕๙ เป็นยุคแห่งการปฏิรูปในคริสต์ศาสนา เกิดการปรับความเชื่อถือ การตีความคำสอน และวิถีปฏิบัติใหม่ๆ นับเป็นการสิ้นสุดอำนาจครอบคลุมนิคมยุโรปขององค์สันตะปาปา และเกิดคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในวิถีชีวิตของผู้คนและสังคมของชาวตะวันตก โดยเฉพาะจริยธรรมในการทำงาน และรู้จักกันทั่วไปในนามของ จริยธรรมการทำงานของโปรเตสแตนต์ (Protestant work ethics) ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานความคิดสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมและก่อให้เกิดความก้าวหน้าในระบบทุนนิยม นำเสนอโดยนักปฏิรูปศาสนาชาวฝรั่งเศสชื่อ จอห์น คัลวิน (John Calvin: ๑๕๐๙-๑๕๖๔) เรียกโดยทั่วไปว่า ลัทธิคัลวิน (Calvinism) สอนให้ทุกคนขยัน ทำงานหนัก รู้จักประหยัด อวดอ้อม ไม่ฟุ้งเฟ้อ และมีระเบียบวินัย เป็นการรับรองว่าความถูกต้องตามหลักศีลธรรม จะนำมาซึ่งสำเร็จทั้งทางโลกและความมั่งคั่ง^{๖๒} อีกด้านหนึ่งปราชญ์ตะวันตกเชื่อว่า การที่ศาสนาคริสต์ฝ่ายปฏิรูป คือนิกายโปรเตสแตนต์ แตกต่างจากนิกายโรมันคาทอลิกเดิมนั้น ได้ทำให้เกิดจริยธรรมแห่งการทำงาน (Work ethic) ที่เกื้อต่อความเจริญทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อการพัฒนาของทุนนิยมอุตสาหกรรม และเป็นปัจจัย

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตประเทศไทย, หน้า ๗๗.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุญ วรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๑-๖๔.

หลักที่หล่อหลอมนิสัยของนักทำงานผู้บากบั่นและสั่นโศษ นักผลิตผู้ขยันและอดออม และหนุนให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ สร้างความภูมิใจในจริยธรรมแห่งการทำงานนี้ว่า เป็นภูมิหลังแห่งการสร้างสรรคความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จของสังคมอเมริกัน^{๖๓}

๕) **ความคิดแบบกลไก (Mechanistic view)** : เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ได้รับการวิพากษ์อย่างหนักว่า ส่งผลให้มีการทำลายสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของโลก เพราะเป็นความคิดที่เข้าไปลดคุณค่าของสรรพสิ่งในจักรวาลในฐานะเป็นองค์รวมแห่งองค์ประกอบเดียวกัน ทอนหน่วยชีวิตที่มีจิตวิญญาณให้เหลือเพียงเครื่องจักรกลที่ไร้ชีวิตจิตใจ ดังที่ ฟรีดริช คอปป์ กล่าวไว้ว่า “...แผ่นดินเปรียบประดุจมารดาผู้อาทร ได้ถูกเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงในงานเขียนของเบคอน และสูญสิ้นไปอย่างเด็ดขาด เมื่อการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ได้นำเอาทัศนะที่ว่า โลกคือเครื่องจักรกลอันหนึ่ง เข้าแทนที่ภาพพจน์ของธรรมชาติในฐานะหน่วยของชีวิต”...สำหรับเดการ์ตส์ เอกภพทางวัตถุคือเครื่องจักรและไม่มีอะไรอื่นนอกจากเครื่องจักร วัตถุไม่มีจุดมุ่งหมาย ไม่มีชีวิต หรือจิตวิญญาณ...”^{๖๔}

สรุปว่า กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังการสร้างสรรคอารยธรรมตะวันตกทั้ง ๓ กระแสนั้น มีท่าทีต่อโลกธรรมชาติสอดคล้องและพัฒนาต่อกันมาโดยตลอด คือ ท่าทีครอบงำและพิชิตธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานความคิดสำคัญในการสร้างสรรคความก้าวหน้าให้แก่สังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี หรือเศรษฐกิจ นอกจากนั้น ยังเป็นรากฐานให้เกิดความคิดและค่านิยมอื่นๆ อีกด้วย

๒.๒.๖ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

จะเห็นได้ว่า นับแต่โลกตะวันตกเรืองอำนาจในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) หรือยุคที่เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นนั้น ชาวตะวันตกก็ถือว่าตนยิ่งใหญ่ มีอารยธรรมเหนือชาวโลกทั้งหมด เพราะเขาถือว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นดังเวทมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลให้เกิดการขยายอำนาจของตนออกไป ทั้งเป็นตัวกำหนดความวิเศษมหัศจรรย์ของผู้ที่คิดค้น และเป็นเจ้าของวิทยาการดังกล่าว โดยอาศัยการค้าและการเมืองเป็นปัจจัย จนเกิดเป็นลัทธิทุนนิยม

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๕๕-๗๗.

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ฟรีดริช คอปป์, จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

และจักรวรรดินิยมอย่างแพร่หลายไปทั่ว แม้ชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวเอเชียเองนั้น เคยฝัน กระแสอารยธรรมตะวันตกมาก่อน ด้วยเห็นว่า วัฒนธรรมของตนลุ่มลึกกว่า แต่ต่อมาก็ค่อยๆ ยอมตามจนถึงกับเลื่อมใสศรัทธาแนวความคิด และความเป็นอยู่ของโลกตะวันตกไปตามๆ กัน โดยเฉพาะด้านการบริการและด้านวัตถุ ที่ร้ายกว่านั้นก็คือ การตกอยู่ใต้อาณานิคมทางปัญญา อันมีระบบการศึกษาและสื่อมวลชนชนิดโฆษณาชวนเชื่อ เป็นพันธนาการที่สำคัญยิ่ง

เมื่อชาวตะวันตกตั้งตัวเป็นนายเหนือชาวเอเชีย ชนชั้นปกครองก็ยอมดูถูกวัฒนธรรมพื้นเมืองและคนพื้นเมืองของตนอย่างไม่ต้องสงสัย ขณะที่คนจำนวนไม่น้อยเริ่มกลับมาศึกษาและเห็นคุณค่าทางคุณธรรมของชาวเอเชีย ดังนั้น คนเหล่านี้บางคนก็ได้กลายมาเป็นนักปราชญ์ชั้นนำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังมีคำกล่าวของศาสตราจารย์คาร์ล ยุง ที่กล่าวไว้ว่าถึงศตวรรษมาแล้วว่า ตะวันตกชนะตะวันออกได้โดยทางแสนยานุภาพและกลไกทางวัตถุ หากตะวันออกที่ตกอยู่ใต้การปกครองของตะวันตกนั่นเอง สามารถแผ่คุณธรรมและศาสนธรรมคือศาสนาเข้าทางหลังบ้าน ก็จักมีอิทธิพลเหนือชาวตะวันตกได้ในที่สุด^{๖๖}

เวลานี้โลกอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ หมายความว่า เมื่อเกิดเหตุอะไรขึ้นที่ไหน เมื่อไรก็ตาม ย่อมมีอิทธิพลส่งถึงกันหมด เป็นการรู้สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกที่แผ่ขยายล้อมตัวเราเข้ามา ซึ่งมีอิทธิพลต่อระบบสังคมและความคิดโดยไม่รู้ตัว อย่างน้อยก็ค่านิยมและวัฒนธรรมที่เราชื่นชมนิยมตาม ลึกกว่านั้นก็คือ ฐานคิดทฤษฎีต่างๆ รวมทั้งวิธีคิด แฝงเข้ามาแม้กระทั่งถ้อยคำที่ใช้พูดจากัน จึงจำต้องเรียนรู้ความเป็นไปในโลก ให้รู้เท่าทันสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งสภาพปัญหา ระบบความเป็นไป ความเคลื่อนไหว ตลอดจนแนวความคิด วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ทั้งที่ถูกครอบงำและที่นิยมชมชอบรับเข้ามาเอง อาจเรียกยุคนี้ว่า ยุคข่าวสารข้อมูล หรือ Information Age สังคมจึงเป็นสังคมข่าวสารข้อมูลที่เรียกว่า Information Society ด้วยอิทธิพลของเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการค้าขายที่มุ่งการแข่งขันทั้งโดยนิยมรับเข้ามาเอง และจำใจยอมรับเพราะถูกครอบงำ ในด้านการเมืองก็เป็นกระแสของระบบประชาธิปไตย ในด้านความเป็นไปของสังคม ทั้งๆ ที่โลกแคบเข้า สังคมโลกพยายามหลอมเป็นหนึ่งเดียวที่เรียก Global Village แต่มนุษย์ที่อยู่ในโลกกลับมีปัญหาขัดแย้งกัน แบ่งแยกกันเป็นกลุ่มเป็นพวก เกิดเป็นภัยสงคราม และสังคมมนุษย์ที่รบรากันอยู่ก็กลายเป็นสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม เป็นการสวนทางกับความเจริญของเทคโนโลยี ซึ่งน่าจะทำให้โลกมนุษย์เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น แต่ปรากฏว่า ยิ่งมนุษย์

^{๖๖} พริตจ็ฟ คาปร้า, จุดเปลี่ยนแห่งคริสต์ศตวรรษ เล่ม ๑, หน้า (๑๖).

พยายามสร้างโลกของตัวเองให้เจริญมากขึ้นเท่าใด โลกมนุษย์ก็ยิ่งแปลกแยกจากโลกของธรรมชาติมากขึ้นเท่านั้น แสดงว่า เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชีวิตความเป็นไปของโลกในปัจจุบัน

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ กล่าวไว้ในหนังสือสังคมวิทยาศาสตร์ของเขาว่า สังคมที่มีความรู้แบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คน ระบบเศรษฐกิจ และการเมือง^{๖๗} แต่เมื่อเปรียบสังคมไทยกับสังคมตะวันตก ซึ่งเป็นต้นกำเนิดหลักของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เราจะพบปัญหาคือ การก้าวไม่ทันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สังคมตะวันตกคิดค้นขึ้น (รวมทั้งสังคมตะวันออกที่ก้าวหน้าในเรื่องนี้ เช่น ญี่ปุ่น) เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่รับความรู้เข้ามา ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ผู้ทำงานในวงการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งสามารถก้าวทันความรู้ใหม่ได้ด้วยการศึกษาเรียนรู้จากต่างประเทศ แต่ปัญหาอยู่ที่ชาวบ้านทั่วไป เพราะสิ่งที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้แก่มนุษย์ยุคนี้คือ ข้อมูลข่าวสาร และสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย รวมทั้งความบันเทิงหลากหลายรูปแบบ

ในด้านข้อมูลข่าวสาร ผู้ที่รู้เท่าทัน วัธีการจัดการกับข่าวสารก็จะเป็นผู้มีอำนาจ ในขณะที่ผู้ไม่รู้เท่าทันจะกลายเป็นเหยื่อ และเป็นผู้ถูกกระทำจากระบบข้อมูลข่าวสารที่ไหลเข้ามาปะทะตัวเองผ่านทางสื่อต่างๆ ทำให้ผู้คนในสังคมไทยมีรายได้แตกต่างกันมาก ด้วยผู้รู้เท่าทันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้นที่จะสามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ ในทางเศรษฐกิจ คนมีรายได้ดีกว่าสามารถซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย และความบันเทิงที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่สร้างขึ้น คนส่วนใหญ่ที่มีไม่เท่า รู้ไม่ทันก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารนี้ได้ เมื่อเห็นคนรวยกว่ามีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ ก็อยากมีบ้าง ส่งผลด้านจิตวิทยาให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบคนรวยในด้านการบริโภค กล่าวได้ว่า สิ่งที่แฝงมากับเทคโนโลยีเพื่อความบันเทิงและความสะดวกสบายนี้คือ ค่านิยมที่เห็นว่า การได้ครอบครองสิ่งเหล่านี้เป็นค่าอย่างหนึ่ง และค่านิยมนี้เองกำลังทำลายเอกลักษณ์ของความเป็นไทย อาจกล่าวได้ว่า สังคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ส่งผลกระทบเรื่องหลักๆ ในสังคมไทย ๓ เรื่องคือ ๑) วิถีชีวิต ทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อม ๒) ระบบเศรษฐกิจ ๓) ระบบการเมือง ซึ่งจะพบว่า ปัญหาทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นเรื่องของมโนทัศน์หรือวิถีคิด และการประยุกต์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้นั่นเอง

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน สมภาร พรมทา, “การตอบสนองของพุทธศาสนาต่อปัญหาในสังคมวิทยาศาสตร์”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๓๘): ๑๒-๒๙.

๒.๒.๗ สังคมสมัยใหม่ (Modern Age: คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๒๐)

เป็นยุคที่สร้างความเป็นสากลให้แก่มนุษย์และเชื่อมโยงระหว่างกันทั่วโลก เช่น สร้างประชาธิปไตยให้เป็นรูปแบบการปกครองที่ยอมรับไปใช้กันทั่วโลก รูปแบบการปกครองที่ดีคือ ธรรมรัฐ-ธรรมาภิบาล (Good Governance) รวมทั้งการอ้างว่าตลาดเสรีเป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นสากลมากที่สุดที่มนุษย์ทั้งโลกควรยอมรับไปใช้ แต่ทั้งหมดนี้ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะมีความสุขมากขึ้น หรือเอารัดเอาเปรียบระหว่างกันน้อยลง

ยุคสมัยใหม่นี้ แม้ช่วงต้นตะวันตกพยายามเป็นอารยธรรมกลุ่มเดียวที่ครอบงำโลก แต่ในความเป็นจริงกลับขัดแย้ง แ่งแย้งผลประโยชน์กันในกลุ่มประเทศยุโรปและอเมริกา ส่งผลให้เกิดสงครามโลกถึง ๒ ครั้ง และเมื่อถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ประเทศและอารยธรรมเก่าแก่อื่นๆ เริ่มสะสมฐานอำนาจของตนในด้านต่างๆ ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง จนทำให้อารยธรรมยุคหลังสมัยใหม่มีลักษณะหลายศูนย์ เพื่อช่วยกันผสมผสานวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ต่างๆ ของมนุษย์ให้สมดุลดีขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ต่อไป^{๖๘} ประเด็นสำคัญที่จะอธิบายลักษณะสังคมใหม่มี ๕ ประการดังนี้

๑. การหลุดพ้นจากสังคมยุคศาสนาซึ่งเป็นแกนความคิดหลักของโลก

ก. ยุคสมัยใหม่เป็นยุคที่ชาติตะวันตกหลุดพ้นจากอารยธรรมคริสต์ศาสนา และสร้างระบบคิดใหม่ของตนเองขึ้น

เดิมชาติตะวันตกเป็นกลุ่มเร่ร่อน (Nomads) ที่เข้ามาตีอารยธรรมยุคโบราณและแกนความคิดหลักคือ อาณาจักรกรีกโบราณจนเสื่อมลง แล้วซึมซับเอาวัฒนธรรมคริสต์ศาสนาซึ่งเป็นวัฒนธรรมเกิดใหม่ในช่วงนั้น นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ชาติตะวันตกเริ่มสะสมความรู้ ศิลปวิทยาการ การเมือง การปกครองที่ผสมผสานของเดิมของตนเข้ากับวัฒนธรรมคริสต์ศาสนา และวัฒนธรรมกรีก-โรมัน แต่ในที่สุดก็ต้องยอมรับอารยธรรมพื้นถิ่น หลังจากผ่านไปช่วงหนึ่ง ชาวยุโรปตะวันตกก็สามารถสร้างสรรค์วัฒนธรรมเฉพาะของตนเองขึ้นมาได้^{๖๙}

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ธีรยุทธ บุญมี, โลก Modern & Post Modern, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สายธาร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๓.

ข. เงื่อนไขแห่งการหลุดพ้นจากอารยธรรมคริสต์ศาสนา

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๕ ยุโรปตะวันตกประสบความก้าวหน้าของตนเองในด้านต่างๆ มาตลอด ทั้งรวบรวมอาณาจักรต่างๆ เป็นหนึ่งเดียว ในทางเศรษฐกิจ ก็มีการพัฒนาเทคนิคทางการเกษตรหลายอย่าง ทำให้ผลผลิตของยุโรปสูงขึ้น ช่วยให้เกิดการค้าของเมืองกับนครรัฐของกลุ่มพ่อค้านายทุนมากขึ้น และเกิดเส้นทางการค้าขายอีกมากมาย

หลังสงครามครูเสด ในปี ค.ศ. ๑๐๙๕-๑๓๐๐ มีการติดต่อกับเอเชีย ทำให้ยุโรปได้รับการถ่ายทอดความรู้ทางปรัชญา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การแพทย์ ทั้งจากอิสลาม อินเดีย จีน อาหรับ เทคโนโลยีดินปืน เชื้อโรค การพิมพ์ ปรัชญาวิทยาศาสตร์นิยมแนวอริสโตเติลเป็นพื้นฐานแห่งการเกิดยุค Renaissance และการปฏิวัติวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ในเวลาต่อมา

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ พวกมองโกลที่สามารถตีอารยธรรมเก่าแก่ต่างๆ ได้หมดสิ้น ยังคงทำสงครามต่อเนื่อง ทำให้เศรษฐกิจในจีน อิสลาม และอินเดียเสื่อมลง อารยธรรมคริสต์เตียนจึงได้เปรียบที่สุดจากการควบคุมการค้าขาย ซึ่งความร่ำรวยทางเศรษฐกิจนี้ก็ย้อนกลับมาสนับสนุนการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ แนวคิดใหม่ๆ ทั้งทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ปรัชญา และการปกครอง

ต่อมา สันตปาปากับกษัตริย์มีความขัดแย้งกัน และมีความขัดแย้งภายในศาสนาด้วยกันเองหลายครั้ง พระติดอยู่กับลาภ ยศ สรรเสริญ คนรวยและขุนนางสามารถจ่ายเงินไถ่บาปได้ บางครั้งขอหย่าหรือให้แต่งงานแบบผิดประเพณี เช่น แต่งงานในหมู่พี่น้องได้ ส่งผลให้คนยุโรปสามารถสลัดตนเองหลุดพ้นจากกรอบอารยธรรมเก่าแบบศาสนจักรที่ครอบงำอยู่ได้^{๙๐}

๒. ศาสนจักรของคริสต์ค่อยๆ เสื่อมลง ส่งผลให้เกิดการปฏิวัติหรือปฏิรูปใหญ่ ๔ ประการคือ

ก. เกิดความคิดมนุษยนิยมในยุค Renaissance ที่เชื่อว่า มนุษย์สามารถรู้และตอบปัญหาทุกอย่างได้ บวกกับความคิดของฝ่ายปฏิรูปศาสนาที่เรียกร้องว่า มนุษย์แต่ละคนสามารถสื่อสารกับพระเจ้าได้ โดยไม่ต้องผ่านคนกลางคือศาสนจักรที่ครอบงำทั้งทรัพย์สินและอำนาจ ด้วยอิทธิพลของ Hobbes (๑๖๕๑) และ John Locke (๑๖๙๐) ที่เชื่อว่า มนุษย์มีความเท่าเทียมกันในศักยภาพที่จะใช้เหตุผลหรือทำความดี ทำให้มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพที่จะดำรงอยู่ร่วมกันในสังคม

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓-๒๕.

ตามธรรมชาติวิสัย และเรียกสิทธินี้ว่า สิทธิตามธรรมชาติวิสัย (Natural Right) ซึ่งพระเจ้าเป็นผู้สร้างให้มนุษย์มีธรรมชาติวิสัยนี้^{๔๑}

ข. การปฏิรูปศาสนาในยุโรประหว่างคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ ปี ค.ศ. ๑๕๑๗ มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther: ค.ศ. ๑๔๘๕-๑๕๔๖) เรียกร้องให้มีการปฏิรูปศาสนา ประกอบกับประชาชนเบื่อหน่ายต่อศาสนจักรที่ทั้งเอาเปรียบ ทั้งขูดรีด เกิดความขัดแย้งเรื่อยมาจนขยายเป็นสงครามระหว่างคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์นานถึง ๓๐ ปี (ค.ศ. ๑๖๑๘-๑๖๔๘) ส่งผลให้เกิดความเป็นตัวตนของบุคคลที่ต้องรับผิดชอบต่อตัวเองในทุกๆ ด้าน เรียก ลัทธิปัจเจกชนนิยม ซึ่งต่อมากลายเป็นพื้นฐานให้กับปรัชญาทางการเมืองแนวเสรีนิยม (Liberalism) อันเป็นพื้นฐานสู่การพัฒนาเป็นทฤษฎีการเมืองประชาธิปไตย ที่ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพและอำนาจ ดังนั้น มนุษย์ที่เป็นปัจเจกชนสามารถใช้ทุนหรือแรงงานของตนไปแสวงหาประโยชน์หรือกำไรให้ตัวเองได้^{๔๒}

ค. การปฏิวัติทางความคิด มีการให้คำตอบทุกๆ ด้านแก่มนุษย์ในลักษณะคัดค้านต่อศาสนวิทยา เช่น ในด้านจักรวาลวิทยา จากโลกเป็นศูนย์กลาง มาเป็นดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้มีการเปลี่ยนระบบความคิดจากศาสนาไปสู่วิทยาศาสตร์ ในด้านการเมืองให้อำนาจกับปัจเจกบุคคลและประชาชนมากขึ้น ฯลฯ^{๔๓}

ง. การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม^{๔๔} ได้มีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องจักรหลายอย่างในการอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การทำเหมืองแร่ การสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนไป การผลิตค่อยๆ เปลี่ยนจากครอบครัวไปเป็นโรงงาน^{๔๕}

๓. โลกยุคสมัยใหม่เป็นการเชื่อมดินแดนทั้งหมดทั่วโลก แม้ในดินแดนที่ไม่มีผู้คนอาศัย เพราะการขยายตัวของการค้า การกำเนิดเศรษฐกิจระบบทุนนิยม และการค้นพบโลกใหม่ (คือ

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๓๐.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๔๖.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙-๖๐.

อเมริกา) ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีโทรคมนาคม ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องผลักดันให้ทวีปยุโรปขยายตัวเข้าครอบครองดินแดนส่วนใหญ่ของโลก^{๔๖}

๔. ยุโรปได้สร้างรูปแบบของค์กรการเมืองการปกครองใหม่คือ รัฐ-ชาติ เพื่อทอนอำนาจศาสนาลง โดยถือเอาผลประโยชน์ของกลุ่มคนร่วมภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน หรือกลุ่มคนที่สามารถใช้สิทธิทางสังคมการเมือง เป็นตัวกำหนดในการดำเนินนโยบายในทุกๆ ด้าน และประชาธิปไตยให้สิทธิต่อชีวิต ต่อเสรีภาพ และทรัพย์สินของตน เพื่อรักษาไว้ซึ่งสิทธิของมนุษย์ และได้ขยายความคิดนี้ให้แพร่หลายไปทั่วโลก^{๔๗}

๕. อย่างไรก็ตาม ภายในสังคมตะวันตกก็มีนักคิด ประชาชน กลุ่มองค์กร บางส่วนที่ไม่พอใจกับอารยธรรมใหม่ เกิดเป็นระบบอุดมการณ์ต่อต้านความเป็นสมัยใหม่ เช่นปรัชญาวิพากษ์ อุดมการณ์ Romanticism แนวคิด Existentialism หรือเกิดความคิดทางการเมืองเช่น สังคมนิยม มาร์กซิส ที่คัดค้านอุตสาหกรรมทุนนิยม ฯลฯ ในที่สุดเกิดเป็นขบวนการต่อสู้ทางสังคม การปฏิวัติยึดอำนาจรัฐเพื่อสร้างรัฐสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ขึ้น^{๔๘}

๒.๒.๘ โลกยุคโลกาภิวัตน์และยุคหลังสมัยใหม่

คริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป็นศตวรรษที่เข้มข้นและผันผวนมากที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ

๑. ในแง่ประวัติศาสตร์ ตะวันตกเริ่มเสื่อมอำนาจลง เนื่องจากขัดแย้งผลประโยชน์กันเอง จนเกิดสงครามโลกถึงสองครั้ง

๒. ในแง่อำนาจทางการเมืองและสังคม มีการเปลี่ยนระบบการปกครองจากเผด็จการเป็นประชาธิปไตย เกิดปัญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ นับเป็นศตวรรษของประชาชนโดยแท้

๓. ในแง่วัฒนธรรม มีการปฏิวัติวัฒนธรรม ๒ ด้านคือ ๑) เกิดวัฒนธรรมประชานิยม (Popular culture) ส่วนหนึ่งมีการใช้อุตสาหกรรมเชิงศิลปะ ออกแบบเครื่องใช้และสินค้าอุปโภคบริโภคให้มีสไตล์และความสวยงามแทรกอยู่ด้วย ส่วนหนึ่งมีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร ทั้ง

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐-๗๓.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔-๘๑.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒-๑๐๖.

หนังสือพิมพ์ วารสารต่างๆ รวมทั้งวิทยุ ฯลฯ เป็นเครื่องมือ อีกส่วนหนึ่ง ล้มเลิกการแบ่งแยกเป็นวัฒนธรรมชั้นสูงและชั้นล่าง ๒) มีการปฏิวัติของคนหนุ่มสาว และวัยรุ่นในแบบต่างๆ ขยายไปทั่วโลก ส่งผลให้วัฒนธรรมประชานิยมขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น^{๘๔}

๔. มีการปฏิวัติความคิดทั้งในวงการวิทยาศาสตร์และปรัชญา เช่น แนวคิดเชิงสัมพัทธภาพ (Relativism) และคติที่ว่า โลกข้างนอกเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถหยั่งถึงความจริงของมันได้ หมายความว่า ความรู้ ความคิด ศิลปะของมนุษย์เป็นผลผลิตของมนุษย์ล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้อง กับโลกภายนอก

๕. ปลายศตวรรษที่ ๒๐ เป็นยุคแห่งความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ (Social plurality, Multi-cultural and Multi-identities) ด้วยตระหนักว่า มีหลายมุมมอง หลายวิธีการที่จะมอง-เชื่อ-ชอบ-ชื่นชมโลกข้างนอก ทำให้เกิดความอดทน เคารพ แตกต่าง กันมากขึ้น

๖. มีการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจขนานใหญ่ ๒ ประการคือ ๑) ระบบเศรษฐกิจที่ภาคบริการข้อมูลข่าวสารมีความสำคัญมากกว่าภาคการผลิตสินค้าที่เป็นวัตถุจริง การผลิตมีความยืดหยุ่น ไม่รวมศูนย์ แต่กระจายเป็นเครือข่าย ทั้งในด้านการค้นคว้า การลงทุน การตั้งโรงงาน การจ้างงาน ๒) มีการปฏิวัติระบบการเงิน คือการเกิดทุนการเงินโลก (Global finance capital) จากการที่มนุษย์เชื่อว่า เงิน (ราคา) เป็นเครื่องบ่งบอกมูลค่าใช้สอยในตัวสินค้านั้น ต่อมา นักเศรษฐศาสตร์พบว่า ราคา ไม่ได้บ่งบอกถึงความจริงใดๆ ในตัวสินค้า แต่บ่งบอกถึงความคิดของมนุษย์ ซึ่งเป็นแบบจำลองทางความคิดของเราที่มีต่อสินค้านั้นๆ หรือให้คุณค่ากับสินค้านั้นๆ มากกว่า และผู้ตัดสินแบบจำลองหรือราคานั้นก็คือ คนทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการตลาดนั่นเอง ซึ่งนับวันตลาดก็ยิ่งกว้างขวางครอบคลุมคนในโลกมากขึ้น ทำให้ ราคา หลุดพ้นจากการควบคุมของบุคคล รัฐ และท้องถิ่น แต่ถูกกำหนดโดยทุนการเงินโลกมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า “เงิน” เป็นเรื่องของการไว้วางใจ (trust) ระหว่างมนุษย์ และเป็นเรื่องการตกลงใจให้คุณค่า (Valuation) หรือการต่อรองกันว่า ของใดควรจะมีค่าราคาเท่าใด ซึ่งการตกลงใจให้คุณค่าหรือราคานี้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และเป็นหัวใจในยุคโลกาภิวัตน์และโพสต์โมเดิร์น

๗. ประวัติศาสตร์การพัฒนามนุษย์ เริ่มตั้งแต่รู้จักทำเกษตรกรรม จัดตั้งหมู่บ้าน พัฒนาเรื่อยมาจนถึงขั้นเกิดชาติ-ประเทศ ซึ่งจะมีขบวนการตรึง ผูกยึดมนุษย์ให้ติดอยู่กับสถานะชนชั้น

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๑๔.

อาชีพ สถาบัน จังหวัด รัฐ หรือชาติของตน รวมทั้งสิ่งที่เป็นลักษณะร่วมของชาติ เกิดเป็นกระบวนการชาตินิยมหรือกระบวนการสร้างความเป็นสังคมวัฒนธรรมเดียวกัน^{๔๐}

๒.๓ สังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์

สังคมไทยติดตอสัมพันธ์กับดินแดนทางไกลมาทุกยุคทุกสมัย และอิทธิพลจากดินแดนที่รุ่งเรืองทางอารยธรรมในยุคนั้นๆ ได้นำการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญมาสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การนับถือศาสนาพุทธ การปกครองในระบบอบกษัตริย์ จากประเทศอินเดียในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงการเปลี่ยนรูปแบบเศรษฐกิจจากพึ่งตนเองสู่ระบบทุนนิยม และการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบบประชาธิปไตย จากประเทศตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกิดในช่วงก่อนกระแสโลกาภิวัตน์^{๔๑}

๒.๓.๑ อิทธิพลภายนอกต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ค่านิยมในสังคม โครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างการเมือง ศิลปะ วัฒนธรรม และสถาบันหลักทางสังคมที่สำคัญๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงต้องทำความเข้าใจประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในยุคต่างๆ อันจะช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยซึ่งเกิดจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าเข้ามาอย่างรวดเร็ว

๑. สังคมไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ (มากกว่า ๑๐,๐๐๐ ปี-ประมาณ พ.ศ.๑๐๐๐)

ยุคก่อนประวัติศาสตร์นับรวม ๔ ยุคด้วยกันได้แก่ ยุคหินเก่า (มากกว่า ๑๐,๐๐๐ ปี) ยุคหินกลาง (๑๐,๐๐๐-๔,๐๐๐ ปี) ยุคหินใหม่ (๔,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปี) และยุคโลหะ (๓,๐๐๐-๑,๐๐๐ ปี) จากการที่นักโบราณคดีได้ขุดค้นพบร่องรอยของชุมชนขนาดเล็กหลายพื้นที่ เช่น บริเวณริมแม่น้ำโขง ในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ฯลฯ โดยได้ขุดค้นพบ โครงกระดูก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ สันนิษฐานได้ว่า มีการติดตอสัมพันธ์กับคนในดินแดนทางไกลแล้ว การขุดค้นที่บ้านเชียงแสน พบเครื่องมือเครื่องใช้ อาวุธที่ทำจากโลหะสำริด และขุดพบเครื่องมือในยุคเหล็ก สะท้อนให้เห็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จากยุคสำริดมาสู่ยุคเหล็กในดินแดนแถบนี้ด้วย นอกจากนี้ ยังพบว่า มีการนำแก้วมาทำเครื่องประดับ เช่น ลูกปัด แสดงว่า ได้รับการถ่ายทอด และมี

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙-๑๒๓.

^{๔๑} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘, หน้า ๕๐.

การติดต่อกับดินแดนที่มีความรุ่งเรืองทางอารยธรรมที่อยู่ทางไกลออกไป โดยเฉพาะดินแดนแถบประเทศอินเดีย^{๗๒}

๒. สังคมไทยยุคประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๗)

พุทธศตวรรษที่ ๘-๑๒ ในยุคโลหะตอนปลาย-ยุคประวัติศาสตร์ตอนต้น มีการขยายตัวของกลุ่มชนต่างๆ รวมทั้งมีการเคลื่อนย้ายสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้มีการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเมือง ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ปรากฏร่องรอยเกี่ยวกับกลุ่มชนชาวไทยได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานทางภาคเหนือของดินแดนไทย และแผ่กระจายไปสู่ภาคอื่นๆ ในเวลาต่อมา ซึ่งนักโบราณคดีได้พบร่องรอยเส้นทางติดต่อระหว่างชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะอินเดียและจีน พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๗ ดินแดนในประเทศไทยได้เกิดแว่นแคว้นใหม่ขึ้นหลายแว่น เช่น แคว้นทวารวดี แคว้นนครชัยศรี-บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง ฯลฯ และนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา ดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการติดต่อกับภายนอกเพิ่มขึ้น มีการค้าขายกับประเทศจีน ส่งผลให้บ้านเมืองที่อยู่ใกล้ทะเลที่มีเมืองท่าค้าขายติดต่อกับชาวจีนและชาวต่างประเทศอื่นๆ เกิดความมั่งคั่ง และพัฒนาเป็นรัฐสำคัญในเวลาต่อมา และชาวต่างประเทศได้เรียกคนในดินแดนแถบนี้ว่าชาวสยาม นับแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา^{๗๓}

๓. สังคมไทยสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐)

พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ มีแว่นแคว้นเกิดใหม่ ได้แก่ ล้านนาและสุโขทัย ในด้านการค้า ประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง สนับสนุนให้มีการติดต่อค้าขายกับแว่นแคว้นในดินแดนแถบนี้มากขึ้น ด้านศาสนาและรูปแบบการปกครองได้รับอิทธิพลจากอินเดียเป็นหลัก ทั้งศาสนาพุทธ พราหมณ์ และฮินดู พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ประเทศไทยได้มีการจัดแบ่งเป็นรัฐอิสระ ๔ รัฐใหญ่ๆ คือ ละโว้ สุพรรณภูมิ สุโขทัย และล้านนา ซึ่งต่างก็มีความสัมพันธ์กันในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง กับประเทศใกล้เคียงและดินแดนห่างไกล เช่น กัมพูชา พม่า มอญ ลาว จีน อินเดีย ญี่ปุ่น เปอร์เซีย อาหรับ ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์กันในการค้า การทูต^{๗๔}

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓-๕๔.

๔. สังคมไทยสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐)

พระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสถาปนาอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ ได้รับมรดกทางด้านศิลปะ วิทยาการ และศาสนา มาจากลพบุรี เศรษฐกิจของอยุธยามีความเจริญก้าวหน้ามาก มีการติดต่อกับโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรก สมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙ มีการทำสัญญาการค้าฉบับแรกระหว่างไทย-โปรตุเกส โดยโปรตุเกสจัดส่งปืนไฟให้แก่กรุงศรีอยุธยา ได้สิทธิทางการค้า และการถือและปฏิบัติศาสนาของตนได้นอกจากนี้ก็มีประเทศตะวันตกอื่นๆ เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรี เช่น ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ ทำให้กรุงศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการจากประเทศต่างๆ เหล่านี้ เช่น ความรู้ในการต่อเรือและเดินเรือเดินสมุทรจากประเทศจีน การใช้ปืนไฟและการหล่อปืนใหญ่จากตะวันตก ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการปรับให้เป็นตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลในราชสำนัก พระเพทราชาจึงได้ทำการต่อต้านและเกิดเป็นสงครามระหว่างทหารไทยกับฝรั่งเศสขึ้นที่เมืองบางกอกเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกก็เป็นอันยุติ^๔

๕. สังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๕๐๐)

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ หรือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยเริ่มติดต่อกับประเทศตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นช่วงที่มีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิรูปการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ประชาธิปไตย และเปลี่ยนรูปแบบเศรษฐกิจสู่ระบบทุนนิยม และการค้าเสรี เพื่อพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้ประเทศตะวันตกมีอำนาจเหนือประเทศตะวันออกในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะพัฒนาการทางเทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆ ซึ่งอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญ ส่งผลตามมามี การล่าอาณานิคมครอบครองดินแดนที่อ่อนแอกว่า เพื่อหาแหล่งวัตถุดิบและขยายตลาดการค้า การล่าอาณานิคมในช่วงนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นช่วงเริ่มต้นของการทำให้เป็นโลกาภิวัตน์ ประกอบกับในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ไทยจำยอมต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ และกับอีก ๑๔ ประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๔๔ ซึ่งการเข้ามามีอิทธิพลของประเทศตะวันตกกดดันให้ประเทศไทยต้องพัฒนาสู่ความทันสมัย ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๔๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกทาสสำเร็จ ทำให้เกิดแรงงานอิสระ การมีสิทธิในการประกอบอาชีพ มีการสร้างบ้านเรือนที่ทันสมัย

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

๒.๓.๒ อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

กระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในระดับโลก ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดลักษณะของเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทยที่แตกต่างจากอดีตในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การเชื่อมโยงของเครือข่ายสารสนเทศ การสร้างระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) ในทศวรรษที่ ๑๙๙๐ และ World Wide Web ในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๙๐ ผสานกับความก้าวหน้าของสื่อโทรทัศน์ วิทยุ สิ่งพิมพ์ต่างๆ วอทยการดังกล่าวได้พามนุษย์ไปสู่การปฏิวัติระบบข้อมูลของโลก ทำให้แต่ละบุคคลสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารมากขึ้น รวดเร็ว และเท่าเทียมกัน

๒. อิทธิพลขององค์การเหนือรัฐ ประเทศต่างๆ ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลก และต้องเปิดตัวเองเชื่อมโยงกับโลกเพื่อผลประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น การค้า ความมั่นคงของประเทศ การขอความช่วยเหลือ การเจรจาต่อรอง ฯลฯ ประเทศต่างๆ มีสถานะเป็นสมาชิกของประชาคมโลกที่ยึดโยงกันอยู่ด้วยข้อตกลงระหว่างประเทศ เพื่อผลประโยชน์ตอบแทนตามที่ตกลงกัน^{๔๔}

๓. การยอมรับในแนวคิดประชาธิปไตย ส่งผลให้เกิดกระแสความต้องการอยากมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในสังคมไทยมากขึ้น ในขณะที่เดียวกับประชาชนมีแนวโน้มที่จะได้รับการศึกษาสูงขึ้น ส่งผลให้ประเทศไทยที่เป็นประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ ถูกเรียกร้องให้ปรับเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน เช่น การเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและความเป็นธรรมของรัฐ ฯลฯ ส่งผลเป็นกระแสไปทุกหน่วยงานและองค์การต่างๆ ทั้งระดับจุลภาคและมหภาค

๔. การเปิดการค้าเสรี ทำให้ประเทศไทย เข้าสู่การแข่งขันทางการค้าในระดับโลก จึงต้องเตรียมพร้อมพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันเพื่อให้สามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงได้

๕. เศรษฐกิจฐานความรู้และเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้ขยายพรมแดนของการเรียนรู้ออกไปอย่างไร้ขีดจำกัด และนำไปสู่การปฏิวัติระบบการศึกษาของมนุษยชาติ ทำให้สังคมโลกก้าวไปสู่สังคมแห่งความรู้ ความรู้กลายเป็นตัวกำหนดระดับความสามารถในการแข่งขัน ทั้งในระดับหน่วยงานและระดับประเทศ บุคคลผู้ทรงความรู้อย่าง

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

หลากหลาย และมีความสามารถในการจัดการนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ได้ จะกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ที่ทรงพลังในสังคมอนาคต^{๕๔}

๖. ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ข้ามพ้นขีดจำกัดและจินตนาการหลายอย่าง นำไปสู่พรมแดนความรู้ของวิทยาการด้านอื่นๆ และพัฒนาต่อไปด้วยอัตราเร่งที่เพิ่มขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะวิทยาการด้านคอมพิวเตอร์ ด้านการสื่อสารโทรคมนาคม รวมทั้งเทคโนโลยีด้านอื่นๆ เช่น ทางการแพทย์ การเกษตร วิทยาการด้านอวกาศ และวิทยาการใต้ทะเล ฯลฯ

๗. การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โลกไร้พรมแดนและเปิดกว้างในมิติของข้อมูลข่าวสาร การค้าการลงทุน การคมนาคม และการสื่อสารโทรคมนาคม ส่งผลต่อมิติวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมข้ามพรมแดนเช่น การแพร่ระบาดของกระแสหลังสมัยใหม่ (Post-modernism) ซึ่งเน้นอารมณ์ความรู้สึก ไม่สนใจเหตุผล และรูปแบบของสังคม ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง เกิดการแพร่กระจายของกระแสวัตถุนิยม (Materialism) บวกกับกระแสตะวันตกนิยม (Westernization) กระแสนี้ทั้งนิยม ทำให้คนไทยจำนวนไม่น้อยตัดสินใจหรือให้คุณค่าคนจากวัตถุสิ่งของ คนจำนวนมากจึงพยายามแสวงหาสิ่งของฟุ่มเฟือย เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคม จนขาดสำนึกในคุณค่าของคุณงามความดี จริยธรรมในสังคมตกต่ำ เช่น นักศึกษาขายตัวเพื่อนำเงินไปซื้อสิ่งของฟุ่มเฟือย สังคมไทยเชื่อมต่อกับโครงสร้างของระบบโลก จึงยากที่จะสกัดกั้นหรือหลีกเลี่ยงจากผลกระทบของการแพร่กระจายของวัฒนธรรม ผลที่ตามมาคือ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยบางอย่างแปรเปลี่ยนไป

๘. ความตื่นตัวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผลจากการใช้ทรัพยากรของโลกอย่างขาดความระมัดระวัง ได้สร้างให้เกิดความขาดแคลนของทรัพยากรโลกอย่างรุนแรงในอนาคตที่จะมาถึง^{๕๕}

๒.๓.๓ สภาพสังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์

โลกไร้พรมแดน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างสังคมต่างๆ ของโลก เกิดการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรม เช่น ภาษา ค่านิยม ธรรมเนียม ประเพณี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ เปิดโลกการเรียนรู้ออกไปอย่างไร้ขีดจำกัด

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙.

นำไปสู่การปฏิวัติระบบการศึกษาของมนุษยชาติ สังคมโลกก้าวไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ และความรู้กลายเป็นศูนย์กลางของอำนาจใหม่ สังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์นั้น มีลักษณะสำคัญดังนี้

๑. การแผ่อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกและการปะทะทางวัฒนธรรม

การแผ่อิทธิพลของวัฒนธรรมอเมริกัน หรือกระบวนการแปรให้วัฒนธรรมอเมริกันเป็นวัฒนธรรมโลกดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลโดยตรงต่อทั้งแพ้นการแต่งกาย วิธีการบริโภค วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมตะวันตกกลายเป็นวัฒนธรรมสากลที่ครอบคลุมไปทั่วโลก แม้ว่า วัฒนธรรมเหล่านี้ จะทำให้โลกสมัยใหม่มีค่านิยมและแบบแผนทางความคิดแบบเดียวกัน ซึ่งการปะทะทางวัฒนธรรมนี้ ทำให้วัฒนธรรมไทยต้องปรับตัวอย่างน้อย ๒ ประการ คือ การผสมกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมสากลนิยมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดเป็นวัฒนธรรมลูกผสม (Hybrid culture) และความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จะรุนแรงมากขึ้นเพียงใด ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของประชาชนและนโยบายของรัฐ^{๙๐}

๒. อิทธิพลของสื่อระดับโลกและความสับสนระหว่างความจริงแท้กับความจริงเทียม

ข้อมูลข่าวสารจากทั่วโลกที่ไหลบ่าเข้ามาทางโทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ วิทยุสื่อสาร ฯลฯ ได้เชื่อมมนุษยทั่วโลกเข้าหากัน สื่อเหล่านี้กลายเป็นแหล่งผลิตวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดโลกทัศน์ และเป็นเครื่องมือที่มีผลต่อพฤติกรรมของคนไทยในอนาคต ซึ่งมีได้มีหลักประกันว่า ข่าวสารนั้นๆ ถูกต้องหรือไม่ มีการบิดเบือนแค่ไหน ยิ่งหากกลุ่มอิทธิพลบางกลุ่มใช้สื่อเป็นเครื่องมือสร้างโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ยิ่งทำให้การแยกความจริงแท้กับความจริงเทียมยากมากขึ้น และเนื่องจากคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย ขาดทักษะในการคิดวิพากษ์ และการคิดวิเคราะห์เพื่อแยกแยะความจริงกับความเท็จ คนในสังคมจึงมีความเสี่ยงสูงที่จะหลงเชื่อข้อมูลที่หลอกลวงเหล่านั้น ดังนั้น หากคนในสังคมไม่สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้อย่างเต็มที่และถูกต้อง ย่อมทำให้คนในสังคมยังคงเสียเปรียบประเทศอื่นๆ อยู่แน่นอน^{๙๑}

๓. ความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มในสังคมเพิ่มมากขึ้น

โลกาภิวัตน์มีส่วนทำให้ช่องว่างระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมขยายกว้างขึ้น ดังเช่น

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐-๗๑.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

๑) ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ผู้มีเงินทุนมากกว่า ย่อมมีโอกาสได้รับการศึกษาที่ดีกว่า

๒) ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ในแง่รายได้และโอกาสในทางอาชีพการงาน เป็นผลมาจากผู้ที่มีทุนรอนหรือสามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้มากกว่า และผู้ที่มีการศึกษาดี มีทักษะ สามารถปรับตัวเข้ากับกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ดี ย่อมได้ผลประโยชน์มากกว่าคนที่ขาดทุนรอน และการศึกษาน้อย

๓) ความเหลื่อมล้ำในคุณภาพชีวิตและมาตรฐานการครองชีพ เช่น ความไม่เท่าเทียมในการได้รับการบริการขั้นพื้นฐานทางสุขภาพและการครองชีพ

๔) ความเหลื่อมล้ำในโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยี กลุ่มที่มีโอกาสเข้าถึงมักกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ ปริมณฑล และในเขตเมือง ซึ่งเป็นผู้มีการศึกษามากกว่าประชาชนในชนบท^{๙๖}

๔. เกิดช่องว่างระหว่างคนต่างรุ่นกัน

ปัจจุบัน กลุ่มวัยรุ่นไทยโดยเฉพาะในเขตชุมชนเมือง เติบโตขึ้นมากับบริบทสังคมสมัยใหม่ (Modernity) ไปสู่สังคมยุคหลังสมัยใหม่ (post-modernity) จึงซึมซับวัฒนธรรมแบบใหม่ที่สอดแทรกมากับเกมคอมพิวเตอร์ วัฒนธรรมฮอลลีวูด รายการ MTV แฟชั่น ภาษา การบริโภค นิยม ชีวิตผูกพันกับโทรศัพท์มือถือ และอินเทอร์เน็ต สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อโลกทัศน์ ความคิด ค่านิยม และทัศนคติของคนรุ่นนี้ที่มุ่งสู่การเป็นตะวันตกมากขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างทางความคิด และวิถีชีวิตระหว่างเด็กวัยรุ่นกับพ่อแม่แตกต่างกันมาก นำไปสู่ความไม่เข้าใจ ความขัดแย้งระหว่างคนต่างวัยได้มากขึ้น^{๙๗}

๕. การเกิดวัฒนธรรมใหม่ที่กำหนดโดยเครือข่ายสารสนเทศ

การปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้เกิดโลกอีกโลกหนึ่งที่ไม่เห็น แต่ดำเนินควบคู่ไปกับโลกปกติของเรา คือโลกที่เรียกว่า “ไซเบอร์สเปซ” (cyberspace) หมายถึง กิจกรรมต่างๆ เชื่อมถึงกันผ่านเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเงิน เพลง ภาพยนตร์ การศึกษา การแพทย์ การเมือง ไซเบอร์สเปซจะเป็นแหล่งสำคัญที่มีผลต่อการสร้างทัศนคติ ค่านิยม โลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ของคนรุ่นใหม่ในสังคมให้ต่างไปจากคนรุ่นเก่า โลกไซเบอร์สเปซได้สร้างวัฒนธรรมใหม่ให้

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑-๗๒.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

เกิดกับคนที่ผนวกตัวเองเข้าไปกับเครือข่ายคอมพิวเตอร์สารสนเทศ โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ต กลายเป็น “วัฒนธรรมไซเบอร์”^{๙๔}

๖. สภาพแวดล้อมในสังคมเสื่อมโทรม

นับแต่มีการรณรงค์เรื่องการท่องเที่ยวให้เป็นรายได้หลักของประเทศ โดยไม่มีมาตรการที่ดีในการดูแลทรัพยากรท่องเที่ยววันนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา มีตั้งแต่ คุณภาพอากาศ คุณภาพน้ำ ขยะ อากาศพิษ ฯลฯ แม้จะมีองค์กรมาดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม แต่ก็ยังคงเป็นประเด็นที่มีคนสนใจ และดำเนินการจัดการ^{๙๕}

๗. ปัญหาเชิงจริยธรรมที่มากับเทคโนโลยีสมัยใหม่

กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้การกระจายเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะผ่านระบบการคมนาคมขนส่งที่ทันสมัย การเปิดเสรีทางการค้า หรือผ่านเครือข่ายสารสนเทศ หนึ่งในเทคโนโลยีเหล่านั้นคือ เทคโนโลยีชีวภาพที่เป็นความต้องการพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะยาและการบริการทางการแพทย์ ทำให้เรามีโอกาสพิชิตโรคร้ายที่กำลังคุกคามชีวิตมนุษย์เป็นอันดับต้นๆ ในปัจจุบัน เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็ง ฯลฯ แต่ขณะเดียวกันก็มีการโคลนนิ่งสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ ซึ่งยังเป็นประเด็นที่หาข้อยุติได้ยาก ส่งผลให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมบางด้านที่ไม่พึงประสงค์ที่ติดมากับสินค้า การบริการ และข้อมูลข่าวสารที่กระจายไปทั่วโลก เช่น การทำแท้ง การอุณยฆาต กระแสวัตถุนิยม มุ่งการแข่งขัน จนมีสภาพการเห็นแก่ตัวสูง ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน^{๙๖}

จะเห็นได้ว่า การที่ข้อมูลข่าวสารสามารถกระจายไปทั่วโลก ก็เพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งผลให้ข่าวสารข้อมูลกลายเป็นโลกาภิวัตน์ได้ กล่าวได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้ข่าวสารข้อมูลกลายเป็นโลกาภิวัตน์ก็คือ เทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้โลกแคบเข้า กลายเป็นชุมชนเดียวกันจนเรียกว่า Global village หรือหมู่บ้านโลก^{๙๗}

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒-๗๔.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔-๗๕.

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), โยทิ ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

๒.๓.๔ ปัญหาที่สังคมไทยต้องประสบจากกระแสโลกาภิวัตน์

เนื่องจาก สังคมไทยเป็นสังคมเปิด กระแสโลกาภิวัตน์จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในทุกด้าน กล่าวคือ ด้านการเมืองการปกครองเป็นไปตามแนวคิดและหลักการในระบบประชาธิปไตย ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ทันสมัยได้ก่อให้เกิดการแพร่กระจายหรือการข้ามพรมแดนประเทศได้อย่างไร้พรมแดน ด้านเศรษฐกิจและการเงิน เป็นระบบเศรษฐกิจและการค้าแบบทุนนิยมและบริโภคนิยม ส่วนวัฒนธรรมนั้น ได้เกิดการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตกไปยังวัฒนธรรมอื่นๆ ทั่วโลก ส่งผลให้ สังคมไทยต้องประสบกับปัญหาที่จากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งในตัวของโลกาภิวัตน์เองมิใช่ปัญหา แต่กระแสโลกาภิวัตน์ที่ครอบคลุมไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เป็นเงื่อนไขของปัญหาต่างๆ นานัปการที่ส่งผลให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมใหม่ที่ก่อให้เกิดปัญหาลักษณะใหม่ต่างๆ ดังนี้

๑. สังคมโลกในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ มิใช่สังคมอุตสาหกรรมตามความหมายที่คุ้นเคยมาแต่ก่อน แต่เป็นสังคมข่าวสารหรือสังคมโทรคมนาคมข่าวสาร บางครั้งก็เรียกว่า สังคมฐานความรู้หรือสังคมดิจิทัล หมายถึง สังคมที่เกิดจากพัฒนาการด้านการสื่อสาร ระบบอิเล็กทรอนิกส์ และระบบโทรคมนาคม ซึ่งทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์เป็นไปอย่างรวดเร็ว ง่ายดาย และเชื่อมโยงทุกส่วนของสังคมโลกเข้าไว้ด้วยกัน

๒. สังคมโลกกลายเป็นสังคมที่ถูกครอบงำด้วยระเบียบเศรษฐกิจโลก ซึ่งถูกกำหนดโดยลัทธิทุนนิยม ผู้คนยึดติดกับลัทธิบริโภคนิยมและวัตถุนิยม นำมาซึ่งการแก่งแย่งทรัพยากรที่มีจำกัดในการผลิตอย่างรุนแรง จนสร้างความเสื่อมโทรมทางสภาวะแวดล้อมทั้งด้านกายภาพ สังคมและจิตใจ ในขณะที่การดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์มีลักษณะสากลมากขึ้น แต่ความแตกต่างของมนุษย์ในด้านโอกาส ความเจริญพัฒนา และความสุขกลับมีมากขึ้น ความต้องการความสะดวกสบายจากการดำรงชีวิตแบบใหม่ของผู้คน ก่อให้เกิดความแตกต่างและขัดแย้งระหว่างมนุษย์ ซึ่งนับวันยิ่งห่างไกลไปจากศีลธรรม ความเอื้ออาทร และความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ จนก่อให้เกิดปัญหาความรุนแรง การหมกมุ่นมัวเมาในสิ่งเสพติด การทอดทิ้งเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของสังคม และความเห็นแก่ตัวอย่างกว้างขวาง

๓. ความสะดวกสบายของการสื่อสารระหว่างมนุษย์ดังกล่าว ทำให้ลัทธิบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเป็นที่รับรู้และถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายไปทั่วโลก สังคมยุคใหม่กลายเป็นสังคมสากลซึ่งคล้ายกันมากขึ้นทุกที และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อในเชิงพึ่งพากันในด้านต่างๆ มากขึ้น จนแต่ละสังคมไม่สามารถปลีกตัวไปอยู่ตามลำพังได้อีกต่อไป แต่ต้องปฏิบัติตามกติกา

ร่วมกันเพื่อความอยู่รอด และต้องเร่งระดับความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศอย่างรุนแรง เพื่อให้สามารถดึงดูดทรัพยากรจากภายนอกประเทศมาใช้ประโยชน์ในประเทศให้มากที่สุด

สภาวะเช่นนี้คือสภาวะของกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้ทุกประเทศมีลักษณะเหมือนกันมากขึ้นทุกที และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคม ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมอื่นอย่างเลี่ยงไม่ได้ ขณะเดียวกัน แต่ละสังคมก็ไม่อาจวางตัวให้ปลอดภัยจากการแทรกแซงโดยสังคมอื่นนอกประเทศได้อีกต่อไป ความหมายของคำว่ารัฐอธิปไตย การไม่แทรกแซงกิจการภายใน หรือสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตนเองเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเป็นจริงได้ในสังคมโลกปัจจุบัน^{๔๔}

มีผู้กล่าวว่า สังคมโลกปัจจุบันเป็นสังคมฐานความรู้ อธิบายได้ว่า ในแง่หนึ่งคือ สังคมซึ่งความรู้เป็นสินค้าสำคัญที่มีราคาแพง และมีคุณค่ามากกว่าสินค้าการเกษตร สินค้าอุตสาหกรรม หรือบริการ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความรู้เป็นสินค้าที่ขายได้ราคาดี จึงทำให้มีการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา ลิขสิทธิ์ หรือสิทธิบัตร โดยประเทศที่เป็นแหล่งผลิตทางปัญญา ได้แก่ ประเทศที่พัฒนาแล้วทางตะวันตก

สังคมฐานความรู้ เป็นสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีลักษณะสำคัญดังนี้

๑. ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีระดับสูง โดยมีเทคโนโลยีข่าวสารและการสื่อสารเป็นปัจจัยหลัก และประเทศกำลังพัฒนาได้พยายามปรับตัวโดย ก) พยายามพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตนให้เร็วที่สุด เพื่อให้ทันประเทศที่พัฒนาแล้ว ข) เรียกร้องให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีและความรู้จำเป็นอื่นๆ และ ค) การสร้างสังคมและเศรษฐกิจความรู้บนฐานของทุนทางปัญญา สังคมและสิ่งแวดล้อมของตน

๒. การผลิตฐานความรู้ เป็นการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสูง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว ๕ ประการได้แก่ ก) มีนวัตกรรมใหม่เสมอ ข) มีการเพิ่มผลผลิตสูง ค) อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง ง) วัฏจักรทางเศรษฐกิจซึ่งมีทั้งรุ่งเรืองและซบเซาหมดไป และ จ) สภาวะว่างงานลดลง

๓. ทุนทางปัญญา และคนงานที่ใช้ความรู้ในการทำงาน ความรู้กลายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ กระตุ้นให้เกิดการลงทุนทางความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิต สร้างเป็นทุนทางปัญญา เกิดเป็นทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งจำต้องมีการคุ้มครองอย่างเข้มงวด ทำให้จำเป็นต้องมีการปฏิรูป

^{๔๔} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๑๖.

การศึกษา เพิ่มการลงทุนด้านวิจัย ให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้ สร้างคนงานที่ใช้ความรู้ในการทำงาน

อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเกิดจากพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อิเล็กทรอนิกส์ และโทรคมนาคม มีผลดีมากมาย ดังนี้ ๑) ช่วยให้การติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์ เป็นไปอย่างรวดเร็วและง่ายดาย ๒) ช่วยจัดระเบียบและประมวลผลข้อมูลซึ่งทำให้การทำงานและการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นไปอย่างรวดเร็ว สะดวก และถูกต้องกว่าที่เคยเป็นอยู่เดิม ๓) ช่วยลดการใช้กำลังแรงงานลง ๔) ช่วยสนับสนุนการประดิษฐ์คิดค้นและการแสวงหาความรู้ ๕) ช่วยให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลความคิดเห็น ข่าวสาร วัฒนธรรม และแบบแผนปฏิบัติระหว่างมนุษย์ อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ฯลฯ

แม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะส่งผลดีมากมาย แต่ก็มีแง่มุมที่สร้างปัญหาไม่น้อยเช่นกัน ดังเช่น ๑) ก่อให้เกิดการลอกเลียนแบบที่เป็นสากล แต่ทำลายคุณค่า วิถีคิด ค่านิยม วัฒนธรรม และแบบแผนปฏิบัติซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม ๒) สร้างความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างประเทศ หรือบุคคลซึ่งมีความแตกต่างในด้านความรู้ ความสามารถทางการศึกษา และการใช้ความรู้ด้านอิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคม ๓) เปิดโอกาสให้เกิดการแทรกแซงและครอบงำโดยประเทศหรือสังคมที่มีความเหนือกว่าในด้านเทคโนโลยีความรู้ด้านอิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคม ๔) ย้ำความสำคัญของลัทธิทุนนิยม บริโภคนิยมและวัตถุนิยม แต่ลดคุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรมของมนุษย์ ๕) เปิดช่องให้มีการติดต่อธุรกรรม และการกระจายสื่อหรือเนื้อหาสาระที่ไม่เหมาะสม หรือการเดินทางเข้าออกประเทศอย่างเสรีมากขึ้น ซึ่งเป็นโอกาสสำหรับอาชญากรข้ามชาติ การหลั่งไหลของยาเสพติด การมอมเมาเยาวชน การหลอกลวง การก่อการร้าย และการกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศที่อ่อนแอกว่า ฯลฯ

สภาวะโลกาภิวัตน์ดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ท้าทายความสามารถของทุกประเทศ ในการใช้ประโยชน์จากข้อดีและแก้ไขหรือป้องกันปัญหา ปัญหาของโลกาภิวัตน์ที่ไทยประสบเป็นกรณีตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ ปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ปัญหานี้เป็นปัญหาร่วมกันที่ทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับผลกระทบ และยังทำให้แต่ละประเทศต้องใช้เวลาความระมัดระวังในการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจของตน^{๙๙}

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗-๓๑๘.

สรุปว่า โลกาวัตถ์เกิดจากพัฒนาการด้านเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคม ทำให้สังคมโลกอยู่ใกล้ชิดกันมากขึ้น และต้องพึ่งพากันมากขึ้น สังคมที่จะอยู่รอดได้ต้องมีระดับความสามารถในการแข่งขันสูง และต้องพัฒนาขึ้นเป็นสังคมฐานความรู้ในโลกที่ทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยมเป็นลัทธินำ กระแสโลกาวัตถ์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและการทำงานที่เป็นสากล สนับสนุนระเบียบเศรษฐกิจและสังคมสากล เปิดโอกาสให้เกิดการแข่งขันจากภายนอกได้ง่าย ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างสังคมที่มีระดับความรู้ต่างกัน ส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างคนที่มีระดับความรู้ต่างกันอย่างมากมาย^{๑๐๐}

๒.๓.๕ กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังสังคมไทย

ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะ กระบวนทัศน์กระแสหลักที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยว่า มีผลต่อวิถีชีวิตของสังคมไทยอย่างไร

๑. ฐานความคิดจากไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ด้วยเป็นฐานความคิดกระแสหลักของสังคมไทยมายาวนาน ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีอิทธิพลทั้งทางศาสนาและการปกครอง ในทัศนะของเสฐียรโกเศศ ไตรภูมิพระร่วง เป็นลักษณะร่วมของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา ที่พยายามค้นหาคำตอบเกี่ยวกับโลกและจักรวาล รวมทั้งกำเนิดสัตว์ทุกจำพวกว่ามีกำเนิดอย่างไร ดายแล้วไปไหน ที่สำคัญคือ ไตรภูมิพระร่วง เป็นแหล่งสำหรับศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาสำหรับสามัญชนที่ได้ผลมากกว่าการสอนหลักธรรมตรงๆ โดยกล่าวถึงนรกสวรรค์ เพื่อจูงใจให้ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอนนั้น^{๑๐๑} นอกจากนี้ ไตรภูมิพระร่วงยังเสนอว่า ชีวิตสัตว์ทุกจำพวก ไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดในจักรวาล ล้วนตกอยู่ในชะตากรรมเดียวกันคือ มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาเหมือนกันหมด และต่างก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดกันมานับครั้งไม่ถ้วน ขึ้นอยู่กับบาปบุญคุณโทษที่แต่ละคนสั่งสมไว้ หากเข้าถึงภาวะอมตมหานิพพาน ก็จะปราศจากทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวง^{๑๐๒}

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๙.

^{๑๐๑} คุรุยละเอียดใน เสฐียรโกเศศ, เล่าเรื่องไตรภูมิ, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๗-๑๙.

^{๑๐๒} พญาลิไท, ไตรภูมิภค หรือไตรภูมิพระร่วง, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๙.

อิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงที่มีต่อความคิดความเชื่อของสังคมไทย ที่เด่นชัดคือ ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป คุณ-โทษ นรก-สวรรค์ ความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต และยังปลูกฝังค่านิยมที่ว่า ใครได้สดับฟังไตรภูมิภพจะได้ไปสู่โลกพระศรีอารียที่จะมาถึงในอนาคต นอกจากนี้ ในการทำบุญก็ให้ตั้งปรารถนาไปบังเกิดในโลกยุคพระศรีอารียด้วย^{๑๐๓}

๒. รากฐานความคิดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดวิถีชีวิตของสังคมไทยเป็นอย่างมาก การติดต่อกับโลกตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้ชนชั้นปกครองมีโอกาสรับข้อมูลความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ ทรงสนพระทัยเรื่องดาราศาสตร์ และปฏิเสธความเชื่อใดๆ ที่อธิบายด้วยเหตุผลไม่ได้ รวมทั้งปฏิเสธการมองโลกและชีวิตตามแบบไตรภูมิด้วย ต่อมารัชกาลที่ ๕ กระแสตื่นตัวสังคมใหม่แบบตะวันตกมิได้ลดลง แต่แพร่ขยายเข้าสู่จิตสำนึกของกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้ามากขึ้นเรื่อยๆ ต่อมารัชกาลที่ ๖ มีความคาดหวังจะปกครองแบบประชาธิปไตย แต่เหตุการณ์ไม่ได้เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุผลเดิมๆ คือประชาชนยังไม่พร้อม ส่งผลให้เกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ จากกลุ่มหัวก้าวหน้า แต่ทำการไม่สำเร็จ มาสำเร็จในรัชกาลที่ ๗ โดยคณะราษฎร ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จ

สรุปว่า กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย มีรากฐานมาจากจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิพระร่วงบวกกับความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความเชื่อในระบบเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์บวกกับความเชื่อในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย นำความพลิกผันมาสู่สังคมไทย จากสังคมแบบจารีตประเพณีมาสู่สังคมแบบสมัยใหม่ พฤติกรรมที่เห็นได้ชัดคือปฏิเสธทุกสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ได้ แม้ในด้านการปกครอง ก็ปฏิเสธความชอบธรรมทางการเมืองของผู้ปกครอง ในฐานะผู้สั่งสมบุญบารมีมามาก โดยเชื่อว่าความชอบธรรมทางการเมืองของผู้ปกครอง ต้องมาจากความเห็นชอบของประชาชนตามแบบประชาธิปไตย^{๑๐๔}

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ธนวิทย์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕-๔๗.

^{๑๐๔} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุรณ์ พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, หน้า ๓๙-๕๑.

๒.๓.๖ กระบวนทัศน์กับความคิดของคนในสังคมไทย

กิริติ บุญเจือ ให้ความหมายของกระบวนทัศน์ว่า หมายถึง ความเชื่อพื้นฐานที่มีในจิตใจของมนุษย์ทุกคน แตกต่างกันตามเพศ วัย สิ่งแวดล้อม การศึกษา และการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล ความเชื่อพื้นฐานนี้เป็นตัวกำหนดให้แต่ละคนชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจ แค่นั้นอย่างไร เป็นตัวตัดสินใจด้วยความเข้าใจและเหตุผล ซึ่งในตัวบุคคลเดียวกันอาจเปลี่ยนกระบวนทัศน์ได้ หากรู้สึกว่ามีเหตุผลพอที่จะเปลี่ยน โดยมีการทำความเข้าใจกระบวนทัศน์เก่าและกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะรับเข้ามาแทนก่อนที่จะเปลี่ยน ดังนั้น ตราบใดที่มีสภาพเป็นคนเต็มเปี่ยม ตราบนั้นจะต้องมีกระบวนทัศน์ใดกระบวนทัศน์หนึ่งเป็นตัวตัดสินใจเลือกกว่า จะรับหรือปฏิเสธ ไม่มีไม่ได้ ถ้าไม่มีจะไม่รู้จักเลือก และตัดสินใจไม่เป็น^{๑๐๕} กระบวนทัศน์จึงไม่ใช่สมรรถนะตัดสินใจ (decision) ที่เรียกว่า เจตจำนง (The Will) แต่กระบวนทัศน์เป็นสมรรถนะของความเข้าใจ (Understanding) และเกณฑ์ให้แก่เจตจำนงตัดสินใจ เป็นแนวคิดที่นำสู่การกระทำสืบเนื่องออกมาเป็นพฤติกรรมโดยอัตโนมัติและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของตน

วิวัฒนาการความคิดหรือกระบวนทัศน์ของมนุษย์นั้น มีมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน จึงได้จัดแบ่งประเภทบุคคลตามกระบวนทัศน์ที่ตนยึดถือแล้วแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่คิดว่าเหมาะสมที่สุดได้เป็น ๕ กลุ่มตามกระบวนทัศน์^{๑๐๖} ที่ตนยึดถือ ดังนี้

๑. กระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์ (Primitive Paradigm) ถือว่า โลกไม่มีกฎเกณฑ์ สรรพสิ่งขึ้นอยู่กับเบื่องบน ซึ่งเป็นอำนาจลึกลับในธรรมชาติ ดังนั้น ถ้าอยากมีความสุข ให้ทำดีด้วยการเอาใจเบื่องบน แล้วจะดีเอง การนับถือศาสนาจึงเน้นประโยชน์ในโลกนี้เป็นหลัก ซึ่งอาจแปรพักตร์ได้ง่าย หากฝ่ายใหม่ให้ผลประโยชน์มากกว่า^{๑๐๗}

ความคิดของคนไทยที่เข้ากับกระบวนทัศน์ที่ ๑ ได้แก่ ความเชื่อในอำนาจลึกลับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจไสยศาสตร์หรืออำนาจผีสงเวทดาอันจัดว่า เป็นศาสนาธรรมชาติ (Natural

^{๑๐๕} กิริติ บุญเจือ, อรรถปริวรรต คู่เวรคู่กรรม ปรัชญาหลังนวยศ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๓๐.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๑๗.

Religion) หรือวิญญาณนิยม (Animism) ตัวอย่างที่เห็นชัดในสังคมไทยปัจจุบันคือ กระแสนิยมองค์จุดความรวมเทพ การไหว้ต้นไม้หรือสัตว์ที่เกิดอย่างผิดปกติ เป็นต้น^{๑๐๘}

๒. กระบวนทัศน์โบราณ (Ancient Paradigm) ถือว่า โลกมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว และมนุษย์ควรรู้กฎเกณฑ์นั้น เพื่อแสวงหาความสุขในโลกนี้ จึงทุ่มเทพยายามเพื่อความสุขตามกฎเกณฑ์เท่าที่รู้ อย่างไรก็ตาม ยุคนี้ก็ยังมีความจำนวนมากที่เชื่อในอำนาจความลึกลับของธรรมชาติด้วยความกลัวและความหวงระคนกัน แม้พวกเขาจะได้ใช้สอยสิ่งอุปโลกบริโภคที่ประดิษฐ์และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ พวกเขาก็ใช้อย่างผู้มีจิตใจและกระบวนทัศน์แบบดึกดำบรรพ์เหมือนเดิม^{๑๐๙}

ความคิดของคนไทยที่เข้ากับกระบวนทัศน์ที่ ๒ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกฎตายตัวในศาสนา ซึ่งจะต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง เช่น ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม^{๑๑๐}

๓. กระบวนทัศน์ยุคกลาง (Medieval Paradigm) ถือว่า โลกนี้ไม่ยั่งยืน ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่โลกหน้า จึงเน้นการทำดีเพื่อความสุขในโลกหน้า แน่แน่นอนว่า ระหว่างที่คนจำนวนหนึ่งยึดถือกระบวนทัศน์ยุคกลางเป็นหลัก ก็ยังมีคนถือกระบวนทัศน์โบราณและกระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์อยู่เคียงบ่าเคียงไหล่กันไป จึงไม่แปลกที่ความสำนึกและการแสดงออกในชีวิตประจำวันของยุคกลางนี้มีคลื่นกันไป แต่ผู้ยึดกระบวนทัศน์นี้เป็นหลัก ก็คงมุ่งทำดีเพื่อความสุขในโลกหน้าอยู่ดี^{๑๑๑}

ความคิดของคนไทยที่เข้ากับกระบวนทัศน์ที่ ๓ ได้แก่ การพัฒนาจิตตามคติทางศาสนา ด้วยเชื่อว่า ทุกอย่างในโลกล้วนอนิจจัง จึงแสวงหาความสุขแบบโลกียะ เพื่อแสวงหาความสุขสมบูรณ์ในโลกุตตระ^{๑๑๒}

๔. กระบวนทัศน์ยุคสมัยใหม่ (Modern Paradigm) เชื่อว่า โลกมีกฎเกณฑ์ และการรู้กฎเกณฑ์ของโลกจะทำให้โลกนี้เป็นสวรรค์สำหรับมนุษย์ทุกคน มีบางคนใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์เพื่อวิจารณ์ศาสนาว่า มงายไร้สาระ ทำให้เสียเวลาพัฒนาวิทยาศาสตร์ บางคนใช้วิธีเกลือกจิ้มเกลือกคือ มุ่งใช้เหตุผลพิสูจน์ว่า คำสอนของศาสนาทุกข้อล้วนมีเหตุผล ผลก็คือ ทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างนักการศาสนาที่นับถือศาสนาต่างกัน ระหว่างศาสนาเดียวกันแต่ต่างนิกาย

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๙.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

กัน ระหว่างผู้นับถือนิกายเดียวกันแต่ต่างสำนักกัน แยกแยกแม้กระทั่งสำนักเดียวกัน แต่ต่างทฤษฎีกัน เพราะต่างฝ่ายต่างเชื่อว่าเหตุผลของตนถูกต้อง ใครคิดเห็นเป็นแบบอื่นก็ประณามว่าไร้เหตุผลและผิดอย่างสิ้นเชิง

กระบวนทัศน์นี้ ยึดวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ด้วยหวังว่าวิทยาศาสตร์จะสามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ จึงทุ่มเททุกอย่างเพื่อผลักดันการค้นคว้าวิทยาศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมาย บางคนที่หัวรุนแรงหน่อย ก็วางนโยบายทำลายความเชื่อและความหวังสุขในโลกหน้าทุกรูปแบบ แต่ทว่า การแสดงออกในแง่มุมต่างๆ ของชีวิต ก็ยังมีผู้ยึดถือกระบวนทัศน์แบบดึกดำบรรพ์ แบบโบราณ และแบบยุคกลางคละปนกันอยู่ด้วยเสมอ^{๑๑๑}

ความคิดของคนไทยที่เข้ากับกระบวนทัศน์ที่ ๔ นั้นมีมากมาย นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเปิดประเทศรับอารยธรรมตะวันตก และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงส่งเจ้านายและสามัญชนไปศึกษา ณ ต่างประเทศ จากนั้นมา วิทยาการตะวันตกก็หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย แม้เมื่อกล่าวถึงศาสนา ก็พยายามอ้างว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ การศึกษาพระพุทธศาสนาก็ต้องศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ ด้วยมองว่าความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่มลาย จึงต้องข้ามพ้นไปสู่ความจริงทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นจึงจะเชื่อได้ว่าเป็นจริง^{๑๑๒}

๕. กระบวนทัศน์หลังนวยุค (Post-modern Paradigm) หรือยุคปัจจุบัน นักปราชญ์ชื่ออิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant ๑๗๒๔-๑๘๐๔) ได้เสนอความคิดไว้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่เก้าว่า อย่าหลงใหลวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์มิได้ให้ความจริง ให้เพียงสิ่งที่เป็นประโยชน์ เราต้องนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มารับใช้มนุษย์ ในขอบข่ายของศีลธรรมและศาสนา ซึ่งอาศัยความสำนึกร่วมของมนุษยชาติเป็นเกณฑ์ ไม่ควรเอาวิชาการอื่นๆ มาตัดสินศีลธรรมและศาสนา กระบวนทัศน์นี้ จึงพยายามจูงใจให้มนุษย์หันหน้าเข้าหากัน ร่วมมือกัน เพื่อควบคุมการใช้เทคโนโลยีต่างๆ ด้วยตระหนักว่า กระบวนทัศน์ทั้ง ๔ นั้นล้วนมีประเด็นเชื้อสงคราม เพราะความยึดมั่นถือมั่น (Attachment) นั้น เป็นเหตุให้เกิดการแบ่งแยก การแบ่งแยกทำให้เกิดการแข่งขัน การแข่งขันเป็นเหตุให้เกิดความไม่ไว้วางใจ ความไม่ไว้วางใจเป็นเหตุให้เกิด การทำลายกัน นอกจากนี้ยังทำให้คนที่เชื่อกระบวนทัศน์ไหน ก็ยึดมั่นระบบเดียวว่าเป็นความจริง ถูกต้อง มีประโยชน์ ระบบ

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑-๓๒.

อื่นๆ เท็จ ผิด หลง ให้โทษทั้งสิ้น^{๙๙} ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้ ตรงกับคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า การยึดมั่นถือมั่นเช่นนี้ไม่เอื้อต่อการพบความจริง และทรงให้หลักการพิจารณา ก่อนเชื่อไว้ในเกสปุตติสูตร^{๑๐๐}

กระบวนการนี้ จึงยอมที่จะรับรู้ถึงประโยชน์ของเครือข่ายที่ปัญญามนุษย์สร้างขึ้นว่า มีประโยชน์สำหรับการศึกษา และการสื่อความหมายถึงกัน เชื่อว่าเอกภพมีฐานรองรับเครือข่ายที่ปัญญามนุษย์กำหนดขึ้น เหมือนแผ่นดินไทยแม้จะไม่มีเส้นแบ่งเขตจังหวัดตามธรรมชาติ ครั้นเรามาขีดเส้นแบ่งบนแผนที่ เราก็รู้สึกวุ่นวายได้ เพราะมีแผ่นดินรองรับการแบ่งบนแผนที่นั้น

สรุปว่า กระบวนทัศน์หลังนวยุคหรือยุคปัจจุบันถือว่า ทุกความคิด ทุกความเชื่อ ล้วนมีส่วนถูกด้วยกันทั้งนั้น จึงควรที่จะเลือกเอาส่วนที่ดีมาใช้ประโยชน์ แต่ผลข้างเคียงที่เกิดตามมาคือ ความเคັงคว้างในจิตใจของผู้เลื่อยึดมั่นถือมั่น เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ใหม่ คนรุ่นเก่าจึงพากันเป็นห่วง ได้แต่ตำหนิและอยากจะได้กลับเข้าสู่วังวนเดิม เกิดเป็นช่องว่างระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า ต่างฝ่ายต่างไม่เข้าใจกัน ในที่สุด ก็ต้องกลับมาใช้วิธีเสวนา (Dialogue) แม้วิธีนี้จะช้า แต่จะรอบคอบ และเปิดโอกาสให้พิจารณา รับส่วนดีได้จากทุกทาง และร่วมมือกันได้โดยไม่ต้องคิดเหมือนกัน สร้างบรรยากาศเอกภาพในความหลากหลาย (Unity in diversity) หรือ ความหลากหลายในเอกภาพ (Diversity in unity) ที่เรียกว่า พหุนิยม (Pluralism)^{๑๐๑}

ชาวกระบวนทัศน์ที่ ๕ นี้ หวังจะค่อยๆ ลดการยึดมั่นถือมั่นของมนุษย์ได้อย่างทั่วถึง และทั่วโลกในที่สุด และหวังว่า เมื่อถึงจุดนั้นมนุษย์ทั้งโลกจะเสวนากันเพื่อสันติอย่างได้ผลทุกระดับ ตั้งแต่ระดับเสวนากันสองต่อสองจนถึงระดับโลก ในระหว่างนี้ ก็ต้องช่วยกันคิดหาคำอธิบายชี้แจงให้แบบเนิ่นเนิ่นๆ ขึ้น จึงได้ช่วยกันเผยแพร่ความคิด และช่วยกันอบรมสั่งสอนผู้ที่ไม่รู้ประเด็นเริ่มจากวงการศึกษา ในหมู่นักวิชาการขยายวงกว้างออกไป โดยมีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหาที่ตกถึงกันไม่ได้ ก่อนที่จะกลายเป็นความรุนแรง แต่เหตุร้ายก็เกิดขึ้นแล้วโดยที่เราแก้ไม่ทัน

กระบวนทัศน์ที่ ๕ จึงไม่ใช่ปรัชญา แต่เป็นกรอบกำหนดขอบเขตของกลุ่มที่มีความเชื่อพื้นฐานแบบเดียวกัน มาแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ แบ่งส่วนการค้นคว้าวิจัย โดยมีเป้าหมายเดียวกัน

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๑๐๐} อญ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓, อญ.ติก. (บาลี) ๒๐/๕๐๕/๒๔๓, อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๓/๒๕๙, อญ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๙๓/๒๔๓-๒๔๙.

^{๑๐๑} กิริติ บุญเจือ, อรรถปริวรรต คู่เวรคู่กรรม ปรัชญาหลังนวยุค, หน้า ๒๕.

คือ สันติภาพของโลก และการอยู่ร่วมอย่างเอื้ออาทรต่อกันระหว่างมวลมนุษย์ บนพื้นฐานแห่งการเคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ดังนั้น กระบวนทัศน์ที่ ๕ จึงมีวิจารณ์ญาณ อันประกอบด้วยวิธีวิเคราะห์ร่วมกับการประเมินค่า โดยยกย่องศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นเกณฑ์คุณค่า และสร้างวิถีดำเนินชีวิตตามที่ประเมินได้ว่า มีคุณค่าที่สุดสำหรับศักดิ์ศรีของมนุษย์

จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์มีอิทธิพลในการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยมาแต่อดีต ทำให้มีวิถีชีวิตที่หลากหลายคลปะปนกัน ตามความเชื่อที่ตนยึดถือและปฏิบัติ

๒.๓.๗ กระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาของสังคมไทย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ด้านการเมืองและการทหารอยู่ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้ยึดอำนาจด้วยการปฏิวัติในเดือนตุลาคม ๒๕๐๑ และบริหารประเทศด้วยกฎอัยการศึก ทางด้านเศรษฐกิจ ได้รับอิทธิพลของการพัฒนาจากตะวันตกคือสหรัฐอเมริกา ที่มุ่งขยายอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การลงทุนมุ่งไปสู่การอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกแทนการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ความพยายามขยายสังคมให้ใหญ่ขึ้น มีการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค มีการจ้างงานในลักษณะที่เป็นไปตามความชำนาญมากขึ้น ตัวบ่งชี้คือ รายได้จากการส่งออก จำนวนผู้มีงานทำ อัตราส่วนผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งปริมาณผลิตผลการอุปโภคบริโภค

นโยบายเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตามแนวทางดังกล่าว ได้ถูกกำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙) โดยความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ ทำให้มีการขยายตัวทางโครงสร้างมากมาย เช่น การสร้างถนนเชื่อมเครือข่ายคมนาคม เพื่อขนส่งสินค้า การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ในภาคการผลิต ฯลฯ นอกจากนี้ยังเร่งขยายการศึกษาทั้งภาคอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา นโยบายการศึกษานี้ยังคงต่อเนื่องในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๒ และ ๓ และต่อๆ มาจนถึงแผนฉบับที่ ๗ ผลในแง่บวก เช่น ประชาชนมีการศึกษาเพิ่มขึ้น มีการขยายตัวของวิทยาลัยอาชีวศึกษาและมหาวิทยาลัย จนทำให้ผู้สำเร็จออกมาเป็นกำลังแรงงานทางเศรษฐกิจมากตามไปด้วย แต่การขยายตัวอย่างรวดเร็วก็มีจุดอ่อนคือเป็นการจัดการศึกษามีบทบาทในฐานะผู้ตามเศรษฐกิจ โดยไม่ทำหน้าที่ขึ้นนำการพัฒนาสังคม กล่าวคือ เป็นการฝึกทักษะ การลอกเลียนแบบมากกว่าที่จะฝึกการใช้ความคิดวิเคราะห์ การใช้ปัญญา นอกจากนี้ ยังละเลยมิติของความเป็นมนุษย์ เป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ไม่เห็นองค์รวมของสังคมและสิ่งแวดล้อม ความสำเร็จของการจัดการศึกษาจึงเป็นไปในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ

ด้วยเหตุดังกล่าว แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ จึงเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยคนเป็นทั้งจุดหมายและเครื่องมือของการพัฒนา และพยายามที่จะให้การศึกษามีบทบาทเชิงรุกมากขึ้น มุ่งเน้นการปฏิรูปการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนพัฒนาขีดความสามารถได้เต็มศักยภาพ มีความรู้ความสามารถ มีทักษะ สามารถคิดวิเคราะห์และเลือกสรร รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ฉบับที่ ๙ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการผลิตและบริโภคอยู่บนความพอประมาณและมีเหตุผล พัฒนาอย่างสมดุลระหว่างบุคคล สังคมและสิ่งแวดล้อม ฉบับที่ ๑๐ ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน จนถึงรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

๑. สภาพปัญหาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ปัญหาที่สังคมไทยต้องเผชิญในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑-๙ พอสรุปได้ดังนี้

๑) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑-๓ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๑๙) เป็นปัญหาพื้นฐานทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งยังเน้นการผลิตภาคการเกษตรเป็นสำคัญ ปัญหาที่มีการระบุไว้ในแผนฯ ได้แก่ ปัญหาด้านเกษตรกรรมและปัญหาในชนบท ปัญหาประชากรซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ไม่ได้รับการพัฒนา ปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหาด้านการศึกษา ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ปัญหาการคมนาคมขนส่ง ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านการเมืองและความมั่นคง ปัญหาด้านการบริการทางสังคมที่ไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึง^{๑๑๔}

๒) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔-๖ (พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๓๔) ยังมีปัญหาที่ต้องแก้ไขอีกหลายด้านในแผนฯ ได้แก่ ปัญหาภาวะเศรษฐกิจในแง่การผลิต ทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ปัญหาทางสังคม จากการขาดแคลนบริการสังคมที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ปัญหาจำนวนประชากร การว่างงาน และการศึกษาไม่ได้มาตรฐาน ปัญหาความยากจนในพื้นที่ชนบท ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการก่อการร้าย และปัญหาการบริหารจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้การพัฒนาล่าช้า^{๑๑๕}

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๓๐๐-๓๐๔.

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๔-๓๐๙.

๓) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗-๙ (พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๙) ความยากจนในสังคมไทยลดลง มีการขยายตัวด้านการบริการสังคม แต่การพัฒนาไม่สมดุล ซึ่งก่อปัญหาสำคัญตามมา ได้แก่ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายความเจริญภายในประเทศ ความเจริญต่างๆ กระจุกอยู่แต่ในเขตเมืองและปริมณฑล ปัญหาการขาดแคลนบริการพื้นฐาน ปัญหาเศรษฐกิจ ผลกระทบจากเศรษฐกิจชะลอตัว เกิดการกีดกันและการแข่งขันทางการค้าอย่างรุนแรง ปัญหาสังคม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่แบบเดิมเปลี่ยนเป็นแบบสมัยใหม่ มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยรวม ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีการบุกรุกทำลายป่า ส่งผลให้เกิดการสูญเสียทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่มีค่าของประเทศไปด้วย ปัญหาระบบราชการ ไม่สามารถปรับตัว และไม่อาจตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ปัญหาที่ดินราคาสูง สภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคมอันเกิดจากความแออัดของชุมชนเมือง ก่อเกิดเป็นโรคภัยเกาะกินกายมนุษย์ ทั้งมะเร็ง หัวใจ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุและอุบัติเหตุที่เพิ่มขึ้นตามความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ^{๑๒๐}

๒. การแก้ปัญหาวิกฤตของสังคมไทย

จากการศึกษา กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๘ : พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๔๔ พบว่า เป็นกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์และความมั่นคง ซึ่งรัฐรับมาจากสังคมตะวันตก เป็นกระบวนทัศน์ที่พัฒนามาจากการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ และรากฐานทางปรัชญาของตะวันตกที่มองการดำรงอยู่และสัมพันธ์ของจักรวาล โลก ธรรมชาติ มนุษย์และสรรพสิ่งด้วยทัศนะและความเข้าใจชุดใหม่ จากฐานความรู้ของวิทยาศาสตร์กายภาพ วัตถุนิยมแบบนิวตัน (Newtonian) ซึ่งมีอิทธิพลเหนือศาสตร์อื่นๆ มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ กระบวนทัศน์นี้ เชื้อการดำรงอยู่และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเชิงวัตถุ และความสัมพันธ์ที่มีกฎเกณฑ์แน่ชัด ควบคุมได้ และเป็นสากล จึงมีทัศนะ-วิธีคิดต่อโลกและชีวิตในลักษณะเดียวกับวัตถุที่แยกส่วน ลดทอน และสัมพันธ์กันแบบกลไก จึงแยกชีวิต-ธรรมชาติ ฯลฯ เป็นส่วนๆ โดยสนใจเฉพาะมิติทางวัตถุรูปธรรม และเชื่อว่า มนุษย์สามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ตามความต้องการ

กระบวนทัศน์นี้มีอิทธิพลต่อทัศนะ วิธีคิด การสร้างกรอบความคิดของมนุษย์เกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาติ โดยด้านของชีวิต ให้คุณค่าความสำคัญสูงสุดแก่ความสุขจากการบริโภควัตถุ

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙-๓๑๔.

ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีความร่ำรวย และมีวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมหรือเมือง ซึ่งพร้อมทางวัตถุ ด้วยการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติจากที่อื่นผ่านการใช้เงินของตน และการจัดการของตลาดวิถีชีวิตจึงอยู่และสัมพันธ์แบบปัจเจกนิยม ต่างแสวงหาความสุขเฉพาะตนโดยเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันน้อย และมีทัศนะต่อธรรมชาติในแบบให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) ความยากจนของชนบทในกระบวนทัศน์นี้ของรัฐ จึงเป็นความยากจนในบริบทของความมั่งคั่งทางวัตถุ และวิถีชีวิตแบบเมืองตามอย่างสังคมตะวันตก รัฐได้แยกส่วน ลดทอน ปรากฏการณ์ความยากจนออกจากบริบทของชนบท ที่ดำรงอยู่อย่างเชื่อมโยงเป็นระบบใหญ่น้อยซับซ้อนของเหตุปัจจัยมากมาย ทั้งระบบชีวิตและระบบธรรมชาติมาสู่ความหมาย-ค่านิยม การอธิบายสาเหตุการจัดการให้เป็นเรื่องจำกัดเฉพาะทางเศรษฐกิจ หรือการผลิต-การบริโภควัตถุ ที่มีเป้าหมายการจัดการอยู่ที่ความทันสมัยและความมั่งคั่งเป็นเกณฑ์วัดมาตรฐาน

ความยากจนจึงเป็นเรื่องของการที่ปัจเจกบุคคลไม่มีรายได้ตามเกณฑ์ ซึ่งรัฐคิดว่า เกิดจากการขาดตัวแปรบางประการ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคแห่งการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑-๔) และโลกยุคโลกาภิวัตน์ (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕-๘) เช่น ยากจนเพราะขาดเงินทุนที่เพียงพอ ขาดความรู้-ค่านิยมที่ทันสมัยหรือทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ ขาดคุณธรรม ศีลธรรม ขาดเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ฯลฯ การจัดการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐ คือการสร้างหรือเพิ่มตัวแปรที่ไม่มีหรือมีน้อยนั้นเข้าไปในชนบท ด้วยวิถีคิดของการจัดการกับวัตถุ คือคิดในปริมาณเชิงเทคนิค ทั้งที่ความยากจนโดยเฉพาะในชนบทเกี่ยวข้องกับเรื่องของมนุษย์และระบบนิเวศที่มีหลายมิติ ซับซ้อน และเชื่อมโยง การจัดการความยากจนในชนบทด้วยกระบวนการของรัฐ จึงสร้างความเสียหายร้ายแรงต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศ ระบบชุมชนและระบบนิเวศในชนบท

ด้วยกระบวนทัศน์ดังกล่าว ตลอดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑-๘ รัฐจึงให้ความสำคัญสูงสุดกับการพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการ โดยเชื่อมั่นว่าเป็นกลไกสำคัญของการผลักดันประเทศสู่ความมั่งคั่ง และความมั่งคั่งจะกระจายลงล่าง (Trickle Down) ไปสู่ชนบทและคนยากจนโดยอัตโนมัติ ในช่วงต้นของแผนพัฒนาฯ ซึ่งการอุตสาหกรรมยังไม่ก้าวหน้า รัฐส่งเสริมให้เกษตรกรเพิ่มผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ แล้วดึงความเจริญเติบโตนั้นมาพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อภาคอุตสาหกรรมเติบโตขึ้น ก็แก้ความยากจนให้คนชนบทด้วยรายได้ จากการเป็นแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติของชนบท ความยากจนสัมพันธ์หรือความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทจึงเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงระดับทฤษฎีและ

เทคนิคการจัดการ และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ มีการเปลี่ยนแปลงในระดับการจัดทำแผน ซึ่งไม่ใช่กระบวนการทัศน์ แต่เป็นเพียงแนวโน้มการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ไปจากเดิมเท่านั้น

ก่อนยุคการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑ ชุมชนในชนบทมีวิถีชีวิตตามกระบวนการทัศน์ความมั่งคั่งเชิงระบบความสัมพันธ์ ที่รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและความเชื่ออื่นๆ ทางจิตวิญญาณ เป็นกระบวนการทัศน์ที่มองสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นองค์รวมเดียวกัน มีผลกระทบต่อกัน วิถีชีวิตในกระบวนการทัศน์นี้ จึงมุ่งการพัฒนาและจัดการระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ให้มั่งคั่งยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วนเป็นความมั่งคั่งหรือมั่นคงเฉพาะวัตถุ หากมุ่งจัดความสัมพันธ์ของระบบชายไทยชีวิตให้ยั่งยืนมั่นคง การผูกขาดกระบวนการทัศน์และการจัดการของรัฐ รวมทั้งการขยายตัวของวิกฤตชนบทจากกระบวนการทัศน์ของรัฐ ทำให้เกิดการต่อสู้ทางความคิดอย่างกว้างขวางทั้งภายในองค์กรรัฐและในสังคม เพื่อปรับและเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของรัฐ มีการต่อสู้ในระดับทฤษฎี-เทคนิคของการจัดการและการต่อสู้ทางกระบวนการทัศน์ โดยเข้มข้นมากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ (แผนฯ ๕-๘)

อย่างไรก็ตาม แม้กระบวนการทัศน์ของรัฐจะเป็นกระแสหลัก และมีอิทธิพลต่อเนื่องมานาน แต่ก็ยังมีกระบวนการทัศน์ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากรัฐเกิดขึ้นด้วย เป็นการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ (Paradigm Shift) กลับสู่กระบวนการทัศน์ความมั่งคั่งเชิงระบบความสัมพันธ์ ซึ่งพบว่า มีผลต่อการลดลงของความยากจนในภาคสังคมอย่างชัดเจน ในส่วนของภาครัฐต้องปรับปรุงค่านิยมความยากจนใหม่ เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบชุมชน เพราะนำไปสู่การจัดการที่ผิดพลาด จึงเป็นเหตุให้แผนฯ ฉบับที่ ๙ และ ๑๐ มีการฟื้นฟูกระบวนการทัศน์ทางพระพุทธศาสนาใช้ในมิติสังคมและสะสมความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้ของการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ และวิถีคิดแบบองค์รวม^{๑๑๑} ดังนี้

ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙ เป็นแผนที่มทิศทางการจัดทำที่ชัดเจนตามแนวการจัดทำแผนกลยุทธ์ คือ มีการกำหนดปรัชญาหรือแนวนโยบายพื้นฐานเป็นกรอบในการจัดทำ โดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลย-

^{๑๑๑} อรศรี งามวิทย์พงศ์, “กระบวนการทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๘ : พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า บทคัดย่อ.

เดช และกำหนดวิสัยทัศน์หรือลักษณะของสังคมที่พึงประสงค์ กำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมาย กำหนดยุทธศาสตร์ และแนววิถีดำเนินการที่ชัดเจนกว่าฉบับก่อนหน้านี้^{๑๒๒}

นับแต่วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี ๒๕๔๐ เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงแนะนำให้นำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อรองรับแรงกระแทกจากโลกาภิวัตน์ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการคิดให้ถูกแบบเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย เป็นเวลากว่าครึ่ง ศตวรรษที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาในเกือบทุกด้าน อันเป็นผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง รายได้เฉลี่ยของประชากรเพิ่มขึ้นถึงเจ็ดเท่า แต่ความสำเร็จนี้ต้องแลกกับความสูญเสียที่รุนแรงหลายประการ ได้แก่ ๑) ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคมที่ค่อนข้างสูง ๒) ความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ ๓) ภาวะความกดดันที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชน และ ๔) ภาวะที่ประชาชนรู้สึกว่ ไม่สามารถกำหนดชีวิตและอนาคตของตนเองได้ เนื่องจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่มีความผันผวนมากขึ้น^{๑๒๓} ส่งผลให้ภาวะเศรษฐกิจปี ๒๕๔๑ หดตัวลงอย่างรวดเร็วในอัตราที่ประเทศไทยไม่เคยเป็นมาก่อน

แต่สถานการณ์การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ขาดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ภาพที่ปรากฏคือ สังคมมีความเสี่ยงสูง ภูมิคุ้มกันลดลง ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีข้อจำกัดมากขึ้น เงินทุนที่มีอยู่ ถูกใช้ในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ ดังนั้น ปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๘ สศช. (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) จึงได้จัดการสัมมนาระดมความคิดเห็นเฉพาะกลุ่ม พร้อมทั้งทำการสำรวจความเห็นชุมชน ๑๐๘ หมู่บ้าน ระดมความคิดเห็นระดับภาค ๔ ภาค และจัดการระดมความคิดเห็นเฉพาะกลุ่มอีก ๒ ครั้ง เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ และนำเสนอคณะรัฐมนตรี สำเร็จผลเป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบันคือ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๒๕๕๔)

ฉบับที่ ๑๐ เป็นแผนยุทธศาสตร์เพื่อกำหนดทิศทางการปรับตัวของประเทศในระยะ ๑๐-๑๕ ปี ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” เหมือนเดิม เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุก

^{๑๒๒} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๓๓๔-๓๗๒.

^{๑๒๓} สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, รายงานการพัฒนาคอนของประเทศไทย ๒๕๔๖, หน้า XVII.

ภาคีการพัฒนา และได้ัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติ เพราะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับปัญหาและสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง ทั้งยังเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ และได้านิยามความหมายของความพอเพียงว่า หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน นอกจากนี้ ผู้ที่นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ยังต้องเห็นความสำคัญของความรู้และการเรียนรู้ มีคุณธรรมและความซื่อสัตย์และดำเนินชีวิตด้วยความอดทน พากเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ^{๑๒๔}

แต่เนื่องจากปลายปี ๒๕๔๙ เกิดการปฏิรูปการเมืองการปกครองภายในประเทศ ทำให้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ชะลอลง ไม่อาจส่งผลด้านการปฏิบัติได้ อย่างไรก็ตาม แนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงยังคงดำเนินการต่อไปอย่างได้ผล เนื่องจากการเชื่อมโยงเรื่องการพัฒนาที่เน้นคนเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเข้ากับเรื่องของการปลูกฝังคุณค่าของความเป็นคน ทั้งนี้เพราะแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เน้นที่ความถูกต้องเชิงเทคนิควิธี แต่เน้นที่ “การคิดให้ถูก” จึงช่วยให้การพัฒนาคนมีมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น จนเป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศ ดังนั้น ในวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ นายโคฟี อานัน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัล “ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และได้กล่าวสดุดีพระองค์ว่า

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ มีความหมายอย่างยิ่งต่อชุมชนทุกแห่งในยุคลูกโลกาภิวัตน์ ที่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ปรัชญาดังกล่าวซึ่งเน้นแนวทาง “การเดินสายกลาง” มีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาคนของสหประชาชาติที่เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และการใช้กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน พระราชปณิธานในการพัฒนาประเทศของพระองค์ และพระราชดำริที่แสดงถึงพระวิสัยทัศน์อันชาญฉลาด ได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่พลกนิกรของพระองค์และประชาชนทั่วทุกแห่ง^{๑๒๕}

^{๑๒๔} สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, รายงานการพัฒนาคนของประเทศ ปี ๒๕๕๐ “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน”, หน้า XV.

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า XVI.

๒.๔ กระบวนการของบริโศคณยม

๒.๔.๑ ความหมายของบริโศคณยม

บริโศคณยม หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลต่างๆ ที่มีการลอกเลียนแพ้นั้นนิยม ไม่ว่าจะ เป็นสิ่งของและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน จำพวกที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนสิ่ง อำนาจความสะดวก อาทิ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ พฤติกรรมการลอก เลียนแพ้นั้น ส่วนมากมาจากการโฆษณาชวนเชื่อผ่านสื่อสารสนเทศ ตั้งแต่อินเทอร์เน็ต โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และอื่นๆ โดยมุ่งหวังที่จะกระตุ้นพฤติกรรมของผู้บริโภคให้ซื้อ สินค้าและบริการประเภทเครื่องอำนวยความสะดวก ว่าต้องแบรนด์เนมยี่ห้อดังเท่านั้นจึงจะได้รับ การยอมรับในกลุ่มผู้บริโภคให้มากที่สุด^{๑๒๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ ให้ความเห็นว่า บริโศคณยม คือการที่คนซื้อสินค้าที่ไม่จำเป็น เพราะการได้ซื้อสินค้านั้น ทำให้มีความสุข และจะเปลี่ยนไปเป็นผู้มีความกระหาย ฯลฯ ลัทธิ บริโศคณยม จึงหมายถึง วิธีการของผู้แสวงหาความสุข และวิธีของการมีความสุขกับวัตถุภายนอก เป็นความสุขที่ต้องขึ้นกับวัตถุธรรมภายนอก อันเกิดจากตัณหาที่มาจากธรรมชาติในตัวมนุษย์ เอง ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า ตัณหาไม่มีสิ้นสุด ไม่สามารถทำให้พอใจได้อย่างแท้จริง แต่จะมีเพิ่ม มากขึ้น ก่อเกิดเป็นค่านิยมของสังคมให้เป็นไปเพื่อสนองตัณหาของตน^{๑๒๗}

จึงนำวิตรกว่า การบริโศคตามกระแสณยมนี้วันจะยิ่งเพิ่มมากมาย กลายเป็นการบริโศค อย่างฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เราต้องสูญเสียเงินทองไปกับการใช้จ่าย มิเพียงเท่านั้น ยังอาจจะส่งผล ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่กระทบตนเอง ครอบครัว ทั้งแบบรู้ตัวและเป็นการใช้จ่าย ฟุ่มเฟือยและสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ อันเป็นผลให้หลายครอบครัวมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น สภาพคล่องรายได้ ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย จนเกิดการกู้หนี้ยืมเงิน ติดหนี้สิน หลายครอบครัวจำต้องอพยพออกไปขาย แรงงานนอกพื้นที่ ทั้งยังต้องทำงานหนักเพื่อให้เพียงพอแก่รายจ่ายที่เกิดจากการบริโศคเกินตัวนั้น บางครอบครัวต้องประสบปัญหาทะเลาะวิวาท ตัดญาติสาตดิด ส่งผลต่อสุขภาพทางร่างกายและจิตใจ

^{๑๒๖} Archived at <<http://www.thaifamilylearning.com-Content>>, 27/2/2550.

^{๑๒๗} ดูรายละเอียดใน พินิตา อังจันทร์เพ็ญ แปล/เรียบเรียง, พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การให้ หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ บทสนทนาระหว่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กับนายลอเรนส์ แวน - เดน มิวเซนเบิร์ก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖-๓๙.

บริโศคณิยม จึงเป็นการวิ่งตามกระแสของสังคม ที่ยอมรับเอาเทคโนโลยีจากสังคมอื่นมา แม้จะสะดวกสบายก็จริง แต่ก็เป็นการรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมนั้นเข้ามาด้วย ทั้งนี้เพราะ เทคโนโลยีเป็นมิติหนึ่งของการเสพเทคโนโลยีอย่างขาดความตระหนักรู้ ย่อมนำไปสู่ความอ่อนแอ ทางสังคม ความรู้ที่เป็นของเราเอง องค์ความรู้ที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ ก็ถูกละเลย มิได้มีการพัฒนา นี้ เป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนแอของสังคมอย่างมากทีเดียว

๒.๔.๒ ลักษณะของบริโศคณิยม

บริโศคณิยมเริ่มต้นด้วยการให้ความสุขสบายทางกายหรือปรนเปรออายตนะทั้ง ๕ แต่ ถึงที่สุดแล้วมุ่งความต้องการที่ลึกลงไปกว่านั้น นั่นคือการได้มี ได้แสดงหรือยืนยัน "ตัวตน" ใหม่ที่ พึงปรารถนา ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้กินแม็คโดนัลด์เพราะรสอร่อยของมัน ไม่ได้ใส่รองเท้าไนกี้เพราะ นุ่มเท้า หากเพราะต้องการเป็น "คนรุ่นใหม่" หรือเพราะอยากเป็น "ผู้ชนะ" หญิงสาวชวนชวายนหา กระเป๋าหิ้วสวยดีต้องมาสะพายก็เพื่อจะได้เป็นคนทันสมัย มีรสนิยม หรืออย่างน้อยก็ทัดหน้าเทียม ตาคคนอื่น ความภูมิใจก็เป็นเหตุผลสำคัญให้คนอยากมีเบนซ์ หากใช่เพราะขับนุ่มหรือปลอดภัยไม่ เหตุผลรองลงไปก็คือเพื่อแข่งกันบริโศคและอวดมั่งอวดมี เหตุผลเหล่านี้ล้วนมุ่งไปที่ความสุขทางใจ ทั้งสิ้น หากความสุขทางกายไม่ และความสุขทางใจดังกล่าวก็อิงอยู่กับสำนึกหรือความรู้สึกว่า ตน ได้เป็นอะไรบางอย่างที่ดีขึ้น เป้าหมายเพื่อการมีตัวตนที่ดีกว่าเดิม ทำให้บริโศคณิยมไม่ต่างจาก ศาสนา โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากนิยามของสเตฟานี กาซาว่า บริโศคณิยม เป็น "หนทางในการ บรรลุการพัฒนาตน การประจักษ์แจ้งแห่งตน และการยังตนให้ไพบุลย์"^{๑๒๔}

ลักษณะ ๔ ประการของบริโศคณิยม^{๑๒๕} ได้แก่

๑. ความเพิลิตเพิลินสนุกสนานนั้น ปรนเปรอตัวตนในระดับพื้นฐาน คือตอบสนอง ความต้องการทางประสาททั้ง ๕ (กามตัณหา)
๒. ความหลากหลายของสิ่งเสพนั้น นอกจากจะให้ความตื่นตาตื่นใจแล้ว ยังทำให้รู้สึก ถึงเสรีภาพในแง่ที่สนองความต้องการของตัวตนได้อย่างไม่มีขีดจำกัด
๓. อำนาจนั้นเป็นสิ่งที่รู้สึกได้เมื่อได้เป็นเจ้าของวัตถุหรือซื้อบริการ เพราะสามารถ บังการวัตถุหรือสั่งผู้ให้บริการได้ เป็นการเสริมความยิ่งใหญ่ให้แก่ตัวตน (มานะ)

^{๑๒๔} ดูรายละเอียดใน กองบรรณาธิการ, "พุทธศาสนากับทางเลือกในยุคบริโศคณิยม", **เสชชธรรม**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๔๖ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๓): หน้า ๑๒-๒๔.

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

๔. สถานภาพนั้น บุคคลจะรู้สึกว่าเป็นผู้ชนะหรือได้สถานภาพใหม่ เมื่อได้เสพได้ครอบครองภาพลักษณ์บางอย่างที่ผูกติดกับสินค้า เป็นความรู้สึกว่าตัวตนได้ยกระดับขึ้นให้สูงเด่นหรือเป็นไปตามใจปรารถนา (ภวตันทา) โดยไม่ต้องลงแรงใดๆ (เช่น เป็นผู้ชนะโดยไม่ต้องลงแข่งขัน เพียงแต่ซื้อรองเท้าที่นักกีฬาระดับโลกโฆษณาว่า สวมใส่แล้วเป็นคนทันสมัยโดยไม่ต้องแสดงความสามารถใดๆ นอกจากซื้อสินค้ายี่ห้อดัง หรือเป็นผู้หวังไยโลกโดยไม่ต้องปลูกป่าแม้แต่ต้นเดียว เพียงแต่ซื้อสินค้า "สี่เขียว" เท่านั้น)

อีกประการหนึ่ง การเสพหรือใช้สินค้ายี่ห้อเดียวกัน ยังทำให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน คนเป็นอันมากแสวงหาสินค้าแบรนด์เนมมาครอบครอง เพียงเพื่อจะรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

ลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นเส้นดึงดูดใจผู้คนได้มาก ก็เพราะมันปรนเปรอตัวตนของผู้คนได้อย่างอเนกอนันต์ ทั้งยังบรรลุผลอย่างรวดเร็วเพราะไม่ต้องใช้ความพยายามใดๆ นอกจากควักกระเป๋าจ่ายเงินเท่านั้น ตรงนี้เองที่ทำให้บริโภคนิยมได้รับความนิยมมากกว่าอุดมการณ์ใดๆ ไม่ว่าจะเป็นชาตินิยม คอมมิวนิสต์ หรือแม้แต่ศาสนา

๒.๔.๓ กระบวนการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า

โลกาภิวัตน์นั้น แท้จริงคือกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องมาจากระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่ถือว่า เสรีภาพทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของเสรีภาพทั้งปวง ดังนั้น จึงส่งเสริมการแข่งขันอย่างเสรีโดยอาศัยกลไกตลาดเป็นตัวกำกับ และถือเอากำไรสูงสุดเป็นเป้าหมาย ด้วยความเชื่อที่ว่า การที่มนุษย์ทุกคนทำเพื่อประโยชน์ตนเอง ผลสุดท้ายย่อมเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ความคิดที่อยู่เบื้องหลังก็คือ การกระตุ้นความโลภ และใช้ความโลภเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจนั้นเป็นของดี (Greed is good)

เมื่อระบบนี้ทำให้การผลิตขยายตัวไปอย่างรวดเร็วจนสินค้าล้นตลาด เกินความต้องการ ก็ยังต้องมีการกระตุ้นให้มีการบริโภคมากขึ้น แม้จะเป็นการบริโภคที่ไม่จำเป็นก็ตาม สิ่งที่มาคือกระบวนการบริโภคนิยม เพราะทั้งทุนนิยมและบริโภคนิยม สามารถทำให้เงินกลายเป็นสิ่งสำคัญ และเงินก็ได้กลายมาเป็นเป้าหมายของชีวิตและของประเทศ^{๑๐๐}

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, ฝ่าฟันวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖-๑๗.

ผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการนี้คือ ทำให้เราคิดว่า ความหมายกลายเป็นของจริงมากกว่าตัวสินค้า ซึ่งเป็นเพียงสิ่งของ เมื่อเราเปลี่ยนคุณค่าหรือความรู้สึก และวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าแล้ว ผลกระทบคือ ความหมายได้กลายมาเป็นตัวคุณค่าที่เปลี่ยนสินค้าให้กลายเป็นของจริง แม้ความเป็นไทย ก็ถูกระบบทุนนิยมเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยไปเป็นสินค้า ด้วยการสร้างความคิดให้เป็นความจริงขึ้นมา ซึ่งในภาษามาร์กซิสต์เรียก Fetishism^{๑๑๑} หมายถึง การทำให้วัฒนธรรมหรือคุณค่ามีอำนาจเหนือตน เช่น สร้างเงินให้เป็นพระเจ้า จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบัน เงินหาใช่เครื่องมือในการแลกเปลี่ยนสินค้าไม่ แต่กลายเป็นเจ้านายเหนือตัวมนุษย์ ผลคือ ลดทอนความเป็นมนุษย์จนไม่เหลือความเป็นคน เพราะไปยึดติดอยู่กับคุณค่าของเงินที่ครอบงำอยู่นั่นเอง ดังนั้นภายใต้กระแสของระบบทุนนิยม ที่สามารถพัฒนาด้านเทคโนโลยีของการสื่อสารที่กว้างไกลและรวดเร็ว ยิ่งทำให้โลกาภิวัตน์มีอำนาจในการทำลายความเป็นไทยมากยิ่งขึ้น^{๑๑๒}

เมื่อเงินกลายเป็นตัววัดคุณค่าของทุกสิ่ง ความรู้หรืออาชีพใดจะมีคุณค่ามาน้อยเพียงใด วัดกันที่รายได้หรือเงินตราที่จะเกิดขึ้น ปาไม้หรือแม่น้ำจะถือว่ามีคุณค่าก็ต่อเมื่อสามารถแปรเป็นเงินได้อย่างมหาศาลเท่านั้น นอกจากนี้ เงินยังกลายเป็นสื่อกลางความสัมพันธ์ในทุกมิติอีกด้วย

ทุกวันนี้ ความรักที่พ่อแม่แสดงกับลูก สามีแสดงกับภรรยา ล้วนอาศัยเงินเป็นตัวเชื่อมหาใช้น้ำใจดังแต่ก่อนไม่ แม้ฆราวาสที่เข้าหาพระก็เพราะหวังโชค อยากถูกหวยเป็นต้น ขณะที่พระก็ปรารถนาลาภจากฆราวาสเช่นกัน

กล่าวได้ว่า ทุนนิยมและบริโภคนิยมได้ทำให้แทบทุกอย่างถูกตีค่าเป็นสินค้า ที่สามารถซื้อขายได้ด้วยเงิน หรือต้องอาศัยเงินเป็นหลัก ไม่เว้นแม้แต่ความรู้ สุขภาพ บุญกุศล ความสงบ รวมทั้งเด็ก ผู้หญิง และอวัยวะของมนุษย์ ความคิดนี้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม เพราะเมื่อคนเห็นคนเป็นสินค้า เช่น เห็นคนเป็นแค่แรงงาน เป็นวัตถุทางเพศ ฯลฯ ที่สามารถซื้อขายได้ด้วยเงิน ไม่เห็นคนว่าเป็นคน คนนั้นย่อมขาดจากความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ ขาดจากความเอื้ออาทร ขาดแม้สำนึกทางศีลธรรม มีเงินเท่านั้นที่เข้ามาเป็นใหญ่ในฐานะสื่อกลาง

ด้วยเหตุนี้ เงินจึงมีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดค่านิยมต่างๆ ในสังคม เช่น ทำให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ เพราะแต่ละคนมัวแต่ทำงานหาเงิน ให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าที่จะให้

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดใน ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์, วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๗.

เวลาแก่กันและกัน ขณะเดียวกัน เงินก็ยังเป็นตัวกำหนดการศึกษา โดยเน้นการผลิตคนเพื่อสนองเศรษฐกิจหรือตลาดการจ้างงาน หลักสูตรใดจะเปิดได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าตลาดแรงงานมีความต้องการมากน้อยเพียงใด หรือเปิดแล้วจะทำให้มีรายได้เข้าสถาบันหรือไม่ หลักสูตรที่มีคุณค่าแต่ไม่ทำให้รายได้งอกงามทั้งแก่สถาบันการศึกษาหรือแก่ประเทศชาติ หลักสูตรนั้นก็จะถูกมองข้าม จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่การส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมไม่ได้รับความสำคัญจากสถาบันการศึกษา

นอกจากนี้ เงิน ยังมีอิทธิพลอย่างมากต่อสื่อมวลชน ไม่ว่าโทรทัศน์หรือวิทยุ ต่างเน้นความบันเทิง เช่น เพลง ละคร ทอล์คโชว์ เกมชิงรางวัล ฯลฯ ก็เพื่อต้องการมีรายได้มากขึ้น จากค่าโฆษณา ขณะที่รายการส่งเสริมความรู้และจริยธรรมไม่สามารถอยู่ได้ เพราะไม่ก่อรายได้แก่เจ้าของรายการ ดังนั้น จึงต้องหลีกเลี่ยงให้แก่ผู้ผลิตรายการที่มีทุนมาก และต้องการสื่อโฆษณาสินค้าของตัวเอง หรือเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดให้แก่ตนเอง ผลก็คือ นายทุนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่สังคมเต็มไปด้วยค่านิยมในการบริโภค หมกมุ่นทางเพศ และนิยมความรุนแรง

แม้สถาบันศาสนาก็ยังถูกเงินเข้ามามีอิทธิพล เกิดไสยพาณิชย์แพร่หลายไปทั่ว มีการขายวัตถุมงคลเพื่อสนองบริโภคนิยม โดยไม่สนใจมิติด้านศีลธรรม วัดจึงกลายเป็นตลาดค้าบุญและโชคลาภวาสนา^{๑๓๓}

ขณะเดียวกัน รัฐได้กลายเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของชาติ เพื่อให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็น ภาษา ศาสนา การศึกษา การปกครอง การศาล กระบวนการยุติธรรม ภาษี ฯลฯ สิ่งที่เกิดตามมาคือ การแผ่ขยายอำนาจรัฐไปยังทุกชุมชน และทุกมิติของชีวิต เพื่อบังคับปรับเปลี่ยนให้ทุกอย่างสอดคล้องกับมาตรฐานของชาติ มีการใช้อำนาจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม รวมทั้งสร้างแรงจูงใจให้ผู้คนละทิ้ง ภาษา ประเพณี ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่อย่างดั้งเดิม โดยใช้ระบบราชการ โรงเรียน แม้แต่คณะสงฆ์ที่อิงกับรัฐ เป็นเครื่องมือสำคัญ ยิ่งทำให้ชุมชนอ่อนแอ ไม่อาจพึ่งตนเองได้ทั้งด้านการศึกษา การสาธารณสุข การจัดการทรัพยากรสาธารณะ แม้การแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนเอง ฯลฯ เป็นการเปิดโอกาสให้รัฐเข้ามามีอำนาจเหนือชุมชน และปัจเจกบุคคลมากขึ้น ยิ่งเจ้าหน้าที่รัฐมีสายสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับนายทุนท้องถิ่นที่เติบโตมาจากระบบทุนนิยม ก็ยิ่งมีอำนาจต่อชุมชนและผู้คนมากขึ้น มีการใช้อำนาจติดกับผู้จัดผลประโยชน์ของนายทุน โดยได้รับการคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่รัฐ สายสัมพันธ์แบบอำนาจนิยมจึงแผ่ไปทั่วทุกหนแห่ง

^{๑๓๓} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, ฝ่าฟันวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่, หน้า ๑๖-๑๙.

กล่าวได้ว่า อำนาจนิยมเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของรัฐไทย การแผ่อำนาจรัฐไทยจึงหมายถึง การแผ่ขยายสำนักและพฤติกรรมแบบอำนาจนิยมออกไปอย่างกว้างขวาง กลไกสำคัญในการแผ่ขยายวัฒนธรรมดังกล่าวคือ ระบบราชการ

๒.๔.๔ อิทธิพลของสื่อมวลชนกับกระบวนการบริโภคนิยม

ในขณะที่แต่ละวันพ่อแม่มีเวลาอยู่กับลูกน้อยลงๆ ลูกกลับมีเวลาอยู่กับสื่อชนิดต่างๆ มากขึ้น จากการศึกษาของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กร่วมกับมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ในปี ๒๕๔๘ พบว่า ในวันธรรมดา มีเด็กเพียง ๒๕.๓% เท่านั้นที่ดูโทรทัศน์ไม่เกิน ๒ ชั่วโมง ที่เหลืออีก ๗๔.๗% ดูโทรทัศน์ตั้งแต่ ๓ ชั่วโมงไปจนถึง ๑๒ ชั่วโมง ยิ่งเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ เด็กที่ดูโทรทัศน์ตั้งแต่ ๓ ชั่วโมงไปจนถึง ๑๒ ชั่วโมง เพิ่มขึ้นเป็น ๘๖.๓% โดย ๕ อันดับแรกที่เด็กชอบดูล้วนแต่เป็นรายการบันเทิง ได้แก่ ๑) ละคร ๒) การ์ตูน ๓) รายการเพลง ๔) รายการตลก และ ๕) รายการกีฬา

การใช้เวลาอยู่บนหน้าจอโทรทัศน์วันละหลายๆ ชั่วโมงตั้งแต่เล็กจนโต ย่อมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ดังนั้น เนื้อหาสาระทางโทรทัศน์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ครั้นเมื่อสำรวจโดยละเอียดพบว่า โทรทัศน์เต็มไปด้วยเนื้อหาสาระที่ส่งเสริมความรุนแรงและการยั่วยุทางเพศ และพบอีกว่า ภาพยนตร์และละครไทย มีฉากรุนแรงและยั่วยุทางเพศ ๓ จากทุกๆ ชั่วโมง เมื่อสอบถามเด็กพบว่า ๕๔% ชอบดูหนังที่มีฉากการต่อสู้และยิงฟันฆ่ากัน นอกจากนั้น โทรทัศน์ยังเต็มไปด้วยโฆษณาที่กระตุ้นความอยาก ขณะที่ภาพยนตร์และละครก็มักจะมีเนื้อหาส่งเสริมบริโภคนิยมหรือค่านิยมฟุ้งเฟ้อ

นอกจากโทรทัศน์แล้ว ยังมีสื่ออีกหลายชนิดที่เข้าถึงเด็กและเยาวชน อาทิ อินเทอร์เน็ต วีซีดี ดีวีดี พบว่า ปัจจุบันเด็ก ๓๐-๔๐% เสพสื่อลามกที่มากับการ์ตูน วีซีดี เว็บโป๊ และภาพโป๊ทางโทรศัพท์มือถือเป็นประจำ ขณะที่อีก ๔๔% ติดเกมที่มีการต่อสู้กัน

จะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการ ไล่เฉพ ไล่บริโภค การหมกมุ่นทางเพศ และการนิยมความรุนแรง ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่า กิน กาม โกรธ แล้ว ยังมีอีก ก คือ เกียรติ อันได้แก่ การยึดติดในเรื่องหน้าตา ความโก้ ความเท รวมทั้งการไล่หาความเด่นดัง ชื่อเสียง ตำแหน่งและเกียรติยศ ค่านิยมและพฤติกรรมดังกล่าว เป็นลักษณะเด่นของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งถ้ามองให้กว้างแล้ว กิน กาม โกรธ เกียรติ เป็นค่านิยมที่ไม่ได้ส่งผ่านเฉพาะทางสื่อมวลชนเท่านั้น หากได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังโดยสถาบันอื่นๆ ในสังคมด้วย เช่น ครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย รวมทั้งจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนทั้งหลายในละแวกบ้าน ที่ทำงาน สถานที่ราชการ ศูนย์การค้า ฯลฯ กล่าวอีกนัย

หนึ่งก็คือ วิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทยปัจจุบัน ล้วนเป็นไปในทางที่บ่มเพาะหรือเป็นเงื่อนไขให้เกิดค่านิยมและพฤติกรรมแห่งการบริโภคทั้งสิ้น^{๑๐๔}

วิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ดังที่กล่าวมา มิใช่สิ่งที่เกิดมาพร้อมกับมนุษยชาติหรือประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาไม่ถึงร้อยปีนี้เอง ด้วยกระบวนการโลกาภิวัตน์ ที่พยายามทำให้โลกมีมาตรฐานเดียว ผ่านระบบทุนนิยมที่ทำให้วัฒนธรรมบริโภคนิยมแพร่หลาย โดยมุ่งเน้นเรื่องกินและกาม ขณะที่ระบบอำนาจนิยมช่วยตอกย้ำให้ผู้คนหมกมุ่นในเรื่องโกรธและเกียติ ทำให้วิถีชีวิตและกลไกต่างๆ ในสังคมถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมบริโภคนิยมและอำนาจนิยม^{๑๐๕}

ทั้งบริโภคนิยมและอำนาจนิยม เป็นปัจจัยสำคัญในการบั่นทอนพลังทางศีลธรรมในสังคมไทย เพราะนอกจากจะทำให้เคลื่อนออกจากศีลธรรมแล้ว บริโภคนิยมยังทำให้ผู้คนเห็นเงินเป็นใหญ่ ใฝ่เสพ ใฝ่บริโภค และคิดหาหนทางลัดเพื่อบรรลุประโยชน์ตน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบของผู้อื่น นำไปสู่การคอร์รัปชัน ทูจริต คดโกง ลักขโมย เอาัดเอาเปรียบ หมกมุ่นในอบายมุข ฟังพา โชคชะตาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขณะที่อำนาจนิยม เป็นเหตุให้เกิดการทำร้ายฆ่าฟันกัน การจับกุมคุมขัง ตลอดจนการรังเกียจเหยียดชั้นท์ และการหยามเหยียดกันเพียงเพราะต่างศาสนา ภาษา เชื้อชาติ และความคิด นำไปสู่ความรุนแรงระหว่างกลุ่มจนถึงขั้นทำสงครามกัน

ที่กล่าวมา มิได้หมายความว่า สังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมพุทธ ไม่มีการสอนศีลธรรม แต่การสอนและรณรงค์เรื่องศีลธรรมมีความหมายน้อย ตราบใดที่วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมยังสวนทางกับคำสอน แม้จะสอนดีเพียงใด แต่วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ล้วนเป็นไปในทางบริโภคนิยมและอำนาจนิยม เป็นวิถีชีวิตที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน เร่งรีบ พ้อแม่มัวแต่หาเงิน สื่อที่เต็มไปด้วยเรื่องราวที่รุนแรง และกระตุ้นความโลภตลอดเวลา อีกทั้งวัดก็หาแต่เงินเพราะขาดเงินสนับสนุนจากภาครัฐ นักการเมืองเอาแต่คอร์รัปชัน รัฐบาลใช้ความรุนแรงกับประชาชน สภาพเช่นนี้ยากมากที่ผู้คนจะมีศีลธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกง ไม่คอร์รัปชัน มีเมตตากรุณาต่อกัน หรือมีชีวิตที่รู้จักพอ

ด้วยเหตุนี้ การเสริมสร้างสำนึกและพฤติกรรมทางศีลธรรมของประชาชน จึงเป็นสิ่งที่ต้องเร่งปลูกฝังให้แก่ประชาชน รวมทั้งหาบุคคลที่มีพฤติกรรมทางศีลธรรม มีวิถีชีวิตแบบพอเพียง

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๖.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

มาเป็นแบบอย่าง เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ทุกคนเร่งประกอบกรรมดี มีศีลธรรม จริยธรรม โดยไม่ต้องเรียกร้อง^{๑๑๖}

๒.๔.๕ อิทธิพลของกระบวนการบริโภคนิยมต่อการดำเนินชีวิต

ประเทศไทยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยเน้นทุนนิยมมาตั้งแต่มีแผนพัฒนาประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ จนถึงปัจจุบันนับเวลามากกว่า ๕๐ ปี มุ่งเน้นให้เกิดการค้าและการลงทุนในประเทศ และระหว่างประเทศ ส่งเสริมให้มีการลงทุนจากต่างประเทศ ด้วยการเปิดเสรีทางการเงินในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ หากเราพิจารณาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ก็คงบอกได้ว่าขยายตัวต่อเนื่องโดยตลอด แต่การพัฒนาดังกล่าว ไม่ได้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศพัฒนา ยังคงอยู่ในฐานะประเทศกำลังพัฒนา และคงพัฒนาในลักษณะเช่นนี้อีกหลายทศวรรษ นอกจากนี้ การพัฒนาที่ผ่านมา กลับทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของประชาชนในประเทศ กล่าวคือ ประชาชนที่ยากจนยังคงยากจนอยู่ ผู้ประกอบอาชีพเกษตร บางรายก็ยากจนยิ่งกว่าเดิม บ้างก็มีหนี้เกินกว่าที่จะชำระได้ ทรัพย์สินที่มีก็ลดลง ส่วนคนรวย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนายทุนกลับมีฐานะดีขึ้น มีการสะสมทรัพย์สินเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะที่ดิน ดังข่าวที่ปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์ ที่นายทุนรุกที่สาธารณะ ป่าสงวน มาเป็นของตนเอง และนี่คือตัวอย่างและบทเรียนของการพัฒนาชาติไทย

ความเป็นทุนนิยมพัฒนาเรื่อยมา และพัฒนาอย่างยิ่งยวดเมื่อรัฐเปิดตลาดเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ที่ปัจเจกชน สามารถประกอบการเองได้โดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ การพัฒนาของระบบทุนนิยม เริ่มฝังรากในแนวคิดพื้นฐานของคนเราว่า ยังมีเงินมากเท่าไร ก็ยังมีอำนาจมากขึ้น ถ้าเราประสงค์ทรัพย์สินสิ่งใด เพียงแต่หว่านเงินลงไป สิ่งที่เราประสงค์ก็จะติดร่างแหมา

ผลพวงที่ได้จากการยอมรับเงื่อนไขการให้คุณค่าตามระบบทุนนิยมก็คือ มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติของตัวเอง จากเพื่อนมนุษย์ จากสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ มนุษย์ถูกเปลี่ยนเป็นสินค้าที่จะต้องใช้ชีวิตให้เหมือนกับการลงทุน ที่จะต้องทำกำไรสูงสุดภายใต้เงื่อนไขทางการตลาดที่ได้กำหนดไว้ มนุษย์พยายามหาความปลอดภัยในกลุ่มคนที่ไม่มี ความแตกต่างทางความคิด ความรู้สึก และการกระทำ ขณะที่ทุกคนพยายามอยู่ใกล้ชิดกันให้มากที่สุด เขากลับมีความรู้สึกโดดเดี่ยว ไม่มั่นคง และกังวลอยู่ลึกๆ เนื่องจากไม่สามารถกำจัดความแปลกแยกที่ยังคงมีอยู่ภายในได้

อย่างไรก็ตาม ความเจริญของสังคมได้สร้างเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้คนไม่รู้สึกได้ถึง ความโดดเดี่ยวนี้อ เครื่องมือเหล่านี้ได้แก่ งานประจำและกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน การที่ผู้คนต้อง

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๓.

ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำภารกิจทั้งที่เป็นและไม่เป็นงานประจำ ช่วยให้ผู้คนไม่รู้สึกลังเลถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่เกิดจากความเข้าใจตนเอง และความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ในกลุ่มคนที่เคารพซึ่งกันและกัน พยายามเข้าใจความแตกต่างของกันและกัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือและรับผิดชอบ โดยปราศจากผลประโยชน์ตามเงื่อนไขการตลาด

ผู้คนส่วนใหญ่เอาชนะความรู้สึกโดดเดี่ยว และกังวลเล็กๆ เหล่านี้ด้วยการหาความบันเทิงให้แก่ตัวเองในลักษณะต่างๆ เช่น การบริโภคแสงเสียงจากอุตสาหกรรมบันเทิง การสร้างความพึงพอใจให้แก่ตนเองด้วยการซื้อสินค้าใหม่ๆ และแลกเปลี่ยนมันกับสิ่งอื่นๆ ต่อๆ ไป ผู้คนมีความสุขจากการหาความสนุก สุขที่เกิดขึ้นจากการบริโภคสินค้า อาหาร เครื่องดื่ม บุหรี่ หนังสือ ภาพยนตร์ ดนตรี ฯลฯ ต่างตกเป็นเหยื่อของสื่อมวลชนและการโฆษณา พฤติกรรมเหล่านี้ถูกระบบทุนนิยมกำหนดให้มุ่งสู่การแลกเปลี่ยน รับ และบริโภคทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแลกเปลี่ยนได้โดยผู้บริโภคเองก็ไม่ได้ตระหนักถึงอิทธิพลของปัจจัยรอบๆ ตัวที่กำหนดพฤติกรรมการบริโภคของตนเองแต่อย่างใด พฤติกรรมรักการบริโภคเหล่านี้ได้ฝังตัวอยู่ในผู้คน ทุกแห่ง ทุกสถานที่ในโลก

สำหรับหนทางที่ผู้คนจะไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสบริโภคนิยมในสังคมปัจจุบันนั้น เป็นหนทางที่เป็นไปได้ค่อนข้างยาก ก่อนอื่นจะต้องหันมาตระหนักถึงภาวะการดำเนินชีวิตของตนเองว่า มีการใช้เวลาแรงงานและทรัพยากรอื่นๆ ในการหาความสุขจากการบริโภคอย่างไร และจำเป็นจะต้องใช้สติปัญญาในการบริโภค โดยไม่ให้ความสุขของชีวิตต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่ต้องหามาเสพและบริโภคเพียงอย่างเดียว การกำหนดเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่มุ่งสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงาม พึ่งตนเองได้ เป็นประโยชน์แก่สังคมนั้น น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ผู้คนมีโอกาสหยุดคิด พยายามเข้าใจธรรมชาติ และความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง พยายามเข้าใจและให้ความสำคัญต่อเพื่อนมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมเท่าเทียมกับตนเอง แล้วจึงกำหนดวิถีชีวิตของตนไม่ให้อยู่ในวังวนของกระแสบริโภคนิยม ลดพฤติกรรมตามกระแสบริโภคนิยมลง ลดความต้องการที่จะแข่งขันเพื่อชิงสิ่งของและทรัพยากรต่างๆ และท้ายที่สุด หากผู้คนในโลกทุนนิยมทั้งในสังคมตะวันตกและตะวันออกได้ตระหนักถึงความสำคัญของการบริโภคอย่างมีสติ รักและเคารพสิทธิของมนุษย์อื่นๆ รักและเคารพธรรมชาติแล้ว โลกนี้ก็อาจเปลี่ยนเป็นโลกที่มีสันติสุขและน่าอยู่ขึ้นมากกว่าในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ประเทศที่พัฒนาแล้วให้หลักการของระบบตลาดเสรีเป็นเหตุผลในการกำหนดระเบียบกติกาโลก เพื่อที่จะครอบครองเทคโนโลยีและวัตถุดิบในการผลิต เพื่อสร้างผลกำไร

ในตลาดโลกของประเทศตน ขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาจะต้องเดินตามกระแสดังกล่าว ในลักษณะที่ประเทศของตนมีระบบเศรษฐกิจเน้นการบริโภคที่ยังไม่อาจพึ่งตนเองได้นัก^{๑๑๔}

๒.๕ สรุปวิเคราะห์

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยมุ่งขยายอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การลงทุนไปสู่ภาคอุตสาหกรรม เพื่อการส่งออกแทนการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ความพยายามขยายสังคมให้ใหญ่ขึ้น ทำให้นโยบายเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ถูกกำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญจากโลกตะวันตกซึ่งก็คือ สหรัฐอเมริกา ทำให้มีการขยายตัวทางโครงสร้างมากมาย เช่น การสร้างถนนเชื่อมเครือข่ายคมนาคม เพื่อขนส่งสินค้า การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ในภาคการผลิต ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเร่งขยายการศึกษาทั้งภาคอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อเป็นแรงงานตามความต้องการทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการฝึกทักษะเพื่อประกอบอาชีพ มากกว่าที่จะฝึกการใช้ความคิดวิเคราะห์ ความสำเร็จของการจัดการศึกษาจึงเป็นไปในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ ทั้งยังเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ละเลยมิติของความเป็นมนุษย์ ไม่เห็นองค์รวมทั้งบุคคล สังคมและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา ขาดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ทำให้สังคมมีความเสี่ยงสูง ภูมิคุ้มกันลดลง ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมีข้อจำกัดมากขึ้น เงินทุนที่มีอยู่ ถูกใช้ในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ เพราะเป็นกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์และความมั่นคง ซึ่งรัฐรับมาจากสังคมตะวันตก ส่งผลให้วิถีคิด และการสร้างกรอบความคิดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ให้คุณค่าสูงสุดแก่ความสุขจากการเสพบริโภควัตถุ ความยากจนของชนบทในกระบวนทัศน์นี้ของรัฐ จึงเป็นความยากจนในบริบทของความมั่งคั่งทางวัตถุ และวิถีชีวิตแบบเมืองตามอย่างสังคมตะวันตก

ดังนั้น การจัดการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐ ด้วยวิธีการจัดการกับวัตถุในปริมาณเชิงเทคนิค จึงสร้างความเสียหายร้ายแรงต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศและชุมชน แม้กระบวนทัศน์ของรัฐจะเป็นกระแสหลัก และมีอิทธิพลต่อเนื่องมานาน แต่ได้นำไปสู่การจัดการที่ผิดพลาด เป็นเหตุให้แผนฯ ฉบับที่ ๙ และ ฉบับที่ ๑๐ มีการฟื้นฟูกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในมิติ

^{๑๑๔} ฉัตรแสง ธนารักษ์โชค, “พฤติกรรมผู้บริโภคในระบบทุนนิยม”, <<http://www.thaifactory.com/Personal/Behavior.htm>>, July 2007.

สังคม และได้ัญเชิญ "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" มาเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกกระดับ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

กระแสโลกาภิวัตน์จึงมีอิทธิพลกำหนดวิถีชีวิตของคนผู้เดินตามกระแส ไปสู่วิถีแห่งการเสพสุข ด้วยการบริโภคสรรพสิ่งรอบกายอยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญ จึงให้ชื่อช่วงเวลาในการดำเนินชีวิตช่วงนี้ว่า ยุคบริโภคนิยม อันเป็นผลสืบเนื่องจากระบบทุนนิยม ที่เข้ามาเปลี่ยนสรรพสิ่งทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมให้เป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ ผลสำเร็จของกระบวนการบริโภคนิยม จึงอยู่ที่ความสามารถในการกุมความคิดของผู้คนให้มีกระบวนการนี้ในการดำเนินชีวิตว่า จะต้องเป็นคนทันสมัย ที่พร้อมด้วยวัตถุอำนวยความสะดวก ตั้งแต่ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ ไอพอดด์ ฯลฯ ให้มีรสนิยมในการใช้ของแบรนด์เนม ให้คุณค่าเงินเหนือความเป็นมนุษย์ ให้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในทุกวิถีทางเพื่อประโยชน์ตน โดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์และธรรมชาติจะเสื่อมโทรมสูญเสียไปอย่างไร

จะเห็นได้ว่า รากเหง้าของปัญหาที่กล่าวมามีศูนย์กลางอยู่ที่กระบวนการทัศน์ของมนุษย์ เพราะกระบวนการทัศน์เป็นสิ่งที่กำหนดความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาวิกฤตนี้จึงต้องแก้ไขที่กระบวนการทัศน์กระแสหลักที่มีอิทธิพลในปัจจุบัน ซึ่งผลิตผลมาสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ ที่ได้จากการบูรณาการกระบวนการทัศน์ของพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่สภาพสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๓

พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ก่อนการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีข้อบ่งชี้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะได้มีการเปลี่ยนแนวคิดสำคัญ ๒ ครั้ง ครั้งแรก เป็นการเปลี่ยนแนวคิดสุดโต่งด้านกามสุขัลลิกานุโยค ที่มุ่งประกอบตนให้หมกมุ่นในกามสุข ด้วยทรงมีความเห็นว่า การปรนเปรอตนเองด้วยวัตถุนั้น ไม่ใช่วิถีทางแห่งความสุขที่แท้จริง เพราะเป็นความสุขที่ทำให้ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร ทำให้พระองค์ทรงสละราชสมบัติและกามสุขทั้งปวงเสด็จออกบรรพชาแสวงหาความสุขที่แท้จริง ครั้งที่สอง เป็นการเปลี่ยนแนวคิดสุดโต่งด้านอัตตกิลมณานุโยค ที่มุ่งประกอบตนให้ได้รับความลำบาก ด้วยเห็นว่าการบำเพ็ญตบะด้วยวิธีการทรมานตนที่เรียกว่า ทุกรกิริยา อันเป็นวิถีทางสู่ความหลุดพ้นตามที่ยึดถือสืบๆ กันมานั้น หาใช่วิถีสู่ความสุขที่แท้จริงไม่ เป็นเหตุให้พระองค์ทรงเลิกการบำเพ็ญตุกรกิริยาอย่างสิ้นเชิง เมื่อกรอบวิธีคิดทั้งสองมิใช่คำตอบ พระองค์ทรงสังเคราะห์วิธีคิดแบบใหม่ให้พ้นจากกรอบความคิดสุดโต่ง นำสู่ทางสายกลางระหว่างทางสุดโต่งทั้งสอง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งความคิดและวิถีแห่งทางสายกลางนี้เอง เป็นแรงผลักดันให้พระองค์ดำเนินชีวิตไปในทิศทางนั้น ในที่สุด พระองค์จึงหลุดพ้นจากความทุกข์ พบสุขที่แท้จริงคือ พระนิพพาน

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนทัศน์ทั้งสองครั้งนี้เอง ที่ทำให้เกิดการพลิกผันอย่างสำคัญในชีวิตของเจ้าชายสิทธัตถะ กล่าวคือ หลังจากผ่านการใช้ชีวิตในการพิสูจน์ทฤษฎีทั้งสองมาโดยลำดับ และได้เกิดความขัดแย้งในระบบวิธีคิดมากขึ้นๆ จนถึงจุดติดตันหรือวิกฤต (Crisis) ก่อเกิดเป็นกระแสเหวี่ยงกลับในระบบวิธีคิดอย่างรุนแรง (Revolution) นำสู่การเปลี่ยนผ่าน (Transitional period) จากกรอบวิธีคิดเดิมไปสู่กรอบวิธีคิดใหม่ ที่โทมัส คูห์น (Thomas S. Kuhn) เรียกว่า การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) ซึ่งถ้ามองกว้างไปในระดับสังคม เมื่อทฤษฎีใดได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นกระแสหลักของสังคม หมู่ชนที่อยู่ท่ามกลางสังคมนั้น ก็มักจะมีแนวโน้มที่จะรับเอาทฤษฎีนั้นไว้ โดยปราศจากการตั้งคำถามหรือการประเมินค่าวิพากษ์วิจารณ์ (Critical evaluation) ผ่านกระบวนการขัดเกลาของสังคม (Socialization) บ้าง ผ่านการผลิตซ้ำ (reproduction) บ้าง ของกลไกทางสังคม จึงพร้อมที่จะสร้างความยึดมั่นในทฤษฎีนั้นเพิ่มมากยิ่งขึ้น ที่เรียกว่า ทิฏฐุปาทน (Clinging to view) ผังรากลึกลงมาเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่ตายตัว

(Stereotype) จนยากต่อการเปลี่ยนแปลง ยังผลให้วิถีชีวิตและสังคมถูกขับเคลื่อนไปตามทฤษฎีนั้น ครอบที่ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากกรอบทฤษฎีนั้นออกไปได้

กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนายอมรับว่า ความคิดความเชื่อต่างๆ มีผลต่อวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก เมื่อเรามีความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ย่อมส่งผลให้พฤติกรรมหรือการกระทำของเราเป็นไปภายใต้ กรอบความเชื่อที่ยึดถือไว้ ดังปรากฏความตอนหนึ่งในพรหมชาลสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกที่กำหนดชั้นวรรณะอันดีตน พวกที่กำหนดชั้นวรรณะอัน อนาคต และพวกที่กำหนดชั้นวรรณะทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความเห็นคล้อยตามชั้นวรรณะทั้ง ส่วนอดีตและอนาคต บรรดาชั้นวรรณะทั้งส่วนอดีตและอนาคต ประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่างๆ ทั้งหมดถูกทฤษฎี ๖๒ นี้ ซึ่งเป็นจุดตายข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้ ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกคลุมเอาไว้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้เอง”

ทฤษฎีจึงเป็นรากฐานหรือบ่อเกิดแห่งกายกรรมและวจีกรรมของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ทั้งยังมีอิทธิพลต่อความเป็นไปแห่งวิถีชีวิตของมนุษย์อีกด้วย

ดังนั้น ในบทนี้จะได้อธิบายถึงกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา ด้วยการนำเสนอความหมาย ความสำคัญ โครงสร้างและเนื้อหาของกระบวนการทัศน์ ตามนัยแห่งพุทธธรรมหรือพุทธกระบวนการทัศน์ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญและมีบทบาทต่อการ ดำเนินชีวิตอย่างไร

๓.๑ ความหมาย ความสำคัญและบทบาทของพุทธกระบวนการทัศน์ต่อการดำเนินชีวิต

พุทธกระบวนการทัศน์ที่นำเสนอในบทนี้ เป็นการนำเสนอแนวคิดในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ ธรรมชาติและสังคม เป็นการนำเสนอแนวประยุกต์เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่ง กำลังเกิดวิกฤตไปทั่วโลก และต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยใช้กระบวนการทัศน์แบบองค์รวมที่มี ฐานคิดมาจากพระพุทธศาสนา และมีกรอบในการแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔ กล่าวคือ ตัวปัญหา ของวิกฤตการณ์ของสังคมโลกคือทุกข์ สืบสาวหาสาเหตุของปัญหาหรือต้นตอของวิกฤตการณ์ว่า

^๑ ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุญ วรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของ สัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑-๔.

^๒ ที.ที. (บาลี) ๙/๑๔๖/๔๕-๔๖, ที.ที. (ไทย) ๙/๑๔๖/๔๕-๔๖.

เกิดจากอะไรคือสมุทัย บอกถึงความดับปัญหาที่เกิดจากการร่วมกันแก้สังคัม ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและเป็นสุข เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนคือนิโรธ และหลักการแก้วิกฤตการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นว่าจะดำเนินการแก้ปัญหาอย่างไรคือมรรค

การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น มีลักษณะบูรณาการคือ ทำให้เป็นองค์รวม (Holistic) กล่าวคือ องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบองค์และมีดุลยภาพ (balanced) และในการแก้ปัญหาจะต้องแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ซึ่งก็คือกระบวนการที่คนนั่นเอง

๓.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของพุทธกระบวนทัศน์

พุทธกระบวนทัศน์ (Buddhist Paradigm) หรือกระบวนทัศน์ของพุทธธรรม ในที่นี้หมายถึง เนื้อหาสาระทั้งหมดของธรรมะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง แบ่งเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ มัชฌิมนิเทศ (หลักธรรมสายกลาง) และ มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ดังนั้น พุทธกระบวนทัศน์จึงหมายถึง แบบแผนการคิด หรือทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและชีวิต ที่มีเนื้อหาว่าด้วยธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่ง (มัชฌิมนิเทศ) ซึ่งเป็นตัวกำหนดระบบคุณค่าและรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ (มัชฌิมาปฏิปทา)

กระบวนทัศน์ (Paradigm) ตามนัยแห่งพุทธธรรม คือสิ่งที่เรียกว่า ทิฏฐิ กล่าวคือ ทิฏฐิ แปลว่า ความเห็น ความเชื่อ ลัทธิ ทฤษฎี ค่านิยม รวมถึงอุดมการณ์ แนวทัศนะในการมองโลกและชีวิต ทิฏฐิ มี ๒ ระดับคือ ความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าว่า ดี-ไม่ดี ควร-ไม่ควร และ ความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงว่า คืออะไร เป็นอย่างไร เพราะเหตุใด ดังนั้น ทิฏฐิ จึงมีความหมายครอบคลุมทั้งระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนะในการมองโลกและชีวิต ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำและมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์เป็นอย่างมาก

ทิฏฐิเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคล และคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยามอะไร ก็คิด พูด และทำการต่างๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยามอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ การคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะดำเนินไปในทางที่ผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิไปด้วย ตรงข้าม ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ การคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิด้วย เช่น คนและสังคมที่เห็นว่า ความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุด เป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อมและถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรี วิถีชีวิตของคนและแนวทางของ

สังคมนั้นก็จะไปในรูปแบบหนึ่ง ส่วนคนและสังคมที่ถือความสงบทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตเป็นไปอีกรูปแบบหนึ่ง”

ทฤษฎี ถูกใช้ในความหมายและขอบเขตกว้างมาก บางครั้งใช้ในความหมายกลางๆ เพื่อสื่อถึงระบบความคิดทั่วไป โดยไม่ชี้ชัดว่าถูกหรือผิด ก็ใช้คำว่า “ทฤษฎี” แต่หากกล่าวถึงทฤษฎีนอกพระพุทธศาสนา เช่น ทฤษฎี ๖๒ และทฤษฎีของครูทั้ง ๖ มักจะหมายถึง มิจฉาทฤษฎี นอกจากนี้ยังหมายถึง กิเลสชนิดหนึ่งในกลุ่มปญฺจธรรม คือ ตัณหา มานะ และทฤษฎี^๙ ซึ่งจัดเป็นมิจฉาทฤษฎีเหมือนกัน โดยเฉพาะความเห็นชนิดที่ยึดเอาอัตตาเป็นศูนย์กลาง แต่ถ้าใช้หมายถึงปัญญาที่เกิดขึ้นในขั้นตอนของการปฏิบัติธรรม หรือใช้เป็นคุณสมบัติของพระอริยบุคคลตั้งแต่ระดับโสดาปัตติผลถึงอรหัตตผล เช่น คำว่า “ทฤษฎีปุตโต” ผู้บรรลุสัมมาทฤษฎี และคำว่า “ทฤษฎีสมนุโน” ผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาทฤษฎี ในที่นี้จะหมายถึงความเห็นถูกต้องเพียงอย่างเดียว

ในกรรมบท จัดทฤษฎีเข้าเป็นมโนกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่สำคัญ มีผลมากกว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะเป็นตัวกำกับและบงการอยู่เบื้องหลังการทำงานของกายกรรมและวจีกรรมอีกชั้นหนึ่ง สามารถนำชีวิต สังคม หรือมนุษยชาติทั้งหมดไปสู่ความเจริญอกงาม หรือนำไปสู่ความเสื่อม ในแง่ชีวิตของบุคคล ทฤษฎีเป็นตัวชักจูงและกำหนดชีวิต ทั้งในด้านรับเข้าและแสดงออก* ในพระไตรปิฎก มีพุทธพจน์ยืนยันถึงผลกระทบของทฤษฎีต่อชีวิตอย่างรุนแรงทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ดังนี้ (๑) ในแง่ลบ “จิตที่ตั้งไว้ผิด (หมายถึง จิตที่ตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ทำให้ถึงความพินาศฉิบหายในโลกนี้ และตกไปในอบายภูมิ ๔ ถึงแสนชาติ) พึงทำให้ได้รับความเสียหายยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร (หมายถึง โจรเห็นโจรที่เป็นคู่อาฆาตกันแล้วจะต้องฆ่ากัน หรือเบียดเบียนให้ได้รับความเสียหาย) หรือผู้จองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก่กัน”^{๑๐} (๒) ในแง่บวก “จิตที่ตั้งไว้ชอบ (หมายถึง จิตที่มุ่งมั่นประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ) ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่ง ที่มารดาบิดาก็ทำให้ไม่ได้ หรือแม่ญาติเหล่าอื่นก็ทำให้ไม่ได้”^{๑๑}

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๘/๒๘๖ (เชิงอรรถ).

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓๖.

^{๑๒} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๒/๒๓, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙.

^{๑๓} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๓/๒๔, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๓๙.

ในบริบทแวดล้อมต่างๆ ของสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา หรือวัฒนธรรม เมื่อเราสืบสาวไล่เลียงไปจนถึงที่สุด จะเห็นว่าล้วนมี ภาวະนามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นฐานรองรับอยู่เสมอ ภาวະนามธรรมเหล่านี้มีชื่อเรียกตาม ภาษาทางสังคมวิทยาว่า วัฒนธรรมที่มีชีวิต (Non-material culture) ซึ่งก็คือ “ทฤษฎี” ใน พระพุทธศาสนานั่นเอง^๕

ทฤษฎี จึงมีความหมายและขอบเขตครอบคลุมทั้งระบบความคิดทางปรัชญา ความเห็น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ลัทธิ ทฤษฎี และแนวทัศนะในการมองโลกและชีวิต ซึ่งเมื่อเรายึด เอาทฤษฎีใดเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต กระบวนการปรุงแต่งสร้างสรรค์ทางจิต ที่เรียกว่าสังขาร ก็ จะเดินหน้าต่อไปภายใต้กรอบแห่งทฤษฎีนั้น นับตั้งแต่ การกำหนดท่าทีในการมองโลกและชีวิต การ กำหนดแนวทางในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับโลกภายนอก รวมทั้งเป็นมาตรฐานในการตีความ ข้อมูล และประสบการณ์ต่างๆ ที่รับเข้ามาใหม่ด้วย

จากคำอธิบายข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีเป็นตัวกำหนดระบบคุณค่าต่างๆ ตลอดจน วิธีการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยนัยนี้ ทฤษฎีจึงมีความ สอดคล้องกับสิ่งที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ นอกจากนี้ ทฤษฎีตามนัยแห่งพุทธธรรมยังแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ สัมมาทฤษฎี ความเห็นที่ถูกต้องตามสภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติ และมีจาทฤษฎี ความเห็นที่ไม่ถูกต้องตามสภาวะความเป็นจริงของธรรมชาติ

๓.๑.๒ บทบาทของพุทธกระบวนทัศน์

เนื่องจาก ทฤษฎี เป็นคำกลางๆ ที่ไม่ชี้ชัดลงไปว่าเป็นความเห็นถูกหรือผิด แต่มีอิทธิพล ในการกำหนดวิถีชีวิตและวิถีสังคมให้เป็นไปตามทฤษฎีนั้นๆ ดังนั้น เพื่อประโยชน์สูงสุดในการ ดำเนินชีวิต จึงต้องศึกษาบทบาทของทฤษฎี ในฐานะต่างๆ ดังนี้

๑. ทฤษฎีในฐานะเป็นพลังขับเคลื่อนวิถีชีวิต

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท พลังอำนาจในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตของมนุษย์ คือ พลังแห่งเจตนา ซึ่งก็คือพลังกรรม ทำหน้าที่ชี้แนะ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของ มนุษย์ พร้อมทั้งเป็นตัวการปรุงแต่ง สร้างสรรค์ และผลักดันให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมผ่านทาง

^๕ พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทฤษฎีในการ พัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๑๔.

กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าเจตนาเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ...”^๔ กล่าวคือ มโนกรรมเป็นตัวบังการหรืออยู่เบื้องหลังกายกรรมและวจีกรรม ซึ่งเป็นไปตามอำนาจการชักนำของกิเลส โดยมีรากเหง้าแห่งอกุศล ๓ อย่างคือ โภคะ โทสะ และโมหะ แต่มิได้หมายความว่า การแสดงบทบาทของมโนกรรมนี้เป็นกระบวนการที่บริสุทธิ์เสมอไป หากแต่แฝงไปด้วยทิฏฐิหรือความเห็น ความเชื่อ และค่านิยม อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนยึดถือเอาไว้อีกชั้นหนึ่งด้วย ดังพุทธพจน์ว่า

กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ วจีกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ มโนกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารทั้งหลาย ของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ^๕ ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความเห็นเลวทราม

กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ... ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความเห็นเลวทราม เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดา เมล็ดบวบขม เมล็ดน้ำเต้าขม ที่บุคคลเพาะไว้ในดินชุ่มชื้น รสดินและรสน้ำที่มันดูดซับเอาไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเมล็ดสะเดาเป็นต้น นั้นเลว ฉะนั้น^๖

จะเห็นได้ว่า แม้จิตจะมีอำนาจในการตั้งเจตนาเพื่อขับเคลื่อนชีวิตและสังคม แต่วิถีที่จะเคลื่อนไปนั้นไม่ใช่วิถีอิสระ หากแต่ถูกกำหนดด้วยทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ไม่มีขณะใดเลยที่บุคคลผู้ยังมีกิเลสจะเป็นอยู่โดยปราศจากทิฏฐิ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสที่ว่า “...ใครจะพูดว่า ตนไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับเรื่องทิฏฐินี้เป็นไปได้ เพราะโดยแท้จริงแล้ว คนเราที่เป็นอยู่กันนี้ ล้วนแต่อยู่ด้วยทิฏฐิด้วยกันทั้งนั้น...”^๗ โดยทิฏฐิที่ยึดถืออันอาจเป็นสัมมาหรือมิจฉาก็ได้ แม้ในรูปของค่านิยม ความเชื่อ แนวคิดทฤษฎีหรืออุดมการณ์ก็ได้

ดังนั้น เมื่อพูดถึงพลังขับเคลื่อน พระพุทธศาสนาจะให้น้ำหนักไปที่ทิฏฐิมาก เพราะทิฏฐิเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม และเป็นตัวชี้ขาดในเบื้องต้นด้วยว่า ชีวิต

^๔ อัง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๙๕, อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^๕ อัง.เอก. (บาลี) ๒๐/๒๙๘-๒๙๙/๓๒, อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๙๘-๒๙๙/๓๘ (เชิงอรรถ).

^๖ อัง.เอก. (บาลี) ๒๐/๓๐๖/๓๓-๓๔, อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๓๐๖/๓๙.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘), หน้า ๕๒.

และสังคมจะได้รับคุณค่าสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้หรือไม่ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนส้มมาทิฏฐินี้...”^{๑๓} และพุทธพจน์ที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนมิจจาทิฏฐินี้...”^{๑๔} แสดงว่า สภาพความเป็นไปในชีวิตและสังคมของมนุษย์ ทั้งในแง่ความเจริญและความเสื่อม ล้วนถูกกำหนดด้วยอิทธิพลของทิฏฐิทั้งสิ้น เปรียบเหมือนลักษณะของพืชที่ล้วนถูกกำหนดได้ด้วยลักษณะทางพันธุกรรม ฉะนั้น

นอกจากนั้น ทิฏฐิที่มีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนั้น มีฐานความคิดมาจากสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้ามักทักท้วงมาชี้ให้เห็นจุดบกพร่องและใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการปฏิเสธ (Antithesis) จากนั้นจึงเสนอความคิดใหม่ให้เลือกตัดสินจุดยืนของตนเอง ทิฏฐิที่มีอำนาจในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑. ปุพเพตเหตุวาท เสนอว่า ความเป็นไปในชีวิตและสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความสุขหรือความทุกข์ ความเจริญหรือความเสื่อม ทั้งหมดล้วนถูกกำหนดด้วยพลังอำนาจของกรรมเก่า (Past-action determinism)

๒. อิสสรนิมมานเหตุวาท เสนอว่า ความเป็นไปในชีวิตและสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความสุขหรือความทุกข์ ความเจริญหรือความเสื่อม ทั้งหมดล้วนถูกกำหนดด้วยการดลบันดาลของเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ (Theistic determinism)

๓. อเหตุปัจจัยวาท ความเป็นไปในชีวิตและสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความสุขหรือความทุกข์ ความเจริญหรือความเสื่อม ทั้งหมดล้วนเกิดขึ้นลอยๆ ตามโชคชะตา ไม่มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิด (Accidentalism)^{๑๕}

แนวคิดทั้ง ๓ นี้ พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วย เพราะขัดกับหลักกฎแห่งกรรม ไม่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อบุคคลยึดถือไปปฏิบัติแล้ว ย่อมทำให้เกิดความเฉื่อย ไร้ความกระตือรือร้นที่จะ

^{๑๓} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๙๙/๓๒, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๙/๓๘.

^{๑๔} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๙๘/๓๒, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๘/๓๘.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๐๕.

สร้างเหตุปัจจัยเพื่อจะได้รับผลตามที่ต้องการ ได้แต่นั่งรอคอยผลของกรรมเก่า เทพเจ้าดลบันดาล หรือปล่อยชีวิตไปตามโชคชะตา ดังความตอนหนึ่งในติดถายตนสูตรว่า “...อนึ่ง เมื่อบุคคลยึดถือกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนโดยความเป็นแก่นสาร ...ยึดถือการเนรมิตของพระผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่โดยความเป็นแก่นสาร ...ยึดถือความไม่มีเหตุโดยความเป็นแก่นสาร ย่อมไม่มีความพอใจหรือความพยายามว่า ‘สิ่งนี้ควรทำ หรือสิ่งนี้ไม่ควรทำ’ ...”^{๑๖}

แต่ทฤษฎีที่มีบทบาทที่สุดที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าพบทางเลือกอันนำไปสู่การตรัสรู้คือ ทฤษฎีสุดโต่งคนละด้าน และทรงหยิบยกทฤษฎีสุดโต่งทั้ง ๒ นี้ มาปูพื้นฐานความรู้ให้แก่ผู้ฟังเห็นว่ามี ความผิดพลาดอย่างไร แล้วจึงแสดงความคิดใหม่ในการดำเนินชีวิตคือ ทางสายกลาง ให้เลือก ปฏิบัติว่า นี่เป็นทางสู่มรรคผลนิพพาน เป็นทางหลุดพ้นที่แท้จริง ทางอื่นเหล่านั้นหาใช่ไม่ได้แก่

๑. กามสุขัลลิกานุโยค แนวคิดสุดโต่งที่เสนอว่า ความสุขสูงสุดเกิดจากการประกอบตน ให้อยู่ในกามคุณ หมายถึง การหมกมุ่นด้วยกามสุขในวัตถุกาม^{๑๗} ที่อาศัยเหยื่อล่อคือ กามคุณทั้ง ๕ อันประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย อันเป็นเหตุให้ตั้งบ้านเรือน หรือมี ครอบครัวอันเป็นโลกียะ เป็นกิจของปุถุชน ยิ่งปล่อยใจไปจดกับกามคุณมากเพียงไร ก็เลิสดันหากี้ ยิ่งสั่งสมมากขึ้นๆ ใจก็ยิ่งมืดมัวลงเพียงนั้น ประดุจดวงอาทิตย์ที่ถูกเมฆหมอกบดบัง ที่ใดถูกความ มืดครอบงำที่นั่นย่อมปราศจากความสว่างฉันใด ดวงใจที่จดจ่ออยู่กับกามคุณ ๕ ก็ฉนั้น เหมือนกัน คือ ปราศจากแสงสว่างที่จะส่องให้เห็นหนทางอันน้อมนำไปสู่มรรคญาณ ที่จะทำให้เกิด ปัญญารู้แจ้งสัจธรรม จนสามารถพัฒนาจิตตนให้บรรลุโลกุตตรธรรม^{๑๘} ได้ในที่สุด

แนวคิดการประกอบตนให้พัวพันหมกมุ่นในกามสุข มาจากความเชื่อว่า สิ่งทั้งหลาย สูญ โลกหน้าไม่มี การมีชีวิตเพื่อเสพกามคุณเป็นสุดยอดปรารถนาของคนกลุ่มนี้ จัดเป็นพวกวัตถุนิยม ที่เห็นว่า สิ่งที่มีอยู่จริงนั้นมีอยู่อย่างเดียวนั่นคือ วัตถุ (matter) รวมถึงโลก คน สัตว์ และพืช ซึ่งสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ฉะนั้น จงหาความสุขในโลกนี้ อย่าหวังโลกหน้าเพราะตาย แล้วสูญ เป้าหมายสูงสุดคือ การหาความสุขเพลิดเพลินให้เต็มที่ จึงเป็นความสุขระดับกามสุข เพราะเป็นไปในสภาวะ ๔ คือ การกิน การนอน การกลัว และการสืบพันธุ์ ซึ่งไม่ต่างจากสัตว์ เชื่อว่า ความตายคือโมกษะ ฉะนั้น คนที่แสวงหาโมกษธรรมจึงเป็นคนโง่ พวกนี้จึงไม่สามารถนำหลักธรรม

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน อภ.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๒/๑๖๙-๑๗๓, อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๓๘-๒๔๐.

^{๑๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๖๐/๙๗-๙๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๐/๑๒๒ (เชิงอรรถ).

^{๑๘} อภ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๑๗/๑๘๘-๑๘๙, อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๗/๒๗๐ (เชิงอรรถ).

ใดๆ มาพัฒนาจิตให้สูงกว่าสัตว์ได้ เมื่อจิตไม่พัฒนา ย่อมแสวงหาประโยชน์ให้ตนและพวกพ้องเป็นที่ตั้ง โดยไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรม จึงพร้อมจะประพฤติดุจริตได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ เพียงเพื่อสนองตอบความสุขทางเนื้อหนังเท่านั้น ความคิดนี้เองได้พัฒนามาสู่ยุคปัจจุบัน ที่ทุนนิยมได้สร้างเป็นโลกาภิวัตน์ให้คนทั้งโลกมีความคิดที่จะต้องปรนเปรอตนให้มีความสุข ด้วยการเสพสุขจากวัตถุให้มากที่สุด ซึ่งวัตถุทั้งหลายเหล่านั้น ก็สร้างมาจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีเบื้องหลังจากแนวคิดพิชิตธรรมชาติ จนยุคนี้ถูกเรียกว่า ยุคบริโภคนิยม นั่นเอง

๒. อัตตกิลมถานุโยค แนวคิดสุดโต่งที่เสนอว่า ทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นนั้น เกิดจากการปลีกตัวออกจากสังคมแล้วประกอบตนให้ลำบาก หมายถึง การหมกมุ่นที่เป็นเหตุให้ตนเดือดร้อน เปรี้ยวร้อน เช่นการบำเพ็ญตบะแบบทรมานตน^{๙๙} คือ ความพยายามที่จะทำลายความยึดมั่นในขันธ ๕ จึงทำการทรมานตน เพื่อบรรลุที่หมาย ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติของพวกเดียรถีย์ คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา โดยมุ่งหวังที่จะดับกิเลสแห่งตนเสีย มีหลากหลายวิธีตั้งแต่ไม่นุ่งผ้าเป็นนิจ ยืนถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะอยู่เป็นนิจ ถ่ายอุจจาระแล้วชำระด้วยนิ้วมืออยู่เป็นนิจ บริโภคแต่ข้าวแดงหรือผักตอง ปล่อยผมยารลงมาปิดอวัยวะแทนเสื้อผ้า นอนบนหนาม นอนตากแดด นอนบนกองไฟ ไปจนกระทั่ง การอดอาหาร เพื่อให้ร่างกายอ่อนกำลัง ครั้นคลายกำหนดในกามคุณได้ กลับหลงคิดว่าตัวเองหมดกิเลส จึงเป็นทางที่หาประโยชน์มิได้ เพราะไม่สามารถพ้นไปจากข้าศึกคือกิเลสนี้ไปได้

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวม อัตตกิลมถานุโยค ก็ให้คุณที่สามารถทำให้เข้าถึงความสุขได้ในระดับฉานสุข อันเกิดจากสมาบัติ ๘

๒. ปฏิฐานในฐานะเป็นกิเลสกลุ่มปญจธรรม

ปญจธรรม เป็นชื่อรวมที่ใช้เรียกกลุ่มกิเลส ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ หมายถึง ธรรมเครื่องเนิ่นช้า หรือกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือพิศดาร แปลให้ง่ายก็คือ เป็นกิเลสตัวป็น ปั่นแต่งเรื่องราว ยึดถือ ยุ่งเหยิง สับสน สลับซับซ้อน ทำให้เราออกจากความเป็นจริง^{๑๐๐}

ท่านญาณนันทภิกขุ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า คัมภีร์ชั้นอรรถกถามักให้ความหมายของตัณหาและมานะไว้อย่างกว้างๆ แต่พอถึงความหมายของทิฐิกลับให้ความหมายแคบๆ มุ่งเฉพาะทิฐิ

^{๙๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๖๐/๙๗-๙๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๐/๑๒๒ (เชิงอรรถ).

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๐/๕๑-๕๒.

๖๒ เท่านั้น ทั้งที่ในปปัญจธรรมอาจมีความหมายครอบคลุมทั้งทักขิ ๖๒ และสัมมาทิฏฐิที่ถืออย่างไม่ต้องด้วย ทำให้ทักขิสูญเสียความหมายในระดับพื้นฐานเดิม ที่มุ่งเอากิเลสชนิดที่ทำให้จิตเกาะเกี่ยวอยู่กับกระแสโลก ซึ่งตราบดีที่บุคคลยังไม่บรรลุนิพพาน ความเห็น ความเชื่อในเรื่องตัวตนก็ไม่อาจหมดสิ้นไป” นอกจากนั้น ระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาเองอาจจะกลายเป็นมิชฌาทิฏฐิได้เช่นกัน ถ้าบุคคลผู้ยึดถืออย่างไม่ต้องหรือเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างงมงาย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอุปมาธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเปรียบเทียบเหมือนแพสำหรับข้ามฟาก เมื่อบุคคลอาศัยข้ามฟากแล้ว จะต้องทิ้งแพไว้ตรงนั้น ไม่ใช่แบกติดตัวไปด้วย เช่นเดียวกัน เมื่อบุคคลอาศัยธรรมข้ามถึงฝั่งแล้ว (คือพระนิพพาน) แม้ธรรมทั้งหลายก็ต้องละ ไม่ใช่ยึดมั่นถือมั่นไว้ ดังความตอนหนึ่งในอลคัณฑปมสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษนั้นทำอย่างไร จึงจะชื่อว่าทำหน้าที่ในแพนั้นอย่างถูกต้อง ในข้อนี้ บุรุษนั้นข้ามฝั่งแล้วจะพึงคิดอย่างนี้ว่า ‘แพนี้มีประโยชน์แก่เรามากนัก เราอาศัยแพนี้ ใช้มือและเท้า หย่อนน้ำข้ามฝั่งได้โดยสวัสดิ์ ทางที่ดี เราควรยกแพนี้ขึ้นไว้บนบก หรือให้ลอยอยู่ในน้ำ’ แล้วไปตามความปรารถนา บุรุษนั้นผู้กระทำอย่างนี้ จึงจะชื่อว่าทำหน้าที่ในแพนั้นถูกต้อง แม้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย เราก็นั่นเหมือนกัน แสดงธรรมมีอุปมาด้วยแพเพื่อต้องการสลัดออก ไม่ใช่เพื่อต้องการจะยึดถือแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมซึ่งเปรียบดุจแพที่เราแสดงแล้ว ควรละแม้ธรรมทั้งหลาย ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงธรรมเลย”

กิเลสชุดนี้ทำงานประสานสัมพันธ์กันและเป็นปัจจัยของกันและกัน เมื่อตัวใดตัวหนึ่งออกมาเป็นตัวเด่นในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ถ้าสืบสาวลึกลงไปเบื้องหลังจะเห็นว่ามีกิเลสตัวอื่นๆ คอยหนุนหลังอยู่ด้วยเสมอ ในหลักอริยสัจ ๔ ที่ว่า ตัณหา เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์นั้น ไม่ได้หมายเอาเฉพาะตัณหาเพียงอย่างเดียว หากแต่ยกตัณหาขึ้นมาเป็นตัวเด่นเท่านั้น แท้จริงแล้วจะหมายรวมมานะและทิฏฐิไว้ด้วย อย่างไรก็ดี ถ้ามองในแง่กิเลสที่เป็นแกนกลางก็ต้องยกให้ทิฏฐิ เพราะเมื่อบุคคลมีความเห็นความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว มานะและตัณหา ก็จะแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความเห็นความเชื่อนั้นๆ เช่น บุคคลมีความเชื่อว่ามีตัวตนที่เป็นศูนย์กลาง

^{๖๑} พระมหาสมบุรณ์ พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฏฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, หน้า ๑๙.

^{๖๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๐/๒๐๒-๒๐๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๐/๒๕๕-๒๕๖.

(ทิฏฐิ) ก็จะทำให้เกิดความอยาก ที่จะหาวัตถุมาบำเรอปรนเปรอตน (ตัณหา) แล้วความทะนงตน อยากรใหญ่ไผ่เด่น ก็จะเกิดตามมา (มานะ)

ถ้ามองในบริบทสังคมโลก จะเห็นได้ว่า การสู้รบกันระหว่างประเทศทั้งหลายใน สงครามโลกทั้ง ๒ ครั้งนั้น เมื่อสาวลึกลงไปถึงที่มาของสงคราม จะเห็นว่า เป็นการทำงานประสาน สัมพันธ์ของกิเลสกลุ่มปัญญาธรรม กล่าวคือแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เป็นเรื่องของ ความยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ (Ideology) ซึ่งก็คือทิฏฐิ การต่อสู้ช่วงชิงเพื่อให้ได้เป็นประเทศ มหาอำนาจของโลกก็คือมานะ ส่วนการแย่งชิงผลประโยชน์เพื่อจะได้ครอบครองทรัพยากรของโลก ให้ได้มากที่สุดก็คือตัณหา แม้สงครามเย็นระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตยกับสังคมนิยมลัทธิ คอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นตามมา ก็เป็นการทำงานประสานสัมพันธ์ของปัญญาธรรม โดยแกนกลางของ ความขัดแย้งที่ผลักดันให้เกิดสงครามและความรุนแรง อยู่ที่ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์คือทิฏฐิ การช่วงชิงอำนาจคือมานะ ส่วนผลประโยชน์ก็คือตัณหา^{๒๓} แม้แต่กิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ทั้งปวงคือ โลภะ โทสะ และโมหะ ก็ล้วนแต่แสดงบทบาทอยู่บนฐานความเชื่อว่ามีตัวตนเป็น ศูนย์กลางทั้งสิ้น^{๒๔}

ในแง่กระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์ (The process of perception) กิเลสกลุ่ม ปัญญาธรรม จะแสดงบทบาทตั้งแต่สัญญาเป็นต้นไป กล่าวคือ เมื่อบุคคลเสวยเวทนา (sensation) ที่เป็นสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ สัญญาจะทำหน้าที่กำหนดหมายข้อมูลนั้นเอาไว้ จากนั้น สังขาร ซึ่งมี ตัณหา มานะ และทิฏฐิ คอยชี้นำอยู่เบื้องหลัง ก็จะเข้ามาแสดงบทบาทปรุงแต่งสร้างสรรค์ข้อมูล นั้นให้แผกผันพิสดารออกไป แล้วจะมีสัญญาอีกชุดหนึ่งเข้ามาทำหน้าที่กำหนดหมายข้อมูลที่ถูก ปรุงแต่งให้พิสดารทับซ้อนเข้าไปอีก เรียกสัญญาประเภทนี้ว่า ปปัญจสัญญาสังขา^{๒๕} หรือสัญญาที่ ซ้ำซ้อนหลากหลาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง ๓ เป็น ผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด บุคคลเสวยอารมณ์โดยอ้อมหมายรู้ (สัญญา)

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรม โลกาวัดน์, หน้า ๑๐๐-๑๒๐.

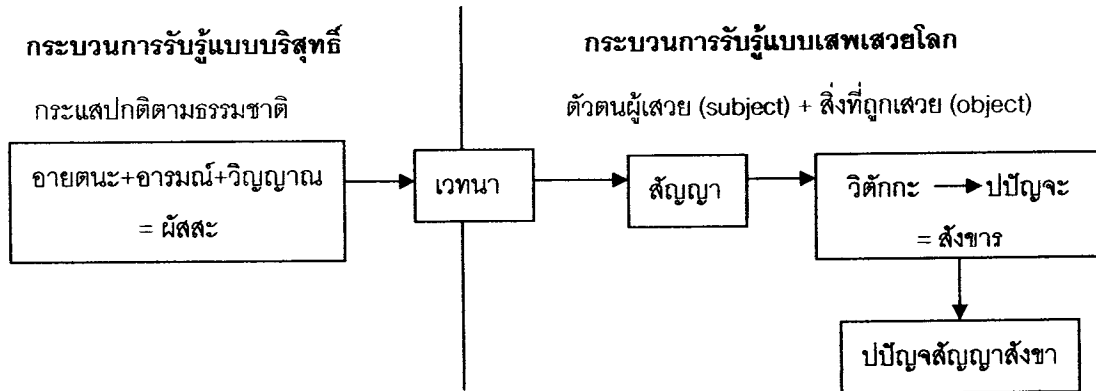
^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของ สัมมาทิฏฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นปิฎก”, หน้า ๒๐-๒๑.

^{๒๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๑/๑๖๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๑/๒๑๐ (เชิงอรรถ).

อารมณ์นั้น บุคคลหมายรู้อารมณ์โดยอ้อมตรีกอารมณ์นั้น (วิตักกะ) บุคคลตรีกอารมณ์โดยอ้อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น (ปปัญจะ) บุคคลคิดปรุงแต่งอารมณ์ใด เพราะความคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุ แง่ต่างๆ แห่ง ปปัญจสัญญา (ปปัญจสัญญาสังขา) ย่อมครอบงำบุรุษในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน^{๒๖}

จากพุทธพจน์ที่ยกมา ศาสตราจารย์ ดร.เดวิด เจ. กุลปาหนะ (David J. Kalupahana) ได้ตั้งข้อสังเกตในแง่ของการใช้ภาษาว่า กระบวนการรับรู้ตั้งแต่สัญญาจนถึงเวทนา เป็นลักษณะการบรรยายให้เห็นภาพความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยล้วนๆ ไม่มีเรื่องตัวตนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่กระบวนการที่รับช่วงต่อจากเวทนาไป จะมีตัวตนเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้กระทำหรือผู้ทำหน้าที่เสวย (Subject) และมีสิ่งที่ถูกกระทำหรือถูกเสวย (Object) ที่เป็นเช่นนั้น เพราะกระบวนการรับรู้ถูกแทรกแซง (Intrusion) ด้วยจิตสำนึกว่า มีตัวตน (Ego-consciousness) ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของกิเลสกลุ่มปัญจธรรมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในพุทธพจน์ข้างต้น ถ้าแสดงความสัมพันธ์ด้วยการใช้แผนภูมิ ก็จะทำให้เห็นลำดับขั้นตอนกระบวนการรับรู้ และจุดที่กิเลสเข้ามาแทรกในกระบวนการรู้ได้ง่ายขึ้น^{๒๗} ดังภาพแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงบทบาทของปัญจธรรมในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์

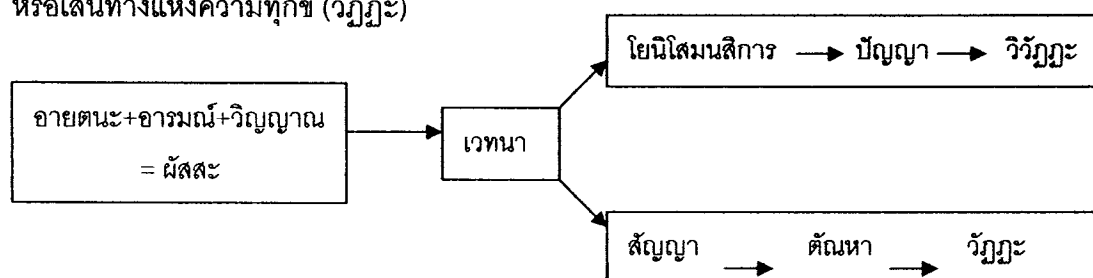
^{๒๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๔/๑๗๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๑๓.

^{๒๗} พระมหาสมบุรณ์ พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๒๒.

จากแผนภูมิจะเห็นว่า กระบวนการหรือกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์ แบ่งเป็น ๒ ช่วง โดยมีเวทนาเป็นจุดเชื่อมต่อคือ ช่วงแรก ตั้งแต่อายตนะถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้บริสุทธิ กล่าวคือ เป็นตอนที่ค้นหา มานะ และทวิฏฐิ ยังไม่ได้เข้ามาร่วมแสดงบทบาท และช่วงที่สอง ตั้งแต่เวทนาถึงปัญจสัญญาสังขาร เป็นกระบวนการรับรู้แบบสหเสวยโลก กล่าวคือ เป็นช่วงที่ค้นหา มานะ และทวิฏฐิ เข้ามาแสดงบทบาทของการให้สังขาร ประชุมสร้างสรรคข้อมูลที่สัญญากำหนดหมายไว้ให้แผกผันพิสดารออกไป ในช่วงการรับรู้แบบสหเสวยโลกนี้ จะเห็นว่า มีตัวฉัน (อหังการ) เป็นศูนย์กลางในฐานะผู้เสวย และมีสิ่งที่ถูกเสวย (มมังการ) ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีกิเลส ๓ ตัวคือ ค้นหา มานะ และทวิฏฐิ เข้ามาแสดงบทบาทของการกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์นั่นเอง^{๒๔}

เวทนาไม่เพียงเป็นจุดเชื่อมต่อในกระบวนการรับรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นจุดพลิกผัน (Turning point) ในชีวิตว่า วิธีชีวิตของบุคคลนั้นจะดำเนินไปสู่เส้นทางแห่งความดับทุกข์ (วิวิฏฐะ) หรือเส้นทางแห่งความทุกข์ (วิฏฐะ)

แผนภูมิแสดงจุดพลิกผันระหว่างเส้นทางแห่งวิวิฏฐะและวิฏฐะ

จากแผนภูมิจะเห็นว่า ขั้นตอนของการคิดที่เชื่อมต่อกับเวทนามีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการกำหนดวิธีชีวิตของบุคคล ถ้าบุคคลเสวยเวทนาแล้ว ไม่เปิดช่องให้ค้นหา มานะ และทวิฏฐิ กระบวนการตรึงนี้จะถูกตัดตอนด้วยการคิดแบบสนองปัญญา หรือการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาปัญญา แล้วดับทุกข์ได้ในที่สุด ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลเสวยเวทนาแล้ว ปล่อยให้เวทนามีอิทธิพลต่อการคิดแบบสนองตัณหา มานะ และทวิฏฐิ วิธีชีวิตก็จะดำเนินอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์ หรือวังวนแห่งสังสารวัฏต่อไป^{๒๕}

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒-๒๓.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

ในทัศนะของ เดวิด เจ. กลุาหนะ เห็นว่า สัญญา (Perception) หรือการกำหนดหมายอารมณ์ไม่ได้ทำงานอย่างอิสระ หากแต่ถูกกำหนดด้วยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เช่น ความสนใจ-ไม่สนใจ ความชอบ-ไม่ชอบ สิ่งเหล่านี้แสดงบทบาทสำคัญในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ และกระบวนการที่สืบทอดจากสัญญา คือ การคิดแบบวิตักกะ (Reflection) ถือว่าเป็นจุดพลิกผันหรือจุดตัดแยกระหว่างทางที่นำไปสู่ความทุกข์ กับ ทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เพราะวิตักกะจะเปิดโอกาสให้มีการประเมินค่า (Evaluate) ข้อมูลที่ได้รับมาจากสัญญา ถ้าวิตักกะให้เหตุผลสนับสนุน (Justify) ความเชื่อว่ามีอดีตจะดำรงอยู่อย่างอิสระ กระบวนการก็จะดำเนินไปภายใต้อิทธิพลของกิเลสกลุ่มปัญญากรรม (Obsession)

ท่านพุทธทาสภิกขุมีความเห็นว่า เวทนา กับ ทิฐิ ทำงานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยทิฐิจะเป็นฐานในการประเมินค่า กำหนดท่าที และให้ความหมายแก่อารมณ์ที่กำลังเสวยอยู่ แม้บุคคลจะได้เสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน หากมีทิฐิต่างกัน ความรู้สึกที่มีต่ออารมณ์นั้นก็จะแตกต่างกันออกไป ดังนั้น ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ จึงเป็นเรื่องของอัตวิสัย (Subjective) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทิฐิส่วนบุคคล

กล่าวโดยสรุป กิเลสกลุ่มปัญญากรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ เป็นกลุ่มกิเลสที่มีแกนกลางอยู่บนความเชื่อว่ามีตัวตน หรือตัวกู (อหังการ) แล้วแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความเชื่อนั้น เป็นกิเลสที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์เป็นอย่างมาก โดยเป็นตัวปรุงแต่งสร้างสรรค์ข้อมูลจากประสบการณ์ให้เกิดความพินเื้อ ยึดเื้อ ยุ่งเหยิง และซับซ้อนหลากหลาย นอกจากนั้น ยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์ทั้งหมดอีกด้วย^{๓๐}

๓. ทิฐิในฐานะเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงธรรม

พระพุทธศาสนาเกิดท่ามกลางระบบความเชื่อหรือทิฐิต่างๆ ซึ่งธรรมชาติของความเชื่อนั้น มักแฝงไว้ด้วยความยึดมั่นที่สัมพันธ์กับตัวตนเสมอ ครั้นเมื่อระบบความคิดเดิมปะทะกับความคิดใหม่ ย่อมเกิดความหวงแหนตัวตนว่าจะถูกคุกคาม ดังนั้น ก่อนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงธรรมแต่ละครั้ง จึงต้องปรับฐานความคิดของผู้ฟังให้เื้อต่อการรับคำสอนก่อนเสมอ เป็นการลดอัตตาตัวตนให้เบาบางลง ความคิดใหม่จึงจะแทรกเข้าไปในใจได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงปรับฐานความคิดของปัญจวัคเื้อ ด้วยการแสดงโทษของทางสุดโต่งทั้ง ๒ ด้าน แล้วจึงแสดง

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุญ วรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๒๓-๒๔.

ความคิดแบบทางสายกลางที่ไม่ซึ้งแหวทางสุดโต่งทั้งสองด้าน^{๑๑} หรือในอาทิตตปริยายสูตร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้กุศโลบายต่างๆ แก่ชฎิลสามพี่น้องและบริวาร เพื่อปรับความคิด ความเชื่อ เรื่องการบูชาไฟที่ยึดถืออยู่ จากนั้นจึงทรงแสดงว่า ความร้อนของไฟนั้นคือกิเลส ได้แก่ราคะ โทสะ โมหะ เป็นความร้อนที่คอยเผาเรณตนให้เกิดความทุกข์ หาใช้สิ่งอื่นไม่^{๑๒}

ทฤษฎีเป็นรากฐานสำคัญในการกำหนดกรอบวิธีคิด กรอบกระบวนการทัศน์ และเป็นมาตรฐานในการให้คุณค่าและความหมายต่อโลกและชีวิตของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงวิธีชีวิตแบบถอนรากถอนโคน จะเกิดไม่ได้ถ้าไม่แก้ที่ต้นตอของปัญหา เพราะการยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นอุปสรรคขัดขวางหรือทำให้การเข้าถึงธรรมเนิ่นช้าออกไป และเป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องจัดการแก้ไข

การยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงถือเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และยังทำให้เกิดความเนิ่นช้าในการเข้าถึงธรรมด้วย ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

ปัญหาเรื่องทฤษฎี เป็นปัญหาเฉพาะหน้าและรีบด่วนที่สุด เพราะถ้าเป็นมิจฉาทฤษฎี อย่างต่ำสุดก็พาลลงนรกลงอบายในปัจจุบันทันตาเห็น ทีนี้ถ้าสูงขึ้นมาอีกกว่านั้น ก็พันทุกขไปอย่างชั้นประณีต คือเวียนว่ายตายเกิดไป แม้จะเป็นเทพ เป็นพรหม เราก็ถือว่าต้องทนเวียนว่ายตายเกิดอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้น ปัญหาเรื่องทฤษฎีนี้มันจึงมีมาก ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะเป็นพระอรหันต์^{๑๓}

เพราะฉะนั้น ปัญหาหรืออุปสรรคจะมีมากหรือน้อยอย่างไร ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของความยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีนั้น เพราะทฤษฎีเป็นเสมือนกำแพงที่ปิดกั้นตัวเองไม่ให้มีโอกาสออกมารับรู้โลกภายนอกอย่างเต็มที่ พร้อมกันนั้น ก็ปิดกั้นไม่ให้ข้อมูลจากโลกภายนอกเข้ามาหาตัวเองด้วย ส่งผลให้วิถีชีวิตวนเวียนอยู่ในกรอบแคบๆ โอกาสที่จะได้รับข้อมูล หรือวิถีแบบอื่นๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงทฤษฎีในฐานะเป็นอุปสรรคในลักษณะต่างๆ ดังนี้

^{๑๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/ ๑๐๘๑/๓๖๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๑๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๔/๔๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, หน้า ๕๔.

๑. ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิต่างๆ^{๑๔} เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของหลักปฏิจจสมุปบาท โดยเป็นผลสืบเนื่องมาจากตัณหา ตัณหาเป็นผลสืบเนื่องมาจากอวิชชา เมื่อบุคคลมีความไม่รู้ (อวิชชา) ในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จึงเกิดเป็นความเห็นผิดว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร เมื่อคิดเช่นนั้น ก็เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ความอยากที่จะแสวงหาวัตถุมาปรนเปรอตน (กามตัณหา) เกิดเป็นความอยากให้ตนได้ดำรงอยู่ในภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง (ภวตัณหา) และอยากไปพ้นจากภาวะที่เป็นอยู่ (วิภวตัณหา) จากนั้น ความอยากก็เป็นปัจจัยให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิที่ตนเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะสนองความอยากนั้นได้ แล้วทิฏฐินี้ก็นำไปสู่การสร้างกรรม แล้วก็ต้องรับผลของกรรม หมุนเวียนซ้ำซากอยู่เช่นนั้นไม่มีสิ้นสุด ยิ่งเมื่อเห็นว่าทิฏฐิที่ตนยึดมั่นสามารถสนองความต้องการได้ ก็ยิ่งเพิ่มความยึดมั่นในทิฏฐินั้นเข้มข้นขึ้น ที่สุดก็เป็นกำแพงกักขังตัวเองจนไม่สามารถรู้เห็นโลกและชีวิตตามความเป็นจริงได้

๒. ทิฏฐิชาละ ชำยแห่งทิฏฐิ ในพรหมชาลสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปรียบทิฏฐิ ๖๒ ประดุจตาข่ายที่แผ่ปกคลุมและครอบงำระบบความคิดของคนสมัยนั้น เป็นเช่นเดียวกับปลาที่ถูกแหของชาวประมงคลุมไว้ ไม่ว่าปลาจะหลุดไหลไปมาอย่างไร ก็ไม่สามารถรอดพ้นการครอบคลุมของตาข่ายออกมาได้^{๑๕} การติดตาข่ายนี้ หมายถึง พฤติกรรมทางจิตของบุคคลที่ถูกตีกรอบให้คิดให้ปรุงแต่ง ให้ตั้งเจตนาตามทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องด้วยทิฏฐิมีกำเนิดมาจากอวิชชา ความไม่รู้ตนเองจะเป็นตัวสร้างสวรรค์และแสดงพฤติกรรมต่างๆ ภายใต้การชักนำของทิฏฐินั้น ทำให้เกิดความหลงยึดเอาพื้นที่ที่ถูกตาข่ายคลุมอยู่นั้นว่าเป็นโลกที่ยิ่งใหญ่ เป็นเป้าหมายของชีวิต ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า "...บรรดาสิ่งที่กั้นสัตว์ดุจตาข่าย ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าทิฏฐิ มันทำให้คนที่เข้าไปติดนั้น ไม่ว่าเข้าไปติดแล้วพอใจเหมือนนกในกรง และไม่พอใจที่จะออกจากกรง..."^{๑๖}

๓. ทิฏฐุฆะ ห้วงน้ำคือทิฏฐิ^{๑๗} หมายถึง ทิฏฐิอันเป็นดุจกระแสน้ำที่หลากท่วมใจสัตว์เมื่อนึกถึงสัตว์ที่ตกลงไปในบ่อน้ำ ทำให้มันต้องแหวกว่ายวนเวียนอยู่ในบ่อน้ำเช่นนั้น ตราบเท่าที่มันยังขึ้นมาไม่ได้ กิจกรรมแห่งการเวียนว่ายก็จะดำเนินไปเรื่อยๆ จนกว่าจะหาทางขึ้นจากบ่อน้ำนั้นได้ เป็นสภาพจิตของคนติดอยู่ในกระแสของทิฏฐิ เป็นสภาพจิตที่คิดปรุงแต่งวนเวียนซ้ำซาก

^{๑๔} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๙/๒๓, ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๒๙/๓๘.

^{๑๕} ที.ส. (บาลี) ๙/๑๔๖/๔๕-๔๖, ที.ส. (ไทย) ๙/๑๔๖/๔๕-๔๖.

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, หน้า ๘๘.

^{๑๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๐๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒.

อยู่ภายใต้อิทธิพลของทิฐิ นั้น ตราบใดที่ยังเข้าไม่ถึงฝั่งแห่งพระนิพพาน กิจกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการคิด การพูด หรือการกระทำ ก็จะเป็นเวียนซ้ำซากอยู่ในกรอบแห่งทิฐิ นั้น ยิ่งถ้าตกลงไปแล้วเกิดความหลงผิดเพี้ยน ยึดเอาห้วงน้ำคือทิฐิ นั้นไว้เป็นที่พึ่งอาศัยของตน ก็ยิ่งถลำลึกและยึดเวลาแห่งสังสารวัฏให้ยาวนานยิ่งขึ้น

๔. ทิฐุสวระ อาสวะคือทิฐิ^{๔๘} หมายถึง กิเลสที่หมักหมมอยู่ในสันดานสัตว์ เหมือนการหมักดองของน้ำดองผลไม้ ผลไม้ที่ถูกดองไว้ทำเมรัย น้ำเชื่อมย้อมแผ่นขนมปังที่เข้าไปเป็นเนื้อเดียวกันกับผลไม้ ทำให้ผลไม้มีสี กลิ่น รสเปลี่ยนไปตามอิทธิพลของน้ำเชื่อม นั้น ทิฐุสวระที่หมักดองอยู่ในจิตสันดานของสัตว์ก็มีลักษณะเดียวกัน จะแผ่นขนมปังที่เข้าไปย้อมจนจิตทำมีนเมาเคลิบเคลิ้มและแสดงพฤติกรรมไปตามอิทธิพลของทิฐิ นั้น นอกจากนั้น ยังเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์และอวิชชาในวงจรของปัจจุสมุปบาทด้วย

๕. ทิฐิสังโยชน์ เครื่องผูกมัดคือทิฐิ^{๔๙} ในที่นี้หมายถึง สักกายทิฐิ เป็นความเห็นที่ ยึดแน่นว่าเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร มองไม่เห็นสภาพความจริงที่สัตว์บุคคลเป็นเพียงองค์ประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกันเข้า การที่ทิฐิ นี้ได้ชื่อว่าเป็นสังโยชน์ ก็เพราะเป็นกิเลสที่ผูกสัตว์ไว้กับความทุกข์ ทำให้ต้องเวียนว่ายในสังสารวัฏไม่จบสิ้น^{๕๐}

สรุปว่า ทิฐิ ในความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมทั้งความหมายที่เป็นกลางๆ โดยไม่ชี้ชัดลงไปว่าเป็นความเห็น ความเชื่อที่ถูกหรือผิด ทั้งในแง่ความเห็นความเชื่อที่ถูกต้องหรือเป็นสัมมาทิฐิ และในแง่ความเห็น ความเชื่อที่ผิดหรือเป็นมิจฉาทิฐิ นอกจากนั้น เมื่อมองในแง่ที่ปรากฏผลออกมาเป็นวิถีชีวิตและวิถีของสังคมมนุษย์ ความหมายและขอบเขตของทิฐิ จะครอบคลุมไปถึง วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม ทำที่หรือทัศนคติ ชีวิตทัศน์ โลกทัศน์ และอุดมการณ์ต่างๆ ซึ่งทิฐิ จะเป็นปัญหา ก็ต่อเมื่อยึดมั่นถือมั่นอย่างเหนียวแน่น จนกลายเป็นกำแพงที่ปิดกั้นตัวเองจากการรับรู้โลกภายนอก พร้อมกันนั้น ก็ปิดกั้นไม่ให้ข้อมูลจากโลกภายนอก

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐/๔ (เชิงอรรถ), อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๗/๖, อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๗/๒๘ และ พ.ป. (บาลี) ๓๑/๘๐/๙๘-๙๙, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๘๐/๑๓๖.

^{๔๙} อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๘/๖, อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๘/๑๔ และ พ.อ. (บาลี) ๓๐/๑๔๘/๒๙๕-๒๙๖, พ.อ. (ไทย) ๓๐/๑๔๘/๔๗๑.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของ สัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, หน้า ๒๔-๓๐.

เข้ามาหาตัวเองด้วย ส่งผลให้วิถีชีวิตวนเวียนอยู่ในกรอบแคบๆ ยากที่จะได้โอกาสในการรับข้อมูลหรือวิถีแบบอื่นๆ

๓.๒ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิต

พระพุทธศาสนามีทัศนะพื้นฐานต่อชีวิตของมนุษย์ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาจนถึงขั้นสูงสุดได้ จึงมีหลักคำสอนเชิงปทัฏฐาน (Normative statement) ในลักษณะ

๑) ชี้ชวนให้มนุษย์หันกลับมามองชีวิต แล้วค้นหาคุณค่าและประโยชน์สูงสุดที่จะพึงมีพึงได้ในชีวิตนี้^{๔๐} ด้วยการหันเหจุดสนใจจากการพึ่งอำนาจภายนอกมาสู่อำนาจภายใน ดังพุทธพจน์ว่า

ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้

เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก^{๔๑}

รวมทั้งสอนให้เลิกฆ่าสัตว์เบียดเบียนเพื่อการบวงสรวงเทพเจ้า และสอนไม่ให้เสียเวลาในการถกเถียงปัญหาเชิงอภิปราย (Metaphysical questions) เพียงเพื่อหาคำตอบว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด เป็นต้น^{๔๒}

๒) ให้ความเชื่อมั่น (ศรัทธา) ในศักยภาพของมนุษย์ว่า สามารถพัฒนาจนถึงที่สุดได้ ดังที่ทรงเปล่งอาสภิวาจาในวันประสูติว่า “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภาพใหม่ไม่มีอีก”^{๔๓}

๓) ให้ยึดเอาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต มาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในการฝึกฝนตนเอง ด้วยการสอนให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย

^{๔๐} สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัท คอนฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๖.

^{๔๑} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๐/๔๕, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๔๒} Dogen Mizuno, **Basic Buddhist Concepts**, (Tokyo : Kosei Publishing Co., 1987), p.15. อ้างใน พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, หน้า ๖.

^{๔๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๑/๑๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๑/๑๔.

บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๕๕}

กล่าวได้ว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของชีวิต โดยชีวิต และเพื่อชีวิตที่ดีที่สุด โดยสอนให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งการมีชีวิตอยู่นั่นเอง แม้ในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ก็ถือว่า สัมมาทิฏฐิมีบทบาทสำคัญที่สุดเป็นจุดตัดสินใจระหว่างชีวิตที่จะเข้าสู่เส้นทางหรือออกนอกเส้นทางแห่งการพัฒนานั้น มองในแง่ของปัจจุสมุปบาท ถ้ามีสัมมาทิฏฐิเป็นต้นนำ วิถีชีวิตก็จะดำเนินไปสู่ทางดับทุกข์เป็นนิโรธวาร ตรงข้าม ถ้าไม่มีมิจฉาทิฏฐิเป็นต้นนำ วิถีชีวิตก็จะดำเนินไปสู่ทางก่อทุกข์เป็นสมุทวาร^{๕๖}

นอกจากนั้น สัมมาทิฏฐิยังเป็นแกนนำ เป็นประทีปส่องทาง เป็นบุพนิมิต หรือเป็นสื่อสัญญาณแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ และเป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่นๆ ได้เกิดขึ้นอีกด้วย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉนใด สัมมาทิฏฐิก็ฉนนั่นเหมือนกัน เป็นต้นนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความตรัสรู้อริยสัจ ๔ ประการ...”^{๕๗} และพุทธพจน์ที่ว่า “...เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฏฐินี้...”^{๕๘}

ในชั้นตอนนี้ จะเป็นการศึกษาความหมาย ความสำคัญ ขอบเขต และความสำคัญของสัมมาทิฏฐิ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดำเนินไปสู่ทางดับทุกข์

๓.๒.๑ ความหมายของสัมมาทิฏฐิ

๑. ความหมาย ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ทิฏฐิเป็นคำกลางๆ ไม่ใช่ชัดเจนไปว่าเป็นความเห็น ความเชื่อที่ถูกต้องหรือผิด ทั้งในแง่ความเห็นความเชื่อที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ หรือในแง่ความเห็น ความเชื่อที่ผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ แต่ในกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา จะมีคำว่า สัมมา กำกับไว้ข้างหน้าเสมอ และมักแปลว่า ถูก ซึ่งในองค์ของมรรคทั้ง ๘ ใช้สัมมา ใน

^{๕๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๘/๑๑๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๕๖} พระมหาสมบุรณ์ พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฏฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, หน้า ๗.

^{๕๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๐๗/๓๘๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๗/๖๑๗.

^{๕๘} อญ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๙๙/๓๒, อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๙/๓๘.

ความหมายว่า สมบูรณ์ เป็นความสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการพัฒนาชีวิต ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้นิยามความหมายไว้ ๒ คำคือ ชอบ และ ถูกต้อง โดยคำทั้งสองมุ่งไปที่ความดับทุกข์ แต่ในทัศนะของท่านกลุาพะนะ เห็นว่า การแปลว่า ถูก ในที่นี้มีได้หมายถึงความถูกแบบสุดซั้ว แต่เป็นเรื่งของความเข้าใจ แม้ในทางตรงข้าม คำว่า ผิด ก็ผิดเพียงบางส่วน มีได้หมายถึงผิดแบบสุดซั้วเช่นกัน

ดังนั้น การใช้คำว่า สัมมา นำหน้าทฤษฎี รวมทั้งองค์ประกอบของมรรค จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงจุดยืนแบบสายกลางในพระพุทธศาสนา เป็นความสมบูรณ์และความสมดุลในทุกแง่มุมของการพัฒนาชีวิต และคำว่าสมบูรณ์ ก็เป็นความสมบูรณ์ ๒ ลักษณะคือ ความสมบูรณ์สูงสุด ได้แก่ ความสมบูรณ์ของผู้บรรลุอรหัตผลแล้ว และความสมบูรณ์เชิงพลวัต ได้แก่ ความสมบูรณ์ที่กำลังเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับตลอดกระบวนการพัฒนาชีวิต ทั้งยังเป็นตัวกำกับองค์ประกอบของมรรคแต่ละองค์ให้มีความเป็นสายกลางอีกด้วย^{๔๙}

ส่วนความหมายของคำว่า สัมมาทฤษฎี ในสัมมาทฤษฎีสูตร พระสารีบุตรท่านนิยามว่า “...ทฤษฎีที่ดำเนินไปตรง (อุชุกตา)...”^{๕๐} ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “...ความเห็นที่ดิงามด้วย ประเสริฐด้วย จึงชื่อว่า สัมมาทฤษฎี...”^{๕๑} และเจาะจงด้วยว่า หมายถึง ทฤษฎี ๒ ระดับคือ โลกียสัมมาทฤษฎี และโลกุตตรสัมมาทฤษฎี ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความหมายง่าย ๆ ว่า ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้อง หรือความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้อง

ท่านอนาคาริก ไควินทะ ให้ความหมายของสัมมาทฤษฎี ว่าหมายถึง การเห็นสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เห็นเพียงมุมใดมุมหนึ่งหรือเห็นจากจุดยืนที่ยึดตัวตนเป็นศูนย์กลาง โดยนัยนี้ สัมมาทฤษฎีจึงไม่ใช่เพียงแค่การรู้หลักอริยสัจ ๔ อย่างผิวเผินเท่านั้น หากแต่หมายถึง ความรู้ความเข้าใจอันเกิดจากการเอาชีวิตเข้าไปสัมผัสหรือเข้าไปมีประสบการณ์โดยตรง ซึ่งก็สอดคล้องกับทัศนะของ เฮร์เบิร์ต วี. กุนเธอร์ ที่ว่า “สัมมาทฤษฎีไม่ใช่แค่การยอม

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมณุนี พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของการสัมมาทฤษฎีในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๖๘-๖๙.

^{๕๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๘๙/๖๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๙/๖๓.

^{๕๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๒๐๙.

รับคำสอนที่ตั้งอยู่บนสมมติฐาน หากแต่เป็นทฤษฎีที่ได้มาจากการใคร่ครวญพิจารณาอย่างต่อเนื่อง และการมีประสบการณ์ตรง”^{๕๖}

สัมมาทฤษฎี แบ่งได้เป็น ๒ ระดับ ได้แก่

๑. โลกียสัมมาทฤษฎี ได้แก่ ความเห็นชอบระดับโลกีย์ ที่ยังเนื่องอยู่กับกระแสโลก เป็นไปตามทำนองคลองธรรม และสอดคล้องกับหลักศีลธรรมอันดีงามของสังคม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมาทฤษฎีที่ยังมีอาสวะ” ดังพุทธพจน์ที่ว่า

สัมมาทฤษฎีที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร คือ ความเห็นว่า ‘ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล วิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก’^{๕๗}

สัมมาทฤษฎีระดับโลกียะนี้ยังทำให้บุคคลต้องท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ และไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสอย่างสิ้นเชิงได้ แต่พุทธศาสนาก็มองรับว่า เป็นแรงจูงใจให้คนตั้งอยู่ในศีลธรรม รู้จักละอายชั่วกลัวบาป และทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข อย่างน้อยก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้รักบุญกลัวบาป

๒. โลกุตตรสัมมาทฤษฎี ได้แก่ ความเห็นถูกในระดับเหนือกระแสโลก เป็นความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามเป็นจริง หรือเป็นความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง ตามสภาวะของธรรมชาติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

สัมมาทฤษฎีอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร คือ องค์แห่งมรรค ข้อสัมมาทฤษฎี ที่เป็นตัวปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ทัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญองค์แห่งมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาทฤษฎีอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค”^{๕๘}

^{๕๖} พระมหาสมบุญ วรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทฤษฎีในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นปิฎก”, หน้า ๘๐.

^{๕๗} ม.ช. (บาลี) ๑๔/๑๓๖/๑๒๑-๑๒๒, ม.ช. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๖.

^{๕๘} ม.ช. (บาลี) ๑๔/๑๓๖/๑๒๑-๑๒๒, ม.ช. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๖.

ในพระไตรปิฎก เมื่อต้องการจะนิยามความหมายของโลกุตตรสัมมาทิฐิ ท่านมักเจาะจงลงไปถึงความเห็นชอบในหลักอริยสัจ ๔ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...สัมมาทิฐิเป็นอย่างไร คือ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ...”^{**} แสดงให้เห็นว่า โลกุตตรสัมมาทิฐิมีขอบเขตครอบคลุมหลักธรรมของพุทธศาสนาทั้งหมด เพราะอริยสัจ ๔ เป็นหัวใจสำคัญหรือเป็นศูนย์รวมหลักคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนานั้นเอง ส่วนในคัมภีร์ปปัญจสูทนี ท่านนิยามโดยมุ่งไปที่บทบาทของปัญญาที่อยู่ในกระบวนการพัฒนามรรคระดับมรรคผล ดังข้อความที่ว่า “ปัญญาที่สัมปยุตด้วยอริยมรรคและอริยผลชื่อว่า โลกุตตรสัมมาทิฐิ” คำนิยามของคัมภีร์อรรถกถาตรงนี้แสดงให้เห็นว่า เรื่องของสัมมาทิฐิตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะวิเคราะห์แจกแจงให้ขยายครอบคลุมเรื่องอะไรก็ตาม ในที่สุดแล้วก็สังเคราะห์ลงในจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันหมด นั่นคือ เพื่ออริยมรรคและอริยผล หรือเพื่อความดับทุกข์นั่นเอง ไม่ได้เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายอื่นแต่อย่างใด

รวมความว่า โลกุตตรสัมมาทิฐิ ก็คือตัวปัญญาที่พัฒนาก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับตลอดกระบวนการการพัฒนาชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ หมายความว่า ยิ่งพัฒนาชีวิตจนบรรลุธรรมสูงขึ้นเท่าใด สัมมาทิฐิหรือปัญญาก็ยิ่งสมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น สัมมาทิฐิในแง่นี้ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ในตัว ต่อเมื่อเข้าถึงจุดสิ้นสุดแห่งกระบวนการพัฒนา หรือบรรลุอรหัตต์แล้วเท่านั้น จึงจะเรียกว่าเป็นปัญญาที่สมบูรณ์แบบได้

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างโลกียสัมมาทิฐิและโลกุตตรสัมมาทิฐิ สามารถอธิบายในลักษณะของกรอบความคิดจากพุทธประวัติได้ โดยแบ่งเป็น ๔ ช่วงดังนี้

๑) ช่วงก่อนเกิดวิกฤตทางความคิด หมายถึง ตั้งแต่ประสูติจนถึงช่วงก่อนได้พบเทวทูต ๔ เจ้าชายสิทธัตถะดำเนินชีวิตตามกระแสโลก มีการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณี และค่านิยมของสังคมในขณะนั้น เช่น ในด้านการศึกษา ทรงจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ ๑๘ สาขา แม้พระองค์จะทรงบรรลุปฐมฌานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ก็ตาม แสดงว่า ความรู้ทางโลกเหล่านี้คงเพียงพอสำหรับสัมมาทิฐิในระดับต้น อย่างน้อยก็ทรงรู้ว่า อะไรคือบุญ-บาป คุณ-โทษ ดี-ชั่ว โดยเฉพาะการเปล่งอาสภิวาจา นั้น เป็นการแสดงความเชื่อมั่น (สัมมาทิฐิ) ในศักยภาพของมนุษย์ว่า สามารถพัฒนาได้จนถึงขั้นสูงสุด

^{**} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖-๒๖๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

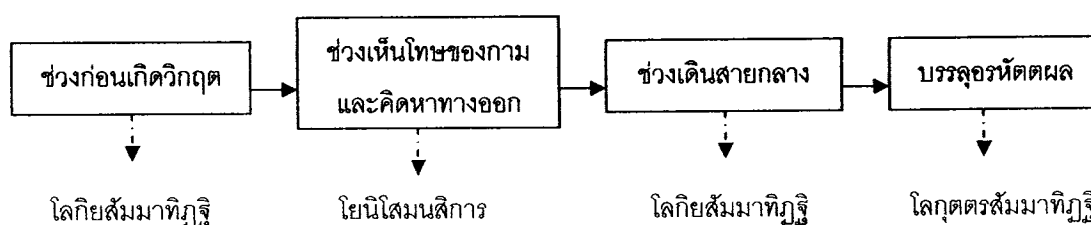

๒) ช่วงเห็นโทษของกามคุณ นับตั้งแต่เกิดวิกฤตทางความคิด อันมีสาเหตุมาจากการมองเห็นสังขารของชีวิตว่า ไม่เที่ยง ความไร้แก่นสารของการหมกมุ่นในกามสุข ตลอดถึงการพบ เทวทูต ๔

๓) ช่วงคิดหาทางออก เป็นช่วงที่ทรงเปรียบเทียบสภาวะตรงข้าม เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก้ มีมืดก็มีสว่างแก้ เพราะฉะนั้น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ต้องมีสภาวะตรงข้ามด้วยเช่นกัน ตลอดถึงการบำเพ็ญทุกรกิริยาเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ถึง ๖ ปี

๔) ช่วงเดินสายกลาง นับตั้งแต่ทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยาหันมาเดินทางสายกลางจนได้ตรัสรู้

สรุปความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิทั้งสองระดับ เป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิสองระดับ

จากแผนภูมิจะเห็นว่า จุดพลิกผันสำคัญในชีวิตของเจ้าชายสิทธัตถะ คือช่วงที่โยนิโสมนสิการเข้ามาแสดงบทบาท แสดงว่า สัมมาทิฐิทั้งสองระดับ เป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนกัน โดยที่โลกียสัมมาทิฐิเป็นเรื่องของการตัดสินใจ ที่ขึ้นอยู่กับค่านิยม หรือข้อบัญญัติของสังคม ซึ่งเป็นไปตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อมและกาลสมัย สอดคล้องกับกฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นตัวบันดาลความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ทั้งหมด และเป็นฐานในการพัฒนาไปสู่โลกุตตรสัมมาทิฐิอีกด้วย^{๕๖}

๓.๒.๒ ขอบเขตของสัมมาทิฐิ

ครอบคลุมเนื้อหาของระบบจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด ทั้งในระดับศีลธรรม และปรมัตถธรรม อธิบายได้ดังนี้

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมณบุรุษ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๗๒-๗๖.

จะเห็นได้ว่า โลกียสัมมาทิฐิทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมมาเป็นเวลานาน และการที่ออกมาปฏิเสธความคิดของท่านอชิตะ เกสก์มพล ก็เพื่อแสดงจุดยืนว่า พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วย

ข. แบบสังเคราะห์ หมายถึงการหาหลักที่เป็นแกนกลางหรือมาตรฐานสำหรับเป็นตัวชี้วัดความเป็นหรือไม่เป็นโลกียสัมมาทิฐิ ซึ่งในคัมภีร์ปัญจสุทนี อรรถกถาัมชฌิมนิกาย พระพุทธโฆษาจารย์ได้นิยามขอบเขตโลกียสัมมาทิฐิไว้ ๒ ระดับ^{๕๙} คือ

๑) กัมมัสสกตาญาณ หมายถึง ความรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน หรือรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง กล่าวคือ รู้หรือเชื่อว่า พฤติกรรมและผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์เป็นไปตามกฎธรรมชาติของความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นความรู้ที่พอรู้จักแยกแยะว่าอันใดเป็นกรรมของตนหรือไม่ เป็นความรู้ระดับที่ทำให้รู้จักรับผิดชอบการกระทำของตน ที่ชาวพุทธไทยมักเรียกว่า กัมมัสสกตาศรัทธา เป็นสัมมาทิฐิระดับธรรมจริยาหรือกุศลกรรมบถ เป็นประโยชน์หรือจุดหมายชีวิตระดับทิฐฐัมมิกัตตะและสัมปรายิกัตตะ แต่เป็นพื้นฐานของปรมัตถ์ต่อไป^{๖๐}

สัมมาทิฐิระดับความเชื่อในกฎแห่งกรรมนี้ ถือว่าเป็นความเชื่อในระดับค่านิยมพื้นฐานที่สำคัญ เป็นความรับผิดชอบและความไม่ผลสำเร็จที่เกิดจากการกระทำ จากความเพียรพยายามความสามารถ และสติปัญญาของตนเอง สัมมาทิฐิระดับนี้ ไม่ได้จำกัดกรอบอยู่เฉพาะในหมู่ของชาวพุทธเท่านั้น แม้ความเห็นความเชื่อของคนนอกศาสนา (พหุริกชน) หรือระบบคุณค่าใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในสังคม ถ้าเป็นความเชื่อที่ชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ก็ถือว่าเป็นสัมมาทิฐิเหมือนกัน จะเห็นได้ว่า ถ้ายึดเกณฑ์นี้เป็นมาตรฐาน แสดงว่า ความเห็นความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิไม่ได้ผูกขาดเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่อาจจะมีอยู่ในกลุ่มชนทั่วทุกมุมโลกก็ได้ แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะไม่เคยรู้จักพระพุทธศาสนาเลยก็ตาม

อย่างไรก็ตาม สัมมาทิฐิระดับกัมมัสสกตาญาณก็เป็นมาตรฐานชี้วัดความเป็นชาวพุทธว่า หากมนุษย์มีความรู้ทางวิชาการอย่างสูง แต่ไม่รู้บุญ-บาป คุณ-โทษ ก็ยังไม่เป็นสัมมาทิฐิเป็นได้เพียงปัญญาในระดับสุดมยปัญญาเท่านั้น ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มองว่า “เมื่อขัด

^{๕๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๒๐๙.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๓-๖๔๔ และ ๗๓๘.

ก. แบบวิเคราะห์ เป็นการแจกแจงหลักธรรมที่ถือว่าเป็นหัวใจของระบบคำสอนทั้งหมดที่พบบ่งชี้ที่สุดคือ อริยสัจ ๔ กับปฏิจจสมุปบาท ดังนี้

๑) สัมมาทิฏฐิในอริยสัจ ๔ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อจะนิยามความหมายและขอบเขตของโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ มักเจาะจงลงไปทีความรุ้ความเข้าใจในอริยสัจ ๔ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...สัมมาทิฏฐิเป็นอย่างไร คือ ความรู้ในทุกข์ ...ทุกขสมุทัย ...ทุกขนิโรธ ...ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา...”^{๖๓} นอกจากนี้ การที่โลกุตตรสัมมาทิฏฐิถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่ในกรอบของอริยสัจ ๔ ก็เพราะสัมมาทิฏฐิชนิดนี้ เป็นองค์ประกอบหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ ๘ ในฐานะเป็นหลักการแก้ปัญหาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่จะดำเนินการแก้ปัญหาชีวิตให้ประสบความสำเร็จจะต้องมีความชัดเจนในเบื้องต้นก่อนว่า ปัญหาของตนคืออะไร (ทุกข์) มีสาเหตุมาจากอะไร (สมุทัย) เป้าหมายที่ปลอดพ้นจากปัญหาเป็นอย่างไร (นิโรธ) และวิถีทางสำหรับแก้ปัญหาคืออะไร (มรรค) ซึ่งก็คือการมีสัมมาทิฏฐินั่นเอง

๒) สัมมาทิฏฐิในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมักพบบ่อยๆ ในพุทธพจน์ที่ว่า “...ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท...”^{๖๔} แท้จริงแล้ว ทั้งในปฏิจจสมุปบาทและอริยสัจ ๔ ก็คือความเห็นชอบในกฎธรรมชาติเช่นเดียวกัน เพราะปฏิจจสมุปบาทสายเกิด (สมุทัยวาร) เป็นการแสดงรายละเอียดเรื่องทุกข์และเหตุเกิดแห่งทุกข์ตามหลักอริยสัจนั่นเอง ส่วนปฏิจจสมุปบาทสายดับ (นิโรธวาร) เป็นการแสดงรายละเอียดเรื่องความดับทุกข์และทางให้ถึงความดับทุกข์ ตามหลักอริยสัจ ๔ เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การกำหนดขอบเขตของสัมมาทิฏฐิให้อยู่ในกรอบของปฏิจจสมุปบาท ก็เพื่อแสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาเรื่องมัชฌิมนธรรม ซึ่งเป็นหลักความจริงตามกฎธรรมชาติแบบกลางๆ โดยความเป็นกลางนี้วัดจากการมีทัศนคติต่อสรรพสิ่งในรูปของกระแสที่ต่อเนื่องตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย และการที่สรรพสิ่งตกอยู่ในกระแสแห่งเหตุปัจจัย ก็มีนัยแฝงว่า ไม่เที่ยง (อนิจจัง) คงอยู่ไม่ได้ (ทุกขัง) และไม่มีตัวตน (อนัตตา) ดังนั้น การมีสัมมาทิฏฐิในกรอบของปฏิจจสมุปบาทก็เท่ากับมีสัมมาทิฏฐิในกรอบของไตรลักษณ์ด้วย

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑.

^{๖๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๖/๒๗๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๖/๓๓๘.

ข. แบบสังเคราะห์ มุ่งไปที่กระบวนการปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ ดังคำนิยามในคัมภีร์ ปปัญจสูทนีที่ว่า "...ปัญญาที่สัมปยุต (ประกอบ) ด้วยอริยมรรค อริยผล ชื่อว่า โลกุตตรสัมมาทิฐิ ..." เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะวิเคราะห์แจกแจงหรือสังเคราะห์ ก็เป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน คือเพื่อ อริยมรรค อริยผล สัมมาทิฐิแบบสังเคราะห์อาจแยกพิจารณาได้ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิที่ประกอบด้วยอริยมรรค หมายถึง สัมมาทิฐิหรือปัญญาที่เห็นทาง เข้าถึงความเป็นอริยบุคคล โดยอริยมรรค หมายถึง ปัญญาในวิปัสสนาภาวนาที่ทำหน้าที่ตัด สังโยชน์ทั้ง ๑๐ ให้ขาด เพราะลักษณะสำคัญของปัญญา คือตัดกิเลส ดังคำกล่าวของพระนาคเสน ที่ว่า "...มหาราช ปัญญามีการตัดเป็นลักษณะ..."^{๖๕} อริยมรรคแบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอนตามลำดับแห่ง การตัดสังโยชน์ ดังนี้

๑. โสดาปัตติมรรค ตัดสังโยชน์เบื้องต้นได้ ๓ อย่างคือ สักกายทิฐิ ความเห็นว่ามี ตัวตน วิจิกิจา ความสงสัย และ สัสสพตปราคาส ความยึดมั่นในศีลและพรตอย่าง มงาย

๒. สกทาคามิมรรค ตัดสังโยชน์เบื้องต้น ๓ อย่างและทำราคะ โทสะ โมหะให้เบา บางลงได้

๓. อนาคามิมรรค ตัดสังโยชน์เบื้องต้นได้ ๕ อย่าง คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจา สัสสพตปราคาส กามราคะ ความกำหนัดในกาม และปฏิฆะ (ความหงุดหงิดขัดเคือง)

๔. อรหัตตมรรค ตัดสังโยชน์ได้ครบทั้ง ๑๐ อย่าง คือ ตัด ๕ อย่างเหมือนอนาคามี เพิ่มอีก ๕ อย่างคือ รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน อรูปราคะ ความติดใจ ในอารมณ์แห่งอรูปฌาน มานะ ความถือตน อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน และอวิชชา ความไม่รู้จริง

๒) สัมมาทิฐิที่ประกอบด้วยอริยผล หมายถึง ปัญญาเห็นชอบอันเป็นผลสืบ เนื่องมาจากการพัฒนาตามมรรคในแต่ละขั้น เป็นปัญญาอันเป็นผลจากการตัดสังโยชน์ด้วย อริยมรรคนั้นเอง อริยผลแบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

^{๖๕} ปุ๋ย แสงฉาย, มิลินทปัญหา ฉบับอรรถกถา ฎีกา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๘), หน้า ๕๖.

๑. โสดาปัตติผล ได้แก่ ปัญญาอันเป็นผลจากการตัดสังโยชนให้ขาดด้วย
โสดาปัตติมรรคญาณ หรือปัญญาในความเป็นพระโสดาบัน
๒. สกทาคามีผล ได้แก่ ปัญญาในความเป็นพระสกทาคามี
๓. อนาคามีผล ได้แก่ ปัญญาในความเป็นพระอนาคามี
๔. อรหัตตผล ได้แก่ ปัญญาในความเป็นพระอรหันต์

สังเกตได้ว่า ปัญญาญาณที่ประกอบด้วยอริยมรรคและอริยผล แม้จะเป็นสัมมาทิฐิด้วยกัน แต่คุณภาพจะแตกต่างกันตามระดับขั้นของอริยมรรคและอริยผล เช่น สัมมาทิฐิในโสดาปัตติมรรค เป็นปัญญาในระดับมองเห็นทางดำเนินไปสู่ความเป็นพระโสดาบันหรือปัญญาในการทำหน้าที่ตัดสังโยชนเท่านั้น ส่วนสัมมาทิฐิในโสดาปัตติผล เป็นปัญญาที่ผ่านการฝึกฝนอบรมและผ่านการตัดสังโยชนตามควรลงแห่งมรรคาเรียบร้อยแล้ว

รวมความว่า การแสดงโลกุตตรสัมมาทิฐิแบบสังเคราะห์ ในกรอบของอริยมรรค อริยผล ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิที่มีอยู่และเจริญขึ้นตามลำดับแห่งความก้าวหน้าในการพัฒนาชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ หมายความว่า ยิ่งพัฒนาชีวิตจนบรรลุธรรมสูงขึ้นเท่าใด สัมมาทิฐิหรือปัญญาก็จะยิ่งสมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น สัมมาทิฐิ ในแง่นี้จึงเป็นพลวัต มีการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง และยังไม่เสร็จสมบูรณ์ในตัว ต่อเมื่อเข้าถึงจุดสิ้นสุดแห่งกระบวนการพัฒนา หรือบรรลุพระอรหันต์เท่านั้น จึงเป็นปัญญาที่สมบูรณ์แบบได้^{๖๖}

๓.๒.๓ ความสำคัญของสัมมาทิฐิต่อการดำเนินชีวิต

ในกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ต้องมีสัมมาทิฐิเป็นผู้นำ เป็นประจักษ์ประทีปส่องนำทางให้แก่ผู้เดินทาง หากขาดสัมมาทิฐิก็เปรียบเหมือนคนเดินทางท่ามกลางความมืด โดยไม่รู้ทั้งทางอยู่ที่ไหน จุดหมายปลายทางคืออะไร อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้อธิบายความสำคัญของสัมมาทิฐิในลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิในฐานะเป็นเหมือนสารถี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ทางนั้นชื่อว่าทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อคือธรรม มีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกัน

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๗๖-๘๘.

ธรรมรณนั้น เราบอกให้มีสัมมาทิฏฐินำหน้าเป็นสารถี...”^{๖๔} สัมมาทิฏฐิจึงเป็นเหมือนสารถีผู้รู้จักเส้นทางเป็นอย่างดี จึงสามารถนำพาชีวิตไปสู่จุดหมายได้

๒. สัมมาทิฏฐิในฐานะเป็นบุพนิมิตแห่งการตรัสรู้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉนใด สัมมาทิฏฐิก็ฉนนัน เหมือนกัน เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อกการตรัสรู้อรยสัจ ๔ ประการ...”^{๖๕}

๓. สัมมาทิฏฐิในฐานะเป็นบ่อเกิดและส่งเสริมกุศลธรรมทั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพลยยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฏฐิเลย...”^{๖๖} พุทธพจน์นี้แสดงบทบาทของสัมมาทิฏฐิ ๒ ประเด็นคือ การทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิด และกุศลที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนมารดามีคุณแก่บุตร ๒ สถานคือ เป็นผู้ให้กำเนิดและเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรให้เติบโตใหญ่ ทั้งยังเป็นปัจจัยให้กุศลธรรมอื่นๆ เกิดและไพลยขึ้นด้วย

๓.๒.๔ เหตุแห่งการเกิดสัมมาทิฏฐิ

ปัจจัยเพื่อการเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒ ด้านคือ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ มีเนื้อหาและสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑. ปรโตโฆสะ แปลตามศัพท์ว่า เสียงจากผู้อื่นหรือเสียงจากภายนอก หมายถึงองค์ประกอบภายนอกที่ช่วยทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ เสียงที่ดิงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงแสดงความจริง ความมีเหตุผล มีประโยชน์ เป็นเสียงแห่งความปรารถนาดี มีความหมายครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกทุกประเภท ที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำสั่งสอน การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสาร คำอธิบายชี้แจง ตลอดจนการเรียนรู้ และการเลียนแบบจากแหล่งภายนอกต่างๆ อาจจะเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม หรือกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมก็ได้ (Socialization) แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ คือ จากบุคคลที่เป็นคนดี มีปัญญา และมีคุณธรรม เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียงในสังคม สื่อมวลชนทุกแขนง ตลอดจนสถาบันศาสนาและวัฒนธรรม ที่เรียกว่า

^{๖๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๖/๓๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๖๕} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๐๗/๓๗๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๗/๖๑๗.

^{๖๖} อง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๙๙/๓๒, อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๙/๓๘.

สัตบุรุษ หรือ บัณฑิต ผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือ แนะนำ สั่งสอน ชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิ ในที่นี้หมายถึงเฉพาะปรโตโมสะที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดังามเท่านั้น โดยเฉพาะปรโตโมสะที่เป็นบุคคล หรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลุนิพพานจะบรรลุนิพพาน อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันเยี่ยม เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำให้เหตุซึ่งมีอยู่ภายนอกตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดีนี้เลย...”^{๔๐} พุทธพจน์นี้เป็นเครื่องยืนยันว่า ผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและพัฒนาจิตสู่พระนิพพานได้ ต้องมีกัลยาณมิตรเป็นผู้ชี้แนะ ปรึกษาประคอง และให้กำลังใจ จึงควรที่จะต้องทราบถึงคุณสมบัติของกัลยาณมิตรให้ชัดเจน จะได้นำมาฝึกฝนอบรมให้เกิดมีขึ้นในตน และตอกย้ำให้ฝังแน่นอยู่ในใจเราอย่างมั่นคงให้ได้ ซึ่งแยกพิจารณาได้เป็น ๒ ด้านคือ

๑. คุณสมบัติภายใน เป็นคุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นภายในตัวของกัลยาณมิตร ทำให้สามารถทำหน้าที่ต่อบุคคลอื่นได้อย่างสมบูรณ์ เรียกว่า สัมปรัสนิพพาน แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษหรือธรรมของคนดี มี ๗ ประการ ดังนี้

๑) ธัมมัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริงตามธรรมชาติ รู้หลักการกฎเกณฑ์ หน้าที่ ซึ่งเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

๒) อัตถัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักผล คือรู้ความหมายและวัตถุประสงค์ของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ และรู้ผลของกิจที่จะกระทำ ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรือสาระของชีวิต

๓) อัธยัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักตน คือรู้ฐานะ กำลัง เพศ ภาวะ ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ที่มีในตนตามความเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสมและให้เกิดผลดี

๔) มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือรู้ความพอเหมาะพอดี เช่น รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ และในการใช้สอยปัจจัย ๔

๕) กาลัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักกาล หมายถึง รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร เช่น นี่เวลาเรียน เวลานอน เวลาพักผ่อน

^{๔๐} พุ.ยติ. (บาลี) ๒๕/๑๗/๒๔๒, พุ.ยติ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๓๖๑.

๖) ปริสัณญตา ความเป็นผู้รู้จักชุมชน คือรู้จักชุมชน รู้จักมารยาทในการเข้าหาคนในชุมชน รู้ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมของชุมชนนั้นๆ และรู้ว่าควรปฏิบัติตัวต่อชุมชนนั้นๆ อย่างไร

๗) ปุคคลัณญตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล คือรู้ความแตกต่างของบุคคล ในด้านอัธยาศัย ความรู้ความสามารถ คุณธรรม รู้มาตรฐานคุณสมบัติของคนดี เพื่อจะได้วางตัวต่อบุคคลนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม

คุณสมบัติภายในทั้ง ๗ ประการนี้^{๔๑} เป็นคุณเครื่องเกื้อหนุนการให้คุณค่าแก่สรรพสิ่งตามเป็นจริงว่าเป็นคุณค่าแท้หรือเทียม อันเป็นหลักพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น^{๔๒}

๒. คุณสมบัติภายนอก เป็นคุณสมบัติที่ปรากฏแก่สายตาผู้อื่นหรือต่อสังคม เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม ธรรมของผู้เป็นกัลยาณมิตร มี ๗ ประการ ดังนี้

๑) ปิโย แปลว่า เป็นที่รักเป็นที่พอใจ^{๔๓} หรือเป็นคนน่ารัก โดยปกติแล้ว แม้ใครจะมีความรู้ความสามารถหรือมีคุณธรรมมากน้อยเพียงใด ก็ไม่อาจแสดงให้เห็นได้ตั้งแต่แรกพบ แต่สิ่งที่ดึงดูดสายตาคนให้รู้สึกเป็นคนที่น่ารัก น่าเข้าใกล้คือ ความสะอาด ตั้งแต่ภายนอกอันได้แก่ ความสะอาดกาย เสื้อผ้า ของใช้ ภายในคือใจ ใจที่สะอาดด้วยศีลจะสะท้อนออกมาเป็นบุคลิกภาพ ที่สงบ สง่า เรียบง่าย ยิ้มแย้ม แจ่มใส กระปรี้กระเปร่า และมีมารยาทงาม

๒) ครุ แปลว่า เป็นที่เคารพ หมายถึง เป็นคนมีความประพฤติเหมาะสมกับฐานะที่ตนเป็น มีเหตุผล มั่นคงในคุณธรรม ไม่ลำเอียง เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย และต้องเป็นผู้ประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา-หวังให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณา-ไม่นิ่งดูดาย เห็นใครตกทุกข์ได้ต้องช่วยเหลือแก้ไข ปรกติ-ประคอง มุทิตา-ดีใจเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี อุเบกขา-วางเฉยได้ หากแม้ได้ช่วยอย่างเต็มที่แล้วช่วยไม่ได้ แทนที่จะทุกข์ใจ ก็วางเฉยตั้งหน้าทำดีเรื่อยไป

^{๔๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๒/๓๓๐/๒๙๓-๒๙๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๒/๓๓๐/๓๓๓.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๒๗-๖๒๘.

^{๔๓} อัง.สตุตฺก. (บาลี) ๒๓/๓๗/๒๙, อัง.สตุตฺก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

๓) ภาวนีโย แปลว่า เป็นที่ยกย่อง หรือนำเทิดทูน คือทำอะไรพูดอย่างนั้น พูดอย่างไรทำอย่างนั้น เปี่ยมด้วยปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม มีความรู้พึ่งตนเองได้ เป็นแบบอย่างและพร้อมให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

๔) วัตตะ แปลว่า เป็นนักพูด ฉลาดในการดักเตือน ถึงคราวต้องสอนผู้อื่นก็สามารถบอกได้อย่างเป็นขั้นตอน และต้องเป็นผู้มากด้วยความเมตตากรุณาในการที่จะฝึกผู้อื่นให้ทำความดีอย่างเต็มความสามารถและศักยภาพ

๕) วจนกขโม แปลว่า เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ที่ยกย่อน ยั่วยุ ยั่วยวนของศิษย์หรือผู้ที่เราไปทำหน้าที่ได้ เพราะการที่จะไปเปลี่ยนความเข้าใจของคนนั้นไม่ง่ายเลย จึงต้องเปี่ยมด้วยความเมตตาและมีความอดทนเป็นเยี่ยม

๖) คัมภีรญจะ กะดัง กัตตา แปลว่า เป็นผู้พูดถ้อยคำที่ลึกซึ้งได้ คือ สามารถอธิบายเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย เปลี่ยนเรื่องนามธรรมเป็นรูปธรรมให้เห็นเป็นภาพชัดเจน

๗) โน จัฏฐาเน นิโยชะเย แปลว่า เป็นผู้ไม่ชักนำในอฐาณะ คุณสมบัตินี้สำคัญที่สุด โดยตรวจสอบว่าปฏิบัติตามมรรคมรรค ๘ หรือไม่

คุณสมบัติทั้ง ๗ ประการนี้^{๔๔} มีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นถือว่าเป็นมิตรแท้ เป็นคุณสมบัติที่เราต้องสร้างให้เกิดมีขึ้นในตัวเราให้ได้ ต้องตอกย้ำ ซ้ำกับตัวเองบ่อยๆ จนเข้าไปฝังแน่นในใจจนกลายเป็นนิสัย สะท้อนออกมาเป็นบุคลิกภาพที่สะอาด สว่าง สงบ น่ารัก น่าเคารพ น่าเชื่อถือ น่าเข้าไปสนทนาด้วย ใครพบเห็นก็เกิดศรัทธา อยากประพฤติปฏิบัติตาม^{๔๕}

๒. โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย โดยถูกทาง กล่าวคือ การนึก การน้อมนึก การผูกใจ การใส่ใจ การทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา หรือโดยสังขยานุโลมิญาณ^{๔๖} เป็นการสร้างสัมมาทิฐิด้วยวิธีแห่งปัญญา โดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจากคำว่า โยนิ แปลว่าต้นเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ส่วนคำว่า มนสิการ แปลว่า การทำใน

^{๔๔} อภ.สตุตถก. (บาลี) ๒๓/๓๗/๒๔, อภ.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๓๒-๖๓๓.

^{๔๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕/๑๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘ (เชิงอรรถ).

ใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกัน มักแปลสับสน กันว่า การทำในใจ โดยแยกคาย หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกที่ประกอบด้วยอคติหาอุปาทานของตนเข้าจับ แปลงง่าย ๆ ว่า คิดเป็น หรือ คิดเป็นระบบนั่นเอง โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายใน ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของสัมมาทิฐิ โดยเฉพาะ โลกุตตรสัมมาทิฐิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า "...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทิ ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉันทัน..."^{๑๑}

๑. กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ที่เรียกว่า คิดเป็น นั้น มี ๒ แบบ^{๑๒} คือ

๑) คิดแบบสนองตัณหา เป็นการคิดไปตามความอยาก อยากได้นั้น ได้นี้ อยากเป็นนั้น เป็นนี้ อยากสิ่งนั้น สิ่งนี้ ความอยากเป็นตัวกระตุ้นเร้าให้คิด เป็นแรงจูงใจให้คิดไปตามความอยากของตน อันนำมาซึ่งความทุกข์

๒) คิดแบบมีเหตุผล เป็นการสร้างนิสัยใหม่ให้แก่จิต ซึ่งเคยชินอยู่กับความคิดแบบสนองตัณหา กระตุ้นให้คิดว่าทำแล้วได้อะไร สิ่งนั้นมันจำเป็นแก่เรา เหมาะกับเราหรือไม่ เป็นความคิดที่ไม่เป็นไปตามกระแสโลก เป็นความคิดที่ปรัชญาสมัยใหม่เรียกว่า อุดติภาวนิยม (Existentialism) ที่เน้นให้บุคคลกระทำสิ่งต่างๆ ให้เหมาะแก่ความจำเป็นของตน โดยไม่ต้องคอยดูว่าโลกเขาจะคิดอย่างไร คนอื่นเห็นอย่างไร นิยมหรือไม่ เพราะสิ่งที่เหมาะๆกับเรานั้น ส่งผลเป็นความสำเร็จด้วยการทำสิ่งที่เหมาะสมกับเรานั้นเอง

๒. ประเภทของโยนิโสมนสิการ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) พัฒนาปัญญา เป็นประเภทพยายามศึกษาให้รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร ศึกษาจนกระทั่งรู้ว่า ของสมมติเป็นของสมมติ ไม่ใช่ของจริง สามารถแยกแยะความจริงบนสมมติกับความจริงบนความจริง และยอมรับความจริงเหล่านี้ เรียกว่า มีโยนิโสมนสิการในเรื่องสังขารและสมมติสัจจะ

^{๑๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๕๕/๒๓-๒๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๔.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน วคิน อินทสระ, โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเพื่อเอาชนะความทุกข์, (กรุงเทพฯ : บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘-๒๓.

๒) สร้างเสริมปัญญา ในระดับจริยธรรม ปลุกเร้าให้เกิดคุณธรรม ทำให้มีความคิดเป็นกุศลเสมอ

ในความเป็นจริง เมื่อมีความคิดที่เป็นกุศล ก็ย่อมมีความคิดที่เป็นอกุศลหรือความคิดที่เป็นอันตราย ความคิดที่เป็นอกุศลไม่เป็นไปเพื่อสร้างเสริมปัญญานั้นมี ๓ ประเภทคือ ๑) จ้องจับผิดผู้อื่น ไม่มองดู ไม่พุดถึงความผิดของตนเอง คอยมองดูคอยพุดถึงความผิดพลาดของผู้อื่น ๒) ทำผิดจนเป็นนิสัย เมื่อทำผิดแล้ว ก็มักคิดผิดไปว่า เพราะโชคไม่ดี โทษชะตาชีวิต ไม่ยอมยกตนให้พ้นจากความคิดนั้น ๓) ทำร้ายตนเอง อ่อนแอ วีนปัญหา ไม่เคยคิดแก้ปัญหา ทั้งๆ ที่มีความรู้ความสามารถ แต่ไม่คิดแก้ปัญหา เป็นแต่คอยแก้ตัว

๓. ลักษณะของโยนิโสมนสิการ หมายถึงลักษณะที่เรียกว่า คิดอย่างฉลาด คือเลือกเรื่องที่จะคิด ด้วยมุมมองที่แยบคาย คือไม่ปล่อยความคิดให้เป็นทาสของปัญจะ (ตัณหา มานะ และทิฏฐิ) แบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะ^{๔๔} ดังนี้

๑) อุบายมนสิการ คิดถูกวิธี เพื่อให้เข้าถึงความจริงว่า สิ่งทั้งปวงอยู่ภายใต้อำนาจของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน เป็นความคิดออกจากทุกข์ ปัจจุบันมักเรียกว่า อุบายโกศลในการคิด เป็นความฉลาดในการคิดหาหนทางที่จะเข้าถึงความจริง เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้น ก็สามารถคิดได้ทันการณ์กับสิ่งนั้นได้อย่างถูกต้อง

๒) ปถมนสิการ คิดมีเส้นทาง หมายถึง คิดอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับตามแนวทางเหตุผล เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบแบบแผน ไม่วกวนสับสน เป็นการคิดอย่างมีเป้าหมาย ไม่คิดออกจากสิ่งที่กระทำอยู่ แม้ในทางที่ดีด้วยกันแล้วก็ยังพิจารณาว่า ควรจะดำเนินทางไหนดีที่สุด เป็นประโยชน์ที่สุด นี่คือการเลือกวิถีชีวิต ซึ่งอยู่ในวิสัยที่เราจะเลือกได้และเหมาะสมกับตัวเรา

๓) การณมนสิการ คิดมีเหตุผล หมายถึง คิดตามเหตุ ไปตามเงื่อนไข ไม่ดีร้ายในสิ่งที่ไม่ควร ยอมรับผิดเมื่อเห็นว่าได้ทำผิด ไม่อ้างเหตุผลเข้าข้างตนเอง เพื่อให้ตนถูก หรือไกลไปทางซุนๆ คือยึดหยุ่นตามเหตุการณ์ ไม่แข็งทื่อตายตัว จนไม่คำนึงถึงเหตุผลและความจำเป็น สามารถสืบสาวหาเหตุหรือที่มาของสิ่งนั้นๆ ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

^{๔๔} วุฒิน อินทสระ, โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเพื่อเอาชนะความทุกข์, หน้า ๒๔-๓๐.

๔) อุปปาทกมนสิการ คิดเร็วทุกสัปดาห์ กระตุ้นให้เกิดความเพียร มีสติมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น สามารถเตือนตนเองให้มีความตื่นตัว หายกลัวในสิ่งที่เคยกลัว เพื่อให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เช่น พิจารณาสິงที่ทําให้หายโกรธ มีสติ หรือทําคิดให้เข้มแข็ง^{๔๐}

ยังมีไวพจน์ของโยนิโสมนสิการอีกคำหนึ่ง ที่มาคู่กับโยนิโสคือ ปฏิสังขา โยนิโส การพิจารณาก่อนใช้สอยบริโภคปัจจัย ๔ เป็นการคิดให้เห็นคุณค่าแห่งการใช้สอยปัจจัย ๔ ตั้งแต่อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นวิธีคิดที่มีความสำคัญมากในยุคบริโภคนิยมนี้ เปรียบเหมือนระบบป้องกันภัย ที่มีการตัดก่อนตาย เตือนก่อนวายเป็นอริ สามารถนำมาปรับใช้ไม่เฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น แต่ฆราวาสผู้ครองเรือนก็ควรนำมาปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง^{๔๑}

๔. ปัจจัยให้เกิดโยนิโสมนสิการ มี ๒ ประการคือ

๑) การคบสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตร^{๔๒}

๒) การฟังธรรม (ธัมมัสสนวณะ) เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์ปัญญา มีชื่อว่า สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดเพราะการฟัง ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สุสุสุ สลฺลํ ปญฺญํ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๔๓} ซึ่งปัญญาจะเกิดได้ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกคือ ปรโตโฆสะ หรือผู้แนะนำสั่งสอน ซึ่งได้แก่ พระภิกษุ บัณฑิต ผู้รู้ สัตบุรุษ เป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมนั้นๆ ให้ ซึ่งในพระพุทธศาสนาถือว่า ปัญญาระดับสุตมยปัญญา ยังไม่ใช่ตัวปัญญาที่แท้จริง แต่มีผลเป็นความเลื่อมใสในระดับต้น และจะเป็นบาทฐานนำสู่จิตตามยปัญญา คือปัญญาพิจารณาตรึกตรองด้วยโยนิโสมนสิการ ในที่สุดเกิดปัญญารู้แจ้งสิ่งนั้นตามความเป็นจริง เรียกว่า ภาวนามยปัญญา จึงเป็นตัวปัญญาที่แท้จริง ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนเรื่องวิธีการฟังให้ได้ผลเป็นภาวนามยปัญญา ทั้งยังเป็นการดำรงอยู่แห่งพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาให้ยืนนานไม่เสื่อมสูญอีกด้วย ความว่า

^{๔๐} สรุปจากปาฐกถาพิเศษโดย พระธรรมโกศาจารย์ (ธมฺมจิตฺโต) เรื่อง “วิถีคิดในพระพุทธศาสนา” เนื่องในการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “วิถีคิดและการจัดการความรู้เชิงระบบ : แนวทางการพัฒนาคนและองค์กร” วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๐ ณ ห้อง ๒๐๕ อาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^{๔๑} ดู บทที่ ๔ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.

^{๔๒} ดูหัวข้อปรโตโฆสะ ในบทนี้ หน้า ๑๓๘-๑๔๑.

^{๔๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๗-๒๕๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไป แห่งพระสัทธรรม ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑) ฟังธรรมโดยเคารพ ๒) เรียนธรรมโดยเคารพ ๓) ทรงจำธรรมโดยเคารพ ๔) ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ แล้วโดยเคารพ ๕) รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วย่อมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ^{๔๔}

ดังนั้น การเริ่มต้นด้วยการคบบัณฑิต หรือสัตบุรุษ (กัลยาณมิตร) ทำให้ได้รับการ แนะนำ สั่งสอน (ธัมมัสสนา) เกิดการพิจารณา ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมโดยแยบคายใน กระบวนการของโยนิโสมนสิการ ส่งผลให้เกิดปัญญาเห็นสภาวธรรมตามเป็นจริงว่า สรรพสิ่งล้วน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และเป็นปัจจัยแก่กันและกัน สรุปได้ว่า เมื่อคบบัณฑิต ย่อมนำพา ไปสู่การฟังธรรม หรือทำให้ได้ฟังสิ่งใหม่ๆ ที่ไม่เคยฟังมาก่อน ทำให้ผู้ฟังนำไปคิดพิจารณาด้วย กระบวนการโยนิโสมนสิการ เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ที่จะนำกลับมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้

๓.๒.๕ คุณค่าของสัมมาทิฐิต่อการดำเนินชีวิต

เรามักจะได้ยินอยู่เสมอๆ ว่า สัมมาทิฐิ หมายถึงความเข้าใจถูกในเรื่องโลกและชีวิต แต่ไม่เคยแยกแยะว่า เข้าใจถูกเรื่องโลกเป็นอย่างไร เรื่องชีวิตเป็นอย่างไร เข้าใจถูกแล้วจะพัฒนา ชีวิตอย่างไร ชีวิตจะมีคุณภาพเพิ่มขึ้นหรือไม่ ฯลฯ ดังนั้น ขั้นตอนนี้ จึงเป็นการวิเคราะห์โลกิย- สัมมาทิฐิ ๑๐ ประการ^{๔๕} เพื่อจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของสัมมาทิฐิ พร้อมจะรับเข้าไปอยู่ในจิต ตนจนหยั่งรากลึกกลายเป็นนิสัยอย่างมั่นคง ส่งผลให้คิดถูก พูดถูก ทำถูก ฉะนั้น สังคมใดที่ผู้คน ล้วนสมบูรณ์พร้อมด้วยสัมมาทิฐิ สังคมนั้นย่อมประสบสันติสุขอย่างยั่งยืนตลอดกาล ในทางตรง ข้าม ถ้าคนในสังคมเป็นผู้มีความเห็นผิด ที่เรียกว่า มิจฉาทิฐิ ผังรากลึกอยู่ในใจจนเป็นนิสัย ก็จะเป็นเหตุให้คนผู้นั้นคิดผิด พูดผิด ทำผิด ประกอบอาชีพผิด ถึงคราวพักผ่อนหย่อนใจ ก็จะแสวงหา ความสุขผิดๆ เช่น เข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข สังคมก็จะเต็มไปด้วยปัญหาเลวร้ายต่างๆ มากมาย ทั้งปัญหาเยาวชน คอรัปชั่น อาชญากรรม เศรษฐกิจ ตามมาไม่รู้จบ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในเอกธัมมบาลี ตติยวรรค ความตอนหนึ่ง กล่าวว่า

บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุข แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริต บุคคลนั้นทำ

^{๔๔} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๔/๑๖๖-๑๖๗, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

^{๔๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑-๓๙๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

ให้คนหนุ่มมากออกจากสัทธรรม (กุศลกรรมบถ ๑๐) ให้ตั้งอยู่ในอสังกรรม (อกุศลกรรมบถ ๑๐) บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหนุ่มมาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหนุ่มมาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหนุ่มมาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๖}

จะเห็นได้ว่า บุคคลผู้เป็นมิชฌาปฏิฐิเพียงคนเดียว สามารถสร้างปัญหาให้แก่คนหนุ่มมาก ตรงข้ามผู้มีสัมมาทิฐิย่อมสามารถยังโลกให้สงบสันติได้ ความเข้าใจถูกนี้ จัดเป็นบุคลิกภาพด้านจิตใจที่สำคัญ เป็นตัวนำให้เกิดการพัฒนาตนเองและสังคม เพราะเมื่อบุคคลมีความเห็นถูกในเรื่องใดแล้ว เขาย่อมพร้อมเสมอที่จะลงมือปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นทันที

โลกียสัมมาทิฐิ หรือความเห็นถูกในระดับต้น ๑๐ ประการนั้น มีรายละเอียดดังนี้

๑. ทานที่ให้แล้วมีผล (อคฺถิ ทินฺนํ)^{๑๗}

การทำทาน โดยทั่วไปหมายรวมถึง การให้หรือการแบ่งปันโดยไม่คิดเอาคืน เป็นการแบ่งปันของกินของใช้ที่ตนมีอยู่มากให้แก่ญาติมิตร เพื่อนฝูง ผู้ได้บังคับบัญชา หรือแม้แต่ผู้บังคับบัญชา ในโอกาสต่างๆ รวมถึงการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้บางอย่าง และการให้คำแนะนำต่างๆ ด้วย การทำทานที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา คือ การทำทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ผู้เป็นเนื้อนาบุญของชาวโลก ทั้งเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไว้ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่ชาวโลกอีกด้วย ดังปรากฏความในพุทธพจน์ว่า “...ถ้าสัตว์ทั้งหลาย รู้ผลของการจำแนกทาน ตามที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้ โดยวิธีที่วากนั้นจะมีผลมากอย่างนี้ พึงกำจัดมลทิน คือความตระหนี่ มีใจเลื่อมใสยิ่ง พึงถวายทานตามกาลในพระอริยะทั้งหลาย ซึ่งเป็นเขตที่ทานอันบุคคลถวายแล้วมีผลมาก...”^{๑๘} ทาน ในพระพุทธศาสนา หมายถึงการให้ด้วยความบริสุทธิ์ โดยไม่หวังผลตอบแทน การให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เป็นทาน ได้แก่ การให้เงินทอง ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปการณที่จำเป็นแก่การทำมาหากิน เรียกว่า อามิสทาน การให้ความรู้ทั่วไป การให้ความรู้ความเข้าใจทางธรรม เรียกว่า ธรรมทาน นอกจากนี้ก็มี อภัยทาน ซึ่งหมายถึงการให้ความปลอดภัย ไม่ถือโทษโกรธเคือง อโหสิ คือการยกโทษให้ ไม่เอาโทษ การสละเวลาช่วยผู้อื่นทำกิจต่างๆ ตลอดจนการให้กำลังใจผู้อื่นด้วยปิยวาจา ฯลฯ

^{๑๖} อ.จ. เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๐๘/๓๕, อ.จ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๘/๔๐.

^{๑๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

^{๑๘} ข.ยติ. (บาลี) ๒๕/๒๖/๒๔๙, ข.ยติ. (ไทย) ๒๕/๒๖/๓๗๑.

ซึ่งโดยสาระแล้ว ทานในสัมมาทิฏฐิระดับต้นนี้ หมายถึงการแบ่งปัน คนเราจะมีชีวิตอยู่ได้ ต้องอาศัยปัจจัย ๔ รองลงมาก็เป็นอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต่อการทำมาหากิน การแบ่งปันขั้นพื้นฐาน จึงได้แก่ ปันกันอยู่ ปันกันกิน ปันกันใช้ โดยยุติธรรม การแบ่งปันอย่างถูกวิธีนี้จึงเป็นไปเพื่อป้องกัน ไม่ให้แย่งกันกิน แย่งกันใช้ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบกัน ไม่โกงกัน แม้ใครจะได้มากบ้างน้อยบ้างก็ ไม่เป็นไร เป้าหมายหลัก คือป้องกันความคิดโลภ และพฤติกรรมไร้น้ำใจ อันจะนำไปสู่การประทุพติ ผิดศีล ผิดธรรม และผิดกฎหมาย หากแม้จะเกิดความขัดแย้งในสังคม ก็จะง่ายต่อการประนีประนอม เพราะมีความเป็นมิตรต่อกัน ดังพุทธภาษิตว่า “...บุคคลเมื่อให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้...”^{๔๙}

เมื่อเข้าใจถูกว่า สิ่งเหล่านี้ควรทำ ความโลภที่นอนเนื่องอยู่ในจิตมาตั้งแต่เกิด ก็ไม่สามารถแสดงตัวตนออกมาบังคับจิตได้ ส่วนความโลภที่เคยกำเริบมาก่อน ก็จะบรรเทาเบาบางลง ดังนั้น การทำทานจึงเป็นการกำจัดความตระหนี่ และความเห็นแก่ตัวออกจากใจ ขณะเดียวกัน ก็เป็นการเพิ่มพูนความปรารถนาดีต่อกันและกันระหว่างผู้ให้กับผู้รับ เกิดเป็นมิตรภาพของความ เอื้ออาทรต่อกัน ยิ่งกว่านั้น ถ้าทำทานอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัย สภาพจิตจะพัฒนาเป็นความ รับผิดชอบต่อผู้อื่น เป็นสภาพจิตของผู้ที่ก่อปรด้วยเมตตา จึงมั่นใจว่า การทำทานมีผล จริง

๒. ยัญที่บูชาแล้วมีผล (อตุถิ ยญฺจ)^{๕๐}

เมื่อกล่าวถึงยัญ มักนึกถึงการฆ่าสัตว์บูชาเทพเจ้า เพื่อให้ตนพ้นภัย แต่ยัญใน พระพุทธศาสนา หมายถึง การสงเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี โดยไม่หวังผลตอบแทน ขอเพียงให้ ผู้รับมีความสุข สะดวก สบายก็พอใจแล้ว ซึ่งในการสงเคราะห์นั้น มีทั้งสังคมสงเคราะห์และศาสน- สงเคราะห์ โดยสังคมสงเคราะห์ มุ่งช่วยเหลือบรรดาผู้คนที่ประสบปัญหา ชาติแคลน อดอยาก ยากไร้ ทุพพลภาพช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ช่วยให้เขามีชีวิตรอด มีโอกาสดำเนินชีวิตได้อย่างมี ความสุข สามารถแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ได้สำเร็จ ส่วนศาสนสงเคราะห์นั้น มุ่งทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวรสืบไป ตลอดจนการอุปถัมภ์สมณพราหมณ์ ให้มีความสุขสะดวกใน การปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นบุคคลต้นแบบแห่งความดี และสามารถสั่งสอนอบรมศีลธรรมให้แก่สังคม เพราะการศึกษาในสถาบันต่างๆ มุ่งเน้นด้านวัตถุเพื่อการประกอบอาชีพ แต่ขาดการพัฒนาด้าน จิตใจ หากขาดครูสอนศีลธรรม คนในสังคมก็จะมีแต่ความเป็นมนุษย์เฉพาะทางกายภาพเท่านั้น จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องช่วยกันทำนุบำรุงให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติชอบ

^{๔๙} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๕๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

บุคคลผู้เห็นใครตกทุกข์ได้ยากแล้ว หนึ่งเฉยอยู่ไม่ได้ มีใจปรารถนาอยากจะช่วยเขาให้พ้นทุกข์ ถ้าอยู่ในสถานะที่ตนทำได้ ต้องชวนช่วยยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือด้วยน้ำใจที่เอื้ออาทรเป็นอย่างยิ่ง มีผลช่วยให้ตนเองสามารถป้องกัน และกำจัดความโลภได้อย่างกว้างขวางและยั่งยืน ขณะเดียวกัน ก็สามารถเพิ่มพูนความรักความปรารถนาดีต่อมนุษย์ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกันให้กว้างขวางยิ่งๆ ขึ้นด้วย บุคคลผู้มีความเห็นถูกและปฏิบัติเช่นนี้ตลอดต่อเนื่อง สภาพจิตจะพัฒนาเป็นจิตของผู้ที่ก่อปรด้วย กุณา จึงมั่นใจว่า การสงเคราะห์มีผลหรืออภัยที่บูชาแล้วมีผล จริง

๓. การเชนสรวงมีผล (อตุถิ หุต)^{๑๑}

เมื่อกล่าวถึง การเชนสรวง มักนึกถึง พิธีเชนสรวงสังเวณีตามแนวไสยศาสตร์ พิธีไหว้เจ้า หรือเชนสรวงเจ้าตามธรรมเนียมจีน แต่ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การนำสิ่งของที่สมควรไปสักการบูชาแก่ผู้ที่ควรบูชา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกย่อง สรรเสริญ บูชา และประกาศคุณงามความดีของผู้ที่ควรแก่การบูชา คำว่า คุณความดีนั้นหมายถึง คุณธรรมอันเป็นลักษณะนิสัยและพฤติกรรมประจำตัวคนคนนั้น มิได้มุ่งที่การกำจัดความขาดแคลน

เหตุที่ต้องบูชาบุคคลที่ควรบูชา ก็เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการี ต่อผู้มีพระคุณ เป็นการแสดงเคารพนับถือ ยกย่องบรรพบุรุษ ผู้ประกอบคุณความดี และประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏ เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตแก่เยาวชน เป็นการสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้แก่สังคมคือ ให้เคารพธรรมหรือถือศีลธรรมเป็นใหญ่ มิใช่ถือยศ ตำแหน่ง อำนาจหน้าที่ อิทธิพล และความมั่งคั่งร่ำรวยเป็นใหญ่ และป้องกันตนเองจากความอิจฉาริษยา การจ้องจับผิด ยกตนข่มท่าน ถือผลประโยชน์โดยทุจริต ที่สำคัญคือ เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวรสืบไป

บุคคลผู้ควรแก่การบูชา แบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้ ๑) บุพการี ผู้มีพระคุณต่อเราโดยตรง และยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งผู้มีอุปการคุณแก่เราในด้านต่างๆ ๒) บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ๓) บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและคุณธรรม สมควรแก่การยกย่องให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม และ ๔) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ผู้ได้ทุ่มเทพลังสติปัญญาและความสามารถในการฝึกตนและผู้อื่นให้มีนิสัยสันดานที่ดีมีสัมมาทิฐิอย่างมั่นคง

^{๑๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

การบูชา อาจแสดงออกด้วยพฤติกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม เช่น การนำดอกไม้ หรือสิ่งของที่เหมาะสมไปมอบให้แก่ผู้ที่ควรบูชา เป็นการแสดงความรัก ความเคารพยกย่องเทิดทูน ท่าน และเพื่อเป็นกำลังใจให้ท่านบำเพ็ญคุณความดีต่อไป สำหรับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เราอาจนำ พวงมาลาไปสักการะที่อนุสาวรีย์ของท่าน หรือทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

พระพุทธศาสนาเรียกการนำสิ่งของที่สมควร เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน สิ่งของเครื่องใช้ที่ พอเหมาะ ตลอดจนข้าว ปลา อาหารที่ประณีต ฯลฯ ไปสักการะ คือมอบให้บุคคลที่ควรแก่การ ยอมรับนับถือว่า “การเชนสรวง” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่า การเชนสรวงมีผล หมายความว่า การนำสิ่งของที่สมควรไปมอบให้ผู้ที่ควรยกย่อง ให้เกียรติ ในวาระที่เหมาะสม ย่อมมีผลดี มี ประโยชน์ ควรทำอย่างยิ่ง

บุคคลผู้มีความเห็นถูก ย่อมปฏิบัติเช่นนี้เสมอๆ จนสามารถกำจัดนิสัยจับผิด อิจฉาตา ร้อน พร้อมทั้งเพาะนิสัยให้รู้จักยกย่อง เชิดชู ประกาศเกียรติคุณคนดีมีศีลธรรม หรือคนที่ดีกว่าตน บุคคลผู้มีความคิดและนิสัยเช่นนี้ ย่อมเป็นผู้รู้จักตรองด้วยเหตุผลจนเห็นคุณค่า และความจำเป็น ของศีลธรรม ที่บุคคลทุกคนพึงมี และพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในจิตตน ส่งผลให้คนในสังคมถือธรรมเป็นใหญ่ มีจิตใจผ่องใส เกิดกำลังใจในการทำความดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป และก่อให้เกิดความสามัคคีแก่คน ในชาติ เป็นสภาพของคนที่ก่อปรด้วยมูทิตาจิต ยินดีเมื่อเห็นคนอื่นได้ดี มีความสุข มีความ เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองด้วยยศศักดิ์แม้สูงกว่าตน สภาพจิตเช่นนี้ จะเป็นเกราะป้องกันตนไม่ให้เกิด ความอิจฉาริษยาผู้อื่นได้เป็นอย่างดี จึงมั่นใจว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาดี จริง

๔. ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมี (อตุถิ สุกตทุกกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก)^{๓๖}

กรรม ในพระพุทธศาสนา แปลว่า การกระทำโดยเจตนา ไม่ว่าจะเป็นการกระทำทาง กาย วาจา หรือใจ ทั้งดีและไม่ดี จัดเป็นกรรมทั้งสิ้น

วิบาก แปลว่า ผล หรือ ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วที่ทำไว้แต่ปางก่อน หมายถึง ผลของกรรม ดีกรรมชั่วที่ตัวเราเองได้กระทำไว้ กรรมดี หมายถึง การกระทำโดยสุจริตทางกาย วาจา ใจ ส่งผลให้ เป็นผู้ประพฤตสุจริตไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ผู้กระทำดีย่อมได้รับผลเป็นความดี ตรง

^{๓๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

ข้าม ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลเป็นความชั่ว ทั้งผิดศีล ผิดธรรมและผิดกฎหมาย พระพุทธศาสนาให้
เกณฑ์ตัดสิน กรรมดีกรรมชั่วไว้เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ และอกุศลกรรมบถ ๑๐^{๙๓}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้ให้เกณฑ์ตัดสินกรรมดีด้วยตนเองไว้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. พิจารณาที่ต้นเหตุของการกระทำ ดังที่ปรากฏความในปฐมนิทานสูตรว่า “...กรรมที่
บุคคลทำด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีผลเป็น
สุข...”^{๙๔}

๒. พิจารณาที่ผลสุดท้ายของการกระทำนั้น ดังปรากฏความในเขมสูตรว่า “...บุคคล
ทำกรรมอันใดแล้ว ไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีจิตใจเข้มแข็งเบิกบาน ได้รับผลกรรมใด กรรมที่ทำ
แล้วนั้นเป็นกรรมดี...”^{๙๕}

ส่วนเกณฑ์ตัดสินกรรมชั่วก็มีลักษณะตรงข้ามกับลักษณะของกรรมดีที่กล่าวข้างต้น
แต่สาระสำคัญของกฎแห่งกรรมคือ ทำดีต้องได้รับผลเป็นความดีจริง ทำชั่วย่อมได้รับผลเป็นความ
ชั่วจริง ดังปรากฏความในจุฬินนทียชาดกว่า “...คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำ
กรรมดีย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผล
เช่นนั้น...”^{๙๖}

บุคคลผู้สามารถตรองให้เกิดความเข้าใจถูกต้องที่กล่าวมา ความมีเหตุผลของเขา
ย่อมพัฒนาขึ้น เป็นสภาพจิตของผู้ก่อปรด้วยอุเบกขา เป็นการวางเฉยของจิตที่ประกอบด้วย
ปัญญา สามารถพิจารณาไตร่ตรองด้วยสติสัมปชัญญะ สามารถแยกแยะระหว่างกรรมดีกับกรรม
ชั่วได้อย่างถูกต้อง เป็นเหตุให้สามารถพัฒนาหิริ-โอตตปปะ (ความละอายที่จะทำบาป และเกรง
กลัวต่อผลของการทำบาปนั้น) ให้เจริญยิ่งขึ้น จึงมั่นใจว่า ผลแห่งกรรมมีผล จริง

^{๙๓} คุรยละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๐-๓๙๒, ๔๔๐/๓๘๘-๓๙๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/
๔๗๕-๔๗๘, ๔๔๐/๔๗๓-๔๗๕ และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

^{๙๔} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๑๑๒/๒๕๖-๒๕๗, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๓-๓๕๔.

^{๙๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๐๓/๖๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๐-๑๑๑.

^{๙๖} จ.ข. (บาลี) ๒๗/๑๔๔/๖๓, จ.ข. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

๕. โลกนี้มี (อตุถิ อัย โลโก)^{๔๔} หมายถึงมีอะไร อย่างไร

โลก ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ทรวดโถมยอยยับ สุนยสลายได้ แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ ๑) สังขารโลก หมายถึง สังขารร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลาย อันประกอบด้วยกายกับใจ ๒) สัตวโลก หมายถึง หมูสัตว์ซึ่งยังมีจิตซัดส่ายหรือสิ่งที่มีความรู้สึกและเคลื่อนไหวได้เอง ซึ่งก็คือมนุษย์หรือชาวโลกและสัตว์ดิรัจฉานต่างๆ ๓) โอกาสโลก หมายถึง สถานที่ที่สัตว์โลกอาศัยอยู่ เป็นทั้งที่ทำมาหากินและเป็นทั้งสร้างกรรมดีและกรรมชั่ว

โลก ในบริบทนี้จึงหมายถึง สัตว์โลก คือคนหรือตัวตนของคน โลกนี้มี จึงมีความหมายว่า ตัวเราเองมีจริง คือไม่ปฏิเสธความมีตัวตน เป็นการยืนยันว่า กรรมดี กรรมชั่วมี ใครทำกรรมอะไรไว้จะต้องรับผิดชอบ

สาระสำคัญที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับ โลกนี้ คือ ความเข้าใจถูกเรื่องโลกว่า สัตว์โลกล้วนแตกต่างกัน โดยมีกรรมเป็นตัวจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต สิ่งสำคัญคือ โลกนี้มีที่มาหมายความว่า การที่สัตว์โลกมีความแตกต่างกันทั้งรูปร่างหน้าตา ฐานะ สติปัญญา ตลอดจนนิสัยสันดานนั้น ล้วนมีเหตุทั้งสิ้น และเหตุนั้นก็คือ กรรมที่ตนเป็นผู้ก่อขึ้นเอง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรื่องวิบากกรรมอย่างเบาสุดไว้ในทจจจริตวิปากสูตร ความว่า

วิปากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุสั้น วิปากแห่งอทินนาทานอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้ยากจน วิปากแห่งกาเมสุมิจจารอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีศัตรูและมีเวร วิปากแห่งมุสสาวาทอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้ถูกกล่าวตู่ด้วยคำเท็จ วิปากแห่งปิสุณาวาจาอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้แตกจากมิตร วิปากแห่งผรุสวาทอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้ได้ฟังแต่เรื่องที่ไม่สบายใจ วิปากแห่งสัมผัปปลาปะอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีวาจาที่ไม่น่าเชื่อถือ วิปากแห่งการดื่มสุราและเมรัยอย่างเบาสุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริต^{๔๕}

นอกจากโลกนี้มีความไม่แน่นอนอันเกิดจากการกระทำของเราเองแล้ว โลกนี้ยังมีคุณอีกด้วย กล่าวคือ โอกาสที่เราจะได้มาซึ่งสังขารโลกอันหมายถึงร่างกายเราๆ ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าอุปมาความยากแห่งการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ไว้ในพาลปณิตสูตร ความว่า

^{๔๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

^{๔๕} บจ.บญจก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๑, บจ.บญจก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑-๓๐๒.

มีเต้าตาดบอดตัวหนึ่งอาศัยอยู่กับมหาสมุทร ครบร้อยปีเต้านั้นจึงจะผุดขึ้นมาที่ผิวน้ำสักครั้งหนึ่ง แล้วบังเอิญสวมคอเข้าไปในบ่วงซึ่งมีผู้โยนทิ้งไว้โดยผูกติดกับท่อน ลอยไปลอยมาอยู่บนผิวน้ำ เพราะถูกคลื่นลมพัดไปมาอยู่ตลอดเวลา การได้โอกาสมาเกิดเป็นมนุษย์นั้นยังยากกว่าการที่เต้าตาดบอดจะสวมคอเข้าไปในบ่วงโดยบังเอิญนั้นเสียอีก^{๙๙}

ส่วนโอกาสโลก อันหมายถึงโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่นี้ก็มีคุณแก่เรา ทำให้เรามีโอกาสสร้างกรรมดีได้อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การแสดงความรัก ความรับผิดชอบ ความกตัญญู กตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ ฯลฯ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดงว่า โลกมนุษย์เป็นสุคติของเทวดาทั้งหลาย ผู้จะมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะได้ลาภ คือ ศรัทธาในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ดังปรากฏความในปัญญาปุพพนิมิตตสูตร ว่า “... ภิกษุทั้งหลาย การเกิดเป็นมนุษย์ ชื่อว่า เป็นการเกิดในภูมิที่ดีของเทวดา การที่เทพบุตรลงมาเกิดเป็นมนุษย์ แล้วได้ความศรัทธาในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ นี้นี้ชื่อว่า เป็นการได้ลาภอันดีของเทวดา...”^{๑๐๐} ฉะนั้น ถ้าใครยังยึดเอาโลกนี้เป็นเวทีประกอบกรรมชั่ว ก็น่าสงสารยิ่ง

แต่อายุขัยเฉลี่ยของมนุษย์จะอยู่ที่ประมาณ ๗๕ ปีเท่านั้น จึงไม่ควรประมาทในการดำเนินชีวิต เพราะความตายเป็นของแน่นอน ไม่มีใครจะอยู่ค้ำฟ้าได้ ขึ้นอยู่กับกรรมดีกรรมชั่วที่ตัวกระทำเอง จึงควรเร่งทำกรรมดีให้มากจะดีกว่า

บุคคลผู้มีศรัทธามั่นในผลของกรรมจนเกิดเป็นลักษณะนิสัยประจำตัวประจำใจว่า ทำดียอมได้จริง ทำชั่วยอมได้ชั่วจริง โลกนี้จึงมีคุณอย่างยิ่งเหมาะสำหรับใช้สร้างบารมี แต่เพราะมีเวลาจำกัด จึงต้องใช้เวลาอย่างชาญฉลาด ใช้ให้เต็มกำลังและใช้อย่างทะนุถนอม ให้อภัยกับที่ได้อยู่บนโลกนี้ ส่งผลให้เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนทั้งทางกาย วาจา และใจอย่างเคร่งครัดและมั่นคงในธรรม จึงมั่นใจว่า โลกนี้มีที่มาและมีคุณ จริง

๖. โลกหน้ามี (อตุถิ ปโร โลโก)^{๑๐๑} มีอะไร อย่างไร

โลกหน้า ในที่นี้หมายถึง ชีวิตและสถานที่สถิตของชีวิตหลังความตาย โลกหน้ามีจึงความหมายว่า ตายแล้วไม่สูญ เพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรม

^{๙๙} คุราลละเจียดใน ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๕๒/๒๒๐-๒๒๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๒/๒๙๗-๒๙๘.

^{๑๐๐} ขุ.ธิต. (บาลี) ๒๕/๘๓/๒๙๙, ขุ.ธิต. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗.

^{๑๐๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๑๐๒} เพราะฉะนั้น ชีวิตในโลกเป็นอยู่อย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่เราทำไว้ในชาตินี้ จึงไม่ควรประมาทในบุญหรือความดีแม้เพียงเล็กน้อย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพิฬารพท-เสฏฐิวัฏฏ ปาปวรรค ความว่า “...บุคคลอย่าสำคัญว่า บุญเล็กน้อยจักมาไม่ถึง แม้หมอน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาที่ละหยาดๆ ได้ ฉนใด คนมีปัญญา เมื่อสั่งสมบุญแม้ทีละเล็กทีละน้อย ย่อมเต็มด้วยบุญได้ ฉนนัน...”^{๑๐๓} และสถานที่สถิตของชีวิตหลังความตายก็มีเพียง ๒ แห่งเท่านั้นคือ สุกตกับทุกต ซึ่งเราสามารถเลือกสถิตได้ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในวัฏฏปมสูตร ความว่า “...เมื่อจิตเศร้าหมองไม่ผ่องใส ทุกตเป็นอันหวังได้ (จิตเต สกฺกิลฺลฺเจ ทุกต ปาฏิกฺขา)” ในทางกลับกัน “...เมื่อจิตผ่องใสไม่เศร้าหมอง สุกตเป็นอันหวังได้ (จิตเต อสกฺกิลฺลฺเจ สุกต ปาฏิกฺขา)”^{๑๐๔}

บุคคลผู้มีศรัทธามั่นในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อมั่นว่า ตายแล้วไม่สูญต้องเกิดใหม่แน่นอน จึงตั้งใจประกอบแต่กรรมดี เพื่อสั่งสมบุญกุศลเตรียมไว้ในโลกหน้าอย่างเต็มที่ และพัฒนาเป็นความรับผิดชอบต่อการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด จึงมั่นใจว่า โลกหน้ามีจริง

๗. มารดามีคุณ (อตฺถิ มาตา)^{๑๐๕}

มารดามีพระคุณต่อบุตรอย่างไร ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น มารดามีพระคุณต่อบุตรอย่างน้อย ๔ ประการคือ ๑) ให้ชีวิต ๒) ให้ต้นแบบร่างกายที่เป็นมนุษย์ ๓) ให้ต้นแบบจิตใจที่เป็นมนุษย์ และ ๔) เป็นบุพการี

เมื่อเข้าใจในพระคุณของมารดา ย่อมทำให้ตระหนักในคุณค่าของความเป็นมารดาว่า ผู้กำลังจะเป็นมารดา ต้องมีความพร้อม ด้วยการพัฒนาสัมมาทิฏฐิ และหิริ-โอตตปปะ ขึ้นจนเป็นนิสัย ด้วยการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นต้นแบบทั้งกายและใจให้แก่บุตรตน ไม่ปล่อยกายใจให้ตกเป็นทาสของกามราคะ และต้องรู้จักเลือกชายผู้จะมาเป็นพ่อของลูกด้วย

^{๑๐๒} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๔๙/๒๖๑-๒๖๒, ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๒๔๙/๓๕๐.

^{๑๐๓} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๒/๓๘, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๒/๖๙.

^{๑๐๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๗๐/๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒-๖๓.

^{๑๐๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

บุคคลผู้มีความกตัญญูตถะเวทิตา มีความเข้าใจถูกว่ามารดาเป็นผู้ให้ชีวิต เป็นต้นแบบทั้งทางกายและจิตใจ ทั้งยังเป็นบุพการี ถึงท่านจะมีพระคุณไม่ครบทั้ง ๔ ข้อก็ยังเป็นผู้มีพระคุณที่บุตรต้องทดแทนคุณท่านให้เต็มความรู้ความสามารถของตน จึงมั่นใจว่า มารดามีพระคุณ จริง

๘. บิดามีคุณ (อติ ปิตา)^{๑๑๖}

บิดามีพระคุณอย่างไร บิดามีพระคุณ ๔ ประการเช่นกันคือ เป็นผู้ให้ชีวิต เป็นต้นแบบทางกาย เป็นต้นแบบทางใจ และเป็นบุพการี เนื่องจากมารดาต้องอุ้มครรภ์เป็นเวลานานถึง ๙-๑๐ เดือน ทำให้บางคนมองว่า มารดามีพระคุณมากกว่าบิดา จึงมีคำถามมากมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของบิดา เป็นต้นว่า บิดาที่ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่ จะมีพระคุณหรือไม่ ในแง่ของการให้กำเนิดนั้น ตอบว่า มีคุณเสมอกัน แต่ขอให้ระลึกเสมอว่า อย่างน้อยท่านก็มีพระคุณ ๒ ข้อ คือ ให้ชีวิต และให้ร่างกายที่เป็นมนุษย์ที่เหมาะสมแก่การสร้างกรรมดีได้ทุกรูปแบบ ท่านจึงยังเป็นผู้มีพระคุณแม้ไม่รับผิดชอบก็ตาม ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับผลกรรมของบุพการีผู้ไม่รับผิดชอบไว้ในอิติทาสีเถรีคาถา^{๑๑๗} ความโดยย่อมีดังนี้

พระอรหันตเถรองค์หนึ่ง ชื่อ อิสิทาสี หลังจากบวชได้ ๗ วัน กับบรรลุวิชา ๓ สามารถระลึกชาติได้ ๗ ชาติ ท่านได้เล่าเรื่องที่ท่านได้ระลึกชาติให้เพื่อนพระอรหันตเถรองค์หนึ่งฟังว่า นับจากชาตินี้ย้อนหลังไป ๗ ชาติ ท่านได้เกิดเป็นช่างทองผู้มั่งคั่ง แต่ในวัยหนุ่มท่านเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น เมื่อละโลกไปแล้ว ต้องไปเสวยวิบากแห่งกรรมเจ้าชู้โดยถูกไฟครอกอยู่ในรกเป็นเวลานานแสนนาน ในชาติที่ ๖ เมื่อพ้นจากรกก็ไปบังเกิดเป็นลูกวานรเพศผู้ มีชีวิตได้เพียง ๗ วัน วานรจำฝูงก็กัดอวัยวะสืบพันธุ์ถึงแก่ความตาย ในชาติที่ ๕ ได้ไปเกิดในท้องแม่แพะตาดอดตัวหนึ่ง เป็นแพะเพศผู้ ครั้นอายุได้ ๑๒ ปี ก็ถูกเด็กที่ตนให้ชู้หลังตัดอวัยวะสืบพันธุ์ ทำให้ป่วยเป็นแผลจนกระทั่งตายไป ในชาติที่ ๔ ได้เกิดเป็นลูกโคเพศผู้ อายุได้ ๑๒ เดือน ก็ถูกเจ้าของต้อน โตขึ้นก็ถูกใช้งานหนักตลอดชีวิตจนป่วยและตาดอด แล้วตายไป ในชาติที่ ๓ ได้เกิดเป็นกะเทยในครรภ์สาวใช้ที่ยากจนคนหนึ่ง อายุได้ ๓๐ ก็สิ้นชีวิต ชาติที่ ๒ ได้เกิดเป็นหญิงในตระกูลช่างทำเกวียนที่มีหนี้สินมากมาย จึงถูกนายกองเกวียนรับทรัพย์และเอาตัวเด็กหญิงไป พอโตเป็นสาวอายุได้ ๑๖ ปีก็ตกเป็นภรรยาน้อยของบุตรชาย

^{๑๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

^{๑๑๗} คุราญละเยียดโน ชุเถรี. (บาลี) ๑๖/๔๐๒-๔๔๙/๔๗๙-๔๘๔, ชุเถรี. (ไทย) ๒๖/๔๐๒-๔๔๙/

นาย กองเกวียน ภรรยาหลวงเป็นคนดีมาก เธอจึงพยายามทุกทางให้บุตรนายกองเกวียน
เกลียดชังภรรยาหลวง

ในชาติปัจจุบัน ขณะที่เล่าเรื่อง เธอมาเกิดเป็นธิดาคนเดียวของเศรษฐีในกรุงอุชเชนี ครั้น
โตเป็นสาว บิดาก็จัดการให้เป็นสะใภ้ของเศรษฐีจากเมืองสาเกต แต่ไม่ว่าเธอจะปรนนิบัติ
อย่างไรสามีก็เกลียดเธอ เธอจึงหนีไปอยู่ที่อื่นและถูกส่งกลับมาอยู่กับพ่อแม่หลังจากอยู่บ้าน
สามีได้เพียง ๒ เดือน ต่อมาพ่อแม่เธอก็จัดการหาสามีคนที่ ๒ ซึ่งร่ำรวย และก็เหมือนเดิม อยู่
ได้เพียงเดือนเดียวก็ถูกสามีขับไล่กลับมาอีก ต่อมาพ่อแม่ได้เกลี้ยกล่อมให้ขอทานผู้มีนิสัยดี
มาเป็นสามี ครั้นนี้อยู่กันได้เพียงครึ่งเดือนเท่านั้น ชายขอทานก็กราบลาไปขอทานดังเดิม ด้วย
เหตุนี้ เธอจึงได้มีโอกาสถวายทานแก่พระอรหันตเถรองค์หนึ่งชื่อ ชินทัตตาเถร เธอจึงตัดสินใจ
ขอพุทธานุภาพจากพระอรหันตเถรให้เป็นพระอรหันตเถรในวันนี้

จุดประสงค์การเล่าเรื่องนี้ ก็เพื่อเตือนสติชายเจ้าชู้ทั้งหลาย ให้รู้ตระหนักในวิบากกรรม
ที่ตนจะได้รับในชาติต่อไป อีกทั้งจะให้เกิดปัญญาระลึกถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของตน ในการ
เป็นต้นแบบทางกายและจิตใจที่เป็นมนุษย์แก่บุตรนั่นเอง

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ระลึกรู้พระคุณของบิดาย่อมทดแทนพระคุณท่านอย่าง
สูงด้วย เพราะมั่นใจว่า บิดามีพระคุณ จริง

๙. โอปปาติกสัตว์มี (อตุลิต สดตา โอปปาติกา)^{๑๐๔}

การถือกำเนิดของสัตว์โลกมีอยู่ ๔ ประเภทคือ ๑) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ คือคลอด
ออกมาเป็นตัว เช่น คน โค สุนัข ๒) อัณฑชะ เกิดในฟอง คือ ออกไข่เป็นฟองก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัว
เช่น นก เป็ด ไก่ ๓) สังเสทชะ เกิดในโคลนหรือสิ่งสกปรก ในซากศพบูดเน่า ในของขึ้นแฉะ เช่น พวก
หนอน รวมทั้งจุลินทรีย์ที่เราไม่สามารถมองด้วยตาเปล่าได้ ๔) โอปปาติกะ เกิดผุดขึ้น เป็นการเกิดที่
ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่^{๑๐๕}

อาจกล่าวได้ว่า การเกิดของสัตว์โลกทั้งมวลมี ๒ ลักษณะ คือ การถือกำเนิดใน
มนุษย์โลก (ประเภทที่ ๑-๓) กับการถือกำเนิดนอกมนุษย์โลก คือโอปปาติกะ เป็นการผุดขึ้นเกิด

^{๑๐๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

^{๑๐๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๒/๑๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒ และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.
ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

แล้วโตทันที ด้วยแรงกรรมในอดีตทั้งฝ่ายลบและฝ่ายบวก แรงกรรมฝ่ายบวกจะนำไปเกิดในสุคติ ได้แก่ เทวดาและพรหม แรงกรรมฝ่ายลบจะนำไปเกิดในทุคติ ได้แก่ นรก เปต อสุรกาย โลกมนุษย์ จึงเป็นสุคติของมนุษย์ เพราะเป็นแดนแห่งการตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ และเป็นสถานที่แห่งเดียวสำหรับสร้างกรรมดีได้เต็มที่ทุกรูปแบบของความเป็นมนุษย์

บุคคลผู้เชื่อมั่นว่า นรกสวรรค์มีจริง แม้จะไม่เห็นด้วยมังสจักขุก็ตาม ทำให้หมดความกังขาในพระธรรมคำสอนทั้งปวง ทั้งยังสอนตัวเองได้ว่า ความชั่วแม้เพียงน้อยนิด ก็มีสิทธิ์ไปนรกได้ แต่ความดีที่เราทำเพียงน้อยนิด ก็มีสิทธิ์ไปสวรรค์เสมอ แล้วตั้งหน้าทำความเพียรประพฤติปฏิบัติแต่กรรมดี ด้วยการทำความ รักษาศีลและเจริญภาวนาเป็นประจำทุกวันจนตลอดชีวิต เพราะเชื่อมั่นว่า โอบปาติกะมีจริง

๑๐. สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง มีอยู่ในโลก (อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณฺ สมนุคฺคตา สมฺมาปฺปิปนฺนา เข อิมญฺจ โลกํ ปฺรณฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกตฺวา ปเวเทนฺติ)๑๑

สมณพราหมณ์ หมายถึง พระอรหันต์

ทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง หมายถึง ความรู้แจ้งในสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด และสาเหตุที่ท่านรู้ยิ่งด้วยตนเอง ก็เพราะท่านตั้งใจทุ่มเทประพฤติดีปฏิบัติชอบ ด้วยการละกรรมชั่วทั้งปวง ทำกรรมดีให้ถึงพร้อม และทำใจให้ผ่องใส จนสามารถรู้แจ้งโลกนี้โลกหน้า รู้วิธีประกาศโลกนี้โลกหน้า ดำรงตนเป็นกัลยาณมิตรแก่ชาวโลก

รวมความว่า สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยความวิริยะอย่างยิ่งยวด ทำให้เกิดทิพยจักขุตลอดจนธรรมจักขุ ประจักษ์แจ้งความจริงเกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิตในสังสารวัฏ แล้วตั้งใจบำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ชาวโลกทั้งปวง โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ด้วยหวังให้ชาวโลกพ้นทุกข์พบสุขที่แท้จริง นี่มีอยู่จริง

สรุปว่า บุคคลผู้มีปัญญาเห็นถูกเป็นสัมมาทิฐิ จะมีลักษณะนิสัยที่ก่อปรด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีความกตัญญูตถะตอผู้มีพระคุณ อันได้แก่ มารดาบิดา ครูอาจารย์ ฯลฯ มีศรัทธามั่นว่าทำดีได้ดีจริง ทำชั่วได้ชั่วจริง มีหิริ-โอตตปปะ ขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีวะ หมั่นทำความ รักษาศีล และเจริญภาวนา ซึ่งเป็นปัญญาทางธรรม ย่อมมีผลให้เกิด

๑๑ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๑-๓๙๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗-๔๗๘.

ปัญญาทางโลกด้วยอย่างแน่อน แม้จะไม่ร่ำรวย ก็สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขตาม
อัธภาพ ไม่ต้องเป็นภาระ ทั้งไม่เป็นพิษภัยต่อสังคมหรือต่อใครๆ เพราะเขาเป็นคนดี มีความ
รับผิดชอบ ขณะเดียวกันเขาอาจเป็นที่พึ่ง เป็นผู้ชี้ทางสว่างให้แก่สังคมได้อีกด้วย และตราบที่ยัง
ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ย่อมต้องประสบทั้งความสุขและความทุกข์ไม่รู้จบสิ้น ฉะนั้น เมื่อ
ได้โอกาสเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ต้องไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

การปลูกฝังสัมมาทิฐิ ลงในใจและหมั่นประกอบเนืองๆ จนเป็นลักษณะนิสัย ย่อม
ส่งผลดี เป็นคุณภาพของจิตที่เข้มแข็ง ตั้งมั่นในคุณธรรมความดี เมื่อคิดดี พฤติกรรมที่แสดงออก
ย่อมเป็นไปเพื่อความดีงาม และถูกต้องตามคลองธรรม สรุปรูปเป็นตารางแสดงลักษณะนิสัยได้ ดังนี้

ข้อ	ปลูกฝัง	ลักษณะนิสัย	ผล
๑	ทานดีจริงควรทำ	ปันกันกิน ปันกันใช้ มีจิตกอบปรด้วยเมตตา	ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบใคร
๒	การสงเคราะห์ดีจริงควรทำ	เห็นใครทุกข์ ทนนิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ มีจิตกอบปรด้วยกรุณา	มีน้ำใจ เอื้ออาทร ปรารภนาดีโดยไม่หวังผลตอบแทน
๓	การบูชาบุคคลที่ควรบูชาดีจริงควรทำ	มีความกตัญญูทศเวทิต่อบุพการีและผู้มีพระคุณ ไม่จ้องจับผิด อิจฉา ริษยาใคร มีจิตกอบปรด้วยมุทิตา	ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความสุข มีความเจริญรุ่งเรืองด้วยยศศักดิ์ สูงกว่าตน
๔	ผลแห่งวิบากกรรมมีจริง	มีความมั่นใจว่า ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว มีจิตกอบปรด้วยอุเบกขา มี หิริ – โอตตปปะ	มีสติพิจารณาไตร่ตรอง แยกแยะกรรมดีกรรมชั่วได้ชัดเจน
๕	โลกนี้มีที่มาและมีคุณจริง	มั่นใจว่า กรรมเป็นตัวจำแนกสัตว์ให้ดีเลวต่างกัน	มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนทั้งกาย วาจา ใจ อย่างเคร่งครัด
๖	โลกน่ามีจริง	เชื่อมั่นว่า ตายแล้วไม่สูญ	ตั้งมั่นประกอบสัมมาอาชีวะ หมั่นทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา
๗	มารดามีพระคุณจริง	มีความกตัญญูทศเวทิตาต่อมารดา ผู้ให้ชีวิต เป็นบุพการีผู้มีพระคุณ	ระลึกถึงหน้าที่ของตนในการเป็นต้นแบบทั้งกายและใจที่เป็นมนุษย์แก่บุตร
๘	บิดามีพระคุณจริง	มีความกตัญญูทศเวทิตาต่อบิดาผู้ให้ชีวิต เป็นบุพการีผู้มีพระคุณ	ระลึกถึงหน้าที่ของตนในการเป็นต้นแบบทั้งกายและใจที่เป็นมนุษย์แก่บุตร
๙	สัตว์เกิดผิดขึ้นมีจริง	เชื่อมั่นว่า นรกสวรรค์มีจริง	ตั้งใจทำทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาเป็นประจำจนตลอดชีวิต
๑๐	สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา รู้แจ้งโลกนี้โลกหน้าแล้วสอนผู้อื่นมีจริง	มั่นใจว่า มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาชีวิต จึงมีความเคารพใน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง และผู้อื่น ทั้งมีศรัทธามั่นในพระรัตนตรัย	เป็นกัลยาณมิตรให้แก่ตนเองและชาวโลก

ตารางแสดงลักษณะนิสัยประจำกาย ประจำจิตของผู้มีสัมมาทิฐิ

สรุปได้ว่า บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ นอกจากจะได้ลักษณะนิสัยประจำกายประจำจิต แล้ว เขาย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความเข้าใจกฎในหลักการดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิต ดังนี้

๑. เข้าใจกฎในหลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการ คือ

๑) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกจะต้องรู้จักปันกันอยู่ ปันกันกิน และปันกันใช้อย่างถูกวิธี นั่นคือ เข้าใจกฎว่า ทานมีผลจริง

๒) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องไม่ทอดทิ้งผู้ตกทุกข์ได้ยาก แต่จะช่วยเหลือกันสมกับเป็นเพื่อนร่วมโลก นั่นคือ เข้าใจกฎว่า การสงเคราะห์หรือยัญที่บูชาแล้วมีผลจริง

๓) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องยกย่องบูชาคนดี ให้กำลังใจในการทำความดี นั่นคือ เข้าใจกฎว่า การเชนสรวงบูชาผู้มีผลจริง

๔) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องไม่มีอคติต่อกัน เว้นกรรมชั่ว ตั้งใจประพฤติปฏิบัติแต่กรรมดี นั่นคือ เข้าใจกฎว่า วิบากกรรมที่ทำดี-ทำชั่วมีผลจริง

๒. เข้าใจกฎในความจริงของชีวิต ๖ ประการ คือ

๑) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องมีความเข้าใจกฎว่า ความสุข-ความทุกข์ ความเจริญ-ความเสื่อม ที่ตนกำลังได้รับในปัจจุบันนี้ ล้วนเป็นผลจากการดำเนินชีวิตถูกต้อง-ผิดพลาดตามหลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการข้างต้นในอดีตของตนเอง ซึ่งมีทั้งผลกรรมเก่าในอดีตชาติ และผลกรรมเก่าในปัจจุบันนับตั้งแต่วันเกิดจนกระทั่งถึงเมื่อวานนี้รวมกัน ไม่ได้เกิดขึ้นเองลอยๆ หรือใครบันดาล นั่นคือ เข้าใจกฎว่า โลกนี้มีที่มาจริง

๒) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องมีความเข้าใจกฎว่า ความสุข ความเจริญที่ตนจะได้รับอีกในอนาคตล้วนเป็นผลกรรมใหม่ อันเกิดจากการปฏิบัติตามหลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการข้างต้นของตนเอง ตั้งแต่วันนี้รวมกับผลกรรมดีในอดีตที่ยังมีแรงส่งเหลืออยู่ จึงเลือกทำแต่กรรมดีตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป นั่นคือ เข้าใจกฎว่า โลกหน้ามีที่ไปจริง

๓) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องมีความเข้าใจกฎว่า มารดามีพระคุณต่อบุตร เพราะ เป็นผู้ให้ชีวิต เป็นต้นแบบกายมนุษย์ และเป็นต้นแบบและอบรมบุตรให้ประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการข้างต้น แต่มารดาอย่ามีโทษต่อบุตรได้ หากละเลยไม่ได้ปลุกฝังให้บุตรประพฤติปฏิบัติชอบ จึงตั้งใจอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีตาม

๔) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องมีความเข้าใจกฎว่า บิดามีพระคุณต่อบุตร เพราะ เป็นผู้ให้ชีวิต เป็นต้นแบบกายมนุษย์ และเป็นต้นแบบและอบรมบุตรให้ประพฤติปฏิบัติชอบตาม

หลักการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการข้างต้น แต่บิดาย่อมมีโทษต่อบุตรได้ หากละเลยไม่ได้
ปลูกฝังให้บุตรประพฤติปฏิบัติชอบ จึงตั้งใจอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีตาม

๕) ชีวิตจะเป็นสุขได้ ชาวโลกต่างต้องมีความเข้าใจถูกว่า ชีวิตนี้ใครๆ ก็ประมาณไม่ได้
เนื่องจาก สัตว์โลกประเภทพิเศษที่เกิดแล้วโตทันที ซึ่งมีสองประเภท ประเภทหนึ่งเกิดและโตอยู่ใน
สภาพทุกข์หนักเรียกว่า สัตว์นรก อีกประเภทหนึ่งเกิดและโตอยู่ในสภาพเป็นสุข เรียกว่า เทวดา
หรือชาวสวรรค์ แม้ในชาตินี้ใครตั้งใจสร้างแต่กรรมดีมาตลอดชีวิต ขณะใกล้ตาย หากใจชุ่มฉ่ำ
เพราะความประมาณ แทนที่จะได้ไปสวรรค์ ให้สมกับอำนาจกรรมดีที่ทำมาตลอด ก็ต้องไปตกนรก
พ้นจากนั้นแล้วจึงไปเกิดใหม่เพื่อเสวยสุขในสวรรค์จากผลกรรมดี จึงตั้งใจปฏิบัติตามหลักการ
ดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ๔ ประการข้างต้นอย่างเคร่งครัด ละโลกแล้วย่อมไปเสวยสุขในสวรรค์ทันที
นั่นคือ เข้าใจถูกว่า สัตว์ที่เกิดแบบโอปปาติกะมีจริง

๖) ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างถาวร ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดให้เป็นทุกข์อีก มีทาง
เดียวคือ ต้องเข้าใจถูกว่า ตนจะต้องประพฤติดี ปฏิบัติชอบอย่างยิ่งยวด โดยเอาชีวิตเป็นเดิมพันใน
การละกรรมชั่ว ทำแต่กรรมดี และกลั่นใจให้ผ่องใสเป็นปกติ เช่นเดียวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อ
ครั้งยังบำเพ็ญบารมีก่อนตรัสรู้เท่านั้น นั่นคือ เข้าใจถูกว่า นักบวชและสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดี
ปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลกจริง

ความเข้าใจถูกหรือสัมมาทิฐิ ๑๐ ประการนี้ แม้ยังไม่สามารถช่วยให้ผู้เข้าใจถูกนั้น
กำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปได้อย่างเด็ดขาด แต่ก็เป็แรงบันดาลใจให้ผู้เข้าใจถูกนั้น ได้สติ ห่มเท
กำลังกาย กำลังใจ ในการละชั่ว ทำดี ทำใจให้ใส อย่างเต็มกำลังความสามารถอีกด้วย

๓.๒.๖ ตั้งเป้าหมายชีวิต

บุคคลผู้มีสัมมาทิฐินี้ จะเป็นพื้นฐานให้เป็นคนไม่ผิด มีวินัยในการดำเนินชีวิต เพราะ
เข้าใจถูกในหลักการดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิตแล้ว จึงตั้งเป้าหมายที่จะดำเนินชีวิตให้ได้
ประโยชน์และความสุข อย่างต่ำสุดต้องสามารถดับทุกข์ทางกาย และทางสังขมได้ สูงสุดคือดับทุกข์
สิ้นเชิง มุ่งสู่พระนิพพาน หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มีรายละเอียดในการปฏิบัติ ดังนี้

๑. ระดับต้น เป็นเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน^{***} คือ การตั้งตนเองให้เป็นหลักฐาน
มั่นคงให้ได้ หมายถึง การมีอาชีพมั่นคง มีบ้านเป็นของตัวเอง มีเงินทองใช้สอยตามปกติ ไม่เป็นคน

^{***} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๗๖/๑๐๙, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

หลักลอย หนังสือล้นพันตัว วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับต้น มีชื่อว่า ทิฐฐัมมิกัตถสังวัตตินิก-
ธรรม^{๑๖๖} หรือ หัวใจเศรษฐี ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขในภพนี้ ประกอบด้วยธรรม ๔
ประการ ดังนี้

๑. อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายถึง ขยันทำมาหากิน เรียกสั้นๆ
ว่า หาเป็นหรือฉลาดหา มีสาระสำคัญดังนี้

๑) ต้องไม่ประกอบอาชีพต้องห้าม ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในวนชาสูตร
ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย ๕ ประการนี้ คือ ๑) การค้าขายคัตรวฐ
หมายถึง การให้สร้างอาวุธแล้วขายอาวุธนั้น เหตุที่ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้ทำความผิดก่อโทษ
แก่ผู้อื่นได้ ๒) การค้าขายสัตว์ ในที่นี้หมายถึง ค้าขายมนุษย์ เหตุที่ห้ามเพราะ ทำให้มนุษย์
ขาดอิสรภาพ ตกอยู่ในสภาพสัตว์ดิรัจฉานทั้งเป็น ๓) การค้าขายเนื้อ หมายถึง การเลี้ยงสัตว์
มีสุกรเป็นต้น ไข่ขาย หรือการค้าขายเนื้อสัตว์ เหตุที่ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้ต้องฆ่าสัตว์
๔) การค้าขายของมีนเมา หมายถึง การให้ปรุงของมีนเมาชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วขาย เหตุที่
ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้มีการดื่ม และนำมาสู่ความประมาท ๕) การค้าขายยาพิษ หมายถึง
การให้ทำยาพิษแล้วค้าขายยาพิษนั้น เหตุที่ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้เกิดอันตรายทั้งแก่ชีวิตคน
และสัตว์ทั้งปวง

การค้าขาย ๕ ประการนี้ อุบาสกไม่ควรทำทั้งด้วยตนเองและทั้งไม่ชักชวนบุคคลอื่นให้ทำ
ด้วย^{๑๖๗}

๒) ประกอบอาชีพสุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร

๓) หมั่นเพิ่มพูนความรู้ให้ทันสมัยไว้ใช้ในการทำงาน ทั้งด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ การ
บริหาร การผลิต และการบริการ เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

๔) คบคนดีเป็นหุ้นส่วน ในที่นี้หมายถึง คนดีมีศีลธรรมและมีปัญญาในการ
แสวงหาทรัพย์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปรียบผู้มีปัญญาและไม่มีปัญญา ในการแสวงหาทรัพย์ไว้
ในอัมมสูตร โดยแบ่งคนเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

^{๑๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๘.

^{๑๖๗} อ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕, อ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

๑. บุคคลตาบอด หมายถึง บุคคลผู้ไม่มีปัญญาหาทรัพย์มาเลี้ยงชีวิต หรือแม้มีโภคทรัพย์ ก็ไม่มีปัญญาทำให้เพิ่มพูน อีกทั้งไม่เข้าใจธรรมะ ไม่เข้าใจบาปบุญคุณโทษ เปรียบได้กับ บุคคลไร้ความสามารถ คนประเภทนี้ไม่ว่าจะมีทรัพย์หรือยากจนในชาตินี้ ที่แน่ๆ คือภพชาติ หน้าต้องยากจนแน่นอน เพราะไม่มีปัญญาสั่งสมบุญกุศลไว้ในชาติหน้า

๒. บุคคลตาเดียว หมายถึง บุคคลผู้มีปัญญา รู้จักแสวงหาและทำทรัพย์ให้เพิ่มพูน แต่ไม่มีปัญญาเข้าใจธรรมะ ฉะนั้น การแสวงหาทรัพย์ของเขาจึงมักเป็นไปในทางทุจริตโดยไม่ ลังเล แม้จะผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย ทั้งไม่รู้จักการสั่งสมบุญอีกด้วย บุคคลประเภทนี้ มักกิน คนเดียว ไม่รู้จักการแบ่งปัน

๓. บุคคลสองตา หมายถึง บุคคลผู้มีปัญญาแสวงหาและทำทรัพย์ให้เพิ่มพูน ทั้งยังมี ปัญญาเข้าใจธรรมะ ดังนั้น การแสวงหาทรัพย์ของเขาจึงเป็นไปในทางสุจริต พร้อมกับรู้จัก การสั่งสมบุญอีกด้วย บุคคลประเภทนี้ เป็นคนประเสริฐ สมควรร่วมเป็นหุ้นส่วนได้^{๑๑๔}

๕) สร้างเครือข่ายคู่ค้าที่เป็นคนดี เพราะต่างจะสนับสนุนส่งเสริมธุรกิจของกันและ กันให้ประสบผลสำเร็จและเจริญรุ่งเรือง

๖) สร้างเหตุแห่งความสำเร็จ ด้วยการบริหารจัดการที่ดี ศรัทธาในเรื่องกรรม รู้เท่า ทันผลกระทบจากวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่ว ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรื่อง เหตุให้การค้า ขาดทุนหรือได้กำไร ไว้ในวนิชชาสูตรว่า

๑. ไม่โกงบุญตัวเอง เพราะจะทำให้ธุรกิจขาดทุน หมายความว่า บางคนเคยปวารณา กับ สมณพราหมณ์ว่า ขาดเหลืออะไรให้บอก ครั้นท่านบอกมา ก็ทำเฉยเสีย บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด เขาจะประสบ แต่การขาดทุน

๒. โกงบุญตัวเองบางส่วน ทำให้กำไรน้อย หมายความว่า บุคคลบางคน ถวายปัจจัยแก่ สมณพราหมณ์ น้อยกว่าที่ตนเคยปวารณาไว้ บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิด เป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด ก็จะได้กำไรน้อยกว่าที่ตั้งไว้เสมอ

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน อภ.ติก. (บาลี) ๒๐/๒๙/๑๒๓-๑๒๔, อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๙/๑๗๘-๑๘๐.

๓. ทำบุญตามกำลัง ได้กำไรตามเป้าหมาย หมายความว่า คนบางคนปวารณาอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด ผลกำไรย่อมเป็นไปตามเป้าที่ตั้งไว้เสมอ

๔. ทำบุญเต็มกำลัง ได้กำไรเกินเป้า หมายความว่า คนบางคนถวายปัจจัยแก่สมณพราหมณ์มากกว่าที่ปวารณาไว้ บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด ย่อมได้กำไรเกินเป้าเสมอ^{๑๑๕}

๒. อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้อย่างเหมาะสม เรียกสั้นๆ ว่า เก็บเป็นหรือฉลาดเก็บ มีสาระสำคัญ คือ ๑) เก็บทรัพย์ให้พ้นจากอันตราย เช่น ถูกโจรลักขโมย ไฟไหม้ น้ำท่วม หรือถูกทายาทที่เป็นพาลลักไป ๒) รู้จักถนอมทรัพย์ให้จีรังยั่งยืน ด้วยการเก็บเป็นทรัพย์หยาบในภพนี้ และเก็บเป็นทรัพย์ละเอียดก็คือบุญ ไว้ใช้ในภพหน้า

พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลผู้ได้ชื่อว่า เก็บเป็น ไว้ในกถาสุตตม ๔ ประการคือ ๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป ๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำครว ๓) รู้จักประมาณในการบริโภค ๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน กล่าวสั้นๆ ได้ว่า ของหายให้หา ของเสียต้องซ่อม รู้ประมาณในการกิน และรู้จักตั้งคนดีเป็นหัวหน้า บุคคลผู้มีพฤติกรรมเช่นนี้ชื่อว่า ฉลาดเก็บ^{๑๑๖}

๓. กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี และสร้างเครือข่ายคนดีเป็น เรียกสั้นๆ คบคนดีเป็นหรือฉลาดคบคน มีสาระสำคัญดังนี้

- ๑) ตนเองต้องมีสัมมาทิฐิอยู่ในใจอย่างมั่นคง
- ๒) เลือกคบคนที่มีเป้าหมายชีวิต เพื่อไปสู่สุคติโลกสวรรค์เช่นเดียวกัน
- ๓) หมั่นศึกษา สังเกตและซึมซับความดีของคนที่เราคบ เพื่อพัฒนาสัมมาทิฐิในใจเราให้แก่อบยั้งขึ้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าให้หลักการและวิธีปฏิบัติในเรื่อง การสร้างเครือข่ายคนดี ไว้ในมหานามสูตร ความเป็นคนดี มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ๒) ตนเองต้องรักษาศีล ๕

^{๑๑๕} คุวรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๗๙/๙๒-๙๓, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๙/๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๑๖} คุวรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗-๒๗๘, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

ให้บริสุทธิ์อยู่เป็นนิจ ๓) ตัวเราเองต้องปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองด้วยการถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะและปัญญา ๔) ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ได้แก่ การชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับเรา ทั้งยังเป็นปัจจัยให้เขาสามารถฝังสัมมาทิฐิไว้ในใจเขาได้อย่างมั่นคงจนเป็นนิสัยที่ดีเช่นเดียวกัน^{๑๑๔}

ข้อนี้หมายถึง เมื่อตัวเรารู้และเข้าใจชัดในสัมมาทิฐิ แล้วลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังจนเป็นนิสัยแล้ว จากนั้นให้ชักชวนคนที่แวดล้อมตัวเรา ตั้งแต่คนในครอบครัว ชุมชน สังคม ให้ประพฤติปฏิบัติตาม เป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีให้แก่คนในสังคม สังคมก็จะอุดมไปด้วยคนดีมีสัมมาทิฐิ

๔. สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายถึง รู้จักใช้ทรัพย์ที่หามาได้อย่างเหมาะสม เรียกสั้นๆ ว่า ใช้เป็นหรือฉลาดใช้ มีสาระสำคัญดังปรากฏในทิมชาณสูตรความว่า "...การใช้เป็นนั้นหมายถึง การรู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ ให้มีรายจ่ายน้อยกว่ารายรับ เพื่อให้มีเงินเหลือเก็บ ที่เรียก รายเหลือ และจะต้องไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่ถึงกับผิดเคือง เป็นการป้องกันความตระหนี่ในใจ..."^{๑๑๕}

เรื่องการบริหารจัดการทรัพย์ให้มี เหลือ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงวิธีปฏิบัติไว้ในอาทิยสูตร^{๑๑๖} มี ๕ ประการ คือ

๑) ใช้ทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและครอบครัว ตลอดจนบริวารให้มีความสุข ๒) ใช้ทรัพย์เพื่อสร้างเครือข่ายคนดีในหมู่บ้าน หรือชุมชนของตน เป็นการกระจายรายได้และเก็บออมทรัพย์ในหมู่คนดี ๓) ใช้ทรัพย์เพื่อป้องกันภัย และใช้ยามฉุกเฉิน ๔) ใช้ทรัพย์ทำพลีหรือทำการสงเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อติถิพลี ด้อนรับแขก ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายเป็นของหลวง เช่น การเสียภาษีอากร และเทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา จะได้ลงรักษา ๕) ใช้ทรัพย์ทำบุญกับเน่อนาบุญ หมายถึงการถวาย จตุปัจจัยไทยทานแก่พระภิกษุผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๑๘๐-๑๘๑, อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๘-๒๗๐.

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๒๓๓-๒๓๗, อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๔.

^{๑๑๖} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๑/๔๐-๔๑, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๖.

สรุปว่า กฎแห่งคำขวัญที่จะทำให้เราประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายระดับต้นนั้น นี่คือการคบถ้อยคำมิตรหรือคนดี กับการสร้างเครือข่ายคนดี นั่นเอง ถามว่า จะรู้ได้อย่างไรว่า นี่เป็นถ้อยคำมิตร นี่ไม่ใช่ถ้อยคำมิตร พระพุทธศาสนาให้หลักธรรมในการแยกแยะมิตรไว้ในสังคัลลสูตร^{๑๖๐} โดยสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบไว้เป็นคู่ๆ ๔ คู่ดังนี้

คู่ที่	ลักษณะนิสัย	พฤติกรรม ๑	พฤติกรรม ๒	พฤติกรรม ๓	พฤติกรรม ๔
๑	คนปอกลอก	คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว	เสียให้น้อยคิดเอาให้มาก	ตัวมีภัยจึงช่วยทำกิจของเพื่อน	คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ตน
๑	มิตรมีอุปการะ	เพื่อนประมาทช่วยรักษาชีวิตเพื่อน	เพื่อนประมาทช่วยรักษาทรัพย์ให้เพื่อน	เป็นที่พึ่งให้เพื่อนยามมีภัย	เพื่อนมีกิจจำเป็นออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ขอ
๒	คนดีแต่พูด	อ้างเอาเรื่องที่ผ่านมาไปแล้วมาปราศรัย	อ้างเอาเรื่องที่ยังไม่เกิดมาปราศรัย	สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์	หาเหตุปฏิเสธเมื่อเพื่อนขอความช่วยเหลือ
๒	มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์	บอกความลับของตนแก่เพื่อน	ปิดความลับของเพื่อน	เมื่อเพื่อนมีภัยไม่ละทิ้ง	แม้ชีวิตก็สละให้ได้
๓	คนช่างประจบ	จะทำชั่วก็คล้อยตาม	จะทำดีก็คล้อยตาม	ต่อน้ำสรวลเสริญ	ลับหลังนินทา
๓	มิตรแนะประโยชน์	ห้ามเพื่อนให้เว้นจากความชั่ว	แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี	ให้ได้ฟัง ได้รู้ สิ่งที่ไม่เคยฟังไม่เคยรู้	บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
๔	คนชวนฉิบหาย	ชักชวนดื่ม น้ำเมา	ชักชวนให้เที่ยวไปในสถานที่ไม่ควรไปในกลางคืน	ชักชวนให้มัวเมา กับสิ่งบันเทิงเริงรมย์	ชักชวนให้เล่นการพนัน
๔	มิตรมีความรัก	เพื่อนทุกข์ก็ทุกข์ด้วย	เพื่อนสุขก็สุขด้วย	ช่วยกล่าวแก้เมื่อเพื่อนถูกติเตียน	ช่วยสนับสนุนเมื่อเพื่อนได้รับการสรรเสริญ

ตารางแสดงพฤติกรรมของมิตรแท้-มิตรเทียม

^{๑๖๐} คุรุยละเอียตใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๔-๒๖๕/๑๖๑-๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๖๕/๒๐๗-๒๑๒ และ พระภิกษุวิริยคุณ, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์, (กรุงเทพฯ : บริษัท กราฟิคราท์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๓๓๐-๓๓๔.

จากตารางนี้ นอกจากสามารถแยกแยะได้แล้วว่า ใครคือคนดีที่ควรคบ ใครคือคนที่ควร
หนีห่างให้ไกลแล้ว ยังสามารถนำมาเป็นอุปรณ์ในการสำรวจตนเองว่า เราเป็นมิตรประเภทไหน
เป็นการเตือนตัวเราเองไม่ให้ตกไปอยู่ในส่วนของคนที่น่าหนีห่างอีกด้วย

๒. ระดับกลาง เป็นคุณค่าด้านในของชีวิต เป็นฐานของการเกิดคุณธรรมและ
ศีลธรรมที่ต้งามยิ่งๆ ขึ้นไป กล่าวคือการสั่งสมคุณความดีให้พร้อม เพื่อมุ่งสู่สุคติโลกสวรรค์
หลังจากละโลกนี้ไปแล้ว เป็นการต่อยอดจากระดับต้น ด้วยวิธีปฏิบัติที่ชื่อว่า สัมปรายกัถตถสังวัต-
ตนิกรรม ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลและความสุขในภพหน้า^{๑๑๑} มีหลักในการปฏิบัติ ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายถึง เชื่อมมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นคือ เชื่อมมั่นในพระธรรมคำสอนทั้งปวงในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องสัตว์มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ และกรรม
ย่อมจำแนกสรรพสัตว์ให้ต้งามหรือเลวทรามต่างกันไป บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ย่อมตั้งใจ
เลือกทำแต่กรรมดี พยายามเว้นจากกรรมชั่วทุกรูปแบบ

๒. สิลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึง การรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ พร้อมทั้งชวนชวาย
หาโอกาสรักษาศีล ๘ ด้วยมั่นใจว่า การรักษาศีลเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์และความสุขทั้งปวง

๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ หมายถึง มีความยินดีในการบริจาคทานแก่
บุคคลต่างๆ แม้เพื่อส่วนรวมและพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อตัดความตระหนี่ออกจากใจนั่นเอง

๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา หมายถึง มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำ
สอนมากพอที่จะก่อให้เกิดศรัทธา นำไปสู่การปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยที่ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล
จาคะ จนเห็นโทษภัยของมิชฉาทิฎฐิ และสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน
ตลอดจนการแก้ปัญหาต่างๆ จนประสบผลสำเร็จราบรื่น สมดังปณิธานที่ตั้งไว้^{๑๑๒}

๓. ระดับสูงสุด คือ การสละชีวิตเป็นเดิมพันในการสร้างสมบุญบารมี เพื่อบรรลุ
มรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป้าหมายระดับนี้ แม้จะเป็นเรื่องยากสำหรับผู้ครองเรือน
แต่เป็นเป้าหมายที่จะต้องไปให้ถึงสักวันหนึ่ง

^{๑๑๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๗๖/๑๐๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

^{๑๑๒} คุวาละเถยัดโน อญ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๑/๗๕-๗๘, อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๒.

วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด นี้ชื่อว่า ปรมัตถสังวัตตินิกกรรม^{๑๒๓} ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ^{๑๒๔}

ระดับสูงสุดนี้ก็คือ การปฏิบัติมีสมาธิปฏิบัติทำให้เข้มข้นจนฝังแน่นอยู่ในจิตอย่างมั่นคง เปรียบเหมือนการหมุนเกลียวของตะปูให้ฝังแน่นในเนื้อไม้ฉะนั้น เป็นการสร้างบุญบารมีและทำพระนิพพานให้แจ้ง เพื่อกำจัดอาสวะกิเลสให้หมดสิ้นไปจากใจ หลุดพ้นจากสังสารวัฏโดยเด็ดขาด ซึ่งก็คือเป้าหมายที่แท้จริงของการได้เกิดมาเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้ให้หลักในการครองชีวิตเพื่อบรรลุเป้าหมาย ๒ ระดับ ดันไว้ให้ผู้เป็นสัมมาทิฐิได้ปฏิบัติตาม ดังที่ทรงแสดงไว้ในทิมชาณสูตร มีใจความโดยย่อดังนี้

คนขยันหมั่นเพียรในการงาน ไม่ประมาท รู้วิธีการเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หา มาได้ เป็นผู้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ปราศจากความตระหนี่ ขำระทางแห่งประโยชน์ที่มีในภพหน้าอยู่เป็นนิตย์ ที่พระพุทธเจ้าผู้มีพระนามว่าสัจจะ ตรัสธรรม ๘ ประการดังกล่าวมานี้ เพื่อผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธา อันเป็นเหตุนำสุขมาให้ในโลกทั้ง ๒ คือ ประโยชน์เกื้อกูลในภพนี้ และสุขในภพหน้า จาคะ บุญ (ศรัทธา ศีล จาคะ) นี้ย่อมเจริญแก่คุณุหัตถ์ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้^{๑๒๕}

^{๑๒๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๗๖/๑๐๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘๕, ดูรายละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.

^{๑๒๕} ดูรายละเอียดใน อภ.อภ.จก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๒๓๓๓-๒๓๓๗, อภ.อภ.จก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๔.

๓.๒.๗ กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา

การปฏิบัติตามแนวมัชฌิมาปฏิปทา มีวิธีการปฏิบัติ^{๑๒๖} ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นหรือความเข้าใจถูก ในทางโลก หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ในทางธรรม หมายถึง ความเข้าใจถูกในเรื่องโลกและชีวิต กล่าวคือ เข้าใจถูกเรื่องทุกข์และการดับทุกข์นั่นเอง เชื่อว่าเป็นปัญญาอันชอบ ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่กล้ำหาญ ยึดหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ สามารถรู้ในทุกขอริยสัจ รู้ทุกข-สมุทัยอริยสัจ รู้ทุกขนิโรธอริยสัจ รู้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ แล้วปฏิบัติถอนเสียซึ่งอวิชชาและตัณหา^{๑๒๗}

สัมมาทิฐิหรือความเข้าใจถูกนี้ มี ๒ ระดับ ระดับต้น ต้องมีความเข้าใจถูกอย่างน้อย ๑๐ ประการ อาทิ บุญ-บาปมี นรก-สวรรค์มี มารดา-บิดามี สัตว์เกิดแบบโอปปาติกะมี ฯลฯ ทำให้มั่นใจว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ยังบุคคลให้รักบุญกลัวบาป สัมมาทิฐิระดับนี้ เป็นไปเพื่อความสุข ความเจริญในโลก ถึงจะต้องเวียนว่ายตายเกิด ก็วนเวียนอยู่ในสุคติ ระดับสูง เป็นความเข้าใจถูกว่า สรรพสิ่งล้วนตกอยู่ในลักษณะไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่น เป็นไปเพื่อดับทุกข์สิ้นเชิง พบความสุขนิรันดร์ ปราศจากการเวียนว่ายตายเกิดสิ้นเชิง^{๑๒๘}

ดังนั้น สัมมาทิฐิ จึงเป็นประจักษ์แจ้งเงินแสงทองแห่งชีวิต เพราะเมื่อมีความเข้าใจถูกเรื่องโลกและชีวิตตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมคิดถูก พุดถูก ทำถูก ประกอบอาชีพถูก มีความเพียรพยายามถูก มีสติควบคุมจิตใจให้ตั้งมั่นไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต จึงเชื่อว่าเป็นตัวนำให้มรรคองค์อื่นเกิดตามมา ดังปรากฏความตอนหนึ่งในปฐพังคมสูตร ว่า

เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉนใด สัมมาทิฐิก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ผู้มีสัมมาทิฐิ ย่อมมีสัมมาสังกัปปะ ผู้มีสัมมา

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน ม.จุ. (บาลี) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๒๑-๑๒๗, ม.จุ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๗๔-๑๘๓.

^{๑๒๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๒๘} ดูรายละเอียดวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ๑๑๗-๑๕๐.

สังกับปะ ย่อมมีสัมมาวาจา...ผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมมีสัมมาญาณะ (สัมมาทิฐิ) ผู้มี
สัมมาญาณะ ย่อมมีสัมมาวิมุตติ..."^{๑๖๙}

๒. สัมมาสังกับไป ดำริชอบ เรียกว่าง่าย ๆ ว่า คิดถูก ได้แก่ ความคิดนึกที่ถูกต้อง ที่จะ
ตัดสินใจเพื่อทำหรือไม่ทำอะไร ความดำริก็คือมโนกรรม

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมาสังกับปะ มีดังนี้ ๑) ดำริไปในอันที่จะออกจากกาม
เป็นความดำริที่เกิดจากการเห็นว่า ชีวิตฆราวาสเป็นแหล่งเพาะทุกข์ต้องสลัดออก ๒) ดำริที่จะไม่
ผูกพยาบาทอาฆาตจองเวรกัน และ ๓) ดำริไปในอันที่จะเจริญพรหมวิหาร ๔ มีเมตตา เป็นต้น
เป็นไปในอันที่จะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง เป็นความดำริที่เกิดจากการเห็นทุกข์^{๑๗๐}

๓. สัมมาวาจา วาจาชอบ เรียกว่าง่าย ๆ ว่า พูดถูก ได้แก่ วจีสุจริต ๔

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมาวาจา คือ ๑) เว้นขาดจากการพูดโกหก มายา ล้อลวง
สับปลับ ให้ผู้อื่นเสียทรัพย์สินสิ่งของ ๒) เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน
เคืองแค้นขัดใจ ให้ได้รับความฉิบหาย ๓) เว้นขาดจากการพูดหยาบคาย ๔) เว้นขาดจากการพูดคำ
เพื่อเจ้า ไร้สาระ ตลกคะนอง สัมมาวาจาเป็นเพียงการแสดงออกภายนอก อันเป็นผลของสภาพ
ภายในจิตอีกทีหนึ่ง ในองค์มรรค สัมมาวาจาจึงได้แก่ เจตนาที่จะเว้นขาดจากวจีสุจิตนั้นเอง^{๑๗๑}

๔. สัมมากัมมันโต การงานชอบ หมายถึง การทำงานทางกาย เรียกว่าง่าย ๆ ว่า ทำถูก
เพราะเมื่อคิดดี ย่อมพูดดี การทำดีย่อมตามมา ได้แก่ กายสุจริต ๓

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมากัมมันตะ คือ ๑) ไม่ฆ่า ๒) ไม่ถือเอาของของผู้อื่นมา
เป็นของตน ๓) ไม่ประพฤติล่วงประเวณีด้วยบุตร ภรรยาหรือสามีของผู้อื่น เพราะการไม่เว้นขาด
จากกามอย่างเด็ดขาด จัดเป็นทางสุดโต่งที่ไม่ควรข้องแวะ ย่อมไม่เป็นสายกลาง^{๑๗๒}

๕. สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตชอบ หมายถึง การดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง ได้แก่ การ
ประกอบสัมมาอาชีพ

^{๑๖๙} อญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๒๑/๑๙๒, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๒๑/๒๗๕ และ อญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/
๑๑๑/๑๗๙, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๑/๒๕๖.

^{๑๗๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๗๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๗๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมาอาชีวะ คือ เว้นขาดจากมิจฉาวนิชชา ๕^{๑๑๓} และการไม่แสวงหาในทางที่ผิด ด้วยการหลอกลวง ประจบสอพลอ การใช้เครื่องหมายนิมิต การบีบบังคับ ช่มชู้ และการต่อลาภด้วยลาภ (การพนันขันต่อ) แต่ให้เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมเป็นที่สรรเสริญแห่ง อริยเจ้าทั้งหลาย^{๑๑๔}

คำว่า อาชีวะ ในพระพุทธศาสนา มีความหมายครอบคลุมถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริการ โดยเฉพาะในวิถีชีวิตของพระ ในแง่ของการแสวงหาปัจจัย ๔ ต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ (อาชีวะปาริสุทธิ) แม้การบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ก็ต้องบริโภคอย่างมีปัญญา รู้คุณค่าที่แท้จริง ไม่บริโภคเพื่อสนองตัณหา อันเป็นเหตุให้ตกเป็นทาสของวัตถุ^{๑๑๕}

๖. สัมมาวายาโม ความเพียรชอบ ที่เรียกว่า สัมมัปปธาน หรือความเพียร ๔ ประการ

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมาวายามะ คือ ๑) เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิด ๒) เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ขาดไปจากสันดาน ๓) เพียรสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้บังเกิดขึ้นในสันดานให้ได้ ๔) เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่นและเจริญให้ยิ่งๆ ขึ้นจนไพบูลย์^{๑๑๖}

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ ประการ

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมาสติ คือ การตามดูรู้ทันกาย รู้ทันเวทนา รู้ทันจิต และรู้ทันธรรม^{๑๑๗} แบ่งได้เป็น ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นกายในกายอยู่เนืองๆ ว่าเป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่เนืองๆ ว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา คือให้มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่เนืองๆ ว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน

^{๑๑๓} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๗๗/๑๙๗, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

^{๑๑๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕

^{๑๑๕} จะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ ๔ หัวข้อ พุทธกระบวนการทัศนในการบริโภค หน้า ๑๘๖-๒๐๘.

^{๑๑๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๑๑๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

เรา เขา คือให้มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เสร้า
หมองหรือผ่องใส ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างใดก็ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ ๔) ถัมมา-
นุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่เนืองๆ ว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล
ตัวตน เรา เขา คือให้มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวณ ๕ ชันธ ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗
อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปอย่างไร ตามที่
เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ”

๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ เป็นสภาวะที่จิตสงบจากกิเลสกรรมและวัตถุภายนอก

หลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสัมมาสมาธิ คือ การปฏิบัติสมถสมาธิจนใจหยุดใจนิ่ง เป็น
เอกัคคตา สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งปวง แล้วเจริญวิปัสสนาต่อไป การเข้าถึงปฐมฌาน ทุตติย-
ฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เป็นสมาธิจิตในฌานทั้ง ๔ ระดับนี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”

มัชฌิมาปฏิปทา จึงเป็นหัวใจของการปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป็นทางสาย
กลางที่ไม่ถึงหรือหย่อนจนเกินไป ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ นำพาผู้ปฏิบัติตาม ให้เข้าใจถูกใน
เรื่องโลกและชีวิตตามความจริง จนรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ว่านี้ทุกข์ ตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดับตัณหา
ได้ก็ดับทุกข์ได้ แล้วเดินตามทางสายกลางนี้แหละให้ลึกลงไปอีก จนใจหยุดใจนิ่งหลุดพ้นเป็นอิสระ
จากทุกข์ ดับสนิทสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษบรรลุมรรคผลคือ พระนิพพาน

สรุป การปฏิบัติมัชฌิมาปฏิปทา ต้องดำเนินไปพร้อมๆ กันที่เรียกธรรมสังคีติหรือธรรม
สามัคคี เปรียบประดุจรถจักรที่มีความเข้าใจถูกและคิดถูกเป็นหัวรถ พุดถูก ทำถูก เลี้ยงชีพถูกเป็น
ตัวรถ และมีสติกับสมาธิเป็นเข็มทิศคอยประคับประคองควบคุมให้รถจักรทั้งขบวนแล่นไปบนราง
ได้ไม่พลัดตกจากรางก่อนถึงเป้าหมาย ส่วนการปลุกมัชฌิมาปฏิปทาลงในใจจนกลายเป็นอุปนิสัย
นั้น ให้ประกอบมรรคทั้ง ๘ พร้อมกัน เหมือนการหมุนเกลียวดอกสว่านให้ฝังลงในเนื้อไม้ทีละ
เกลียวๆ จนสนิทเป็นเนื้อเดียวกับไม้ จึงจะนำพาผู้ปฏิบัติบรรลุความเป็นอริยะบุคคลไปตามลำดับ

ในมหาจิตตารัสกสูตร กล่าวถึงการปฏิบัติตามแนวมัชฌิมาปฏิปทาว่าต้องปฏิบัติไป
พร้อมๆ กัน โดยอาจเริ่มต้นด้วยมรรคองค์ใดองค์หนึ่งก่อนก็ได้ ตามด้วยมรรคอีก ๗ องค์ ดังปรากฏ

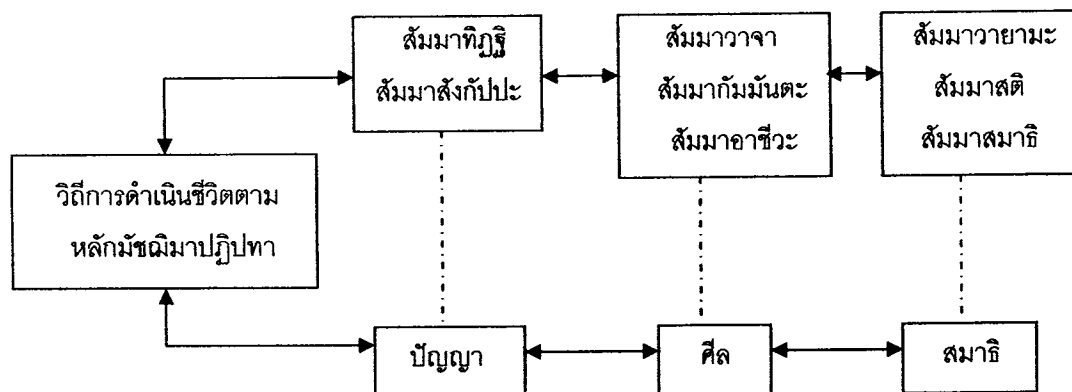
๑๗๗ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ธรรม, หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

๑๗๘ ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๗.

ความตอนหนึ่งว่า “...เราจักแสดงสัมมาสมาธิ อันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ (เหตุปัจจัย) บ้าง มีปริชาาร (องค์ประกอบ) บ้าง”^{๑๙๐} แก่เธอทั้งหลาย...” และตรัสว่า “...สัมมาสมาธิกับองค์ ๗ นั้น มีสัมมาทวิปฏิเป็นหัวหน้า สัมมาสติเป็นที่สุด และแสดงผลการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ว่ามีผลการปฏิบัติเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับที่มีอาสวะ ให้ผลเป็นอุปติ และระดับที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ ระดับนี้จึงเป็นองค์แห่งอริยมรรค ๘ ประการ...”^{๑๙๑}

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้อาจย่อลงได้เป็นไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากจะเป็นแนวปฏิบัติอันเป็นปัจจัยให้เจ้าชายสิทธัตถะบรรลุมรรคผลนิพพาน คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมอันเป็นเหตุให้สิ้นอาสวะกิเลส ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังส่งผลให้ทรงบรรลุมรรคผลนิพพานด้วย ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า มรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นธรรมอันอุดมล้ำเลิศยิ่ง เปรียบประดุจรัตนญาณอันประเสริฐเยี่ยมยอด สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ฝั่งพระนิพพานได้อย่างเที่ยงแท้ สรุปเป็นแผนภูมิการปฏิบัติมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงวิธิดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง

ผลแห่งการปฏิบัติตามแนวมัชฌิมาปฏิปทา คือ บรรลุความเป็นพระอรหันตบุคคลไปตามลำดับ เป็นทางที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง จึงประกาศว่า พระองค์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลุดพ้นจากสังสารวัฏสิ้นเชิง ไม่ต้อง

^{๑๙๐} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๑๓๖/๑๒๑, ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔.

^{๑๙๑} ดูรายละเอียดใน ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๒๑-๑๒๗, ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๗๔-๑๗๗ และ ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๕ (เชิงอรรถ).

แสวงหาอีกต่อไป และเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติหรือเดินตามหนทางสายนี้ เข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตในสังสารวัฏ เพราะสามารถดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก

๓.๓ สรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาพบว่า พุทธกระบวนทัศน์หรือกระบวนทัศน์ตามนัยแห่งพุทธธรรม ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ญาณ ซึ่งมิใช่เป็นตัวกำหนดระบบคุณค่าต่างๆ ตลอดจนวิธีการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยนัยนี้ ญาณจึงมีความหมายสอดคล้องกับสิ่งที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพลิกผันในวิถีชีวิตและสังคม เมื่อยอมรับญาณใดแล้วถือปฏิบัติจนกลายเป็นกระแสนิยม ก็จะเข้ามามีอิทธิพลในการกำหนดกรอบวิธีคิด การตีค่า และให้ความหมายแก่สิ่งต่างๆ ให้เป็นไปภายใต้กรอบแห่งญาณนั้น ด้วยเหตุนี้ ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการพัฒนาชีวิตตามหลักทางสายกลาง พระพุทธศาสนาจึงเน้นให้มีการสร้างสัมมาญาณให้เกิดมีในตนก่อน โดยอาศัยปัจจัยภายนอกได้แก่ กัลยาณมิตรและการได้รับคำแนะนำสั่งสอนที่ดีงาม และปัจจัยภายในได้แก่การคิดอย่างถูกวิธีหรือโยนิโสมนสิการ เพราะสัมมาญาณมีบทบาทเป็นตัวชี้นำขับเคลื่อนและกำกับทิศทางของการพัฒนาชีวิตตั้งแต่ต้นจนจบ โดยในจุดเริ่มต้นของการพัฒนา สัมมาญาณจะเป็นศูนย์รวมของความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ ๔ จากนั้น ก็ขับเคลื่อนชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามแนวอริยสัจข้อสุดท้ายคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นอกจากนี้ยังแสดงบทบาทประสานสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ ในลักษณะเกื้อหนุนกันและกัน ทำให้เกิดความสมดุลของชีวิต ทั้งในด้านสังคม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ในเชิงคุณภาพ สัมมาญาณมีลักษณะเป็นพลวัตในกระบวนการพัฒนาดังแต่ต้นจนบรรลุความเป็นพระอรหันต์

บทที่ ๔

พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม

ชีวิตมนุษย์ที่อุบัติขึ้นมาในโลก ไม่เพียงต้องการความอยู่รอดและเจริญเติบโตทางกายเท่านั้น ยังต้องการความเจริญงอกงามทางจิตใจและสติปัญญาด้วย หากไม่แล้ว มนุษย์ก็จะไม่แตกต่างจากสัตว์อื่น

การเจริญเติบโตทางร่างกายและสติปัญญาตามธรรมชาตินี้ เรียกว่า วิวัฒนาการ (Evolution) ส่วนการเจริญเติบโต ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงผลักดันสร้างสรรค์ของมนุษย์เรียกว่า พัฒนา (Development) ในความหมายของการทำให้ดีขึ้น เจริญขึ้น มีความก้าวหน้า และเติบโตขึ้น (Growth) ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ทุกวันนี้ ทั้งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แต่วิกฤตการณ์ของมนุษย์และสัญญาณแห่งความล่มสลายก็มีให้เห็นทุกหนแห่ง ความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัญหาระดับโลก นำไปสู่การรณรงค์ให้ร่วมมือกันลดภาวะโลกร้อนไปทั่วโลก ขณะที่ความยากจนและช่องว่างระหว่างรายได้ก็มีได้ลดลง กลับเป็นการสูญเสียความเป็นปึกแผ่นทางสังคม และความเป็นมนุษย์ของประชาชน บวกกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยมตามแบบแผนของการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ คือปัจจัยสำคัญที่ทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตใจ ทำให้อาณานิคมและความรุนแรงเพิ่มขึ้นอย่างน่ากลัว

เพราะโลกเชื่อมโยงสัมพันธ์กันด้วยการค้าขาย การเดินทางไปมาหาสู่ การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารและเงินตรา จนกลายเป็นโลกใบใหญ่ที่สลับซับซ้อนและเคลื่อนไหวรวดเร็ว ข้อมูลข่าวสารและเงินตราไหลเวียนด้วยอัตราความเร็วของแสง ทำให้ทุกสิ่งในโลกต้องขยับตามอย่างเร่งรีบ ไร้ซึ่งคุณธรรมและไม่สิ้นสุด เมื่อโลกเชื่อมกันเป็นระบบที่สลับซับซ้อนสับสน ส่งผลให้แม้มีความเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ณ จุดหนึ่งก็อาจทำให้เกิดความพินาศในอีกจุดหนึ่งซึ่งอยู่ห่างไกลได้

ประสาทของมนุษย์ไม่สามารถจัดการกับความซับซ้อนและรวดเร็ว ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ เกิดเป็นความเครียดและอ่อนล้า การติดยาเสพติด การฆ่าฟัน การฆ่าตัวตายของเยาวชน และความรุนแรงอื่นๆ เหล่านี้เป็นอาการของมนุษย์ผู้รู้ไม่ทัน รับไม่ได้ต่อการเปลี่ยนแปลง นี่เป็นภาวะวิกฤตและการล่มสลายของมนุษย์แล้วหรือ

ดังนั้น การที่ประเทศไทยจะพ้นภาวะวิกฤตได้ สังคมไทยต้องแข็งแกร่ง คนในประเทศต้องเข้มแข็ง มีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้ ซึ่งจากการศึกษาในบทที่ ๒ พบว่า รากเหง้าของปัญหามีศูนย์กลางอยู่ที่กระบวนการทัศน์ของมนุษย์ เพราะกระบวนการทัศน์เป็นสิ่งที่กำหนดความสัมพันธ์ที่มีมนุษย์มีต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาวิกฤตจึงต้องแก้ไขที่กระบวนการทัศน์กระแสหลักที่มีอิทธิพลในปัจจุบันซึ่งผลิตผลมาสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ ที่ได้จากการบูรณาการกระบวนการทัศน์แห่งพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่สภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมแบบองค์รวม คือ ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาที่สมดุลทั้ง ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยมีมนุษย์หรือตัวบุคคลเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ด้วยความเชื่อมั่นว่า เมื่อใดมนุษย์พัฒนาตนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว เมื่อนั้นสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ก็จะพัฒนาเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย

ในบทนี้จึงเป็นการนำเสนอทางเลือกหนึ่งในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ซึ่งจะต้องใช้ปัญญานำพาชีวิตสู่เป้าหมายอย่างต่ำสุดก็ต้องเป็นสุขในโลกนี้ สูงสุดคือดับทุกข์สิ้นเชิง จึงใช้ชื่อบทนี้ว่า พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า หากได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์มาสู่พุทธกระบวนการทัศน์แล้ว ไม่เพียงแต่จะทำให้ชีวิตเป็นสุขเท่านั้น ยังสามารถเป็นผู้ออกแบบชีวิตและพัฒนาตนสู่ความสุขนิรันดร์ที่ไม่กระทบตนเอง สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งจะเป็นการส่งเสริมเติมเต็มศักยภาพความเป็นมนุษย์ให้กับตนเองและพร้อมจะนำพาสังคมสู่ความเป็นสังคมอุดมปัญญาที่พัฒนาแล้วอย่างยั่งยืน

๔.๑ พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมากมายเหลือเกิน ทั้งในแง่ระบบสังคม และระบบความคิด โดยเฉพาะความคิดนั้น เราอยู่ได้อิทธิพลโดยแทบไม่รู้ตัว อย่างน้อยก็ค่านิยม และวัฒนธรรมที่เราชื่นชมนิยมตาม แต่ที่ลึกกว่านั้น คือฐานความคิด ทฤษฎีต่างๆ และวิถีคิด การวิจัยชั้นตอนนี้ จะเป็นไปเพื่อศึกษากระบวนการทัศน์ของพระพุทธศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม คือ ต้องรู้เขารู้เรา และองค์ประกอบที่เป็นเหตุปัจจัยทั้งหลาย เพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก และตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีในตน ทั้งเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่จะดำรงอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างมีความสุข

๔.๑.๑ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ที่อาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและโทรคมนาคมเป็นเครื่องมือ

ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันที่กระทบทั้งตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยแยกกล่าวได้ดังนี้

๑. **ด้านตัวบุคคล** พลังของโลกาภิวัตน์ได้ทำลายกำแพงที่กั้นขวางอิสรภาพของปัจเจกบุคคลลงอย่างมาก และเชื่อมโยงโลกเป็นเครือข่าย ปัจเจกบุคคลมีอิทธิพลต่อตลาดและรัฐชาติอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะแต่ละคนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยมาก คนเพียงคนเดียวสามารถโยกย้ายเงินเพื่อซื้อแบบแปลนสร้างอาคาร ซึ่งในอดีตรัฐเท่านั้นที่มีอำนาจในการเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ หรือสามารถซื้อเครื่องมือเชื่อมต่อดาวเทียม เพื่อช่วยควบคุมการจราจรบิน ฯลฯ ระบบโลกาภิวัตน์ ทำให้คนหนึ่งคนสามารถทำในสิ่งที่ส่งผลต่อคนทั้งโลก โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างอำนาจของรัฐอีกต่อไป ลักษณะเช่นนี้อาจเรียกว่า ปัจเจกบุคคลที่ทรงอำนาจ (Super-empowered individuals)^๑ ทั้งนี้ ด้วยอิทธิพลของความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศประเภทต่างๆ

ส่งผลในคนในปัจจุบันแบ่งเป็น ๔ ประเภทดังนี้

๑) พวกตื่นเต้น คิดว่าเรานี้ทันสมัย ได้เสพข่าวสารใหม่ๆ แปลกๆ แต่สัมผัสกับข่าวสารและเรื่องราวเหล่านั้นอย่างผิวเผิน เพียงแค่เอามาถือเอามาเล่า หรือวิพากษ์วิจารณ์ให้สนุกปาก ครั้นที่จะสืบหาความจริงด้วยใจเป็นกลาง จึงไม่รู้ความเป็นไปที่แท้จริง และไม่ได้อะไรเลย นอกจากถูกชักจูงไป เรียกว่า ตกอยู่ในกระแส ถูกกระแสพัดพาไหลไปเรื่อยๆ ไม่เป็นตัวของตัวเอง

๒) พวกตามทัน ดีกว่าพวกตื่นเต้นหน่อย คือมีข่าวสารข้อมูลอะไรเกิดขึ้นก็ตามทันหมด เอาใจใส่ติดตาม พวกนี้ภาคภูมิใจว่า เรานี้เก่ง ชาวเกิดที่ไหน การเมืองเป็นอย่างไร เหตุแผ่นดินไหวอะไรที่ไหนรู้ทันหมด ตามทันแต่ไม่รู้ทัน พวกนี้เป็นกันเยาะ รู้ตามข่าว แต่เข้าไม่ถึงความจริง เช่น รู้ไม่ทันว่า มันมีคุณมีโทษ มีเหตุปัจจัยเบื้องหลังอย่างไร

๓) พวกรู้ทัน นอกจากตามทันแล้ว ยังรู้เข้าใจว่า มันเป็นมาอย่างไร มีคุณมีโทษ มีข้อดีข้อเสียอย่างไร ควรจะมีทำทีอย่างไรให้ได้ประโยชน์โดยไม่ถูกครอบงำ

^๑ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมวิธีราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

๔) พวกอยู่เหนือมัน พวกนี้ ยิ่งกว่ารู้ทัน คือ เป็นผู้สามารถจัดการกับกระแสได้ เป็นผู้สามารถใช้การเปลี่ยนแปลงนั้นให้เป็นประโยชน์ได้ ทั้งยังเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีความสัมพันธ์กับข่าวสารข้อมูลแบบเป็นนาย เป็นผู้จัดการและใช้มันได้อย่างแท้จริง

เวลานี้คนในสังคมไทยอยู่ในประเภทไหนมาก ตอบได้ว่า ยังมีภาวะตื่นตูมเหมือนยุคข่าวลือ ทั้งๆ ที่อยู่ในยุคข่าวสารข้อมูล คนก็ยังหลงมกมาย กลายเป็นว่าข้อมูลยิ่งมากยิ่งเพิ่มโมหะ คนจำนวนมากจึงตกเป็นเหยื่อ ถูกข้อมูลหลอกล่อ ตกเป็นทาสของการโฆษณา โปรโมชัน การใช้หน้าม้าในเรื่องต่างๆ ในส่วนของคนที่ตามไม่ทัน อย่างอ่อนๆ ก็เป็นพวกที่ได้ยินได้ฟังข่าวสารข้อมูลมาก แต่ถูกข้อมูลท่วมทับ รับเอามาแต่ขยะ กลั่นกรองไม่เป็น เลือกลำสาระไม่ได้ จมอยู่ได้กองขยะ ยิ่งมากยิ่งพรวมัวสับสน บ้างก็เกิดอาการกังวลกลัวไม่ทันข่าว กลายเป็นพวกวิตกกังวลว่า เราจะรู้ทันเขาหรือไม่ ตอนนีข่าวสารมีความเคลื่อนไหวอย่างไร กลายเป็นทุกชีใหม่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ สังคมยิ่งเจริญไว ชีวิตและสังคมยิ่งต้องพบกับปัญหาใหม่ๆ แม้ว่าสังคมที่พัฒนาแล้วจะแก้ปัญหาคาความขาดแคลนทางวัตถุได้ แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาเรื่องเวลา กลายเป็นปัญหาขาดแคลนเวลา อีกด้านหนึ่ง เกิดภาวะสมองเมื่อยล้าเพราะข่าวสารข้อมูลมากมายจนรับไม่ไหว ผ่นวกกับเวลาก็ขาดแคลน เลยรับข้อมูลข่าวสารโดยไม่พิจารณา ทำให้ถูกชักจูงง่าย ไหลไปตามกระแสง่าย ตัวอย่างเช่น ข่าวสารที่ไหลผ่านทางจอทีวี เมื่อดูทีวีไม่เป็น ไม่รู้จักดู ได้แต่หลงเพลิดเพลินไปกับความบันเทิงต่างๆ จึงรับเอาค่านิยมที่ไม่ดีเข้ามาในตัวได้ง่ายๆ ยิ่งกว่านั้น เมื่อคนในครอบครัวต่างคนต่างหลงดูและใช้เวลาอยู่หน้าทีวีมากเท่าไร เวลาที่จะมีให้แก่กันก็ลดลงมากเท่านั้น สิ่งที่ตามมาคือ เสียความสัมพันธ์อันอบอุ่นในครอบครัว เสียสุขภาพ เพราะนั่งอยู่หน้าจอทีวีทั้งวัน ขยายไปสู่ความสัมพันธ์กับคนรอบข้างลดลง กลายเป็นความเหินแกตัว เหินแแก่ความสุขส่วนตนมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า ยิ่งเทคโนโลยีพัฒนามากขึ้น สิ่งเสพรบรโศกก็เพิ่มมากตามไปด้วย ต่างจึงต้องแข่งขันกันแสวงหาเงินมาซื้อสิ่งใหม่ๆ เหล่านั้น มนุษย์ก็ยิ่งหมกมุ่นวุ่นวายในการแสวงหามากขึ้น เราจึงตกเป็นทาสของเทคโนโลยีได้ง่ายๆ หากไม่พัฒนาตนให้อยู่เหนือมัน

๒. ด้านเศรษฐกิจและการเมือง โลกาภิวัตน์ ทำให้มหาอำนาจตะวันตกใช้เทคโนโลยีจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เข้ามาคุมอำนาจทางเศรษฐกิจในประเทศต่างๆ ด้วยยุทธศาสตร์คือ การไ้บรรษัฒข้ามชาติของตนเข้ามาลงทุน เข้ามาดักดวงเอาทรัพยากร พร้อมทั้งบีบบดค่าจ้างแรงงานลงให้ถูกที่สุด ขณะเดียวกัน ก็ปล่อยมลพิษอุตสาหกรรมทิ้งไว้ในประเทศนั้น แล้วขายสู่ตลาดโลก ขนเอากำไรกลับบ้าน โดยไม่ต้องใช้กำลังทางการทหาร ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อแต่อย่างใด ต่อมา หลังสิ้นสุดสงครามเย็น ระหว่างสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผู้นำของโลกของทุนนิยม กับสหภาพโซเวียต ซึ่งเป็นผู้นำโลกของสังคมนิยม ผลคือการล่มสลายของสหภาพโซเวียต

สหรัฐอเมริกาจึงกลายเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวของโลก ทำให้การขยายตัวของบริษัทข้ามชาติยังคงดำเนินต่อไป โดยอุดมการณ์ของทุนนิยมคือ ทำอย่างไรถึงจะลดต้นทุนการผลิตลงให้เหลือน้อยที่สุด รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ที่จะทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ส่งผลให้ค่าจ้างแรงงานลดลงไปด้วย ดังนั้น ในสายตาของนายทุนข้ามชาติก็คือ มองหาโอกาสที่จะทำกำไร อาศัยความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ รวมทั้งโทรคมนาคมที่ตนมีเหนือกว่าเป็นเครื่องมือ ครั้นได้ช่องทางก็จะรีบลงมือทันที แล้วถอนตัวไปสู่ภูมิภาคอื่นต่อไป โดยไม่สนใจว่า ประชาชนคนยากจนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนั้นจะทุกข์ยากลำบากหรือไม่ อย่างไร^๒

บริษัทข้ามชาติคือใคร มีบทบาทอย่างไร บริษัทข้ามชาติ หมายถึง บริษัทที่ดำเนินการในประเทศมากกว่าหนึ่งประเทศขึ้นไป โดยมีบริษัทแม่หรือบริษัทศูนย์กลางอยู่ในประเทศหนึ่ง ทั้งเป็นเจ้าของและบริหารบริษัทอื่นๆ หรือบริษัทสาขาของตนในประเทศอื่นๆ มีอิทธิพลสำคัญต่อระบบการเมืองระหว่างประเทศไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ารัฐ เพราะด้วยเงินทุนมหาศาลทำให้บริษัทข้ามชาติ สามารถเข้าครอบงำการตัดสินใจของกลุ่มผู้กำหนดนโยบายของประเทศต่างๆ พลังทุนของบริษัทข้ามชาติมีบทบาทในการกดดันให้รัฐบาลในประเทศต่างๆ เปลี่ยนแปลงสถานะเศรษฐกิจและการเมืองให้เอื้อต่อกิจการของตน

บทบาทของบริษัทข้ามชาติมีทั้งบวกและลบ กล่าวคือ ในทางหนึ่ง บริษัทข้ามชาติเป็นผู้ที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ประเทศที่เข้าไปตั้งกิจการ เช่น ช่วยให้เกิดการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น กระตุ้นการส่งออก แต่ในทางตรงข้าม บริษัทข้ามชาติยังเป็นเสมือนลัทธิจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ ที่พยายามเข้ามากอบโกยผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม มนุษยธรรม ฯลฯ^๓

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยได้ตอบสนองต่อแรงกดดันของมหาอำนาจตะวันตก ด้วยการเปิดตลาดเสรีทางการเงินเป็นชาติแรกในเอเชียอาคเนย์ ทั้งๆ ที่สิ่งคโปรซึ่งเรามีความเชี่ยวชาญในธุรกิจการเงินยังไม่กล้า ด้วยรัฐบาลไทยหวังว่า เรา กำลังจะกลายเป็นศูนย์กลางทางการเงินที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์ ไทยจึงเป็นชาติแรกที่ถูกบริษัทข้ามชาติทางการเงินจากสหรัฐอเมริกาเข้ามาพิน้ำกำไร และขนเอาเงินสดสำรองจากธนาคารแห่งประเทศไทยไปสามหมื่น

^๒ ดูรายละเอียดใน ผศ.ดร.ทวีวัฒน์ ปุณศรีวิวัฒน์, จุดจบโลกาภิวัตน์?, (กรุงเทพฯ : บริษัท ดรีม แคชเชอร์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘-๓๕.

^๓ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมวิราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๘, หน้า ๒๖-๒๗.

กว่าล้านเหรียญสหรัฐอเมริกาในช่วงสามคืน ความหวังที่จะได้เป็นเสื้อตัวที่ห้า ดับสลายไปในพริบตา ด้วยผลงานของบุคคลที่มีชื่อว่า จูเลียส โรเบิร์ตสัน (Julius Robertson) กับกองทุน Tiger Fund ของเขา ที่เข้ามาพันท้าย และชนเงินสดสำรองของประเทศไปเกือบหมด

ทั้งนี้เพราะ ทุนนิยมเป็นระบบที่เคลื่อนไหวพลิกแพลง เพราะมีแรงจูงใจคือ การแสวงหาผลกำไรสูงสุด ทำให้ระบบทุนนิยมข้ามชาติจากตะวันตกดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อหาโอกาสใหม่ๆ ในการทำกำไร จากภูมิภาคหนึ่งสู่ภูมิภาคหนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา ระบบทุนนิยมข้ามชาติไม่เคยหยุดอยู่กับที่ เขาสอดส่ายสายตาไปทั่วโลก เพื่อแสวงหาโอกาสทำกำไร ด้วยวิสัยของพ่อค้าที่คอยหาปริณทลใหม่ นำไปสู่การได้โอกาสใหม่ในการทำกำไรได้รวดเร็วขึ้น ดังนั้น การที่สหรัฐอเมริกาเป็นนโยบายปลูกป่า เพื่อช่วยเหลือประเทศที่มีการตัดไม้ทำลายป่า โดยอ้างว่า การปลูกป่าจะช่วยดูดซับมลพิษต่างๆ ที่ตัวเป็นผู้สร้าง เป็นการชดเชยความผิดของตน จึงเป็นวาระซ่อนเร้นของบรรษัทข้ามชาติ ที่ค่อยๆ รุกคืบเข้ามากดดันให้เปิดตลาดเสรีในด้านชีวภาพ อย่างเป็นรูปธรรมนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า โลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่เอื้อให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตก เปลี่ยนโลกทั้งโลกให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ เพื่อให้ง่ายต่อการจัดการ และเข้าไปตักตวงทรัพยากรจากประเทศโลกที่สามเข้าสู่ประเทศตน แต่การที่ประเทศโลกที่สามถูกรบงำจากมหาอำนาจตะวันตกมาเป็นเวลานาน แล้วไม่มีทางต่อสู้ เหตุการณ์ ๑๑ กันยายน ๒๕๔๔ จึงเกิดขึ้น เพื่อให้มหาอำนาจรู้เป็นนัยๆ ว่า อำนาจการครอบงำของคุณกำลังอ่อนกำลังลงเรื่อยๆ ^๔

กล่าวได้ว่า โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมไทยหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเตรียมพร้อมให้สินค้าและบริการของไทยมีความเป็นเลิศในตลาดโลก ไทยเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศและขยายสัดส่วนการส่งออกไปยังตลาดใหม่ๆ มีการปฏิรูปการศึกษาให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งปัญญา และสร้างความร่วมมือกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาค เพื่อลดช่องว่างระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะเดียวกัน โลกาภิวัตน์ก็ได้ก่อผลเสียให้แก่สังคมไทยด้วยหลายประการ เช่น ธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก พบกับความเสี่ยงจากการ

^๔ ดูรายละเอียดใน ผศ.ดร.ทวีวัฒน์ ปุณศรีกรวิวัฒน์, จุจบบโลกาภิวัตน์?, หน้า ๓๕-๓๘.

คุณภาพของบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ การไหลบ่าของแรงงานต่างด้าวเข้ามาในไทย และปัญหา
ด้านจริยธรรม^{*}

๓. ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ภายใต้การครอบงำของโลกาภิวัตน์ที่ฝ่ายทุน
นิยมเสรี เอาเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือ ประสานกับระบบการสนองความต้องการเฉพาะบุคคล ที่
เรียกว่า บริโภคนิยม เพื่อให้การเฉพาะบุคคลของมนุษย์กลายเป็นเครื่องมือของเขาในการแสวงหาผล
ประโยชน์ พร้อมกับปลุกเร้า ยั่วยุ ปลุกปั่น สร้างกระแสให้มนุษย์ยิ่งหลงใหลในการเฉพาะบุคคลมาก
ยิ่งขึ้น ความคิดนี้ได้ถูกทุนนิยมเสรีแพร่กระจายไปจนกลายเป็นลัทธิบริโภคนิยม โดยมีหลักการที่
การให้เสรีภาพ โดยที่กลไกตลาดจะเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่ง
ความสัมพันธ์ของคนในสังคม สินค้าในตลาดจะถูกกำหนดว่า ภายใต้เงื่อนไขใดสินค้าใดจะถูก
แลกเปลี่ยน ตลาดแรงงานจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติและค่าแรงงาน ทั้งสินค้า แรงงาน และ
ทักษะของมนุษย์ที่เป็นประโยชน์ จะถูกนำมาแลกเปลี่ยนอย่างเสรีภายใต้เงื่อนไขการตลาด สินค้า
ใดก็ตามจะไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเลย หากไม่มีความต้องการสินค้านั้นในตลาด แม้แรงงาน และ
ทักษะของมนุษย์ก็เช่นกัน เจ้าของทุนสามารถที่จะจ้างและสั่งการให้ผู้ใช้แรงงานเหล่านั้นผลิต
เพื่อให้เกิดผลกำไรสูงสุดจากการลงทุน ผู้ใช้แรงงานจำต้องรับจ้างนายทุน มิฉะนั้นก็จะไม่สามารถ
หาเลี้ยงชีพได้

พฤติกรรมของผู้บริโภคจึงถูกกำหนดให้มุ่งสู่การแลกเปลี่ยน รับ และบริโภคทุกสิ่งทุก
อย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของและเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน จำพวกที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค
เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวก อาทิ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือ
คอมพิวเตอร์ ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้ มาจากการโฆษณาผ่านสื่อสารสนเทศ ตั้งแต่อินเทอร์เน็ต
โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และอื่นๆ โดยมีมุ่งหวังที่จะกระตุ้นพฤติกรรมของผู้บริโภคให้
สนใจซื้อสินค้าและบริการประเภทเครื่องอำนวยความสะดวกว่า ต้องแบรนด์เนมยี่ห้ออื่นๆ เท่านั้น จึง
จะได้รับการยอมรับในกลุ่มผู้บริโภค กลายเป็นการบริโภคตามกระแสนิยม ส่งผลให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่กระทบทั้งตนเองและครอบครัว โดยผู้บริโภคเองก็ได้ตระหนักถึง
อิทธิพลของปัจจัยรอบๆ ตัว ที่กำหนดพฤติกรรมและการบริโภคของตนเองแต่อย่างใด พฤติกรรมรักการ
บริโภคเหล่านี้จึงได้ฝังตัวอยู่ในทุกคน ทุกแห่งหน ทุกสถานที่ในโลก เพราะโครงสร้างและวิถีคิด

^{*} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, ไทยกับสังคมโลก หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๗๖-

ของสังคมทุนนิยมนี้ ได้เปลี่ยนคุณค่าที่คนในสังคมเคยแสวงหาความจริงและความดีของชีวิตมาเป็นการแสวงหาความร่ำรวย นำไปสู่ความเสื่อมโทรมในทุกด้าน

สิ่งที่ตามมากับยุคโลกาภิวัตน์ คือการเปิดเสรีทางการค้า มีการแข่งขันแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา เรียกว่าเป็นยุคของทุนนิยม ที่มีเงินเป็นใหญ่โดยแท้ คนรวยจะรวยยิ่งขึ้น คนจนก็จะยิ่งจนลง ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนต่างกันราวฟ้ากับดิน บรรษัทข้ามชาติอย่างบริษัทผู้ผลิตรถยนต์โตโยต้า เข้ามากอบโกยทำกำไรกลับประเทศปีละกว่า ๕๐,๐๐๐ ล้านดอลลาร์ ขณะที่คนจนก็จนตดิดิน หาเข้ากินค่าแทบไม่มีกิน จึงต้องกู้หนี้ยืมสิน ครั้นพอหามาได้ก็ต้องเอามาใช้หนี้

นอกจากนี้ คนในยุคนี้ยังมีค่านิยมฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย รายได้ต่ำ ธรรมเนียมสูง หากความสุขจากการเสพ การบริโภค มีความคิดว่า ถ้าจะมีความสุขมากๆ ก็ต้องบริโภคให้มาก บริโภคจนเป็นหนี้ เมื่อไม่อาจใช้หนี้ได้ บางคนก็ต้องโก่ง บางคนก็ต้องหนี บางคนฆ่าตัวตายเพราะไม่มีทางออก คนจำนวนมากเกิดความเครียดเพราะปัญหานี้สิน ส่งผลให้ตนเองและครอบครัวต้องประสบกับความทุกข์ หลายๆ ครอบครัวรวมกันก็เป็นชุมชนและหมู่บ้าน ชุมชนอ่อนแอ ล่มสลาย ใจรุกรุม ขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน คนในชุมชนเองก็ไม่เอื้ออาทรกัน ต่างคนต่างอยู่ ยากจะมีความอาทรต่อกัน เกิดระบบการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากร แย่งกันหาความสุข ทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้เงินมากๆ และเร็วๆ จากนั้นก็เบียดเบียนเอาจากทรัพยากรจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อมาป้อนความสุข เกิดการบุกรุกที่ดินของรัฐ บางคนตัดไม้ทำลายป่าจนเกือบหมด ภัยแล้ง น้ำท่วม พายุที่รุนแรง ภาวะเรือนกระจก ซึ่งหากใครทำงานกลางแดดที่ร้อนแรงในเวลากลางวันนานๆ มีโอกาสเป็นมะเร็งผิวหนังได้ นอกจากนี้ ปรากฏการณ์เอลนีโญ ยังทำให้โลกร้อนขึ้นเรื่อยๆ ความเสียหายมากมายเหล่านี้เกิดด้วยมือของมนุษย์ทั้งสิ้น^๖

กล่าวได้ว่า ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาร่วมกันของมนุษยโลก ที่กำลังก้าวเข้าสู่วิกฤตในทุกๆ ด้าน ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวบุคคล สังคมหรือชุมชน และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้ามองว่า พระพุทธศาสนามีคำตอบหรือหาทางออกจากปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวอย จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

๔.๑.๒ พุทธกระบวนทัศน์ต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

เพราะโลกไร้พรมแดน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างสังคมต่างๆ ของโลก เกิดการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรม เช่น ภาษา ค่านิยม ธรรมเนียม ประเพณี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้เปิดโลกการเรียนรู้ออกไปอย่างไร้ขีดจำกัด ความรู้จึงกลายเป็นศูนย์กลางของอำนาจใหม่ ในเวลาเดียวกัน การแปรวัฒนธรรมอเมริกันให้เป็นวัฒนธรรมสากลก็ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลโดยตรงต่อวิถีการบริโภคและการดำเนินชีวิต ประกอบกับข้อมูลข่าวสารจากทั่วโลกที่ไหลบ่าผ่านสื่อสารสนเทศต่างๆ ได้เชื่อมมนุษย์ทั่วโลกเข้าหากัน สื่อเหล่านี้กลายเป็นแหล่งผลิตวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดโลกทัศน์ และพฤติกรรมของคนไทย ซึ่งมีได้มีหลักประกันว่า ข่าวสารนั้นๆ ถูกต้องหรือไม่ มีการบิดเบือนแค่ไหน อย่างไรก็ตาม ให้ความสามารถในการแยกความจริงแท้กับความจริงเทียมของคนในสังคมไทยยากมากขึ้น

ดังนั้น คุณภาพของคน จึงเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดของโลกแห่งความรู้และเทคโนโลยีสารสนเทศในเชิงความได้เปรียบในการแข่งขัน เพราะผู้ที่รู้เท่าทัน วัฏจักรจัดการกับข่าวสารข้อมูลจะเป็นผู้มีอำนาจ ส่วนผู้ไม่รู้เท่าทันจะกลายเป็นเหยื่อและเป็นผู้ถูกกระทำ และผู้ที่รู้เท่าทันเท่านั้นจึงจะสามารถทำรายได้จากสิ่งเหล่านี้ได้ ซึ่งผู้มีความรู้ได้ดีกว่าย่อมสามารถซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกสบายและความบันเทิงต่างๆ ที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่สร้างขึ้น แต่คนส่วนใหญ่ที่มีไม่เท่า รู้ไม่ทัน น้อยคนนักที่จะไม่ยากได้สิ่งอำนวยความสะดวกสบายเหล่านั้น ส่งผลด้านจิตวิทยาก่อให้เกิดเป็นพฤติกรรมเลียนแบบคนรวยในด้านการบริโภค กล่าวได้ว่า สิ่งที่แฝงมากับเทคโนโลยีเพื่อความบันเทิงและความสะดวกสบายนี้คือ ค่านิยมที่เห็นว่า การได้ครอบครองสิ่งเหล่านี้เป็นค่าอย่างหนึ่ง ผลที่ตามมาคือ ค่านิยมนี้เองกำลังทำลายเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

จะเห็นได้ว่า ด้วยพลังของโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสังคมมากมาย ส่งผลให้คนมีฤทธิ์ หากรู้เท่าทัน และสามารถเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ขณะที่สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ได้รับอิทธิพลจากทุนนิยมสมัยใหม่ ส่งผลให้การพัฒนาประเทศ มีเป้าหมายที่การพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยความคิดว่า เศรษฐกิจของประเทศจะมั่นคงได้ ต้องแก้ที่ปัญหาความยากจนของคนในสังคม ทั้งยังเอื้อให้บรรษัทข้ามชาติเข้ามากอบโกยทรัพยากรของเราไปอย่างมหาศาล นำมาซึ่งการแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนโดยไม่สนใจผลกระทบใดๆ พร้อมทั้งกระตุ้นให้คนในสังคมมีเป้าหมายชีวิตอยู่ที่การได้รับความสุขจากการได้เสพบริโภควัตถุ เหล่านี้ล้วนเป็นผลงานของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และโทรคมนาคมที่ไหลผ่านสื่อสารสนเทศทุกประเภท แต่มนุษย์กลับแบ่งแยกกันเป็นกลุ่มเป็นพวก ครอบงำพันกัน สวนทางกับสภาพของโลกที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเทคโนโลยี หรือทาง

วัตถุและสภาพแวดล้อม ทั้งๆ ที่โลกแคบลง กลับกลายเป็นว่า มนุษย์ยังใช้เทคโนโลยีสร้างโลกให้เจริญมากขึ้นเท่าใด มนุษย์ก็จะแปลกแยกจากโลกธรรมชาติและโลกมนุษย์ด้วยตนเองมากเท่านั้น

ความจริงแล้ว สังคมไทยยังไม่ได้เป็นสังคมข่าวสารข้อมูล สังคมไทยกำลังพยายามจะก้าวจากสังคมเกษตรกรรม มาเป็นสังคมอุตสาหกรรมด้วยซ้ำ แต่สังคมไทยอยู่ท่ามกลางความเจริญของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ย่อมได้รับผลกระทบจากสภาพความเป็นไปของโลกในความเจริญนั้นด้วย กล่าวคือ ทั้งเป็นสังคมเกษตรกรรมด้วย พยายามจะเป็นสังคมอุตสาหกรรมด้วย และสภาพสังคมแบบข่าวสารข้อมูลก็พลอยได้รับผลมากมายไปด้วย^๔ ตัวการสำคัญที่ทำให้เป็นโลกาภิวัตน์ แผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วโลก ก็คือเทคโนโลยี ซึ่งมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชีวิตและความเป็นไปของโลกปัจจุบัน และเป็นปัจจัยเชื้อให้โลกาภิวัตน์อื่นๆ เป็นไปได้

ถามว่า เทคโนโลยีมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างไร

ตอบว่า ความสำคัญของเทคโนโลยีอยู่ที่ว่า เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ซึ่งมีจำกัด อินทรีย์ในที่นี้ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะอินทรีย์ทำงาน เราจึงสามารถเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส จนกระทั่งคิดอะไรต่ออะไรได้ ที่กล่าวว่า เทคโนโลยีขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ซึ่งมีจำกัดก็คือว่า ตาเรานี้เห็นในระยะใกล้ พอมีกล้องโทรทัศน์ มีกล้องส่องทางไกล กล้องดูดาว ตาเราก็สามารถเห็นในระยะไกลๆ ได้ หรือแม้ของเล็กไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ พอมีกล้องจุลทรรศน์ เราก็สามารถเห็นได้ แม้ขนาดหนึ่งในล้านของเซนติเมตร หูก็เช่นเดียวกัน เทคโนโลยีขยายวิสัยการได้ยินเสียงไปได้มากมาย แม้คอมพิวเตอร์ก็สามารถขยายวิสัยแห่งความคิดได้ ช่วยอินทรีย์ด้านสมองในการจำความรู้ความคิดต่างๆ ได้มากมาย ฯลฯ

ปัญหาที่ตามมาคือ ในการใช้อินทรีย์เช่นตาหู ปกติเราก็ดูไปด้วยความรู้สึกเพื่อความบันเทิงสนุกสนาน เรียกว่า ใจไม่ชอบใจ เป็นไปตามแรงกระตุ้นของตัณหา นำมาซึ่งปัญหา อีกด้านหนึ่งเพื่อความรู้ ความเข้าใจ เป็นไปในทางก่อปัญญา ครั้นเมื่อเราใช้ตา หู จมูก ลิ้นของเราสนองตัณหาและสร้างปัญหาได้น้อย พอมีการขยายวิสัยของอินทรีย์ออกไป ก็ขยายวิสัย

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), โอที ภาสไดวัฒนธรรมแห่งปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖.

แห่งต้นหาและปัญหามากขึ้นตามไปด้วย^๙ ดังนั้น การขยายวิสัยต่างๆ ออกไปยังไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่าเป็นคุณหรือโทษ เพราะเทคโนโลยีทั้งให้สะดวกสบายและความสามารถในการทำอะไรๆ ได้ผลมากมายทั้งในการทำมาดีและความชั่ว

สังคมไทยเป็นสังคมที่แทบจะถือได้ว่า ไม่มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ (หมายถึง วิธีชีวิตจิตใจของมนุษย์หรือผู้ที่ใฝ่รู้ คิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล ไม่เชื่อง่าย ไม่ม่งาย พบอะไรแล้วพยายามวิเคราะห์องค์ประกอบ สืบสาวหาเหตุปัจจัยให้เข้าถึงความจริงให้ได้)^{๑๐} ผู้คนจึงเชื่ออะไรง่าย ๆ ไม่ชอบค้นคว้า หลงง่าย ตื่นข่าวการใช้เทคโนโลยีสื่อสารข้อมูล อย่างว่าแต่ชาวบ้านเลย แม้ผู้บริหารชั้นสูงไม่น้อยก็แยกวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีไม่ออก เทคโนโลยีไม่ใช่วิทยาศาสตร์ แต่ไปกันได้กับไสยศาสตร์และความเชื่องมงาย เราอาจใช้เทคโนโลยีผลิตวัตถุมงคลได้ทีละเป็นหมื่นเป็นแสน หรือจะให้เทคโนโลยีด้านสื่อสารข้อมูล โฆษณาฤทธิ์ของวัตถุมงคลได้ ทำให้แพร่หลายไปกว้างไกลเป็นโลกาภิวัตน์ได้ แต่ผลที่ติดตามมาคือ เป็นการหนุนวัฒนธรรมบริโภคนิยม จะเห็นได้ว่าเทคโนโลยีไม่เพียงเชื่อมต่อไสยศาสตร์ แต่ยังไปกันได้ดีกับการบริโภคด้วย โดยเฉพาะปัจจุบันที่เน้นการใช้เทคโนโลยีในการผลิต และการเสพบริโภค ทำให้ผู้คนในสังคมมุ่งหาสิ่งบำรุงบำเรอความสะดวกสบาย สร้างนิสัยเป็นนักบริโภคนิยมมากกว่าเป็นนักผลิต^{๑๑}

เทคโนโลยีเพื่อการบริโภค เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างนิสัยของนักบริโภค จึงเป็นอันเดียวกับวัฒนธรรมบริโภค ส่วนเทคโนโลยีเพื่อการผลิตจะหนุนมากับวัฒนธรรมอุตสาหกรรม เป็นปัจจัยสร้างนิสัยของนักผลิตให้เป็นนักสู้ หมายถึง มีความอดทน บากบั่น พยายามในการแก้ปัญหา และสร้างสรรค์สู่ความสำเร็จ^{๑๒}

เมื่อคนเราขาดความใฝ่รู้จากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ขาดนิสัยนักสู้จากวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐานและเป็นภูมิคุ้มกันแล้ว เราก็หันไปมุ่งบริโภคเทคโนโลยี และมองอุตสาหกรรมในแง่ผลที่ได้รับ คือสิ่งบริโภค ผลิตภัณฑ์ที่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เกิดผลร้ายด้านพฤติกรรมของผู้เสพบริโภคเทคโนโลยี คือ ๑) เป็นคนมักง่าย ไม่ต้องเพียรพยายาม ขอแค่กดปุ่มเอา

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), โลกขึ้นสหสวรรค์ใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่, หน้า ๖-๗.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), โลกที่ ภายใต้วรรณแห่งปัญญา, หน้า ๒๐.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๑.

ก็พอ ๒) เป็นคนทุกข์ง่าย เพราะมีแต่ความไม่เสถียร ไม่มีภูมิคุ้มกันทางใจ เพราะบาง หากขาดสิ่งบำเรอ หน้อยก็ทุกข์ทันที หรือถ้าต้องทำเองยิ่งทุกข์หนัก ๓) อินทรีย์เสื่อมความเจียมตน เพราะมีแต่อาศัย เทคโนโลยีขยายวิสัยของอินทรีย์ ดังนั้น แม้เพียงบวกเลขง่ายๆ ก็ต้องใช้เครื่องคิดเลข เรียกว่าไม่ยอมคิดเอง ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิต การทำงาน แม้การหาความสุข ก็ต้องพึ่งพาอาศัย เทคโนโลยี ส่งผลให้คนเฉื่อยและเกียจคร้าน ไร้ความเพียร หมกมุ่นอยู่ในความสุขสำราญ เสียคุณภาพของความเป็นมนุษย์ กลายเป็นทาสของวัตถุ ส่งผลมหาศาลให้เกิดค่านิยมแบบวัตถุนิยม และบริโภคนิยม ทำให้เกิดความหลงใหลมัวเมายิ่งขึ้น แล้ววัฒนธรรมต่างชาติอันไม่พึงประสงค์ ต่างๆ ก็จะหลั่งไหลเข้ามาครอบงำวัฒนธรรมไทยอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ ส่งผลให้สังคม เกิดการแบ่งแยกทางชนชั้นในรูปแบบใหม่ คือ แบ่งตามความสามารถในเชิงเทคโนโลยี^{๑๒}

ดังนั้น การจะแก้ปัญหาการพึ่งพาเทคโนโลยีมาสู่การพึ่งพาตนเอง และสามารถใช้เทคโนโลยีมาพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ได้ ต้องเริ่มที่การพัฒนาคน ด้วยการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ อินทรีย์ เรียกว่า ใช้อินทรีย์เป็น เพราะเทคโนโลยีขยายวิสัยของอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราจึงต้องแก้ด้วยการใช้อินทรีย์ให้เป็น คือใช้อินทรีย์สร้างเสริมปัญญาแทนการสนองตัณหา

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในกระบวนการรับรู้และเสวยส่วยโลกนั้น ตัวเวทนาหรือความรู้สึก นั้น ไม่เพียงเป็นจุดเชื่อมต่อในกระบวนการทั้งสองเท่านั้น แต่ยังเป็นจุดพลิกผันว่า จะเลือกเดินทาง ไปตามแรงกระตุ้นของตัณหา หรือปัญญา^{๑๓} กล่าวคือ คนเราพอเกิดมา ก็มีการสื่อสารกับโลก ภายนอกทันที ด้วยเครื่องมือสื่อสารคือ ทวาร แปลว่า ประตู เรียกว่า ผัสสทวาร ผัสสะ แปลว่า การรับรู้ ผัสสทวาร แปลว่า ประตูแห่งการรับรู้ ซึ่งมีช่องทางรับรู้ ๖ ทางคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรา จึงได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส รู้อะไรต่างๆ รับข้อมูลเข้ามา ซึ่งเราต้องรับรู้ เราจึงจะสามารถติดต่อ สัมพันธ์กับโลกได้ จากนั้นก็มีประตูอีกชุดหนึ่ง เรียกว่า กรรมทวาร แปลว่า ประตูแห่งการกระทำ หรือช่องทางทำการ มี ๓ ช่องทางคือ กาย วาจา ใจ เพื่อแสดงปฏิสัมพันธ์กับโลก ภายนอก สำหรับ เคลื่อนไหว วาจาสำหรับสื่อสาร ใจสำหรับคิด เมื่อคิด ก็เริ่มแสดงออกเป็นคำพูดและการกระทำ ทางกาย เพราะฉะนั้น ใจจึงเป็นศูนย์กลางในการรับความรู้เข้ามารวมไว้ แล้วจึงแสดงออก ในเชิง ปฏิบัติคือ คิดแล้วก็พูดหรือทำ นี่คือการสื่อสารสัมพันธ์ของมนุษย์

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘-๓๒.

^{๑๓} ดูรายละเอียด ในบทที่ ๓, หน้า ๑๒๑.

ในการรับรู้ของเรานั้น เวลาเราผัสสะ จะได้อาการสองด้านคือ ได้ความรู้สึกรู้สึก และได้ความรู้ กล่าวคือ พอตาเห็น หนึ่งเราจะได้ความรู้สึกสบายตาหรือไม่สบายตา สองได้ความรู้ว่า สีอะไร เขียว แดง และเป็นอะไร เป็นคนหรือสัตว์หรือสิ่งของ ถ้ามนุษย์ใช้อินทรีย์ครบหน้าที่ของมัน เขาก็จะไปให้ถึงตัวความรู้ ไม่หยุดแค่ความรู้สึก

ดังนั้น ถ้าเราใช้อินทรีย์หยุดอยู่แค่ความรู้สึก ก็จะรับรู้แค่รู้สึกสบายก็ชอบใจเป็นสุข รู้สึกไม่สบายใจก็ไม่พอใจเป็นทุกข์ เรียกว่า เป็นไปตามแรงกระตุ้นของต้นเหตุแห่งความชอบ-ไม่ชอบ วณเวียนอยู่ในวังวนแห่งสุขและทุกข์ ตรงข้าม หากใช้อินทรีย์เป็น ก้าวเลยเข้าไปถึงความรู้ ปัญญา ก็เกิด การพัฒนาคุณภาพชีวิตก็สามารถเดินต่อไป และข้ามพ้นวังวนแห่งสุข-ทุกข์ เข้าถึงความสุขที่แท้จริงได้

มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึกฝน หากไม่ฝึก เขาก็จะใช้มือถือ ใช้เท้า วิถีโอ ฯลฯ เพียงสนองความรู้สึกเท่านั้น ความรู้ไม่เกิด ปัญญาไม่พัฒนา สุขของคนในยุคนี้จึงอยู่ที่การได้เสพบริโภค เพื่อปรนเปรอผัสสะด้านความรู้สึก ให้ตาได้เห็นสิ่งที่สวยงาม ชอบใจ หูได้ยินเสียงที่ไพเราะ ลิ้นได้ลิ้มรสอร่อย เป็นไปเพื่อสนองความต้องการจากแรงกระตุ้นของต้นเหตุ สิ่งที่ต้องการให้พัฒนาก้าวเลยต้นเหตุไปคือ สร้างความต้องการใหม่ที่เรียกว่า จันทะ คือมีความต้องการรู้และต้องการทำให้ดีขึ้น เพราะความอยากรู้จะทำให้ข้ามพ้นแดนของความรู้สึกชอบใจ-ไม่ชอบใจไปได้

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันเรามีข้อมูลข่าวสารเยอะแยะไปหมด ซึ่งหากใช้ไม่เป็น ก็จะไม่ได้อะไรจากข่าวสารข้อมูลนั้น แต่กลับพาเราเข้าไปหามันในสถานะของ ๑) ผู้เสพบริโภคความบันเทิง ๒) ผู้ถูกป้อนให้หรือผู้ถูกกระทำ เพราะไม่รู้จักเลือก ไม่รู้จักค้น ไม่รู้จักใช้ประโยชน์ จึงเป็นได้แค่ฝ่ายรับ ส่งผลให้ผู้คนในสังคมเป็นฝ่ายถูกกระทำให้ต้องไหลไปตามกระแส โดยไม่คิดวิเคราะห์ ไม่พิจารณา เราจึงเรียกหาแต่วัตถุเสพบริโภค โดยไม่คิดที่จะเรียกหาความรู้^{๑๑}

๓.๒.๔ พุทธกระบวนทัศน์ต่อการบริโภค

จากการศึกษาในบทที่ ๒ พบว่า กระบวนการบริโภคนิยมมีความเชื่อว่า การกระตุ้นความโลภ และใช้ความโลภเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจนั้นเป็นของดี ผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการนี้คือ ทำให้เราคิดว่า ความหมายกลายเป็นของจริงมากกว่าตัวสินค้า กล่าวได้ว่าทุนนิยมและบริโภค

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), โลกขึ้นสน่ห์สรรพใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่, หน้า ๑-๓๐.

นิยมได้ทำให้แทบทุกอย่างถูกตีค่าเป็นสินค้า ไม่เว้นแม้ความรู้ สุขภาพ บุญกุศล ความสงบ รวมทั้งเด็ก ผู้หญิง และอวัยวะ เหล่านี้ล้วนสามารถซื้อขายได้ด้วยเงิน หรือต้องอาศัยเงินเป็นหลัก

ด้วยเหตุนี้ เงินจึงมีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดกลไกต่างๆ ในสังคม เช่น ทำให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ เพราะแต่ละคนมัวทำงานหาเงิน ให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าที่จะใช้เวลาแก่กันและกัน ขณะเดียวกัน เงินก็ยังเป็นตัวกำหนดการศึกษา ที่เน้นการผลิตคนเพื่อสนองเศรษฐกิจหรือตลาดการจ้างงาน หลักสูตรใดจะเปิดได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าตลาดแรงงานมีความต้องการมากน้อยเพียงใด หรือเปิดแล้วจะทำให้มีรายได้เข้าสถาบันหรือไม่ หลักสูตรที่มีคุณค่าแต่ไม่ก่อรายได้ หลักสูตรนั้นก็จะถูกมองข้าม จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่การส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรมจะไม่ได้รับความสำคัญจากสถาบันการศึกษา

ในขณะที่แต่ละวันพ่อแม่มีเวลาอยู่กับลูกน้อยลงๆ ลูกกลับมีเวลาอยู่กับสื่อชนิดต่างๆ มากขึ้น ซึ่งการใช้เวลาอยู่หน้าจอโทรทัศน์วันละหลายๆ ชั่วโมงตั้งแต่เล็กจนโต ย่อมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้เสพ ดังนั้น เนื้อหาสาระจึงมีความสำคัญยิ่ง ครั้นเมื่อสำรวจโดยละเอียดพบว่า ทั้งโทรทัศน์ ภาพยนตร์และละคร เต็มไปด้วยเนื้อหาสาระที่ส่งเสริมความรุนแรงและการยั่วยุทางเพศ นอกจากนั้น ยังเต็มไปด้วยโฆษณาที่กระตุ้นความอยาก และส่งเสริมบริโภคนิยมหรือค่านิยมฟุ้งเฟ้อ เพียงเพื่อต้องการมีรายได้จากค่าโฆษณา ขณะที่รายการส่งเสริมความรู้ คุณธรรม และจริยธรรมไม่สามารถอยู่ได้ เพราะไม่ก่อรายได้แก่เจ้าของรายการ ผลก็คือ นายทุนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่สังคมเต็มไปด้วยค่านิยมในการบริโภค หมกมุ่นทางเพศ และความรุนแรง แม้สถาบันศาสนาก็ยังถูกเงินเข้ามามีอิทธิพล เกิดไสยพาณิชย์แพร่หลายไปทั่ว มีการขายวัตถุมงคลเพื่อสนองบริโภคนิยม โดยไม่สนใจมิติด้านศีลธรรม วัดจึงกลายเป็นตลาดค้าบุญและโชคลาภวาสนา

ด้วยบริโภคนิยมมีลักษณะเฉพาะอยู่ ๔ อย่างคือ ๑) สร้างค่านิยมใหม่ให้ว่า เป้าหมายและความหมายของชีวิตอยู่ที่การได้รับความสุขจากการบริโภค ๒) เสนอประสบการณ์หลายมิติทำให้รู้สึกถึงเสรีภาพในแง่สนองความต้องการของตนได้อย่างไร้ขีดจำกัด ๓) ให้ความรู้สึกยิ่งใหญ่เมื่อสามารถบงการวัตถุหรือสั่งผู้ให้บริการได้ ๔) ให้ความเป็นตัวตนหรือสถานภาพใหม่ เมื่อได้เสพครองภาพลักษณ์บางอย่างที่ผูกติดมากับสินค้า

บริโภคนิยมจึงได้แพร่ขยายจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และจิตใจของผู้คนทั่วทั้งโลก ต่างแสวงหาความสุข และวิธีของการมีความสุขกับวัตถุ เป็นความสุขที่ต้องขึ้นกับวัตถุธรรมภายนอก อันเกิดจากตัณหาที่มาจากธรรมชาติในตัวมนุษย์ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าตัณหาไม่มีสิ้นสุด ไม่สามารถทำให้พอใจได้อย่างแท้จริง มีแต่จะเพิ่มมากขึ้น ก่อเกิดเป็นค่านิยม

ของสังคมให้เป็นไปเพื่อสนองตัณหาของตน^{๕๕} พฤติกรรมที่ปรากฏ คือการซื้อสินค้าที่ไม่จำเป็น เพราะการได้ซื้อสินค้าเหล่านั้น ทำให้มีความสุข บริโภคนิยม จึงเป็นการวิ่งตามกระแสของสังคม โดยมีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือ ซึ่งการเสพเทคโนโลยีอย่างขาดความตระหนักรู้ ย่อมนำไปสู่ความอ่อนแอทางสังคม ความรู้ที่เป็นของเราเอง ความรู้ที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ แม้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ถูกกลืนเลือนซึ่งนับวันจะทำให้ผู้คนมีความทุกข์ เนื่องจากไม่รู้ลึกซึ้งพอใจกับตนเองเสียที ความไม่รู้จักพอนี้เองนำไปสู่การเบียดเบียนแย่งชิง ทำให้เกิดความร้าวฉานในทุก ระดับตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงประเทศ เป็นเหตุให้อาชญากรรมแพร่ระบาด อีกทั้งยังเป็นตัวการทำลายสิ่งแวดล้อมไปทั่วโลก

พระพุทธศาสนามีทำที่ต่อชีวิตที่สวนทางกับบริโภคนิยม ทั้งในส่วนที่เป็นจุดมุ่งหมาย และวิธีการ คือเห็นว่า ชีวิตนั้นควรมีจุดหมายเพื่ออิสรภาพของจิตใจ โดยมีความสุขที่ไม่ขึ้นกับวัตถุ หากแต่เป็นความสุขที่เกิดจากมีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริง กล่าวคือการบริโภคนั้นจะก่อให้เกิดความสุขเรื่อยไป ตราบที่ยังเป็นการบริโภคเพื่อความอยู่รอด แต่ถ้าเลยไปเป็นการบริโภคขั้นหรูหรา มั่งคั่งแล้ว ความสุขจะเริ่มลดลง ความทุกข์กังวลจะเพิ่มมากขึ้น พระพุทธศาสนาถือว่า ความสุขจากการบริโภคนั้นมีขีดจำกัด โดยมีขีดสูงสุดอยู่จุดหนึ่ง ระหว่างความสะดวกสบายกับความหรูหรา มั่งคั่ง จุดนี้เรียกว่า "ความพอดี" ถ้าบริโภคเกินจุดพอดีนี้ไปก็จะเริ่มสุขน้อยลง ทุกข์มากขึ้น ดังนั้น บุคคลแต่ละคนควรรู้จักจุดพอดีในการบริโภคของตน ซึ่งไม่คงที่ แปรเปลี่ยนไปตามพัฒนาการทางจิตและปัญญาของตน ยิ่งฝึกฝนพัฒนาตนมากเท่าไร ก็จะบรรลุความสุขได้ง่ายขึ้น เท่านั้น ขณะที่บริโภคนิยมเห็นว่า ความสุขนั้นมีอยู่ประเภทเดียวคือ ความสุขจากการเสพ แต่พระพุทธศาสนาเห็นว่า ยังมีความสุขอีกประเภทหนึ่งที่เกิดจากใจสงบ เป็นอิสระจากอกุศลธรรมทั้งปวง ซึ่งปุณฺณคนธรรมดาก็สามารถเข้าถึงได้เมื่อจิตสงบ ปราศจากอุปาทาน ทำที่ต่อชีวิตและความสุขดังกล่าว จะช่วยให้บุคคลยึดติดหรือขึ้นต่อการบริโภคน้อยลง ช่วยให้สามารถนำบัดทุกข์ สร้างความสุขภายในได้อย่างแท้จริง^{๕๖}

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน พนิดา อังจันทร์เพ็ญ แปล/เรียบเรียง, **พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ** บทสนทนาระหว่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กับนายลอเรนส์ แวน-เดน มิวเซนเบิร์ก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖-๓๗.

^{๕๖} พระไพศาล วิสาโล, "พุทธศาสนากับทางเลือกในยุคบริโภคนิยม", **เสาชิงช้าธรรม**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๔๖ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓): ๒๐.

ที่กล่าวมา มิได้หมายความว่าสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพุทธ ไม่มีการสอนศีลธรรม แต่การสอนและรณรงค์เรื่องศีลธรรมมีความหมายน้อย ตรงที่วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ยังเป็นวิถีชีวิตที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน เร่งรีบ พ่อแม่มีแต่หาเงิน สู้เต็มไปด้วยความรุนแรง และกระตุ้นความโลภตลอดเวลาเช่นนี้ แม้จะสอนดีเพียงใด ก็ยากมากที่ผู้คนจะมีศีลธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกง ไม่คอร์รัปชัน หรือมีชีวิตที่รู้จักพอ มีเมตตากรุณาต่อกันด้วยเหตุนี้ การเสริมสร้างสำนึกด้วยการปลูกฝังวิถีคิด และพฤติกรรมทางศีลธรรมแก่ประชาชน รวมทั้งหาบุคคลที่มีพฤติกรรมทางศีลธรรม มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงมาเป็นแบบอย่าง เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ทุกคนเร่งประกอบกรรมดี มีศีลธรรม จริยธรรม โดยไม่ต้องเรียกร้อง

พระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้คนได้ ก็ต่อเมื่อกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้คน ดังนั้น จึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับจิตวิสัยและวัฒนธรรมของยุคสมัย ด้วยการผสมผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับความเชื่อแบบทุนนิยม โดยเฉพาะทุนนิยมบริโภคนิยม หรือบริโภคนิยม ขณะเดียวกันก็รักษาลักษณะของตนไว้ได้ เริ่มจากการทำความเข้าใจความหมายของการบริโภคนิยม เป็นการบริโภคนิยมด้วยปัญญา หมายถึง ในการใช้สินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการนั้น นอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังต้องมีจุดหมายในการเพิ่มคุณภาพชีวิต เพื่อสนองความต้องการคุณค่าแท้ มิใช่การบริโภคนิยมด้วยตัณหา เพื่อเสพคุณค่าเทียม จากนั้น ก็พัฒนาตนอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมทั้งความประพฤติ อารมณ์ และทัศนคติ ซึ่งโดยความหมายก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีปัจจัยทางสังคมเป็นองค์ประกอบหนุน

หากจะวิเคราะห์ว่า เหตุใดคนในปัจจุบันจึงเข้าหาบริโภคนิยม ตอบได้ว่า เพื่อบรรเทาความรู้สึกพร่องเคียด ลอย กล่าวว่า ความรู้สึกพร่อง (Sense of lack) นั้น เป็นความรู้สึกว่ามีอะไรบางอย่างขาดหายไป ทำให้จิตไม่สงบ คอยแต่จะหาสิ่งทีมาทำให้ชีวิตมันคงและเต็มอิม ไม่สมหวัง ไม่เต็มอิมในตัวตนซึ่งเป็นความไม่มั่นคงพื้นฐานที่สุดของชีวิต โดยบริโภคนิยมได้สร้างคุณค่าใหม่ว่าความรู้สึกพร่องนั้นเกิดเพราะ ยังมีไม่พอ จึงต้องแสวงหาอะไรมาครอบครองให้มาก และยึดติดสมบัติที่แสวงหาได้นั้นว่าเป็นของของตน ชีวิตจึงจะเต็มอิม^{๑๑} ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การแสวงหาให้มากนั้น ให้เพียงความสุขทางกายเท่านั้น และสิ่งเหล่านั้นก็ปรวนแปรเกินกว่าที่จะยึดเป็นตัวตนที่ยั่งยืนไว้ได้ ยิ่งยึดก็ยิ่งทุกข์เพราะความปรวนแปรนั้น แสดงว่าคุณค่าใหม่ที่พวกบริโภคนิยมให้ไว้นี้ ไม่อาจป้องกันความไม่มั่นคงทางอารมณ์และจิตใจได้ จึงยังคงมีความรู้สึกพร่องอยู่เสมอ

^{๑๑} พระไพศาล วิสาโล, “พุทธศาสนากับทางเลือกในยุคบริโภคนิยม”, เสขิยธรรม, หน้า ๑๖.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ชัดถึงความเป็นไปของชีวิตว่า ความรู้สึกพระองค์นั้น ไม่อาจเต็ม
เต็มด้วยการแสวงหาวัตถุเข้ามาครอบครองให้มากที่สุด แต่เราจะไม่รู้สึกพระองค์เลย หากรู้จักบริหาร
วัตถุที่มีอยู่เหล่านั้นอย่างรู้คุณค่าที่แท้จริง ซึ่งสิ่งจำเป็นจริงๆ ในชีวิตมนุษย์นั้นมีเพียงปัจจัย ๔ อัน
ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเท่านั้น พระองค์ได้มอบหลักธรรมในการ
พิจารณาก่อนใช้สอยปัจจัย ๔ หรือการพิจารณาก่อนเสพ ไว้ในหลักธรรมที่ชื่อว่า อปัสเสนธรรม
และเพื่อลดความกังวลในเรื่องปัจจัย ๔ ให้เหลือน้อยที่สุด จะได้เอากำลึงกาย กำลึงใจทุ่มเทให้กับ
การปฏิบัติธรรมหรือสร้างสรรค์ความดีงามอื่นๆ ไว้ในหลักธรรมที่ชื่อว่า สันโดษ แต่เงินก็เป็นปัจจัย
สำคัญต่อการดำรงชีวิต พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้หลักธรรมในการบริหารปัจจัยที่หามาได้ไว้อย่าง
ครบวงจร มีรายละเอียดดังนี้

๑. อปัสเสนธรรม^{๑๙} หมายถึง คุณเครื่องอาศัยสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิต พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงอุปมาว่า อปัสเสนธรรมนี้ เป็นดั่งพนักพิงที่ช่วยในการประทับประคองหรือ
พยุงชีวิต มิให้ล้มเหลว แต่ให้มีความมั่นคงถูกต้องตามคลองธรรม เป็นลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโส-
มนสิการคือ คิดถูกวิธี มีเส้นทาง เป็นไปตามเหตุผล และเร้ากุศล^{๒๐} หลักอปัสเสนธรรม จึงเป็น
ปฏิปทาเพื่อความเจริญ เป็นเหตุให้อกุศลที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เสื่อมสิ้นไป กุศลที่ยัง
ไม่เกิดก็มีโอกาสเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น ครั้นหมั่นพิจารณาและปฏิบัติบ่อยๆ จนฝังแน่น
ในใจก็พัฒนาเป็นอุปนิสัยทางธรรม นับเป็นกระบวนการของธรรมที่นำสู่การปฏิบัติถูกต้องตามแนว
ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งนี้เพื่อบรรลุปเป้าหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน

เพื่อความชัดเจนและเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ผู้วิจัยจึงขอขยาย
ความหลักอปัสเสนธรรม^{๒๐} ให้เข้าใจความหมายและวัตถุประสงค์ที่ถูกต้อง พอสังเขปดังนี้

๑.๑ พิจารณาแล้วเสพ หมายถึงปัจจัย ๔ ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการ
ดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกเพศภาวะ ไม่เจาะจงเฉพาะนักบวช อย่างไรก็ดี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
สอนวิธีบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ไว้ดังนี้

^{๑๙} ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๑/๑-๓, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๒๖ (เชิงอรรถ).

^{๑๙} ดูโยนิโสมนสิการในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๑๔๑-๑๔๕.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒, (กรุงเทพฯ : โรง

พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้วใช้สอยจีวรเพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ ก่อให้เกิดความละอาย แล้วฉันบิณฑบาตไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อความมัวเมา ไม่ใช่เพื่อ ประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป เพื่อบำบัด ความหิว เพื่อบริโภคหารพรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า ‘โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสีย ได้ และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษ และการอยู่โดย ผาสุกจักมีแก่เรา’ แล้วจึงบริโภคอาหาร ...แล้วใช้สอยเสนาสนะ เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายที่ เกิดจากฤดู และเพื่อความยินดีในการหลีกเร้น แล้วใช้สอยคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร เพียง เพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาพาธต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว และเพื่อไม่มีความเบียดเบียนเป็น ที่สุด ซึ่งเมื่อเธอไม่ใช่สอยอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อ เธอใช้สอยอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการใช้สอย^{๒๐}

บทพิจารณานี้ แสดงให้เห็นวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่แท้จริงของปัจจัย ๔ ดังนี้

๑) เครื่องนุ่งห่ม เป็นไปเพื่อป้องกันบรรเทาอันตรายจากธรรมชาติ จากสัตว์ทั้งเลื้อยคลาน ยุง ที่สำคัญก็เพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิด ถ้าไม่ระวังก็อาจนำความเสื่อมเสียถูกตำหนิได้ การ พิจารณาก่อนเสพ จะช่วยให้คนไม่ไปให้ความสำคัญแก่ค่านิยมแฟชั่นต่างๆ อันนำสู่วิฤตการณ์ ต่างๆ ในปัจจุบัน

๒) อาหาร เป็นปัจจัยสำคัญที่ให้คุณและโทษต่อการดำรงชีวิต เพราะหากบริโภค อาหารตามรสนิยม ก็จะยึดติดในรสอาหารที่ใช้เกณฑ์วัดเพียงความพึงพอใจทางลิ้นสัมผัส ทำให้ ตกเป็นทาสและแสวงหาตามความต้องการของประสาทสัมผัสอยู่ร่ำไป การรู้จักประมาณในการ บริโภคอาหารนั้น เป็นไปเพื่อให้เกิดความพอดี ไม่ทำให้ติดขัดไม่สบายหรืออ่อนเพลียไม่มีกำลัง อัน เป็นอุปสรรคในการประกอบกิจการงานต่างๆ การพิจารณาก่อนบริโภคจึงมุ่งเอาประโยชน์เป็นที่ตั้ง หาใช้รสนิยมไม่

^{๒๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓/๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓ และ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓

(เชิงอรรถ).

๓) ที่อยู่อาศัย ช่วยให้การก่อสร้างเป็นไปเท่าที่จำเป็นต่อการใช้งานและให้อายุการใช้งานดำรงอยู่ได้นาน เหมาะสมแก่ฐานะของตน

๔) ยารักษาโรค เป็นไปเพื่อการป้องกันและรักษาโรคที่ทำให้เกิดทุกข์เวทนาให้หายไป ซึ่งเป็นโรคทางกาย ส่วนโรคทางใจนั้น ทรงใช้ธรรมโอสธ เพื่อรักษาโรคคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ที่ห่อหุ้มจิตให้หายได้อย่างน่าอัศจรรย์

จะเห็นได้ว่า การพิจารณาก่อนเสพอใช้สอยปัจจัย ๔ นี้ เป็นวิธีการบริโภคด้วยการมีสติสัมปชัญญะ เป็นไปเพื่อยังชีวิตให้อยู่ได้ พร้อมทั้งกายและจิต จะได้ไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติตามคลองธรรมนั่นเอง นอกจากนี้ ยังได้แสดงหลักการบริโภคไว้อีก ๘ ประการคือ ๑) ไม่ไ้เพื่อเล่น ๒) ไม่ไ้เพื่อความมัวเมา ๓) ไม่ไ้เพื่อประดับ ๔) ไม่ไ้เพื่อตกแต่ง ๕) เป็นไปเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ได้ ๖) เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป ๗) เพื่อบำบัดความหิว ๘) เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์^{๒๒} ด้วยคิดเห็นว่า ‘โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสียได้ และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษ และการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เรา’

หลักการบริโภคทั้ง ๘ ประการนี้ แม้จะเน้นการบริโภคเพื่อเกื้อกูลหรือเพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งอาจจะทำให้มองไม่เห็นมิติทางสังคมเด่นชัดเท่าที่ควร แต่ก็ถือว่ามีเจตนารมณ์ทางสังคมแทรกอยู่ในนั้น โดยเฉพาะ ๔ ข้อแรก คือไม่ให้บริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับ และเพื่อตกแต่ง โดยความหมายก็คือการห้ามไม่ให้ยึดเอาวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมเป็นจุดหมายในตัวของตัวเอง หากแต่ให้อาศัยเป็นเครื่องมือหรือเป็นวิถีทางเท่านั้น

แต่ความหมายของการบริโภค ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสที่ตั้งอยู่บนฐานของการบริโภคปัจจัย ๔ อันเป็นหลักความชอบธรรมในการบริโภคมี ๔ อย่าง^{๒๓} คือ

๑) เถยยบริโภค การบริโภคอย่างขโมย ได้แก่ การบริโภคของภิกษุผู้ทุศีล มีคุณสมบัติไม่สมควรแก่เพศหรือภาวะของตน มีเพียงเครื่องนุ่งห่มและอาการภายนอกที่เป็นเครื่องหมายของนักบวชเท่านั้น การบริโภคปัจจัย ๔ ของภิกษุหรือของชาวโลกประเภทนี้ จึงเป็นเหมือนการขโมยหรือแอบลักเซากิน เพราะไม่มีความชอบธรรมในการบริโภคเลย

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐/๑๑ (เชิงอรรถ).

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๕๒/๓๓๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๒ (เชิงอรรถ).

๒) อธิปไตย การบริโภคอย่างเป็นหนี้ ได้แก่ การบริโภคของภิกษุผู้มีศีล เป็นการบริโภคโดยไม่พิจารณาถึงคุณค่าแท้ เช่น จันอาหารไม่พิจารณาว่าเราฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ ยังชีวิตให้เป็นไปได้ ให้มีสภาพเกื้อหนุนแก่การปฏิบัติธรรม มิใช่ฉันเพื่อโก้เก๋สนุกสนานมัวเมาติดในรสเป็นต้น เรียกว่าเป็นการบริโภคอย่างชาตจิตสำนึกในเป้าหมายของการบริโภค

๓) ทายัชชบริโภค การบริโภคอย่างทายาท ได้แก่ การบริโภคของพระอริยบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่ยังเข้าไม่ถึงความเป็นพระอรหันต์ ถือว่าเป็นผู้มีสิทธิในการบริโภคโดยชอบธรรมในฐานะเป็นทายาทของพระพุทธเจ้า แต่ยังไม่มีความชอบธรรมอย่างเต็มที่ เพราะยังมีภาระต่อการที่จะพัฒนาตนให้เข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ต่อไป เปรียบเหมือนทายาทที่บริโภคสมบัติของวงศ์ตระกูล ถือว่าเป็นผู้มีสิทธิโดยชอบธรรมในฐานะเป็นทายาท แต่ยังครอบครองสมบัตินั้นอย่างเต็มที่ไม่ได้

๔) สามิบริโภค การบริโภคอย่างเป็นเจ้าของ ได้แก่ การบริโภคของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้พ้นจากการเป็นทาสของตัณหาแล้ว เป็นผู้มีคุณความดีสมควรแก่ของที่เขาดວຍอย่างแท้จริง มีสิทธิสมบูรณ์ในการรับและบริโภคปัจจัย ๔ อย่างแท้จริง

จะเห็นว่า การพิจารณาแล้วเสพบริโณนี้ เป็นสำนึกอย่างหนึ่งที่ภิกษุจะต้องเตือนตนอยู่เสมอ ด้วยเหตุว่าชุมชนสงฆ์ต้องพึ่งพาปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาส นับว่าเป็นการวางเงื่อนไขที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งมาก ไม่ได้มีความหมายในมิติของการบริโภคเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการเปิดช่องทางให้มีการสื่อสาร แลกเปลี่ยน และพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชน ๒ ชุมชนอย่างแนบชิดที่สุด เป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีแกนกลางอยู่ที่สำนึกในเรื่องคุณธรรม กล่าวคือ การรับปัจจัย ๔ ของพระสงฆ์ ก็ไม่ได้รับด้วยความรู้สึกที่จะแสวงหาความสุขจากการเสพวัตถุ หากแต่รับด้วยสำนึกในเรื่องสันโดษและพันธสัญญาในการที่จะพัฒนาตนให้ยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อให้มีความชอบธรรมต่อการที่จะบริโภคปัจจัยของเขา ในขณะเดียวกัน การให้ทานของชาวบ้าน ก็ไม่ได้ให้เพราะถูกบังคับหรือให้ด้วยความจำใจ หากแต่ให้ด้วยสำนึกในเรื่องการบริจาคหรือการเสียสละ เพื่อบูชาคุณของบุคคลผู้มีคุณธรรมและมีอุดมการณ์ในการสละโลก เพื่อค้นหาคุณค่าสูงสุดของชีวิต

ดังนั้น เพื่อเป็นการเตือนให้รู้ว่า สิ่งที่ต้องเสพแล้วเลิกได้ยากยังมีอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสิ่งที่เสพไม่รู้จักอ้อมไว้ในอดีตปิฎกสูตร ความว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ความอ้อมในการเสพสิ่ง ๓ ประการ ย่อมไม่มี คือ ๑) ความอ้อมในการนอนหลับ ๒) ความอ้อมในการเสพเครื่องดื่มคือสุราและเมรัย ๓) ความอ้อมในการเสพเมถุน...”^{๒๔} ความอ้อมหนำในการเสพสิ่งทั้ง ๓ นั้นไม่มี ความหลับเสพ

^{๒๔} อ.จ.ติ.ก. (บาลี) ๑๐/๑๐๙/๒๕๔, อ.จ.ติ.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๙/๓๕๑.

เท่าไร ก็ยังไม่พออยู่เท่า นั้น เพราะฉะนั้นชื่อว่า ความอึดยังไม่ มี ถ้าหากน้ำในมหาสมุทรจะกลายเป็นสุรา และนักเลงสุราจะเกิดเป็นปลา เมื่อเขาแหวกว่ายอยู่ก็ดี นอนอยู่ในน้ำนั้นก็ดี ขึ้นชื่อว่า ความอึดก็ไม่พียงมี

จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทำไมสังคมไทยยังมีคนไข้เกียจ นอนรอโชคชะตาฟ้าบันดาล ไม่คิดสร้างสรรค์ ทั้งยังทำร้ายและทำลายตนเองด้วยสุรา ทำให้ชาติสติหนักมากขึ้น ที่สุดก็หนีไม่พ้นเรื่องกาม ด้วยคิดแต่จะเสพสุขให้มากที่สุดนั่นเอง ถามว่า แล้วคุณค่าของชีวิตจะมีอยู่ที่ไหน

๑.๒ พิจารณาแล้วอดกลั้น หมายถึง ความอดทนอดกลั้นต่อความลำบากตรากตรำ ต่อการเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศ แม้ต่อคำพูดที่ทำให้ปวดร้าว และต่อพลังอำนาจของกิเลสที่บีบคั้น ความอดกลั้น เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ชักนำให้กิจการต่างๆ ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ ทำให้รักษาความเป็นปกติของมนุษย์ไว้ได้ เป็นความเข้มแข็งของจิตในการตามรักษาความดีลึกหนีความชั่ว ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในลัทธิพาสวสูตร ความว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลายอันมีร่างกาย เป็นทุกข์ กล้าแข็ง เดี๋ยวร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากรชีวิตได้ ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความแสร้งร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธออดกลั้นอยู่ อาสวะและความแสร้งร้อนที่ก่อความคับแค้นย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิต ที่ปลอดจากอุปสรรค ต้องใช้ความอดทน อดกลั้น เพื่อเอาชนะอาสวะที่นอนเนื่องในใจ แบ่งเป็น ๒ ระดับคือ ๑) ให้รู้จักการอดทนอดกลั้นต่อความลำบากตรากตรำ ต่อการเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศ แม้ต่อการรบกวนของสัตว์เลื้อยคลานนานาชนิด ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอาจเลี้ยงได้ ๒) ให้รู้จักการอดทนต่อการกระทบกระทั่ง ทางวาจาที่เสียดแทงใจ ให้ไม่พอใจ แม้ต่อการยั่วเย้า ยุแหย่ ก็ไม่หวั่นไหว ไม่เปิดโอกาสให้ความทุกข์ได้ช่อง ดังนั้น ความอดทนอดกลั้นนี้ เป็นคุณภาพของกายและใจที่พร้อมจะเผชิญเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในทุกรูปแบบ

^{๒๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔/๑๔-๑๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔/๒๔.

โดยไม่ยอมแพ้ หรืออ่อนแอต่ออำนาจกิเลส ใช้สติปัญญาต่อสู้กับอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ต่อหน้าที่การงาน ฯลฯ เพื่อไปให้ถึงเป้าหมายชีวิตที่ตั้งไว้อย่างถูกต้องคลองธรรม

๑.๓ พิจารณาแล้วเว้น นี่เป็นปัญญาพิจารณาความควร-ไม่ควร เหมาะ-ไม่เหมาะสมก่อนตัดสินใจกระทำ ดังความตอนหนึ่งในสัพพสาสนสูตรว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาแล้วเว้นข้างร้าย เว้นมั่วร้าย เว้นโคตรร้าย เว้นสุนัขร้าย เว้นงู หลัก ตอ สถานที่มีหนาม หลุม เหว บ่อน้ำคร่ำ บ่อโสโครก และพิจารณาโดยแยบคาย แล้วเว้นสถานที่ที่ไม่ควรนั่ง สถานที่ไม่ควรเที่ยวไป และมีตรัสว่าที่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นฐานะที่เป็นบาปเสีย ซึ่งเมื่อเธอไม่เว้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอเว้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการเว้น^{๒๖}

จะเห็นได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสอนให้เว้นสิ่งที่ เป็นโทษเป็นภัยแก่ร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็น ข้างร้าย คนพาล การพนัน ฯลฯ เพราะเมื่อละเว้นเสียได้ ความเร่าร้อนใจจะไม่บังเกิดขึ้น ตรงข้ามจะมีแต่ความสุขกายสุขใจ โดยเฉพาะการพิจารณาแล้วเว้นขาดจากการคบคนพาล เพราะคนพาลเป็นผู้นำภัยทั้งหลายทั้งปวงมาสู่ชีวิตเราได้ ดังที่พระองค์ตรัสสอนไว้ในภยสูตร ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภัยที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุบัติหะที่ เกิดขึ้นทั้งสิ้น อุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต...เปรียบเหมือนไฟที่ลุกไหม้จากเรือนไม้หรือเรือนหญ้า ไหม้แม้เรือนยอดที่เขาโบกทั้งภายในทั้งภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น...”^{๒๗}

และกล่าวถึงลักษณะของคนพาลไว้ในอกิตติชาดก ความว่า “...คนพาลมีปัญญาทรมาย่อมแนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ ชักชวนในสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ การแนะนำชั่วเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับเขา เขาถูกว่ากล่าวโดยชอบก็โกรธ คนพาลนั้นไม่รู้วินัย การไม่พบเห็นเขาเสียได้เป็นการดี...”^{๒๘}

^{๒๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕/๑๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕/๒๔.

^{๒๗} อ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๑/๙๗-๙๘, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑/๑๓๙-๑๔๐ (เชิงธรรม).

^{๒๘} จ.ช. (บาลี) ๒๗/๘๒/๒๘๒, จ.ช. (ไทย) ๒๗/๙๒/๔๑๑.

การไม่คบคนพาลยังได้อานิสงส์หลายประการ ตั้งแต่ ไม่ถูกชักนำไปในทางที่ผิด ไม่ถูกคนพาลทำร้าย ไม่ถูกตำหนิ ไม่ถูกใส่ความ ไม่ถูกมองในแง่ร้าย ได้รับความไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป ทำให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ฯลฯ เพราะคนพาลจะมีปกติคิดชั่ว พุดชั่ว และทำชั่ว ใครคบหาคนพาลก็มีโอกาสในการถ่ายทอดความชั่วเหล่านั้นมาใส่ตัว ดังนั้น การละเว้นไม่คบคนพาลจึงเป็นมงคลอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ ในสัพพสาสนสูตรยังได้กล่าวถึงสถานที่ที่ไม่ควรนั่ง ไม่ควรเที่ยว เป็นสถานที่ที่จะนำอันตรายให้เกิดทั้งทางกายและใจ และเรียกสถานที่เหล่านั้นว่าอโคจร อโคจรเป็นอย่างไรนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึนหมึญแพศยาเป็นโคจร มีหมึญหม้ายเป็นโคจร มีสาวเทื้อเป็นโคจร มีบัณฑิตเป็นโคจร มีนางภิกษุณีเป็นโคจร หรือมีร้านสุราเป็นโคจร เป็นผู้คลุกคลีกับพระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย สวากเดียรถีย ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร หรือเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่เป็นอุปัชฌาย์ มักด่าและบริภาษ ประรณนาแต่สิ่งที่มีโทษประโยชน์ ประรณนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ประรณนาแต่สิ่งที่ไม่ผาสุก ไม่ประรณนาความหลุดพ้นจากโยคะแก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเช่นนั้น นี้เรียกว่า อโคจร^{๒๙}

แม้กามคุณ ๕ ก็ชื่อว่าอโคจร ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพวกเธออย่าเที่ยวไปในแดนอื่นที่เป็นอโคจร มารจักได้ช่อง จักได้อารมณ์ ภิกษุทั้งหลาย แดนอื่นที่เป็นอโคจรของภิกษุ เป็นอย่างไร คือ กามคุณ ๕...”^{๓๐} จะเห็นได้ว่า อโคจร คือสถานที่อันภิกษุแม้แต่กัลยาณชนไม่ควรเที่ยวไป มีระบุไว้ ๖ อย่างคือ หมึญแพศยา หมึญหม้าย สาวเทื้อ ภิกษุณี บัณฑิต และร้านสุรา ที่เหล่านี้ ภิกษุไม่ควรไปหรือเกี่ยวข้องกับ เว้นแต่มีธุระอันเป็นกิจลักษณะ หมายรวมสถานที่ที่ไปแล้วมีอันตรายอย่างเดียว ก็ควรเว้นทั้งสิ้น ด้วยเหตุผลว่า แม้จะเป็นผู้ประพฤติดีมาอย่างไร ถ้าไปเที่ยวเสพอโคจรแล้ว ย่อมเป็นที่เกลียดชังของเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน นอกจากนี้ ยังต้องรู้จักควบคุมอินทรีย์ ไม่ให้หลงติดอยู่กับความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยสติและสัมปชัญญะ ดังความตอนหนึ่งในสามัญญผลสูตรว่า

^{๒๙} จ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๙๖/๔๐๔, จ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๑.

^{๓๐} จ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๙๖/๔๐๒-๔๐๓, จ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๒.

เมื่อจบแล้วอย่างนี้ สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยมารยาทและโคจร (การเที่ยวไป) เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทประกอบด้วยกายกรรมและวจีกรรมอันเป็นกุศล มีอาชีพะบริสุทธิ์ สมบูรณ์ด้วยศีล ค้มครอง ทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ (และ) เป็นผู้สันโดษ^{๑๑}

สรุปว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลหลากหลาย จำต้องใช้สติสัมปชัญญะในการพิจารณาแล้วเว้นอยู่เสมอในการดำเนินชีวิต ตั้งแต่ไม่คบคนพาล ไม่ไปในสถานที่เที่ยวโคจรทั้งหลาย เพื่อป้องกันภัยจากภายนอกและอาสวะที่เกิดในจิต จะได้ไม่เดือดร้อนใจในภายหลังนั่นเอง

๑.๔ พิจารณาแล้วบรรเทา การพิจารณาแล้วบรรเทานี้เป็นอย่างไร มีคำอธิบายไว้ในสัพพาสวสูตร ความว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้วไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด และทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ...ไม่รับพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้น ...ไม่รับวิหิงสาที่เกิดขึ้น ...ไม่รับบาปอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีก ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด และทำให้ถึงความไม่เกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งเมื่อเธอไม่บรรเทาอยู่ อาสวะและความเฝ้าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะมีเกิดขึ้น เมื่อเธอบรรเทาอยู่ อาสวะและความเฝ้าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการบรรเทา^{๑๒}

จากพระสูตรแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ต้องพิจารณาแล้วบรรเทาคืออกุศลวิตก ๓ ประการ^{๑๓} ได้แก่ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก เพราะจะทำให้เกิดความมืดมนในจิตใจ เป็นเหตุปิดกั้นทางปัญญา นำมาซึ่งความคับแค้นใจ ไม่เป็นไปเพื่อบรรลุจุดประสงค์ ซึ่งในการจะบรรเทาอกุศลวิตกทั้ง ๓ ได้ ต้องเข้าใจความหมาย โทษ และวิธีบรรเทาดังนี้

^{๑๑} ที.สี. (บาลี) ๙/๑๙๔/๖๔-๖๕, ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕ (เชิงอรรถ).

^{๑๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๖/๑๕-๑๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖/๒๕ และ (เชิงอรรถ).

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๖/๑๗๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๖/๒๑๔ (เชิงอรรถ).

กามวิตก คือความตรึกในทางกาม คิดแลไปในทางกาม หาทางปรนเปรอตน^{๓๔} กาม หมายถึง ความใคร่ ความอยาก หรือสิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าชอบใจ แบ่งเป็นวัตถุกาม ได้แก่ วัตถุที่น่ายินดี เช่น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าพอใจ เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิง ฯลฯ และกิเลสกาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย เช่น ความกำหนัด ความเพติดเพลิน ด้วยอำนาจความใคร่^{๓๕} ทั้งวัตถุกามและกิเลสกาม นำมาซึ่งความขึ้นใจแก่ผู้แสวงหา ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโทษของกามไว้ในมหาทุกขัณฐสูตร ว่า

เพราะกามนั้นเป็นที่ยั่วยวนชวนให้ยินดี น่าพอใจ ให้ลุ่มหลง ทำให้คนติดกับ หรือเกิดกำหนัดพอใจ พยายามดิ้นรนเสาะหามาให้ได้ เพราะว่า การเสาะแสวงหาตามความปรารถนา เป็นเหตุให้ต้องทุกข์อยู่ร่ำไป กามทั้งหลายจึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์โทษต่างๆ เช่น เป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทในวงการต่างๆ เป็นเหตุให้ประหัตประหารกันด้วยศาสตราวุธ ทั้งยังเป็นเหตุให้มีการทำทุจริตอีกมากมาย^{๓๖}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงโทษของกามวิตกไว้ด้วยว่า “...กามวิตกนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญาเป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน...”^{๓๗} สรุปว่า โทษของกามวิตกนั้น นอกจากจะทำให้ตนเองต้องลำบากตรากตรำเพื่อแสวงหาให้ได้มาตามต้องการแล้ว ยังทำให้หลงผิดคิดอยากครอบครองให้ได้มากๆ ทั้งสรรหาวิถีทางที่จะได้มาด้วยอาการต่างๆ ในทางที่ผิด เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นไปด้วยความประมาท ไม่เป็นไปเพื่อปัญญา แล้วตรัสต่อว่า เพื่อความเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ด้วยเห็นประโยชน์ของเนกขัมมวิตกว่า

เนกขัมมวิตกนั้น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุทำปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นส่วนแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ...เรานั้นตั้งจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้ด้วยดี ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราปรารถนาไว้ว่า ‘จิตของเราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย’^{๓๘}

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๘.

^{๓๕} ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๑/๑-๓, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๑-๒.

^{๓๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๗-๑๖๘/๑๒๙-๑๓๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๗-๑๖๘/๑๖๘-๑๗๐.

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๗/๑๗๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๗/๒๑๙.

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๙/๑๗๗-๑๗๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๙/๒๒๐-๒๒๑.

บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยสติ มีความชำนาญคล่องแคล่วในการดำเนินชีวิตด้วยสติ จึงจะสามารถหลุดพ้นจากการพันธนาการของตัณหาที่อยู่เบื้องหลังกามวิตก อันเป็นเหตุให้เกิดความกำหนัด ยินดี เพลิดเพลิน ซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ มีผลเป็นพิษ เพราะตัณหาเป็นเหตุให้บริโภคสิ่งที่เป็นพิษอยู่ร่ำไป นั่นเอง

แม้พยาบาทวิตก ความตริกลงในทางพยาบาท คิดปองร้าย และวิหิงสาวิตก ความตริกลงในทางเบียดเบียน คิดทำลาย ทำร้าย หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เหล่านี้ก็ไม่เป็นไปเพื่อปัญญา และเกิดแก่ผู้ประมาท เช่นเดียวกับกามวิตก ดังความในเทวธาวัตถกสูตรว่า “...พยาบาทวิตก ... วิหิงสาวิตก ... ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน...”^{๙๙}

ดังนั้น การจะละพยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตกได้ ก็ต้องหมั่นพิจารณาให้เห็นโทษว่าเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน คิดปองร้ายให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ช่วยให้เกิดสันติในใจ จึงต้องเจริญสติให้ตั้งมั่นรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในจิต เสริมด้วยการเจริญเมตตาและกรุณา อันเป็นไปเพื่อคลายพยาบาท และความคิดปองร้าย เมื่อกายสงบ จิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง จิตก็จะสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปด้วยความสงบเย็น ตั้งมั่นอยู่ในกุศลวิตก ดำรงตนอยู่ในความดีและทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่อง ดังความตอนหนึ่งในมหาสุญญตสูตร ความว่า

หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการตริกลง ภิกษุนั้นใส่ใจว่า ‘เราจักไม่ตริกลงในวิตกเห็นปานนี้ คือ กามวิตก (ความตริกลงในกาม) พยาบาทวิตก (ความตริกลงในพยาบาท) วิหิงสาวิตก (ความตริกลงในการเบียดเบียน) ซึ่งเป็นวิตกเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปูลุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน’

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการตริกลงนั้น ด้วยอาการอย่างนี้^{๑๐๐}

สรุปว่า การรู้จักพิจารณาแล้วเสพบริโกไคใช้สอยอย่างเหมาะสม ย่อมไม่เกิดความฟุ้งเฟ้อ มีความเป็นอยู่อย่างสันโดษ การพิจารณาแล้วอดกลั้น จะเป็นฐานที่ช่วยสร้างความมั่นคง

^{๙๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๘/๑๗๖-๑๗๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๘/๒๑๙-๒๒๐.

^{๑๐๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๘๙/๑๖๒-๑๖๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๘๙/๒๒๗.

ทางจิตและเศรษฐกิจของตนเอง ไม่ให้ใช้ชีวิตตกอยู่ในอำนาจของกิเลส แต่สามารถใช้จ่ายได้อย่างเหมาะสมแก่ฐานะของตน การรู้จักพิจารณาแล้วเว้น จะช่วยให้เกิดความปลอดภัยในชีวิต ไม่เป็นที่หวาดระแวงต่อคนรอบข้าง ทั้งยังเป็นผู้มีสุขภาพจิตดี ไม่มีความคิดเบียดเบียน ปองร้าย หรือลุ่มหลงเป็นทาสแก่กิเลสฝ่ายต่ำ ทั้งยังทำให้เกิดปัญญารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกกรอบตัว และภายในจิตตนได้อย่างชัดเจน เป็นการช่วยให้สัมมาทิฐิเจริญยิ่งขึ้นอีกด้วย

อันที่จริงแล้ว สำนึกในเรื่องการพิจารณาก่อนเสพ กับความชอบธรรมในการบริโภค ปัจจัย ๔ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นพ่วงมากับหลักธรรมอีกข้อหนึ่งคือ สันโดษ เป็นสำนึกร่วมระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน ที่จะช่วยพยุงให้อุดมการณ์แบบนี้ดำรงอยู่ได้ จึงควรทำความเข้าใจเรื่องสันโดษด้วย ดังนี้

๒. สันโดษ ความสันโดษ มักถูกเข้าใจผิดว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ทอดยบาย เป็นเครื่องถ่วงความเจริญบ้าง นั้นไม่ใช่สันโดษของพระผู้มีพระภาคเจ้า สันโดษของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ต้องเป็นเครื่องมือในการสร้างความเจริญ เป็นทรัพย์สมบัติ และเป็นเสบียงหล่อเลี้ยงชีวิต^{๑๑}

สันโดษ แปลว่า ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ หมายถึง ความพอใจยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ชื่อว่า สนฺตุฏฺฐิ (สนฺตุฏฺฐิ นาม อิตฺตปริปุจฺจยสนฺโตโส) คำนียามนี้หมายความว่า ตนมีและได้ปัจจัยอย่างไร ก็ให้ยินดีพอใจในปัจจัยตามที่มีตามที่ได้นั้น ไม่ให้ปรารถนาเกิน (อตรฺจุโง) หรืออยากได้มากเกินไป (อติโลโก) ไปกว่านั้น นอกจากนั้น ท่านยังได้วิเคราะห์ศัพท์ว่า สนฺโตโส (สฺ+ตุสฺ สนฺโตเส+อ) ความยินดี ความร่าเริง ความพอใจ สันโดษ สนฺตุสฺสนฺ สนฺโตโส ความยินดี ชื่อว่า สันโตสะ (อาเทศ นิคฺคิตฺเตน นุ วุทฺธิ อู เป็น โอ) จีวรสุมิณฺหิ ตโย สนฺโตสา ยถาลาภสนฺโตโส ยถาพลสนฺโตโส ยถาสารูปสนฺโตโส จริยังฺย ความพอใจในจีวร ๓ อย่างคือ พพอใจตามที่ได้ พพอใจตามกำลัง พพอใจตามสมควร^{๑๒}

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน นายพินิจ รักทองหล่อ, ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ (ฉบับประมวลธรรมเล่ม ๓), (สุราษฎร์ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๓-๒๙๒.

^{๑๒} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๙.

ดังนั้น ลักษณะของภิกษุผู้สันโดษ คือผู้ยินดีพอใจในปัจจุบัน ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยารักษาโรค อันเป็นส่วนของตน (สก) เท้าที่ตนมียู่ (สนุต) และด้วยการวางท่าที่ทางจิตสมาธิสมาธิเรียบ (สม) ไม่หวั่นไหวเพราะได้ปัจจัยที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ^{๔๓} อธิบายได้ว่า

๑. ผู้ยินดีพอใจด้วยปัจจัยของตน (สเกน ตุสสโก) : ดั่งข้อความที่ว่า “...ภิกษุไม่แสดงวิการ (อาการผิดปกติ เช่น ลิงโลดหรือห่อเหี่ยว) ทั้งในเวลาเช้า ทั้งในเวลาบริโภค ยังอดทนให้เป็นไปด้วยปัจจัย ๔ นั้น ที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งทายกถวายแล้ว โดยเคารพหรือไม่เคารพก็ตาม พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้สันโดษด้วยปัจจัยของตน...”

๒. ผู้ยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ (สนฺเตน ตุสสโก) : ดั่งข้อความที่ว่า “...ภิกษุยินดีอยู่ด้วยปัจจัย ๔ นั้น ซึ่งมีอยู่เท่านั้น ไม่ปรารถนาปัจจัยอื่นไปจากปัจจัยนั้น ละความเป็นคนมักมากเสีย พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้สันโดษด้วยปัจจัยที่มีอยู่...”

๓. ผู้ยินดีโดยสมาธิ (สเมน ตุสสโก) : ดั่งข้อความที่ว่า “...การละความยินดีและความยินร้ายในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ชื่อว่า สม (สมาธิ) ภิกษุยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งปวง โดยความสมาธินั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้สันโดษโดยสมาธิ...”

จากคํานิยามที่ยกมา จะเห็นว่า หัวใจสำคัญของสันโดษ คือ การตีกรอบแห่งความรู้สึกพอใจยินดีให้อยู่ภายในขอบเขตแห่งปัจจัยของตนหรือที่ตนมียู่ ถ้ายินดีเกินเลยขอบเขตนี้ไป ท่านเรียกว่า ปรารถนาเกิน (อตุริจฺโง) หรือโลภเกิน (อติโลภ) ถามว่า อะไรจะเกิดขึ้นถ้าภิกษุปรารถนาเกินหรือโลภเกินกว่าปัจจัยของตน แน่แน่นอนว่า ความปรารถนาเกินจะเป็นเหตุให้เกิดการแย่งชิงกันในเรื่องปัจจัย ๔ ภายในชุมชนสงฆ์เอง และสร้างภาระการพึ่งพาหรือเบียดเบียนปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสหนักเกินไป ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสด้วย

เจตนารมณ์ของการประพฤติตามหลักสันโดษ คือการสร้างสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน สามารถแยกแยะให้เห็นประโยชน์ได้เป็น ๓ ประการดังนี้

๒.๑ ยถาลาภสันโดษ ความยินดีตามที่ได้ คือ ได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรของตน ก็พอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนเพราะของที่ไม่ได้ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น ไม่ริษยาของคนอื่น ดังความตอนหนึ่งใน ขัณคควิชาตสูตรตติยบท ว่าด้วยยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ความว่า

^{๔๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๑/๒๑๖-๒๑๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๑/๒๔๕ (เชิงฉกรรจ์).

สละเพื่อเพื่อนสมาชิกคนอื่นๆ จะเห็นว่าแทนที่สันโดษจะเป็นเรื่องของการปลีกตัวไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคม กลับเป็นเรื่องของการเอาใจใส่และห่วงใยในความเป็นอยู่ของเพื่อนสมาชิกในชุมชนเดียวกัน

๒.๓ ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือพอใจตามที่สมควรแก่ภาวะ เพศ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุพอใจแต่ของอันเหมาะสมกับสมณภาวะ หรือได้ของใช้ที่ไม่เหมาะสมกับตนแต่จะมีประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็นำไปมอบให้แก่เขา ดังความใน อรรถกถาอังคณสูตรที่ว่า

ภิกษุอื่นอีก เป็นผู้ได้ปัจจัยอันประณีต บรรดาปัจจัยมีบาตรและจีวรเป็นต้น เธอได้จีวรที่มีค่ามากผืนในผืนหนึ่งแล้วคิดว่า ‘จีวรนี้ สมควรแก่พระเถระทั้งหลายผู้บวชนาน จีวรนี้สมควรแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูต’ แล้วถวายจีวรมีค่ามากนั้นแก่พระเถระหรือภิกษุผู้พหูสูตเหล่านั้น แล้วเสาะหาผ้าไม่มีชายแต่ที่ไหนๆ คือ แต่กองหยากเยื่อ หรือแต่ป่า ด้วยตน แม้ทำสังฆาฏิด้วยผ้าไม่มีชายเหล่านั้น ใช้สอยอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า สันโดษแท้ อาการของภิกษุนั้นนี้ชื่อว่า ยถาสารูปสันโดษ (ยินดีตามสมควร) ในจีวร

สันโดษข้อนี้ ก็คล้ายกับข้อที่ ๒ คือ เน้นเรื่องของการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน แต่จะมุ่งไปที่เรื่องความเหมาะสมควรเป็นสำคัญ กล่าวคือ ให้สำนึกว่าปัจจัย ๔ ที่ถึงแก่ตนนั้น เหมาะควรกับภาวะและฐานะของตนหรือไม่ ถ้าเห็นว่าตนไม่เหมาะก็ให้ยอมเสียสละหรือแลกเปลี่ยนกับพระเถระผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมกว่า ตรงนี้อาจจะเรียกว่า เป็นระบบการอยู่ร่วมกันแบบที่แบบน้องหรือการเคารพกันตามลำดับอายุพรรษาก็ได้ แม้พิธีกรานกฐิน ก็น่าจะเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนออกมาจากแนวคิดเรื่องกันอยู่ร่วมกันแบบสันโดษ คือการที่ภิกษุทุกรูปในชุมชนเดียวกันช่วยเหลือกันทำจีวร เริ่มตั้งแต่ตัด กะ เย็บ ย้อม จนสำเร็จรูปเป็นจีวร แล้วสงฆ์พร้อมใจกันมอบให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่มีคุณสมบัติเหมาะสม นี่คือรูปแบบหนึ่งของ “ยถาสารูปสันโดษ” หรือการยินดีพอใจตามความเหมาะสมที่แสดงออกมาในรูปของกิจกรรมชุมชน (สังฆกรรม)

สรุปว่า สันโดษ มีความหมายในแง่ของการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมบนฐานของการพึ่งพาอาศัยกันด้วยปัจจัย ๔ ด้วยต้องการให้สมาชิกในชุมชนยินดีพอใจเฉพาะปัจจัยตามที่ตนมีตามที่ตนได้ (อิตรัตราปัจจัย) ไม่ให้มีความปรารถนาเกิน (อตฺริจุโณ) และไม่ให้อโลภเกิน (อตฺติโลโก) กว่าขอบเขตปัจจัยของตนนั้นไป เพราะการปรารถนาเกินหรือโลภเกิน ทำให้ล้ำเข้าไปในเขตแดนปัจจัยของคนอื่น นำมาซึ่งความขัดแย้งและการละเมิดสิทธิของกันและกัน ที่สำคัญคือ ทำจิตให้สงบจากความกระวนกระวายได้โดยสิ้นเชิง ทั้งยังเป็นกำลังใจให้การทำงานทุกอย่างดำเนินต่อไป

ด้วยความไม่ทอดย และเป็นอุปกรณอย่างดีต่อการพัฒนาชีวิตตน ดังพุทธทศจันว่า “...สนตุฎฐีปรม ธิ วัฒนสันโดษเป็นทรัพยอยางยิ่ง...”^{๔๔} นามาซึ่งความเจริญในชีวิตโดยแท้จริง

๓. การบริหารจัดการทรัพย

เนื่องจากยุคนี้เป็นยุคที่ทุนนิยม สร้างใหเงินเป็นใหญ่ ผู้คนในสังคมจึงให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเรื่องเงินๆ ทองๆ ของตนเองมากขึ้น สังเกตได้จากสื่อ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร แม็กกาซีนต่างๆ จะมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการออม การลงทุน การใช้จ่าย ฯลฯ แพรกอยู่ไม่น้อย ซึ่งหากจะศึกษาเรื่องเงินๆ ทองๆ ดังกล่าว คงต้องใช้เวลาานานมาก แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้หลักในการบริหารจัดการทรัพยสินไว้อย่างครบวงจร ทั้งนี้ เพื่อสร้างความสมดุลแกชีวิต ดังนี้

ก. หลักการบริหารจัดการทรัพยภายนอก ทรัพยภายนอก ได้แก่ สิ่งที่ตั้งคมกำหนดหมายกันว่ เป็นของมีค่า เป็นวัตถุที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนกันบ้าง เป็นเครื่องประดับบ้าง เป็นเครื่องแสดงสถานภาพของคนในสมัยนั้นๆ หากคฤหัสถ์สามารถบริหารจัดการทรัพยเหล่านี้ได้อย่างเหมาะสม แสงวหาอย่างถูกต้องชอบธรรม ก็จะทำให้รู้จักรักษา และใช้จ่ายทรัพยไปในทางที่ก่อประโยชน์ นามาซึ่งความสุขและความสมดุลแกชีวิต ได้แก่

๑. หลักการสร้างประโยชน์หรือความสุขในปัจจุบัน มีชื่อว่า ติฎฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม^{๔๕} หรือ หัวใจเศรษฐี ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑) อุฎฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายถึง การหาทรัพยด้วยความขยันหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพ เลือกรประกอบอาชีพสุจริต ไม่รอโชคลาภวาสนา และไม่ถูกรอบงำด้วยอบายมุข เรียกสั้นๆ ว่า หาเป็นหรือฉลาดหา

๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง รู้จักเก็บรักษาทรัพยที่หามาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งก็คือ ต้องรู้จักวิธีเก็บรักษาเงินออม เรียกสั้นๆ ว่า เก็บเป็นหรือฉลาดเก็บ

การรักษาเงินออมอย่างฉลาด ต้องกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน จะช่วยกระตุ้นให้อยากออมเพิ่มขึ้น เช่น ออมเพื่อวัยหลังเกษียณจากการทำงาน เพื่อการศึกษาต่อ หรือเพื่อการศึกษาของลูก ฯลฯ เพื่อเป็นหลักป้องกันความมั่งคั่งให้แก่อนาคต

^{๔๔} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๐๔/๕๓, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๘.

๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี และสร้างเครือข่ายคนดีเป็น เรียกสั้นๆ คบคนดีเป็นหรือฉลาดคบคน

๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายถึง รู้จักใช้ทรัพย์สินที่หามาได้อย่างเหมาะสม ใช้จ่ายตามความจำเป็น หรือซื้อของเพราะจำเป็นต้องใช้ ไม่ใช่ซื้อเพียงเพราะชอบหรืออยากมี เรียกสั้นๆ ว่า ใช้เป็นหรือฉลาดใช้

แต่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงต้องการการยอมรับจากสังคม ขณะเดียวกันก็กลัวการไม่ได้รับการยอมรับ กลัวที่จะมีไม่เหมือนคนอื่น กลัวความแตกต่าง ใครมีอะไรก็อยากมีด้วย ยิ่งในปัจจุบันที่การแข่งขันทางการตลาดรุนแรง สินค้าและการบริการหลากหลาย หาซื้อได้ง่ายราวกับเนรมิต การใช้จ่ายเพื่อสร้างความสุขจนตัวนเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา การมีจิตใจเข้มแข็ง ไม่หลงไปกับสิ่งเร้าเข้ายวนรอบตัว ทำให้เราไม่ต้องฉลาดใช้

นอกจากนี้ ฉลาดใช้ยังหมายถึง การใช้ข้าวของอย่างรู้ค่า รู้จักรักษาของ รู้จักดัดแปลงข้าวของเครื่องใช้ การซื้อของราคาแพง สินค้าแบรนด์เนมทั้งหลายเป็นสิ่งที่อยู่ในวิสัยจะทำได้สำหรับหลายคน ฉะนั้น เมื่อซื้อแล้วก็ต้องใช้อย่างคุ้มค่า จึงจะถือว่า ฉลาดใช้^{๔๔}

หลักปฏิธมมีกัตถสังวัตตนิกรรม ๔ นี้ ถือเป็นหลักการพื้นฐานเพื่อการดับทุกข์ทางกาย อันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นง่าย และมีอยู่มากมายในสังคมปัจจุบัน หากต้องการดับทุกข์ทางสังคม ต้องใช้หลักธรรมนี้ชื่อว่า สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกรรม ประโยชน์ในเบื้องต้นและความสุขในภพหน้า^{๔๕} ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายถึง เชื่อมมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. สิลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึง การรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ พร้อมทั้งชวนชวายหาโอกาสรักษาศีล ๘ ด้วยมั่นใจว่า การรักษาศีลเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์และความสุขทั้งปวง

๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ หมายถึง มีความยินดีในการบริจาคทานแก่บุคคลต่างๆ แม้เพื่อส่วนรวมและพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อตัดความตระหนี่ออกจากใจนั่นเอง

^{๔๔} อัจฉรา โยมสินธุ์, อสตางค์ ทุกข์ มรณัง?, (กรุงเทพฯ : บริษัท เนชั่นมัลติมีเดีย กรุ๊ป จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙), หน้า ๔๐-๔๑.

^{๔๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๗๖/๑๐๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา หมายถึง มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนมากพอที่จะก่อให้เกิดศรัทธา นำไปสู่การปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยที่ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ จนเห็นโทษภัยของมิจฉาทิฏฐิ และสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนการแก้ปัญหาต่างๆ จนประสบผลสำเร็จราบรื่น สมดังปณิธานที่ตั้งไว้^{๔๙}

ส่วนการดับทุกข์ทางจิต เพื่อประโยชน์สูงสุดนั้น ทรงสอนให้ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ชื่อว่า ปรมัตถสังวัตตนิกธรรม^{๕๐} หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อเป็นครรลองสู่ความดับทุกข์ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ^{๕๑}

๒. ความสุขพื้นฐานของคฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม มีชื่อว่า กามโกตฺถสุข หรือคิณฺหิสุข ได้แก่

๑) สุขเกิดจากความมีทรัพย์ เป็นความภาคภูมิใจ อิ่มใจว่า เรามีโภคทรัพย์ที่หามาด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม นี้เรียกว่า อตฺถิสุข

๒) สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ เป็นความภาคภูมิใจ อิ่มใจว่า เราใช้สอยโภคทรัพย์ และทำบุญด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม นี้เรียกว่า โภคสุข

๓) สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ เป็นความภาคภูมิใจ อิ่มใจว่า เราไม่เป็นหนี้ใคร ไม่ว่าจะน้อยหรือมาก นี้เรียกว่า อานนฺดสุข

๔) สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ เป็นความภาคภูมิใจ อิ่มใจว่า เราประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษ วาจกรรมที่ไม่มีโทษ มโนกรรมที่ไม่มีโทษ ใครๆ ก็ติเตียนไม่ได้ นี้เรียกว่า อนวัชฺชสุข^{๕๒}

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน อญ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๑/๗๕-๗๘, อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๒.

^{๕๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๗๖/๑๐๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘๕.

^{๕๒} อญ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๒/๗๘-๗๙, อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๖.

๓. หลักการจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ มีชื่อว่า โภควิภาค ๔

เพื่อให้สามารถบริหารทรัพย์ที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยให้แบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ส่วนที่หนึ่ง สำหรับใช้สอยเลี้ยงชีวิตและครอบครัว อีกสองส่วน สำหรับประกอบธุรกิจ การงาน เพื่อให้ทรัพย์ที่มีได้เพิ่มขึ้น ส่วนที่สี่ เก็บไว้สำหรับใช้คุ้มครองป้องกันตนยามมีภัย ได้แก่ ใช้อยามเจ็บไข้ ประสบภัยต่างๆ ช่วยสงเคราะห์ญาติที่ประสบปัญหา และไว้ทำบุญการกุศล เป็นการสร้างอริยทรัพย์ในภพชาติหน้า การใช้ทรัพย์ในส่วนที่สี่นี้ จะช่วยในการผูกมิตรไว้ได้อีกด้วย^{๕๓}

๔. หลักการบริหารจัดการใช้จ่ายทรัพย์ มีชื่อเรียกว่า โภคอาทิยะ ๕ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงวิธีปฏิบัติไว้ใน อาทิสสูตร^{๕๔} มี ๕ ประการ ดังนี้

๑) ใช้ทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและครอบครัว ตลอดจนจนบิรารให้มีความสุข ๒) ใช้ทรัพย์เพื่อสร้างเครือข่ายคนดีในหมู่บ้าน หรือชุมชนของตน เป็นการกระจายรายได้และเก็บออมทรัพย์ในหมู่บ้าน ๓) ใช้ทรัพย์เพื่อป้องกันภัย และใช้ยามฉุกเฉิน ๔) ใช้ทรัพย์ทำพลีหรือทำการสงเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อดีตพลี ต้อนรับแขก ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายเป็นของหลวง เช่น การเสียภาษีอากร และเทวดาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา จะได้ลงรักษา ๕) ใช้ทรัพย์ทำบุญกับเพื่อนานาบุญ หมายถึงการถวายจตุปัจจัยไทยทานแพะระภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

๕. หลักการจัดการเก็บรักษาทรัพย์สินมิให้สูญหาย หลักธรรมนี้มีชื่อว่า กุลจิรัฏฐิติธรรม หรือเหตุให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน มี ๔ ประการ ได้แก่

๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป หมายถึง ของหายของหมด รู้จักหามาไว้
๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า หมายถึง ของเก่า ของเสีย รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓) รู้จักประมาณในการบริโภค หมายถึง รู้ประมาณในการกินการใช้
๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน หมายถึง ตั้งผู้มีศีลธรรมมาเป็นพ่อบ้านแม่เรือนดูแลครอบครัว^{๕๕}

^{๕๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๕/๑๖๓-๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๒/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๑/๔๐-๔๑, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๖.

^{๕๕} อัง.จตุก. (บาลี) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗-๒๗๘, อัง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมเรื่องนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ดีทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้เรารู้จักหาอย่างสม่ำเสมอ รู้จักใช้อย่างคุ้มค่า รู้จักสร้างความพอดี และรู้จักหาผู้ดูแลอย่างเหมาะสม สำหรับท่านที่จะประยุกต์มาใช้เพื่อรักษาความมั่งคั่งส่วนบุคคล อาจปรับข้อสุดท้ายเป็นการเพิ่มศีลธรรมในตัวเองขึ้นอีกนิด เพื่อการดูแลความมั่งคั่งของตน หรืออาจเปลี่ยนเป็นหาสถาบันการเงิน หรือที่ปรึกษาทางการเงินมาช่วยควบคุมและสร้างวินัยทางการเงินให้แก่ตนก็ได้

หลักธรรมทั้ง ๕ เรื่องนี้ เป็นเรื่องของการจัดการโภคทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก ที่ต่างดิ้นรนแสวงหา ทั้งที่ความจริงทุกคนสามารถมีทรัพย์อันประเสริฐได้ เป็นทรัพย์ที่อยู่ภายในจิตใจของเราเอง ไม่มีผู้ใดจะแย่งชิงได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยหรืออันตรายต่างๆ ทรัพย์นั้นมีชื่อว่า อริยทรัพย์

ข. หลักการบริหารจัดการทรัพย์ภายใน ได้แก่ ทรัพย์ที่มีใช้วัตถุ หมายถึง อริยทรัพย์ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอันประเสริฐ มี ๗ ประการ ได้แก่

๑. ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล เชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
๒. ศีล การรักษากาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย มีความประพฤติดีงาม ในที่นี้หมายถึง ศีล ๕ สำหรับผู้ครองเรือน
๓. หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว ละอายเกลียดชังต่อความทุจริต ด้วยความจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๔. โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว มีความสะดุ้งกลัวต่อบาป ทุจริต ไม่กล้าทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๕. สุตตะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมากจนเป็นพหูสูตร หมายถึง ทรงจำวิชาการได้มาก สามารถปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างเที่ยงตรง ไม่ติดขัดทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๖. จาคะ ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หมายถึง การสละปันสิ่งของที่เป็นของตนให้แก่คนที่ควรให้ เป็นผู้ยินดีในการให้ แม้ใครมาขอก็ให้
๗. ปัญญา รอบรู้สิ่งทั้งปวง หมายถึง รู้เท่าทันกิเลสจนทำให้เข้าถึงความดับทุกข์^{๕๖}

^{๕๖} อภ. สุตตก. (บาลี) ๒๓/๕-๖/๔-๕, อภ. สุตตก. (ไทย) ๒๓/๕-๖/๘-๑๒.

อริยทรัพย์นี้ นอกจากจะทำให้จิตใจไม่อ้างว้างและไม่ยากจนแล้ว ยังเป็นทุนทางใจในการสร้างทรัพย์ภายนอกที่สำคัญยิ่งอีกด้วย ดังนั้น เมื่อต้องการจะสร้างและสะสมความมั่งคั่ง ก็ต้องไม่ลืมที่จะสร้างทรัพย์ที่แท้จริงให้มีบริบูรณ์ขึ้นด้วย เพื่อชีวิตที่มีความสุขจากความมั่งคั่งอย่างแท้จริง

๔.๑.๔ สรุปวิเคราะห์

ปัจจุบัน โลกได้พาเรามาอยู่ภายใต้การครอบงำของโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นโลกาภิวัตน์ที่ฝ่ายทุนนิยมเสรี เอาเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือ ประสานกับการปลุกเร้า ยั่วยุ สร้างกระแสให้มนุษย์ยิ่งหลงใหลในการเสพบริโภคมากยิ่งขึ้นที่เรียกว่า บริโภคนิยม เพื่อให้การเสพบริโภคของมนุษย์กลายเป็นเครื่องมือของเขาในการแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีกลไกตลาดเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งความสัมพันธ์ของคนในสังคม

สิ่งที่ตามมากับยุคโลกาภิวัตน์ คือ คนในสังคม มีค่านิยมพุ่งเพื่อพุ่มเพื่อยศ รายได้ต่ำ รสนิยมสูง หาความสุขจากการเสพ การบริโภค มีความคิดว่า ถ้าจะมีความสุขมากๆ ก็ต้องแสวงหา มาให้มาก บริโภคให้มาก บริโภคจนเป็นหนี้ เมื่อไม่อาจใช้หนี้ได้ บางคนก็ต้องโกง บางคนหนี บางคนฆ่าตัวตาย คนจำนวนมากเกิดความเครียดเพราะปัญหานี้สิน ส่งผลให้ตนเองและครอบครัวต้องประสบกับความทุกข์ ชุมชนอ่อนแอ ล่มสลาย ใจรุกรุม ขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต่างคนต่างอยู่ ต่างแย่งกันหาความสุข ทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้เงินมากๆ และเร็วๆ จากนั้นก็เปียดเบียนเอาจากทรัพยากรจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาร่วมกันของมนุษยโลก ที่กำลังก้าวเข้าสู่วิกฤตในทุกๆ ด้าน ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวบุคคล สังคมหรือชุมชน และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า พระพุทธศาสนามีคำตอบหรือหาทางออกจากปัญหาเหล่านี้อย่างไร

ตอบว่า คุณภาพคน เป็นตัวแปรสำคัญที่สุดในยุคนี้ ด้วยอิทธิพลความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เข้ามาขยายวิสัยของอินทรีย์มนุษย์ ให้เป็นไปได้กว้างไกลไร้พรมแดน ทำให้มนุษย์ได้เสพสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย จนขาดไม่ได้ โดยเฉพาะปัจจัยที่ ๕ มีโทรศัพท์มือถือถือเป็นอาทิ กลายเป็นบริโภคตามกระแส จากการโฆษณาผ่านสื่อสารสนเทศทุกประเภท ดังนั้น มนุษย์ต้องปรับเปลี่ยนมุมมองต่อโลกและชีวิตให้เป็นไปตามความเป็นจริงว่า เป้าหมายในการแสวงหาความสุขนั้น ไม่ได้จบอยู่ที่การพึงพาวัตถุ มีความสุขกับทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรม ด้วยการบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้นั้นอย่างมีประสิทธิภาพ รู้จักพิจารณาก่อนเสพ รู้จักควบคุมอินทรีย์

ให้เป็นไปเพื่อการเสพสนองปัญญาแทนการเสพสนองตัณหา มีวิถีชีวิตแบบพอเพียง ยินดีตามมีพอใจตามได้

๔.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า คุณภาพคน เป็นตัวแปรสำคัญที่สุดในยุคนี้ แต่ในสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา หรือวัฒนธรรม เมื่อเราสืบสาวไล่เลียงไปจนถึงที่สุด จะเห็นว่าล้วนมีภาวะนามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นฐาน รองรับอยู่เสมอ ภาวะนามธรรมเหล่านี้เรียกตามภาษาทางสังคมวิทยาว่า วัฒนธรรมที่มีโช้วัตถุ (non-material culture) ซึ่งได้แก่สิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ทิฏฐิ” ซึ่งมีความหมายและขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมทั้งระบบความคิด ความเห็น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ลัทธิ ทฤษฎี และแนวคิดในการมองโลกและชีวิต เมื่อสังคมมนุษย์ยึดเอาทิฏฐิใดเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตกระบวนการปรุงแต่งสร้างสรรพทางจิต (สังขาร) ก็จะเดินหน้าต่อไปภายใต้กรอบแห่งทิฏฐินั้น นับตั้งแต่ การกำหนดท่าทีในการมองโลกและชีวิต กำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิต การเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโลกภายนอก รวมทั้งเป็นมาตรฐานในการตีความข้อมูลและประสบการณ์ต่างๆ ที่รับเข้ามาใหม่ด้วย

ดังนั้น สิ่งที่จะต้องพัฒนา คือ คน ด้วยการปลูกฝังทิฏฐิในการมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริงที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ แปลว่าความเข้าใจถูก ว่าเป็นเกราะป้องกันจิต ให้มีจิตใจเข้มแข็ง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงได้ทุกรูปแบบ ไม่ว่าสังคมจะเป็นดำเนินไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ บริโภคนิยม วัตถุนิยม ทุนนิยม หรือกระแสนิยมอะไรก็ตาม เขาก็สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขท่ามกลางกระแสเหล่านั้นๆ เพราะเขารู้จักสร้างสมดุลให้แก่ชีวิตตนเอง ให้เป็นไปเพื่อความมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยขอเสนอหลักธรรมชุดหนึ่งที่สมบูรณ์พร้อมตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ พัฒนาจิตมนุษย์

ร่างกายของคนเรานั้น ประกอบด้วยกายและจิต ซึ่งถ้ากายขาดภูมิคุ้มกัน ก็จะทำให้อ่อนแอถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน จิตก็เช่นเดียวกัน ถ้าขาดภูมิคุ้มกันก็ป่วยได้ และสิ่งที่เบียดเบียนจิตเราให้ป่วยนั้น ก็คือ กิเลส มี ๓ ตระกูลคือ โลภะ โทสะ และโมหะ ที่แอบแฝงอยู่ในจิตเรามาตั้งแต่เกิด ส่งผลเป็นพฤติกรรมที่ไม่งามต่างๆ ปรากฏออกมา ถ้าจิตมีภูมิคุ้มกันดี กิเลสก็ไม่อาจกำเริบได้ ทำให้สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนให้อยู่ในศีลและธรรมได้

ภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุดของจิตก็คือ สัมมาทิฐิ ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องโลกและความ เป็นไปของชีวิตตามความเป็นจริง หมายรวมถึง ความเชื่อถือ ความเข้าใจ ความใฝ่ฝันหรือความ มีค่านิยมในทางที่ดีงาม เมื่อสัมมาทิฐิสามารถเข้าไปอยู่ในใจของมนุษย์จนหยั่งรากลึกอย่าง มั่นคง กลายเป็นอุดมการณ์ หลักการ ทศนคติของชีวิตประจำจิตมนุษย์ อันเป็นเหตุให้มนุษย์ผู้นั้น คิดถูก พุดถูก ทำถูก ประกอบอาชีพถูก คือ สามารถทำหน้าที่การงานของตนด้วยความสุจริต โปร่งใส ไม่ผิดทำนองคลองธรรม

ถามว่า ทำไมการแก้ปัญหาวิกฤตของสังคม ต้องเริ่มที่การปลูกสัมมาทิฐิให้ตั้งมั่นใน จิตมนุษย์ ตอบว่า เพราะผู้เป็นสัมมาทิฐินั้น นอกจากจะมีความเข้าใจถูกในหลักการดำเนินชีวิต ให้เป็นสุข ๔ ประการและเข้าใจถูกในความจริงของชีวิตอีก ๖ ประการแล้ว เขายังตระหนักอยู่เสมอ ว่า มนุษย์เกิดมามีหน้าที่ คือ ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ใส ซึ่งไม่ง่ายเลยที่จะประคับประคองชีวิตให้อยู่ในวิถีแห่งสัมมาทิฐิ จึงดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท นี่เป็นเหตุผลและเป้าหมายที่จำต้อง ปลูกฝังสัมมาทิฐิในจิตมนุษย์ ให้เป็นนิสัย ทำให้จิตผ่องใส ไร้ความอนาถร้อใจ เห็นคุณค่าอัน ยิ่งใหญ่ของการศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัย ทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ ด้วยศรัทธามั่นว่า “...ความไม่ ประมาทเป็นทางไม่ตาย เป็นทางแห่งพระนิพพาน ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย (เป็นทาง อบาย ไม่มีทางพ้นจากสังสารวัฏ)...” ^{๕๗}

สัมมาทิฐิ จึงเป็นประจักษ์แจ้งเงินแสงทองแห่งชีวิต เพราะเมื่อมีความเข้าใจถูกเรื่องโลก และชีวิตตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมคิดถูก พุดถูก ทำถูก ประกอบอาชีพถูก มีความเพียรพยายาม ถูก มีสติควบคุมจิตให้ตั้งมั่นไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต จึงเชื่อว่าเป็นตัวนำให้มรรคองคิณเกิด ตามมา ^{๕๘}

สรุปว่า ขั้นตอนแรกๆของรูปแบบการดำเนินชีวิตด้วยปัญญานั้น คือสร้างเกราะคุ้มกันจิต มนุษย์ด้วยการปลูกสัมมาทิฐิทั้ง ๑๐ ประการให้ตั้งมั่นด้วยการทำบ่อยๆ จนเป็นนิสัยประจำกาย

^{๕๗} พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๑๗/๑๑๑-๑๑๒, พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๑๙๙, พุ.อุ.อ. (ไทยฉบับ มมร.) ๔๔/๕๘/

๒๐๒.

^{๕๘} อญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๒๑/๑๙๒, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๒๑/๒๗๕ และ อญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/ ๑๑๑/๑๗๙, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๑/๒๕๖ (เชิงอรรถ).

ประจำจิต เป็นรากฐานของความไม่ดี พร้อมเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาถาวรของสังคมโดยรวม แต่สัมมาทิฐิไม่อาจเกิดเองได้ ต้องมีเหตุปัจจัยเกื้อกูลด้วย^{๕๕}

ขั้นตอนที่ ๒ พัฒนากฎการดำเนินชีวิตแบบบวร

ในขั้นตอนแรก ได้พัฒนาตัวบุคคลให้มีความเข้มแข็งแห่งจิต มองโลกและชีวิตตามความเป็นจริงแล้ว ในขั้นตอนนี้ เป็นขั้นตอนของการพัฒนากฎการดำเนินชีวิตแบบบวร เพื่อสร้างสมดุลให้แก่ชีวิต ที่ไม่กระทบตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จึงขอยกธรรมเนียมปฏิบัติอันถือเป็นแบบแผนของพระอริยะ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่สังคาลกมาณพ ผู้มีผ้าเปียกปอนและผมชุ่มไปด้วยน้ำ ประครองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ ตามคำสั่งของบิดาก่อนละโลก ให้ไหว้ทิศ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพบูชาธรรมชาติที่แวดล้อมจะได้รอดพ้นจากภัยพิบัติต่างๆ คำสอนของบิดานี้ เป็นเสมือนการปลูกศรัทธาให้เกิดในใจมาณพหนุ่ม ด้วยมั่นใจว่า วันหนึ่งในภายหน้าคำสอนนั้นจะส่งผลเป็นความเข้าใจ ถ้ามีกัลยาณมิตรช่วยชี้แนะ ดังนั้น แม้ว่าเขาจะเคยเป็นเด็กดีธรรมา เขาก็อยากเป็นคนดีเหมือนกัน จนได้มาพบพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แนะวิธีการไหว้ทิศที่ถูกต้องให้ ความว่า

คหบดีบุตร อริยสาวกละกรรมกิเลส (กรรมเครื่องเศร้าหมอง) ๔ ประการได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข (ทางเสื่อม) ๖ ประการ แห่งโภคะทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม ๑๔ ประการนี้แล้ว ชื่อว่าปกป้องทิศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๖}

จากพระธรรมคำสอนข้างต้น วิเคราะห์ได้ว่า ประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ส่วน คือ ๑) ละกรรมกิเลส ๔ เพื่อควบคุมความเป็นมนุษย์ที่มีในตน ๒) ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการ เพื่อควบคุมกาย วาจาของตนไม่ให้ไปล่วงละเมิดความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ๓) ไม่ข้องแวะอบายมุข ๖ เพื่อควบคุมตนเองไม่ให้นำความฉิบหายมาสู่ตน ครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคม ๔) ปกป้องทิศทั้ง ๖ เพื่อให้ทำหน้าที่ของตนต่อผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย และต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ หากยึดถือปฏิบัติจนเป็นปกตินิสัย ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุข เพราะกิเลสลด

^{๕๕} ดูรายละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.

^{๕๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๔/๑๕๖-๑๕๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐ (เชิงอรรถ).

น้อยถอยลง บางท่านกิเลสค่อยๆ น้อยลงจนหมดกิเลส ไม่กลับมาเกิดอีก การมีวินัย ควบคุมกาย วาจา ใจ ด้วยการละบาปกรรม ๑๔ และปฏิบัติตามหลักทศ ๖ จึงเป็นมาตรฐานของคนดี ซึ่งหาก สังคมใด มวลสมาชิกไม่ทำบาปกรรม ๑๔ นี้โดยเด็ดขาด และปฏิบัติต่อกันรอบข้างและธรรมชาติ แวดล้อมด้วยความเคารพ สังคมนั้นก็จะเป็นสังคมสันติสุข ประสบแต่ความสุขความเจริญ

พุทธกระบวนทัศน์ในชั้นตอนนี้ จึงเป็นการพัฒนาต่อยอดจากขั้นตอนแรก ที่ได้ปลูกฝัง สัมมาทิฐิลงในจิตมนุษย์จนฝังแน่นเป็นอุปนิสัยแล้ว ขั้นตอนนี้จึงเป็นไปเพื่อการสร้างสมดุลให้แก่ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

๒.๑. ด้านสังคม : สร้างเสริมและสนับสนุนให้คนในสังคมมีวินัยต่อตนเองและผู้ร่วม สังคม โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ การควบคุมตนเองให้คงความเป็นมนุษย์ ด้วยการละกรรมกิเลส ๔ และควบคุมตนเองไม่ให้ไปละเมิดความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ด้วยการเว้นบาปกรรมโดยเหตุ ๔ มี รายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑ มีวินัยต่อตนเอง: บุคคลผู้มีความเห็นถูกย่อมควบคุมตนไม่ปล่อยตัว ปล่อยใจให้ตกอยู่ในอำนาจของกรรมกิเลส ๔ ชื่อว่า มีความสำนึกรับผิดชอบต่อศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่มีในตน

กรรมกิเลส ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ กรรม หมายถึง การกระทำโดยเจตนา และ กิเลส หมายถึง ต้นเหตุที่ทำให้เราแสดงพฤติกรรมเลวร้ายต่างๆ มี ๓ ตระกูลด้วยกัน คือ โลภะ โทสะ และโมหะ กรรมกิเลสจึงหมายถึง การกระทำโดยเจตนาของคนที่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส ได้แก่ การกระทำ ๔ ประการ^{๖๖} ดังนี้

๑) ปาณาติบาต การฆ่า การปลดปลงชีวิต ประทุษร้าย รวมทั้งการเบียดเบียนกันทาง กายด้วยวิธีการต่างๆ ๒) อทินนาทาน การถือเอาของที่เขาของไม่ให้ การลักขโมย จี้ปล้น คดโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน ตลอดจนการทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น ฯลฯ ๓) กาเมสุมิฉฉาจาร การประพฤติดังทางเพศ การล่วงละเมิดบุคคลที่ผู้อื่นหวงแหน รวมทั้งการ สำนอนทางเพศ ฯลฯ ๔) มุสาวาท การพูดเท็จ หลอกลวง บั่นน้ำเป็นตัว ฯลฯ

กรรมกิเลส ๔ นี้ล้วนเป็นกรรมชั่ว เป็นบาปกรรม คนดีมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ย่อมไม่ ทำกรรมกิเลสนี้โดยเด็ดขาด ด้วยพิจารณาตามความเป็นจริงได้ว่า ๑) ชีวิตใคร ใครก็รัก ดังนั้น ใครๆ

^{๖๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๕/๑๕๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๑-๒๐๒.

ก็ไม่ควรพรากชีวิตใคร ๒) ใครๆ ก็ต้องมีทรัพย์ไว้ใช้เลี้ยงชีวิตให้ยืนยาว หากขาดแคลนทรัพย์ แม้ไม่ถึงตาย ก็เดือดร้อนเป็นทุกข์ ดังนั้น ใครๆ ก็ไม่ควรถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ แม้ด้วยวิธีการคดโกง คอรัปชั่น ก็ไม่ทำโดยเด็ดขาด ๓) ใครๆ ก็ล้วนมีคนที่ตนรัก ไม่ว่าจะเป็นภรรยา สามี บุตร หากเขาเหล่านี้ถูกล่วงละเมิด ย่อมทำให้รู้สึกเจ็บช้ำและอับอาย ดังนั้น ใครๆ ก็ไม่ควรล่วงละเมิดของรักของใคร แม้ด้วยการถือวิสาสะ และ ๔) ใครๆ ก็ต้องการคบกับคนที่จริงใจ สัญลักษณ์ของความจริงใจก็คือ พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ทำอย่างไรพูดอย่างนั้น (ยถาวาที ตถากาโร ตถาวาที ยถากาโร)^{๒๒}

บุคคลผู้ละกรรมกิเลสได้ครบ ๔ ประการ จัดได้ว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติของคนดี ไม่เป็นทาสของกิเลส มีจิตใจบริสุทธิ์ เพราะเขาสามารถรักษาต้นทุนของความเป็นมนุษย์ที่มีในตนไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะการได้อัตภาพร่างกายที่เป็นมนุษย์เป็นของยาก (กิจโณ มนุสสปฏิลาโภ)^{๒๓}

๒.๑.๒ มีวินัยต่อผู้ร่วมสังคม : บุคคลผู้มีความเห็นถูก ย่อมควบคุมตนเองไม่ให้ก่อบาปกรรมต่อผู้ร่วมสังคม ด้วยการเว้นขาดจากการทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการที่เรียกว่า อคติ ๔ แปลว่า ความลำเอียง ได้แก่ การกระทำอันเป็นเหตุให้ผู้ไม่ควรได้รับประโยชน์กลับได้รับ ผู้ควรได้รับกลับไม่ได้รับ หรือ ผู้ควรได้น้อยกลับได้มาก ผู้ควรได้มากกลับได้น้อย อคติ แบ่งเป็น ๔ ประเภท^{๒๔} ดังนี้

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงด้วยอำนาจแห่งความรัก รักความพอใจทำให้บุคคลทำสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เพียงเพราะบุคคลนั้นเป็นญาติของตน เป็นเพื่อน เป็นคนโปรด เป็นคนเคยให้สิ่งของแก่ตน ฯลฯ เป็นสาเหตุสำคัญของการคอรัปชั่นในสังคมทุกระดับ

๒) โทษาคติ ลำเอียงด้วยอำนาจของความชัง ความโกรธ พยาบาท ผูกเวรกัน ทำให้บุคคลทำสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เพราะอำนาจของความโกรธ ความพยาบาท ที่มีอยู่ในใจยังผลให้ไม่สามารถตั้งอยู่ในความเที่ยงธรรมได้ เป็นสาเหตุแห่งการกลั่นแกล้งกันในสังคม

^{๒๒} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๓๖๐/๔๐๒, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๖๐/๕๔๔.

^{๒๓} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๙, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๙๐.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๖/๑๕๗-๑๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑-๒๐๒.

๓) โมหาคติ ลำเอียงด้วยอำนาจของความหลงหรือความเขลาเบาปัญญา ทำให้บุคคลทำสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ทำให้กฎเกณฑ์ของสังคมและกฎหมายบ้านเมืองขาดความศักดิ์สิทธิ์ สังคมเกิดความระส่ำระสาย ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิจึงเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๔) ภยากติ ลำเอียงด้วยอำนาจของความกลัวภัยมาถึงตัว ทำให้บุคคลทำสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดภัยมืดต่างๆ ระบาดไปทั่วสังคม จากเหล่านิจฉาชีพ เช่น การเรียกค่าคุ้มครอง การเก็บส่วย การสร้างพยานเท็จ ฯลฯ

บุคคลผู้มีความเห็นถูก เกิดโยนิโสมนสิการ มองทะลุถึงเหตุผลต่างๆ ย่อมละบาปกรรมได้ครบทั้ง ๔ ประการ เพราะเขาสามารถควบคุมกาย วาจาของตนไม่ให้ไปก่อความลำเอียงใดๆ แก่สังคม เพราะความลำเอียงเป็นที่มาของการฉ้อราษฎร์บังหลวง และการแบ่งพรรคพวก ความลำเอียงด้วยเหตุ ๔ ประการนั้น นอกจากจะทำลายประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ยังทำลายเกียรติยศชื่อเสียงและประโยชน์สุขของตัวเองด้วย

๒.๒ ด้านเศรษฐกิจ: สร้างเสริมและสนับสนุนให้คนในสังคมมีความรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการหลีกเลี่ยงจากอบายมุขทุกรูปแบบ

อบายมุข^{๖๕} หมายถึง ทางเสื่อมแห่งโคะทั้งหลาย บุคคลผู้เว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวง ถือว่าเป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ให้ตระหนักถึงโทษร้ายแรงของอบายมุขทั้ง ๖ ประเภท ไว้ดังนี้

๑. โทษของการเสพน้ำเมา หรือการติดสุราเมรัยรวมทั้งสารเสพติดประเภทต่างๆ มี ๖ ประการคือ ทำให้เสียทรัพย์ทันตาเห็น เสียอารมณ์ (ก่อการทะเลาะวิวาท) เสียสุขภาพ (เป็นบ่อเกิดแห่งโรค) เสียชื่อเสียง เสียคน (ไม่รู้จักอาย) เสียความฉลาด (ทอนกำลังปัญญา)^{๖๖}

๒. โทษของการหมกมุ่นกับการเที่ยวไปตามสถานที่ไม่ควรไปในเวลาค่ำคืน มีอย่างน้อย ๖ ประการคือ ถือว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน บุตรภรรยา ทรัพย์สมบัติ เป็นที่สงสัยของผู้อื่น ด้วยเหตุผลต่างๆ มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่จริง และทำให้เกิดปัญหาเดือดร้อนตามมาอีกนับไม่ถ้วน^{๖๗}

^{๖๕} ที่.ป.า. (บาลี) ๑๑/๒๔๗/๑๕๘, ที่.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๖๖} ที่.ป.า. (บาลี) ๑๑/๒๔๘/๑๕๘, ที่.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

^{๖๗} ที่.ป.า. (บาลี) ๑๑/๒๔๙/๑๕๘, ที่.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๔๙/๒๐๓ (เชิงอรรถ).

๓. โทษของการเที่ยวดูมหรสพ หมกมุ่นในสิ่งบันเทิงเริงรมย์ต่างๆ มีโทษ ๖ ประการคือ มีการรำที่โหมไปที่นั้น มีขับร้องที่โหมไปที่นั้น มีประโคมที่โหมไปที่นั้น มีเสภาที่โหมไปที่นั้น มีบรรเลงที่โหมไปที่นั้น มีเถิดเทิงที่โหมไปที่นั้น^{๖๔}

บุคคลผู้หมกมุ่นกับสิ่งเริงรมย์ เอาแต่ความสนุกสนาน ไม่สนใจทำมาหากิน นอกจากจะทำให้เสียทรัพย์ เสียเวลา เสียงานที่ควรทำ เสียเงินที่ควรจะได้แล้ว ยังทำให้เกิดโทษตามวัตถุหรือรายการที่ไปดู เช่น รายการที่ส่งเสริมให้นิยมวัฒนธรรมตะวันตก เมื่อดูแล้ว จิตก็อาจจะถูกโน้มน้าวให้เห็นดีเห็นงาม ยินดีประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วยความเต็มใจ สังคมไทยก็จะเต็มไปด้วยวัฒนธรรมตะวันตก นานเข้าเราก็จะสูญเสียความเป็นไทย นั้นหมายถึง การตกเป็นทาสของชาติอื่นในทุกๆ ด้านโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ปัจจุบันนี้ แม้ไม่ไปเที่ยวชมมหรสพนอกบ้าน ก็มีมหรสพเข้ามาให้ดูถึงในบ้าน ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต ตลอดจนจากสื่อต่างๆ เหล่านี้มีทั้งที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษ ซึ่งผู้บริโภคส่วนใหญ่มักเลือกรายการที่มีโทษโดยรู้ไม่เท่าทัน เพราะเป็นรายการบันเทิง ทำให้ผู้ชมติดอกติดใจ ด้วยผู้ผลิตผู้รรมชาติของคนโดยทั่วไปเป็นอย่างดี จึงแทรกบทชิงรักหักสวาท แทรกพฤติกรรมทางเพศไว้ในลักษณะต่างๆ ทำให้ยิ่งหมกมุ่น นอกจากรายการบันเทิงดังกล่าวแล้ว ก็มีละคร ภาพยนตร์ ตลอดจนสื่อต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องราวของดาราวัยรุ่น เหล่านี้ก็มีอิทธิพลต่อเยาวชน แทนที่จะตั้งหน้าศึกษาเล่าเรียนตามหน้าที่ของตน กลับหลงใหลอยู่กับการติดตามเรื่องราวของเหล่าดารา หรือบางครั้งก็อยากเป็นดาราเองบ้าง ที่สุดคุณภาพชีวิตของเยาวชนไทยก็เสียตามไปด้วยกระบวนกรของโลกมายาเหล่านี้ ส่งผลให้เด็กที่อายุน้อย มีพฤติกรรมเป็นหนุ่มเป็นสาวเร็วขึ้นอีกด้วย

๔. โทษของการเล่นการพนัน มี ๖ ประการเช่นกันคือ ผู้ชนะยอมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมจองเวร ด้วยเสียทรัพย์ที่เสียไป ผู้แพ้ก็เสียทรัพย์ทันตาเห็น ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ ถูกเพื่อนฝูงดูหมิ่น ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย^{๖๕} จริงอยู่ว่า การพนันมีมาแต่ครั้งพุทธกาล แต่ปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ด้อยการศึกษา หรือผู้มีการศึกษาสูงๆ เป็นจำนวนมาก ก็ยังไม่เข้าใจถึงโทษของการพนัน ยังมีความพอใจที่จะได้เห็นผู้อื่นพินาศย่อยยับ และหากเล่นเป็นอาชีพ ก็จัดเป็นมิฉาอาชีพด้วย

^{๖๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๐/๑๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๓-๒๐๔.

^{๖๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๐/๑๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๔.

๕. โทษของการคบคนชั่วเป็นมิตร มีความจริงปรากฏให้เห็นเสมอว่า คบบุคคลเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น เพราะคนเราสามารถจะถ่ายทอดนิสัยซึ่งกันและกันได้ เมื่อคบคนดี ก็ย่อมจะมีโอกาสถ่ายทอดคุณธรรมความดีและนิสัยที่ดีๆ นั้นมาใส่ตัวได้ เพราะฉะนั้น หากคบมิตรชั่ว ย่อมได้รับโทษอย่างน้อย ๖ ประการคือ ชักนำให้เป็นนักเลงการพนัน นักเลงเจ้าชู้ นักเลงสุรา นักเลงหลวง ทำของปลอมหลอกผู้อื่น เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า และเป็นนักเลงหัวไม้^{๙๐} เห็นได้ชัดว่า คบพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล

๖. โทษของความเกียจคร้าน คนเกียจคร้านในโลกนี้มี ๒ อย่างคือ เกียจคร้านโดยสันดาน กับเกียจคร้านอันเนื่องมาจากอบายมุข การทำงานประกอบอาชีพถือเป็นหน้าที่ของทุกคน เพราะชีวิตคนเรานั้นอยู่ได้ด้วยปัจจัย ๔ จึงต้องประกอบอาชีพ เพื่อหาทรัพย์มาเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนปัจจัย ๔ ตลอดถึงสงเคราะห์ญาติ ทำทานการกุศล ดังนั้น หากเกียจคร้านไม่ทำการงาน หรือทำงานคั่งค้าง ไม่ตั้งใจประกอบอาชีพ ปล่อยให้เวลาให้ล่องไปๆ ถือว่า เขานั้นเป็นคนตายแล้วทางความคิดและความดี

บางคนเกียจคร้านในการทำงานทั้งๆ ที่ยากจน กลับหาทางเอาชีวิตรอดด้วยการทำตัวเป็นกาฝาก อาศัยคนอื่นบ้าง ทำลายสิ่งแวดล้อมและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติบ้างเพื่อหาทรัพย์มาใช้จ่าย ส่วนคนมีมรดก ก็ปล่อยให้ตัวเองให้ล่องไปวันๆ กับอบายมุขต่างๆ ไม่สนใจจะประกอบอาชีพ เหล่านี้เป็นที่มาของความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรมทางเศรษฐกิจ พฤติกรรมของคนเกียจคร้านมี ๖ ประการดังนี้ มักอ้างว่าหนว่นัก ร้อนนัก เย็นแล้ว ยังเข้าอยู่ หิวนัก กระหายนัก แล้วไม่ทำการงาน เขามากด้วยการอ้างเลศ ผลัดเพี้ยนการงานอยู่อย่างนี้ ทรัพย์สมบัติที่ควรจะมีเกิดขึ้น ย่อมไม่เกิดขึ้น ที่เกิดมีอยู่แล้วก็เสื่อมสิ้นไป^{๙๑}

อบายมุขจึงไม่ใช่เครื่องพักผ่อนหย่อนใจดังที่หลายๆ คนอ้าง แต่เป็นเพียงความคิดสั้นๆ ที่ปัญญาจำกัด จึงเลือกการพักผ่อนหย่อนใจด้วยการเสพสุรายาเมา ฯลฯ แทนที่จะได้พักผ่อน กลับทำให้เครียดหนักขึ้น เพราะโทษมากมายดังที่กล่าวมาแล้ว แม้การเที่ยวกลางคืน เที่ยวดูมหรสพ เล่นการพนัน เหล่านี้ล้วนเป็นไปเพื่อทำลายตนเองและทำลายเศรษฐกิจของชาติ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรุปเรื่องอบายมุข ไว้เป็นคาถาประพันธ์ ดังนี้

^{๙๐} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๑/๑๕๙, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๙๑} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๒/๑๕๙, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

เพื่อนในโรงสุราก็มี
เพื่อนดีแต่พูดก็มี
เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้น ผู้ใดเป็นเพื่อนได้
ผู้นั้นจัดว่าเป็นเพื่อนแท้

เหตุ ๖ ประการนี้คือ

- ๑) การนอนตื่นสาย ๒) การเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น
 - ๓) การผูกเวร ๔) ความเป็นผู้ก่อแต่เรื่องเสียหาย
 - ๕) การมีมิตรชั่ว ๖) ความตระหนี่จัด
- ย่อมทำลายบุรุษให้พินาศ

คนมีมิตรชั่ว มีเพื่อนชั่ว
มีมารยาทและความประพฤติชั่ว
ย่อมเสื่อมจากโลกทั้งสอง คือ
จากโลกนี้และจากโลกหน้า

เหตุ ๖ ประการนี้คือ

- ๑) นักเลงการพนันและนักเลงหญิง
 - ๒) นักเลงสุรา ๓) พ่อนรำซักร้อง
 - ๔) นอนหลับในกลางวัน เทียวกลางคืน
 - ๕) การมีมิตรชั่ว ๖) ความตระหนี่จัด
- ย่อมทำลายบุรุษให้พินาศ

ผู้ใดเล่นการพนัน ดื่มสุรา
ล่วงละเมิดหญิงผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของผู้อื่น
คบแต่คนเลว และไม่คบหาคนเจริญ
ผู้นั้นย่อมเสื่อมเหมือนดวงจันทร์ข้างแรม ฉะนั้น

ผู้ใดดื่มสุรา ไร้ทรัพย์

ไม่ทำงานเลี้ยงชีพ เป็นคนขี้เมาหัวทิ่มบ่อ
ผู้นั้นจักจมสู่หน้เหมือนก้อนหินจมน้ำ
จักทำความมัวหมองให้แก่ตนทันที

คนชอบนอนหลับในกลางวัน

ไม่ลุกขึ้นในกลางคืน เป็นนักร้องขึ้นมาประจำ
ไม่สามารถครองเรือนได้

ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่องเลย
หนุ่มสาวที่ละทิ้งการงาน
โดยอ้างว่า ‘เวลานี้หนาวเกินไป
เวลานี้ร้อนเกินไป เวลานี้เย็นเกินไป’ เป็นต้น

ส่วนผู้ใดทำหน้าที่ของบุรุษ
ไม่ใส่ใจความหนาว ความร้อน ยิ่งไปกว่าหญ้า
ผู้นั้นย่อมไม่เสื่อมจากความสุข”^{๗๒}

สรุปว่า เหตุร่วมสำคัญที่นำไปสู่ความเป็นผู้เลพคุ่น หรือเสพติดอบายมุขประเภทใดประเภทหนึ่งหรืออาจครบทั้ง ๖ ประเภทคือ การคบมิตรชั่ว เมื่อถูกชักนำให้เลพคุ่นอบายมุข เขาย่อมต้องสูญเสียทรัพย์ มีหนี้สินล้นพ้นตัว หรือสิ้นเนื้อประดาตัว ย่อมประสบกับความฉิบหายทั้งในโลกนี้และโลกหน้าอย่างไม่ต้องสงสัย ส่งผลให้เศรษฐกิจของชาติพินาศไปด้วย เพราะตัวชี้วัดความเจริญหรือเสื่อมทางเศรษฐกิจของชาติ สะท้อนจากฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนในชาติ ดังนั้นผู้หลงติดในอบายมุข ย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ขาดสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจด้วย

ในชั้นตอนนี้ เป็นการปลูกฝังวินัย ๓ หมวดคือ เว้นขาดจากกรรมกิเลส ๔ เว้นขาดจากการทำบาปกรรมด้วยเหตุ ๔ หรืออคติ ๔ และเว้นขาดจากอบายมุข ๖ วิธีที่จะรักษาวินัยไว้ได้ ก็คือการเลือกคบมิตรที่เป็นมิตรแท้ เป็นบัณฑิต หรือเป็นกัลยาณมิตรเป็นอันดับแรกเท่านั้น ดังได้แสดงตารางแยกแยะพฤติกรรมของมิตรแท้กับมิตรเทียมไว้แล้ว”^{๗๓} ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสสรุปเรื่องมิตร ไว้ดังนี้

บุคคลที่เป็นมิตรมีใจดี ๔ จำพวกนี้คือ

- ๑) มิตรมีอุปการะ ๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- ๓) มิตรแนะประโยชน์ ๔) มิตรมีความรักใคร่

^{๗๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๓/๑๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕-๒๐๗.

^{๗๓} ดูบทที่ ๓ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า ๑๖๕.

บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว
พึงเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจ
เหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อกจะนั้น

บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล
ย่อมสวางโชติช่วงดั่งดวงไฟ
เมื่อบุคคลสะสมโภคทรัพย์อยู่ดังตัวผึ้งสร้างรัง
โภคทรัพย์ของเขาก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น
ดุจจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อขึ้นจะนั้น

คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถ
ครั้นรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว
พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน
คือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบกิจการงาน
ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่า จะใช้ในยามมีอันตราย
จึงผูกมิตรไว้ได้^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า การคบถนอมมิตรนำมาซึ่งความสุขและความเจริญ ทั้งศีลและโภคทรัพย์ จากนั้น ทรงสอนการบริหารทรัพย์ที่หามาได้ โดยให้แบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ส่วนที่หนึ่งสำหรับใช้สอยเลี้ยงชีวิตและครอบครัว อีกสองส่วน สำหรับประกอบธุรกิจการงาน ส่วนที่สี่ เก็บไว้สำหรับใช้คุ้มครองป้องกันตนยามมีภัย ได้แก่ ให้อยามเจ็บไข้ ประสพภัยต่างๆ ช่วยสงเคราะห์ญาติที่ประสบปัญหา และไว้ทำบุญการกุศล เป็นการสร้างอริยทรัพย์ในภพชาติหน้า การใช้ทรัพย์ในส่วนที่สี่นี้ จะช่วยในการผูกมิตรไว้ได้อีกด้วย

๒.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา อันได้แก่ บุคคลรอบตัวเราและธรรมชาติ มนุษย์จึงต้องมีหน้าที่ตามสถานะที่ตนดำรงอยู่ ขึ้นตอนนี้ จึงเป็นขั้นตอนของการสร้างสำนึกในหน้าที่ของตนต่อบุคคลที่อยู่รอบตัวเรา และต่อธรรมชาติ มีรายละเอียดดังนี้

^{๔๔} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๕/๑๖๓-๑๖๔, ที่.ปา. (ไทย) ๑๒/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

๒.๓.๑ สร้างสำนักรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อบุคคลที่แวดล้อมตัวเรา

ทุกคนในโลกนี้ ไม่มีใครสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามลำพังคนเดียว จำต้องได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลจากบุคคลใกล้ชิดเรามาตั้งแต่เกิด และบุคคลที่เราไม่รู้จักรักมาก่อนเลย นี่คือนักบวชที่ล้อมรอบตัวเรา ในทางพระพุทธศาสนา เห็นว่า ตัวเรานั้นมีความสัมพันธ์และติดต่อกับคนเพียง ๖ กลุ่ม ที่เรียกว่า ทิศ ๖^{๔๕} อันได้แก่

๑. ทิศเบื้องหน้า หมายถึง มารดาบิดาของเรา ในฐานะผู้ให้กำเนิด ต่างมีหน้าที่แก่กัน ๕ ประการ^{๔๖} สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ลำดับ	หน้าที่ของมารดาบิดา	หน้าที่ของบุตร
๑	ห้ามบุตรไม่ให้ทำชั่ว	ท่านเลี้ยงเรามาเราจักเลี้ยงท่านตอบ
๒	สอนบุตรให้ตั้งอยู่ในความดี	จักทำกิจของท่าน
๓	ให้ศึกษาศิลปวิทยา ให้มีความรู้สำหรับประกอบสัมมาอาชีพะ เพื่อครองตนให้พ้นจากอบายมุข	จักดำรงวงศ์ตระกูลและทรัพย์สมบัติที่มารดาบิดามอบให้ไว้เป็นอย่างดี
๔	หาภรรยา (สามี) ที่มีลักษณะของมิตรแท้ให้	จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
๕	มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร	เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ตารางแสดงหน้าที่ของมารดาบิดาและบุตร

สรุปว่า การที่มารดาบิดาจะทำหน้าที่ทั้ง ๕ ได้ แสดงว่าต้องเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีความอดทน สามารถสอนบุตรให้แยกแยะมิตรแท้มิตรเทียมได้ และมีความพร้อมที่จะเป็นพ่อแม่ที่ดี เป็นแบบอย่างแก่บุตรได้ ส่วนบุตร ก็เป็นสัมมาทิฐิ มีจริยวินัยทำหน้าที่ครบทั้ง ๕ ประการ ทั้งบิดามารดาและบุตร ต่างต้องเป็นมิตรแท้แก่กันและกัน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปกป้องทิศเบื้องหน้าไว้ดีแล้ว

ข้อสังเกต ถ้าบุตรปฏิบัติผิด ทำหน้าที่ย่อหย่อน บุตรก็จะกลายเป็นมิตรเทียม ไม่สมควรแก่พ่อแม่ อาจนำภัยมาถึงท่านได้ ในทางตรงข้าม หากบุตรตั้งใจทำหน้าที่ แต่บิดามารดากลับย่อหย่อนในหน้าที่ของตน ภัยจากพ่อแม่ก็อาจมาถึงลูกได้

๒. ทิศเบื้องขวา หมายถึง ครูอาจารย์ของเรา มีความสำคัญในฐานะผู้ให้การอบรมสั่งสอน เช่นเดียวกัน ครูและศิษย์ต่างมีหน้าที่แก่กันและกัน ๕ ประการ^{๔๗} สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

^{๔๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๔๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๑๖๔-๑๖๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๒๑๒-๒๑๘.

^{๔๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๘/๑๖๔-๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๒/๒๖๘/๒๑๓-๒๑๔.

ลำดับ	หน้าที่ของครูอาจารย์	หน้าที่ของศิษย์
๑	แนะนำให้เป็นคนดี และห้ามศิษย์ทำชั่วด้วย	ลุกขึ้นยืนรับ เป็นการแสดงความพร้อมที่จะเรียน
๒	ให้เรียนดี สอนให้ คิดเป็น ทำเป็น	เข้าไปคอยรับใช้ ขณะสอน
๓	บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี	เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน
๔	ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย	ดูแลปรนนิบัตินอกห้องเรียนตามโอกาส
๕	ทำการป้องกันในทิศทั้งหลาย ศิษย์สามารถผูกมิตรไว้ได้รอบทิศ	เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ให้รู้จริง ทำได้จริง จะเป็นเครดิตของครูในกาลข้างหน้า

ตารางแสดงหน้าที่ของครูอาจารย์และศิษย์

ครูผู้ปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกประการ แสดงถึงคุณธรรมภายในว่า เป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิ มีคุณสมบัติของคนดีและเป็นมิตรแท้ มีความรู้ในวิชาชีพของตน และมีความอดทนในการอบรมสั่งสอนเป็นอย่างดี ส่วนศิษย์เมื่อตั้งใจทำหน้าที่ ย่อมประจักษ์ชัดว่า สามารถนำความรู้ในศิลปวิทยาไปใช้ในการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี ดังนั้น เมื่อต่างทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ ย่อมนำความสุขความเจริญมาสู่ทั้งตนเองและสังคม

๓. ทิศเบื้องหลัง หมายถึง ภรรยาหรือสามี ในฐานะเป็นที่ปรึกษา เป็นคู่คิดที่ใกล้ชิดที่สุด ต่างก็มีหน้าที่แก่กัน ๕ ประการ^{๔๔} สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ลำดับ	หน้าที่ของสามี	หน้าที่ของภรรยา
๑	ให้เกียรติยกย่อง ให้ปรากฏแก่สังคม	จัดการงานภายในบ้านได้เป็นอย่างดี
๒	ไม่ดูหมิ่น	สงเคราะห์คนข้างเคียง ทั้งบิดามารดาและเพื่อนสามี
๓	ไม่ประพฤตินอกใจ ไม่พัวพันอบายมุข	ไม่ประพฤตินอกใจ ห่างไกลอบายมุข
๔	มอบความเป็นใหญ่ให้	รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕	มอบเครื่องประดับตกแต่งให้	ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

ตารางแสดงหน้าที่ของสามีและภรรยา

สรุปว่า สามีหรือภรรยาผู้มีความรับผิดชอบและปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วน ย่อมเป็นผลมาจากการอบรมปลูกฝังจากมารดาบิดา ตลอดจนครูอาจารย์ จึงเป็นคนดีตั้งแต่อ่อนแต่งาน เมื่อบุคคลผู้อบรมตนมาดีแล้วแต่งงานกัน ย่อมเป็นความมั่นใจได้เลยว่า ชีวิตคู่ย่อมดำเนินไปด้วยความสุข ความเจริญ

^{๔๔} ที.ป.า. (บาลี) ๑๑/๒๖๙/๑๖๕, ที.ป.า. (ไทย) ๑๒/๒๖๙/๒๑๔.

๔. ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง ญาติสนิทมิตรสหายในฐานะผู้ร่วมงาน ร่วมอาชีพ คู่เคียงรักใคร่แนบถือนัน ชื่อว่าเป็นมิตรสหาย เพราะช่วยป้องกันให้เรามีความสุข และเป็นที่พักยามมีทุกข์ต่างจึงมีหน้าที่ต่อกัน ๕ ประการ^{๔๙} สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ลำดับ	หน้าที่ของตัวเราต่อมิตรสหาย	หน้าที่ของมิตรสหายต่อตัวเรา
๑	แบ่งปันสิ่งของให้	ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
๒	กล่าววาจาเป็นที่รัก	ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓	ประพฤติดนให้เป็นประโยชน์	เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้
๔	วางตนสม่ำเสมอ	ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
๕	ไม่พูดจาหลอกลวงกัน	นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

ตารางแสดงหน้าที่ของตัวเราต่อมิตรและหน้าที่ของมิตรต่อตัวเรา

จะเห็นได้ว่า การประพฤติปฏิบัติทั้ง ๕ ประการนั้น เป็นพฤติกรรมของกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง เมื่อพบมิตรแท้เช่นนี้แล้ว เราก็ควรคบหาใกล้ชิดด้วยความเคารพรักใคร่แนบถือนัน ทำให้มีโอกาสถ่ายทอดลักษณะนิสัยดี ๆ แก่กัน พร้อมทั้งจะใช้พลังความดีขับเคลื่อนสังคมและเศรษฐกิจให้ดีขึ้นไปด้วย

๕. ทิศเบื้องล่าง หมายถึง ผู้ได้บังคับบัญชาหรือลูกน้องของเรา ต่างมีหน้าที่แก่กัน ๕ ประการ^{๕๐} ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ	หน้าที่ของนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชา	หน้าที่ของลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชา
๑	จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง	ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย
๒	ให้อาหาร ค่าจ้าง และรางวัล	เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย
๓	ดูแลรักษายามเจ็บไข้	ถือเอาแต่ของทีนายให้ ไม่หยิบฉวย ลักขโมย
๔	ให้อาหารมีรสแปลกตามวาระโอกาสพิเศษ	ทุ่มสุดใจในการทำหน้าที่การงานให้ดียิ่งขึ้น
๕	ให้หยุดงานตามโอกาส	นำคุณของนายไปสรรเสริญ

ตารางแสดงหน้าที่ของนายและลูกน้อง

^{๔๙} ที.ป.า. (บาลี) ๑๑/๒๗๐/๑๖๕-๑๖๖, ที.ป.า. (ไทย) ๑๒/๒๗๐/๒๑๔-๒๑๕.

^{๕๐} ที.ป.า. (บาลี) ๑๑/๒๗๑/๑๖๖, ที.ป.า. (ไทย) ๑๒/๒๗๑/๒๑๕-๒๑๖.

สรุปว่า เพราะนายจ้างมีลักษณะของมิตรแท้ มีเมตตากรุณา จึงปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างครบถ้วน ซึ่งได้รับการหล่อหลอมมาจากครอบครัว โรงเรียน ตลอดจนสถานการศึกษามาแต่เยาว์วัย ในส่วนของลูกน้อง เพราะนายให้ดูแลแก่เขาก่อน เขาจึงตอบแทนคุณของนาย

๖. ทิศเบื้องบน หมายถึง สมณพราหมณ์ ผู้ทำหน้าที่สอนวิชาความเป็นมนุษย์ รวมถึงการอบรมสั่งสอนศีลธรรมให้แก่ชาวโลก ต่างต้องทำหน้าที่แก่กัน ๕ ประการ^{๔๑} ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ	หน้าที่ของสมณะ (พระสงฆ์)	หน้าที่ของคฤหัสถ์
๑	ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว	ปฏิบัติต่อท่านด้วยจิตเมตตา
๒	ให้ตั้งอยู่ในความดี	พูดกับท่านด้วยจิตเมตตา
๓	อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม	คิดต่อท่านด้วยจิตเมตตา
๔	ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง	ให้การต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕	บอกทางสวรรค์ให้	ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพเป็นนิตย์

ตารางแสดงหน้าที่ของสมณะและคฤหัสถ์

สรุปว่า หน้าที่ของสมณะคือ การปลูกฝังอบรมพุทธบริษัทผู้เป็นคฤหัสถ์ให้เป็นบัณฑิตหรือกัลยาณมิตร สำหรับคฤหัสถ์ ก็ทำหน้าที่ดูแลอุปฐากพระสงฆ์ เพื่อจะได้มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ยังความสงบร่มเย็นแก่มวลสมาชิก ตลอดจนชาติบ้านเมือง

สภาพสังคมในปัจจุบัน ที่เสื่อมลงพยายามประคองชาวพุทธเพียงไม่กี่รูปนั้น มีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างทั่วถึง ทำให้ประชาชนจำนวนไม่น้อยเลิกทำนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์โดยรวม เพราะไม่สามารถแยกแยะได้ว่ารูปไหนเป็นพระแท้ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทั้งหลาย ต้องร่วมมือกันกู้สถานการณ์เชิงลบ ให้ฟื้นคืนกลับมาเป็นบวก หากปล่อยให้เขาเหล่านั้นเสื่อมศรัทธาต่อคณะสงฆ์ไปเรื่อยๆ พวกเขาเองจะกลายเป็นคนไม่มีธรรมะ อาจก่อปัญหาเลวร้ายได้ต่างๆ ชาติบ้านเมืองคงจะต้องประสบวิกฤตต่อไปไม่สิ้นสุด

ถามว่า ทำไมต้องปกป้องทิศทั้ง ๖

ตอบว่า เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่เราต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วย หากไม่ปฏิบัติหน้าที่ประจำทิศ จะส่งผลวิบัติให้แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น เมื่อต่างเดือดร้อน สังคมก็เดือดร้อน ที่สุดก็กลายเป็นปัญหาของประเทศชาติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สรุปเป็นตารางแสดงผลวิบัติจากทิศทั้ง ๖ ดังนี้

^{๔๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๒/๑๖๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๒/๒๗๒/๒๑๖.

พฤติกรรม	ทิศ เบื้องหน้า พ่อแม่	ทิศ เบื้องขวา ครูอาจารย์	ทิศ เบื้องหลัง สามี-ภรรยา	ทิศ เบื้องซ้าย มิตรสหาย	ทิศ เบื้องล่าง นาช-ลูกจ้าง	ทิศ เบื้องบน สมณะ
ขาดอริย- วินัยต่อ ตนเอง	-เป็น มิชฌาปฏิญญี -ไม่รู้ เป้าหมายชีวิต -ประพฤติ กรรมกิเลส ๔	-ไม่มีจกาทิฏฐี เบื้องต้น -ไม่รู้เป้าหมาย ชีวิต -ประพฤติ กรรมกิเลส ๔	-เป็นคนทุศีล -ขาดกำลังใจ ในการทำ ความดี -ก้าวร้าว ไม่รับผิดชอบ	-เป็นคนทุศีล -เป็น มิชฌาปฏิญญี อย่างแรง -กลั่นแกล้ง เพื่อน	-เป็นคนทุศีล -เป็น มิชฌาปฏิญญี อย่างแรง -ทำลาย ประโยชน์ของ นายจ้าง	-ศีลวิบัติ -คนที่เข้ามา บวชไม่มี คุณภาพ -ปิดทางพระ นิพพาน
ขาดอริย- วินัยต่อผู้ ร่วมสังคม	-มีอคติ ๔ -ใจแคบ -ขาด คุณสมบัติ ของคนดี	-ชอบทำลาย สิ่งแวดล้อม -จับผิดผู้อื่น -ชักนำให้เพื่อน ทำชั่ว	-มองโลกใน แง่ร้าย -มีอคติ -มักโกรธและ อาฆาต พยาบาท	-มีอคติ ๔ -ทรยศ แผ่นดิน ใช้อำนาจ หน้าที่ในทาง ที่ผิด	-คิดเอาเปรียบ นายจ้าง -กลั่นแกล้ง นายจ้าง -ทำลายล้าง นายจ้าง	-มีการว่าร้าย พระภิกษุ -ไม่ทำนุบำรุง พระภิกษุ -คนชาติที่พึง
ขาด ศีลธรรม ทาง เศรษฐกิจ	-ใช้เงินไม่เป็น -ฟุ้ง อบายมุข ๖ -ดำรงวงศ์ ตระกูลไม่ได้	-ประกอบ มิชฌาอาชีวะ -ฟุ้ง อบายมุข -บูชาเงินเป็น พระเจ้า	-จมอบายมุข -ครอบครั มีปัญหา การเงิน -ขาดความ สามัคคี	-คอร์รัปชั่น -ฟุ้ง อบายมุข -ขายชาติ	-จมอบายมุข -ขาดวินัยใน การใช้ทรัพย์ -มีหนี้สิน	-หมกมุ่น อบายมุข -ทำลาย ศาสนสมบัติ ศาสนสถาน -เบียดบังเงิน บริจาค
ผลวิบัติ	บุตรมีปัญหา	ศิษย์มีปัญหา	ครอบครัว มีปัญหา	เกิดมิตรเทียม	ลูกน้อง มีปัญหา	คฤหัสถ์ มีปัญหา
ผลวิบัติต่อ สังคม	ปัญหาเด็ก	ปัญหาเยาวชน	ปัญหาสังคม	ปัญหา การเมืองการ ปกครอง	ปัญหา เศรษฐกิจ	ปัญหาการ คณะสงฆ์

ตารางแสดงผลวิบัติหากไม่ปฏิบัติอริยวินัยและหน้าที่ประจำทิศ

ดังนั้น บุคคลผู้ปฏิบัติหน้าที่ของตนตามอริยวินัย และหน้าที่ประจำทิศทั้ง ๖ ให้ครบถ้วน ชื่อว่า เป็นผู้ปกป้องทิศทั้ง ๖ ไม่ให้พบกับความวิบัติทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นผู้มีความสำนึกรับผิดชอบต่อบุคคลที่แวดล้อมตัวเรา ทั้งตนเอง ครอบครัว สังคม และเศรษฐกิจของประเทศชาติ

๒.๓.๒ ความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ที่
คนเราจำต้องพึ่งพาอาศัยมี ๒ ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมใกล้ตัว และสิ่งแวดล้อมไกลตัว

๑) สิ่งแวดล้อมใกล้ตัว ได้แก่ ที่อยู่อาศัย พื้นดิน อากาศ ถนนหนทาง ต้นไม้ ตลอดจน
สัตว์ดิรัจฉานในบริเวณบ้าน ฯลฯ

๒) สิ่งแวดล้อมไกลตัว ได้แก่ ทะเล มหาสมุทร สัตว์ป่านานาพันธุ์ ฯลฯ

บุคคลผู้ตระหนักว่า สิ่งแวดล้อมทั้งใกล้ตัวและไกลตัว ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการ
ดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ เขาจะร่วมมือกันปกป้อง บำรุงรักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
อยู่ตลอดเวลา ไม่ปล่อยให้บริเวณบ้านสกปรก มีน้ำครำเน่าเหม็น ทั้งไม่สร้างมลพิษให้แก่ธรรมชาติและ
อากาศ บุคคลเช่นนี้จึงชื่อว่า เป็นผู้มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

จากขั้นตอนที่ผ่านมา เราพอจะแยกแยะมิตรได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว
การสังเกตพฤติกรรมของคนดีคงไม่ง่ายเลย แม้จะรู้มาตรฐานคนดีแล้วก็ตาม ฉะนั้น ในการเลือก
คบอย่างน้อยต้องมีพฤติกรรมของมิตรมากกว่ามิตรเทียม อย่างไรก็ตาม เมื่อคิดถึงความเป็น
เพื่อนร่วมโลก จำเป็นต้องมีการสงเคราะห์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อพัฒนาความเป็นมิตรนั้นสู่
ความเป็นมิตรแท้ โดยเอาตัวเราเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งวิถีทางบรรลุความสำเร็จในทุก
ขั้นตอนนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรุปเป็นคาถาประพันธ์ไว้ ดังนี้

มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า

อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา

บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง

มิตรสหายเป็นมิตรเบื้องซ้าย

ทาสกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง

สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

คุณหลักในตระกูลผู้มีความสามารถพึงไหว้ทิศเหล่านี้

บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล

เป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ

มีความประพฤติเสมตน

ไม่แข่งกระด้าง เช่นนั้น ย่อมได้ยศ

คนขยัน ไม่เกียจคร้าน
ยอมไม่หวั่นไหวในอันตรายทั้งหลาย
คนมีความประพฤติไม่ขาดตอน
มีปัญญาเช่นนั้น ย่อมได้ยศ

คนชอบสงเคราะห์
ชอบสร้างไมตรี รู้เรื่องที่เขابอก
ปราศจากความตระหนี่ เป็นผู้ชอบแนะนำ
ชี้แจงแสดงเหตุผล เช่นนั้น ย่อมได้ยศ

ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)
อิตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้
และสมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)
ในธรรมนั้นๆ ตามสมควร
สังคหธรรมเหล่านี้แล ช่วยอุ้มชูโลก
เหมือนลิ่มสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ฉะนั้น

ถ้าไม่มีสังคหธรรมเหล่านี้
มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือ
หรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ
แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้
ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้น่าสรรเสริญ^{๔๒}
จากคาถาประพันธ์ มีประเด็นสำคัญอยู่ ๓ ตอนด้วยกันคือ

๑. คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนคือคนดีนั้น มีปกติปฏิบัติตามหน้าที่ในทิศทั้ง ๖ ได้อย่าง
สมบูรณ์ แม้คฤหัสถ์ที่ปรารถนาจะเป็นคนดี ก็ต้องพยายามปฏิบัติหน้าที่ตามทิศ ๖ อย่างสมบูรณ์
จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๓/๑๖๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๗-๒๑๘ และ
ที.ปา. (ไทย) ๑๒/๒๗๓/๒๑๗ (เชิงอรรถ).

๒. ผลสำเร็จของการเป็นคนดี ขึ้นอยู่กับคุณธรรมอีกอย่างน้อย ๓ ประการคือ

- การมีวินัย ควบคุมกาย วาจา ตามวัย สถานการณ์ โอกาสและอาชีพ ซึ่งพัฒนาต่อยอดมาจากการมีความอดทน

- มีหิริโอตตปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นการพัฒนาต่อยอดมาจากการละบาปกรรม ๑๔ ด้วยตระหนักชัดว่า สิ่งใดผิดเป็นบาป สิ่งใดชั่วเลว ก็หลีกเลี่ยงไม่เข้าไปข้องแวะ ดังนั้น เขาย่อมไม่ทำชั่วโดยเด็ดขาด

- ความเมตตากรุณา เป็นการพัฒนาต่อยอดจากการไม่ก่อเวรด้วยอบายมุข ๖

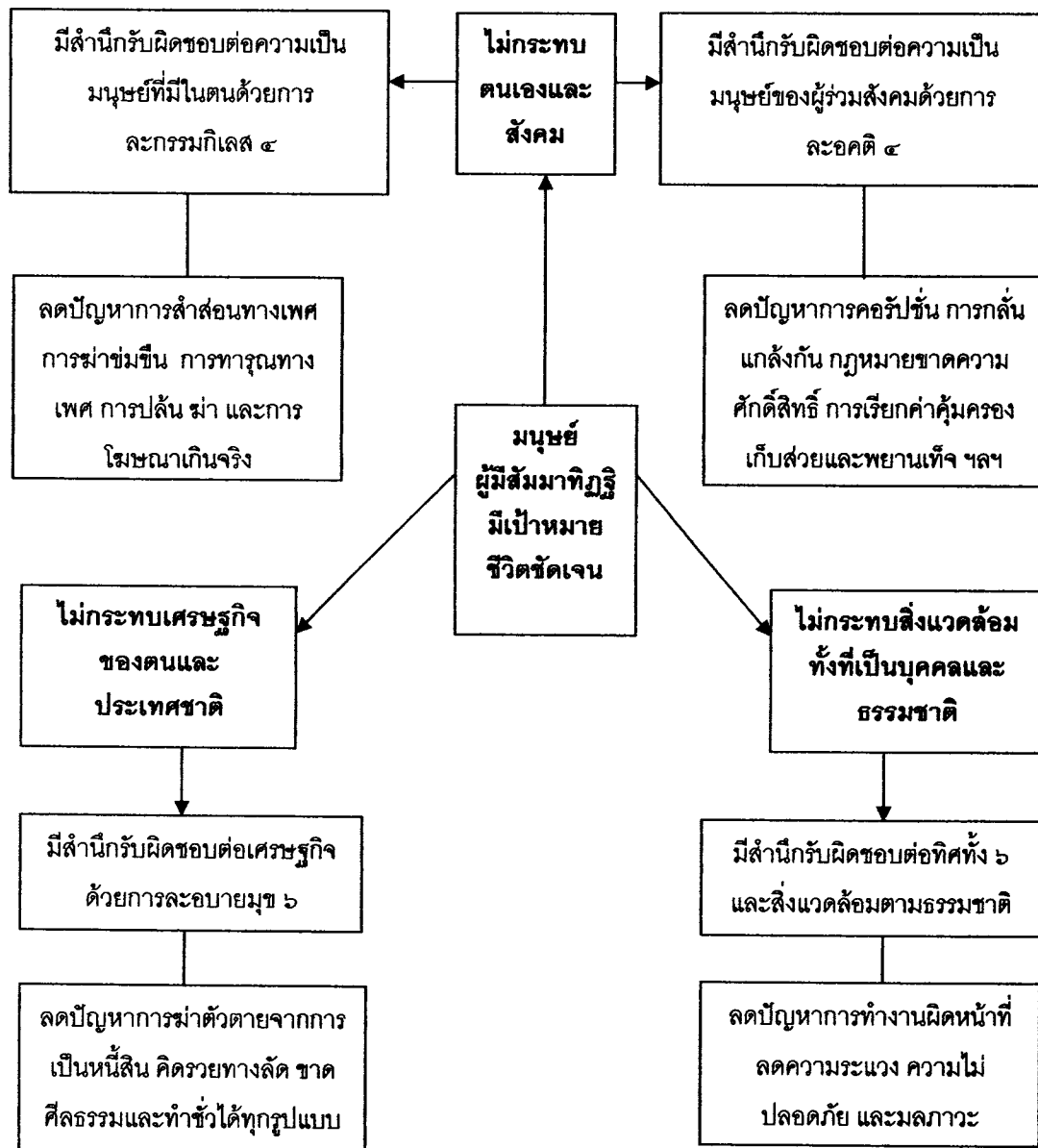
๓. ขยายความสังคหธรรมหรือสังคหวัตถุ

เพราะทรัพยากรโลกนี้มีจำกัด ต่างก็พยายามกอบโกยมาเพื่อตน ทำให้คนเห็นแก่ตัว มือใครยาวสาวได้สาวเอา ความทุกข์มีปรากฏให้เห็นโดยทั่วไป ทั้งแก่คนที่ไม่สมปรารถนา และคนที่สมปรารถนาแต่ยังได้ไม่มากพอ กลายเป็นความขาดแคลนทั้งที่เป็นวัตถุและจิตใจ ตั้งแต่ ขาดแคลนทรัพย์สิ่งของ กำลังใจ ความรู้ความสามารถในการแสวงหาสิ่งที่ตนอยากได้ และขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงยกหลักธรรมสำคัญมาแก้ปัญหาความขาดแคลนที่เรียกว่า สังคหวัตถุ มี ๔ ประการคือ ๑) ทาน การให้ ได้แก่ การแบ่งปันสิ่งของแก่กันด้วยน้ำใจไมตรี ๒) เจรจาไพเราะ เป็นการสร้างกำลังใจซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความเมตตากรุณาต่อกัน ๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ เป็นการช่วยเหลืออนุเคราะห์กันในทุกรูปแบบตามความเหมาะสม ๔) การวางตนสม่ำเสมอ เป็นการแสดงความจริงใจต่อเพื่อนทุกๆ ทิศ ไม่เป็นที่หวาดระแวงของคนทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปรียบสังคหธรรมว่า เป็นดุจลิ่มสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น

สรุปว่า บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิ คือ มนุษย์ผู้สร้างสรรค์สังคมให้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นการพัฒนาสังคมที่สมดุลพร้อมทั้งตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ด้วยมีความสำนึกผิดชอบอีก ๔ ประการคือ ๑) ความสำนึกรับผิดชอบต่อดังค์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่มีในตน ด้วยการเว้นขาดจากกรรมกิเลส ๔ ๒) ความสำนึกรับผิดชอบต่อดังค์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อยู่ร่วมสังคม ด้วยการเว้นขาดจากอคติ ๔ ๓) ความสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการเว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวง และรู้จักการบริหารใช้ทรัพย์อย่างมีคุณค่า ๔) ความสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมที่เป็นบุคคลรอบตัวเรา ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนตามอริยวินัยประจำทิศทั้ง ๖ ให้ครบถ้วนไม่บกพร่อง และมีความสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติด้วย

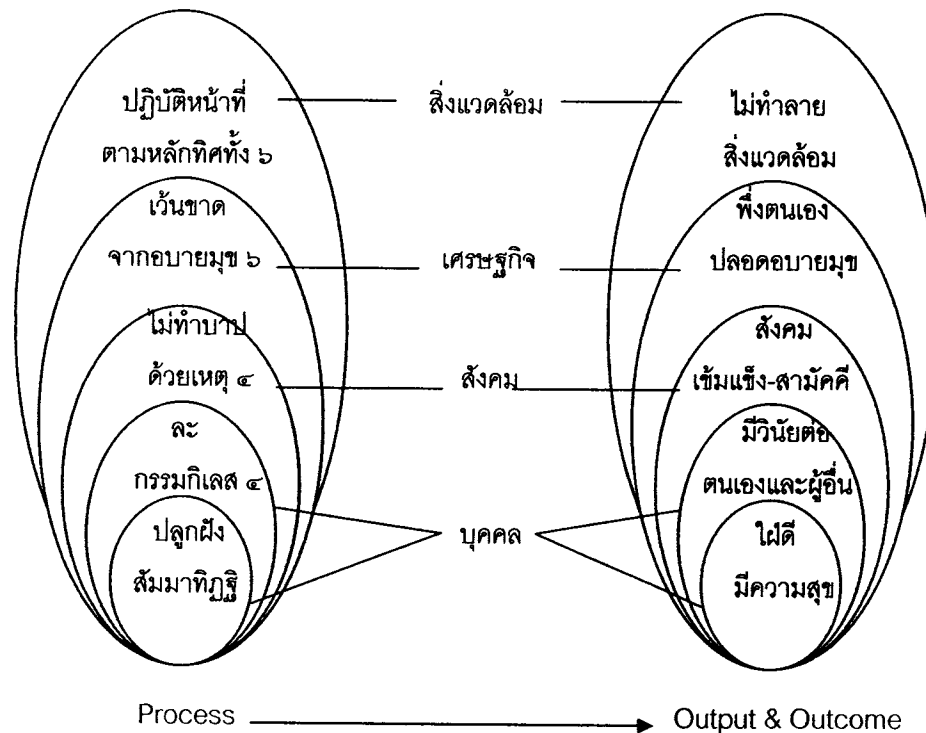

การไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งยังช่วยกันบำรุงรักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ดีที่สุดอีกด้วย สรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

นี่คือ การบูรณาการหลักพุทธธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม เป็นรูปแบบการพัฒนาสังคมที่อุดมด้วยปัญญา เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ที่ไม่กระทบตนเอง สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม สรุปเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิแสดงการพัฒนาชีวิตแบบองค์รวมที่สมดุลทั้งตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนที่ ๓ การดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน

๓.๑ สร้างเครือข่ายคนดี

พระผู้มีพระภาคเจ้าให้หลักการและวิธีปฏิบัติในเรื่อง การสร้างเครือข่ายคนดี ไว้ใน มหานามสูตร สรุปความได้ว่า ตัวเราต้องเป็นคนดี มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ต้องรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์อยู่เป็นนิจ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะและปัญญา และปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ได้แก่ การชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับเรา ทั้งยังเป็นปัจจัยให้เขาสามารถปลูกฝังสมาธิปฏิบัติไว้ในใจ เขาได้อย่างมั่นคงจนเป็นนิสัยที่ดีเช่นเดียวกัน^{๔๓}

เพราะการจะได้คนดีนั้น จำต้องมีสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยเฉพาะคนรอบกายเราต้องเป็นคนดี เป็นกัลยาณมิตร จึงจะมีโอกาสถ่ายทอดลักษณะนิสัยที่ดีๆ และรักษาไว้ได้อย่างมั่นคงจนเป็นนิสัย เป็นการป้องกันและกำจัดมิจฉาปฏิญาณให้หมดไปจากครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยเด็ดขาด

^{๔๓} ดูรายละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๑๖๓-๑๖๔ และ อภ.อภ.ก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๑๘๐-๑๘๑, อภ.อภ.ก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๘-๒๗๐.

เป็นสังคมอุดมด้วยคนมีศีล มีวินัยและปลอดจากอบายมุข เป็นสังคมที่มวลสมาชิกพร้อมที่จะใช้พลังความดีนั้นขับเคลื่อนสังคมและเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้ดียิ่งๆ ขึ้น

ดังนั้น หัวใจของการสร้างเครือข่ายคนดี อยู่ที่การร่วมมือร่วมใจ ทำงานเป็นทีม ระหว่างสถาบันหลัก ๓ สถาบันคือ บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งบุคลากรที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในบ้านคือ พ่อแม่ บุคลากรที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในโรงเรียนคือ ครู คณาจารย์ โดยเฉพาะครูใหญ่หรือผู้อำนวยการโรงเรียน บุคลากรที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในวัดคือ พระภิกษุ บุคคลสำคัญเหล่านี้ ต้องเป็นบุคคลที่มีสัมมาทิฐิ มีหัวใจของกัลยาณมิตร มีพฤติกรรมของมิตรแท้ และมีวินัยพร้อมปฏิบัติหน้าที่ของตนตามหลักทศ ๖ ได้อย่างสมบูรณ์ โดยมีสังคหวัตถุเป็นหลักของการทำงานเป็นทีม

กล่าวได้ว่า คุณค่าของความเป็นมนุษย์ก็คือ การรู้จักตั้งเป้าหมายชีวิต มีวินัยต่อตนเอง ต่อผู้ร่วมสังคม ต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ต่อสิ่งแวดล้อม และการรู้จักสร้างเครือข่ายคนดี ที่เรียกว่า กัลยาณชนผู้มีสัมมาทิฐิ เพราะเป็นผู้มีปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม มีศีลธรรมประจำใจ ใช้คุณธรรมนำความรู้

สรุปว่า พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยมนี้ เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ด้วยอุดมปัญญา โดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เริ่มต้นด้วยการพัฒนาจิตมนุษย์ให้มีสัมมาทิฐิฝังรากลึกในจิตใจจนกลายเป็นนิสัยประจำกาย ประจำใจ เป็นการเติมเต็มศักยภาพความเป็นมนุษย์ สมกับการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ผู้จะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรผู้สร้างสมดุลให้กับตนเอง สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคนในสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ นำพาประเทศสู่ความเป็นสากลที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

สรุปเป็นแผนภูมิแสดงพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ได้ดังนี้

พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม		
ดำเนินชีวิตด้วยความพอเหมาะพอดีตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา		
สร้างสมดุลระหว่างตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม		
ตัวบุคคล มีเป้าหมายชีวิตอย่างต่ำสุดต้องเป็นสุขในโลกนี้ สูงสุดคือดับทุกข์สิ้นเชิง ใช้คุณธรรมนำความรู้		
มีสติพิจารณา ก่อนรับและบริโภค ใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยหลัก อปัสเสนธรรม สันโดษและบริหาร จัดการทรัพย์สินอย่างมีประสิทธิภาพ	มีวินัยควบคุมกายวาจาของตนด้วย การเว้นขาดจากกรรมกิเลส ๔ มีความปลอดภัยในชีวิตและ ทรัพย์สิน	สร้างภูมิคุ้มกันให้จิตตนด้วยการ ปลูกฝังสมาธิภาวนาเข้าไปอยู่ในใจ จนเป็นนิสัย ใฝ่ดี มีความสุข
ลักษณะนิสัยประจำกาย ประจำใจ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีหิริ-โอตตปปะ มีวินัย เสียสละ ประหยัด ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน มีความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองและผู้อื่น มีสติสัมปชัญญะ มีความระลึกถึงหน้าที่ของตนในการเป็นต้นแบบทางกาย วาจา และใจที่เป็นมนุษย์แก่บุตร มีความกตัญญูกตเวที มีความเพียรประกอบสัมมาอาชีวะ มีความไม่ประมาท มีศรัทธามั่นในพระรัตนตรัย พร้อมเป็นกัลยาณมิตรทั้งต่อตนเองและผู้อื่น		
สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม		
๑. สร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ สิ่งแวดล้อมที่เป็นบุคคล ด้วยการตั้งใจ ทำหน้าที่ของตนต่อบุคคลรอบกายที่มี ปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างเต็มกำลัง ความสามารถตามหลักทศ ๖	๒. ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม เพราะความลำเอียงด้วย อำนาจของความรัก ความชิง ความหลง และความกลัวที่ เรียกว่าอคติ ๔	๓. พึ่งตนเองได้ ไม่ทำลาย เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่งดงาม ของชาติ ด้วยการเว้นขาดจาก อบายมุขทั้งปวงมีอบายมุข ๖ เป็นต้น
ขณะเดียวกันก็ประกอบมรรคทั้ง ๘ พร้อมๆ กัน ประจวบจักรที่มีใจดวงใจถูก คัดถูกเป็นหัวรถ พุดถูก ทำถูก เลี้ยงชีพถูก เพียรถูกเป็นตัวรถ มีสติและสมาธิเป็นเข็มทิศคอยประคับประคอง ควบคุมรถจักรให้แล่นไปบนรางได้โดยไม่พลัดตกจากรางก่อนถึงเป้าหมาย		
เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่ไม่พึ่งพาวัตถุ เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ด้วยความสุข สะอาด สงบ สว่าง		
นี่เป็นการดำเนินชีวิตที่อุดมด้วยปัญญารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามความเป็นจริง		

แผนภูมิแสดงภาพรวมของพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม

๓.๒ สร้างสมดุลของชีวิต

การพัฒนาประเทศตลอด ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้สังคมไทยอ่อนแอ ให้คุณค่าแก่ วัตถุมากกว่าจิตใจ เกิดเป็นปัญหาทางศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยม ดังนั้น ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ จึงได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็น หลักในการแก้วิกฤติทางเศรษฐกิจของชาติ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาคน ให้พออยู่พอกิน จนกระทั่งอยู่ดีมีสุข กล่าวคือ สามารถพึ่งตนเองได้ อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสันติสุข อยู่ ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน และอยู่อย่างมีรากเหง้าทางวัฒนธรรม

ด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาแห่งการดำรงอยู่และปฏิบัติของ ประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนจนกระทั่งถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหาร ประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อ การมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกรอบตัวเราและภายใน นอกจากนี้ ผู้นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ยังต้องเห็นความสำคัญของความรู้และการเรียนรู้ มีคุณธรรมและ ความซื่อสัตย์ และดำเนินชีวิตด้วยความอดทน พากเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ

จะเห็นได้ว่า ความพอเพียงนั้นประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการ มีภูมิคุ้มกันนั้น มีความหมายที่ซ้อนกันอยู่ และมีความเกี่ยวเนื่องกัน การมีเหตุผลนั้น ย่อมบ่งชี้ ความพอประมาณ ในขณะที่ความพอประมาณจะไปสร้างภูมิคุ้มกัน ขณะเดียวกัน การมีภูมิคุ้มกัน นั้นเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการมีเหตุผล ส่วนเงื่อนไขการมีความรู้คู่คุณธรรม จะเป็นเครื่องมือที่ สำคัญที่จะหนุนช่วยองค์ประกอบทั้งสามให้ดำเนินไปได้อย่างมั่นคง โดยที่ทั้งสามส่วนไม่สามารถ แยกจากกันได้อย่างเด็ดขาด

จากผลการศึกษาวิจัย และนำเสนอทางเลือกหนึ่งในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม ดังที่กล่าวสรุปเป็นภาพรวมแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใน แผนฯ ๑๐ เพราะเป็นการบูรณาการหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นองค์รวม ที่สมดุลทั้ง ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เป็นการเสริมสร้างสังคมให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งพา ตนเองได้ โดยไม่ปฏิเสธโลกาภิวัตน์อย่างสิ้นเชิง ดังแผนภูมิต่อไปนี้

พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน			
ดำเนินชีวิตด้วยความพหุมี พอกินและพอดีตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง			
ตัวบุคคล มีเป้าหมายชีวิตอย่างต่ำสุดต้องเป็นสุขในปัจจุบัน ใช้คุณธรรมนำความรู้			
ความพอประมาณ มีสติพิจารณาก่อนรับและบริโภค ใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยหลัก อปัสเสนธรรม สันโดษและบริหาร จัดการทรัพย์สินอย่างมีประสิทธิภาพ	ความมีเหตุผล ควบคุมกายวาจาของตนด้วยการ เว้นขาดจากกรรมกิเลส ๔	การมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี ควบคุมใจตนด้วยการปลูกฝัง สมาธิทวิฐีเข้าไปอยู่ในใจจนเป็น อุปนิสัย ใฝ่ดี มีความสุข	
พฤติกรรมเชิงจริยธรรม มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีหิริ-โอตตปละ มีวินัย เสียสละ ประหยัด ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน มีความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองและผู้อื่น มีสติสัมปชัญญะ มีความระลึกถึงหน้าที่ของตนในการเป็นต้นแบบทางกาย วาจา และใจที่เป็นมนุษย์แก่บุตร มีความกตัญญูกตเวที มีความเพียรประกอบสัมมาอาชีวะ มีความไม่ประมาท มีความเป็นกัลยาณมิตรและศรัทธามั่นในพระรัตนตรัย			
สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม			
๑. สร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ สิ่งแวดล้อมที่เป็นบุคคล ด้วยการตั้งใจ ทำหน้าที่ของตนต่อบุคคลรอบกายที่มี ปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างเต็มกำลัง ความสามารถตามหลักทศ ๖	๒. ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม เพราะความลำเอียงด้วย อำนาจของความรัก ความชิง ความหลง และความกลัวที่ เรียกว่าอคติ ๔	๓. ไม่ทำลายเศรษฐกิจและ วัฒนธรรมที่งดงามของชาติ ด้วย การเว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวงมี อบายมุข ๖ เป็นต้น	
เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเองได้ ไม่พึ่งพาวัตถุ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ด้วยความสุข สะอาด สงบ สว่าง			
สมดุล	มั่นคง	ยั่งยืน	
ผลกระทบด้านวิถีชีวิต	ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ	ผลกระทบต่อสังคม	ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
โลกาภิวัตน์และผลกระทบ			

แผนภูมิแสดงการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน

๔.๓ ตัวอย่างกลุ่มบุคคล ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไร่ล่อม จังหวัดตราด ผู้ชี้แนะแนวทางในการรวมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการระดมเงินออมนวมทั้งการจัดกองทุนสวัสดิการ การออมเงิน กู้เงิน และชำระหนี้ โดยให้คนในชุมชนมาร่วมคิดร่วมทำ ซึ่งมีสัจจะวาจาเป็นกติการ่วม เพื่อช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของชุมชน เป็นแนวทางในการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างชุมชนคุณภาพให้เกิดขึ้น จากแนวคิดที่ว่า ความยากจนเป็นบ่อเกิดของปัญหามากมาย หากชาวบ้านยังยากจนอยู่ จะเทคโนโลยีอะไรให้พึ่งพาอะไร ก็ไม่สำเร็จ ด้วยเหตุนี้พระอาจารย์สุบิน จึงแปรคำสอนที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ด้วยการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นในจังหวัดตราด เมื่อ ๑๑ ปีก่อน หากเป็นคนอายุ ๑๑ ก็อยู่ในวัยกำลังกินกำลังนอน ซึ่งไม่ต่างอะไรกับความเติบโตของขบวนการ “สัจจะสะสมทรัพย์” ที่ขยายไปทั่วประเทศประมาณ ๑๕๐ กลุ่ม มีเงินออมนวมกันไม่น้อยกว่า ๗๐ ล้านบาท อย่างไรก็ตาม ตัวเลขนี้ไม่ใช่สิ่งสำคัญที่สุด เพราะเงินเป็นเพียงเครื่องมือในการทำงานของกลุ่มเท่านั้น แต่แนวคิดและวิธีการทำงานของ “สัจจะสะสมทรัพย์” คือสิ่งที่ควรค่าแก่การหยิบยกมาศึกษา

พระอาจารย์สุบิน กล่าวในเชิงเปรียบเทียบไว้ว่า ป่าไม้ ต้นไม้ ก็เหมือนกับสังคมมนุษย์ ใบไม้ที่ร่วงลงสู่พื้นทับถมทุกวันจะกลายเป็นอาหาร เป็นปุ๋ยที่ดีสำหรับต้นของมัน หมุนเวียนเช่นนั้นตลอดไป แต่หากมีผู้มากวาดใบไม้ออกไป ต้นไม้ก็จะขาดปุ๋ย เวลากวาดก็จะนำเอาดินติดไปด้วย ดินที่ห่อหุ้มลำต้นก็จะค่อยๆ หมดไปจนมองเห็นราก เวลาเกิดพายุก็จะไม่แข็งแรงพอที่จะต้านทานแรงลมได้ ในที่สุดก็จะโค่นล้มลง ซึ่งไม่ต่างอะไรกับชุมชน หากชาวบ้านใช้จ่ายเงินออกไปซื้อข้าวของที่ไม่จำเป็น ไม่รู้จักเก็บออม เงินก็จะไหลออกไปทุกวัน เมื่อมีความจำเป็นหรือเกิดวิกฤตขึ้น ก็ต้องหยิบยืม กู้หนี้ยืมสินจากพ่อค้าเงินกู้ที่เก็บดอกเบี้ยแพงๆ มาใช้ ทบตันทบดอกเป็นทาสเงินกู้ตลอดไป

ท่านได้หยิบยกเรื่องของฝูงวัวที่ช่วยกันป้องกันตนเอง ให้พ้นจากการคุกคามของเสือได้ โดยไม่กลัวหรือมีวราให้มีปัจจัยภายนอกเข้าช่วย ส่วนการปรับเงินจากสมาชิกที่ไม่ตรงต่อเวลา บัญชีละ ๑๐ บาท หรือ ๒๐ บาท ก็เป็นกระบวนการที่ฝึกฝนให้คนมีสัจจะ รู้จักรับผิดชอบต่อตัวเอง ซึ่งจะยังผลให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมในที่สุด ขณะเดียวกันก็ได้เน้นให้เห็นถึงคุณค่าของความช่วยเหลือเอื้ออาทร ร่วมคิดร่วมทำของคนในชุมชน อันนำไปสู่ความสมัครสมานสามัคคี เพื่อสร้างสรรค์ความน่าอยู่ของชุมชนให้มีมากขึ้น รวมทั้งยังได้ปลูกฝังให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีมากขึ้น ด้วยการแสดงให้เห็นว่า ทุกคนในครอบครัวล้วนมีศักยภาพ มีความสามารถที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ลูกๆ สามารถช่วยพ่อแม่ได้ คนเฒ่าคนแก่ก็สามารถช่วยเหลือครอบครัวได้ เพราะทุกคนในครอบครัวมีสิทธิที่จะเป็นสมาชิกกลุ่มได้ ออมได้ เงินที่ออมนี้จะเป็นฐานให้ครอบครัว ได้กู้ยืมมาใช้

ยามขาดแคลน เหมือนกับพ่อแม่กู้เงินจากลูกเอง ทั้งหมดนี้ ล้วนเกิดขึ้นจากการร่วมกันปฏิบัติจริงใน การทำกิจกรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ นั้นเอง

การร่วมกันออมเงินเดือนละเพียง ๑๐ บาท แต่ไม่เกิน ๑๐๐ บาทต่อเดือนต่อคน คือวิธี ที่นำไปบอกชาวบ้าน ซึ่งพระอาจารย์สุบิน พุดเสมอฯ ในการตั้งกลุ่มว่า “อาตมาไม่ได้มาบังคับโยม เพียงแต่มาชี้ทิศทางและให้แนวคิดเท่านั้น โยมไม่ทำก็เป็นเรื่องของโยม เงินแค่ ๑๐ บาท เท่านั้น จะ ทดลองหรือไม่ทดลองโยมคิดเอาเอง” เน้นอนเรื่องเงินเรื่องทองเป็นเรื่องไม่เข้าใครออกใคร ถึงแม้ เงินเพียง ๑๐ บาทก็จริง นิสสัยคนไทยจะไว้วางใจเรื่องเงินเฉพาะคนที่รู้จักกันเท่านั้น ดังนั้น การเปิด โอกาสให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มจึงต้องเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน จึงเป็นสิ่งที่พระอาจารย์ สุบิน คำนึงถึง และนำมาเป็นกฎของ “สัจจะสะสมทรัพย์” สมาชิกที่เอาเงินมาฝาก สามารถทำเรื่อง ขอกู้เงินได้ทันที โดยมีหนังสือสัญญา มีสมาชิกค้ำประกัน และอยู่ในการดูแลของคณะกรรมการ กลุ่มที่ทำหน้าที่ปล่อยกู้ โดยใช้สัจจะความเชื่อถือกันเอง เพราะทั้งหมดเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน อยู่ในกลุ่มเครือญาติ รู้นิสัยกันตั้งแต่เกิดว่าใครเป็นอย่างไร

การทำงานของกลุ่มสัจจะฯ จะทำงานกันเดือนละวัน คือต้องเสร็จทั้งออมทั้งกู้ภายใน วันเดียว จะไม่รบกวนเวลาทำมาหากินของชาวบ้านมากนัก การทำงานจึงต้องรวดเร็วรัดกุม และ โปร่งใส อย่างเช่น ใต้จอมเรามีเจ้าหน้าที่อย่างน้อย ๓ คน คนรับเงินกับคนทำบัญชีต้องเป็นคนละ คน จะได้ช่วยกันตรวจสอบ การกู้ก็เช่นกัน ก่อนจะปล่อยกู้รายใหม่ได้ คนที่กู้ไปก่อนหน้านี้จะต้อง ชำระเงินกู้ประจำเดือนให้เสร็จก่อน หากคนเดิมไม่จ่ายก็ต้องตามกันมาจ่าย หากตามไม่ได้ คนที่จะ กู้ใหม่ ต้องช่วยกันออกแทนแล้วไปไล่เบี้ยเอาจากคนเดิม เพราะไม่ต้องการให้คนเพียงไม่กี่คนทำให้ ส่วนรวมเสีย ด้วยเหตุนี้ หนี้ค้างชำระของทุกกลุ่มจึงไม่มี ซึ่งคนเดิมที่ค้างชำระจะถูกสังคมตำหนิ และไม่ให้อาเป็นเยี่ยงอย่าง นอกจากประโยชน์จากการได้กู้ยืมเงินกันแล้ว สิ่งหนึ่งที่สัจจะสะสม ทรัพย์ให้ความสำคัญมากก็คือ เงินสวัสดิการที่จะให้กับสมาชิก ทั้งในรูปของเงินปันผลปลายปี เงิน ช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล และเงินค่าทำศพเวลาเสียชีวิต

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงวิธีการที่พระอาจารย์สุบิน นำไปบอกชาวบ้านเพียงในระยะต้น เพื่อให้เกิดกลุ่มเกิดการรวมตัวกันขึ้นมา และจากการรวมกลุ่มนี้เอง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านได้ มีโอกาสเดิมสิ่งที่ยังคงขาดอยู่ให้เต็มและเห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน นั่นก็คือ “ธรรมะ”

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต บอกว่า การออมเงินหรือเงินที่นำมาฝากก็คือ “การออมบุญ” เพราะเงินที่ร่วมกันออม จะช่วยให้เพื่อนบ้านที่เดือดร้อนได้หยิบยืมไปใช้จ่ายในสิ่งจำเป็น เป็นการ เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เช่น คนไหนจะส่งลูกเรียน หรือไม่มีเงินใช้จ่ายในครอบครัว การให้เขาได้กู้ไป

ก็เหมือนเราได้ทำบุญ ทำให้เพื่อนพ้องทุกข์ไปได้ เป็นการสอนให้สมาชิกเห็นอกเห็นใจ แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนกลุ่มที่นำเฉพาะวิธีการอบรมไปปฏิบัติ โดยไม่ได้สนใจ “สัจจะ” อันเป็นหัวใจของกลุ่ม ก็จะทำให้กลุ่มขาดฐานที่มั่นคง และเกิดปัญหาตามมามากมาย^{๔๔}

ดังนั้น กลุ่ม “สัจจะสะสมทรัพย์” กับกิจกรรมที่ทำอยู่ จึงไม่เพียงทำให้สมาชิกพึ่งพาได้อย่างครบวงจรชีวิต กล่าวคือ พึ่งพาเมื่อเกิด เป็นทุนการศึกษา ไว้ใช้ประกอบอาชีพ รักษาพยาบาล และเมื่อตายลงก็ได้เงินฌาปนกิจ แต่สิ่งหนึ่งที่สมาชิกได้รับติดตัวไปจนตาย เป็นสิ่งที่วงการพัฒนาได้มีการหยิบยกมาพูดคุยกันอย่างมากในการสร้างสังคมคุณภาพก็คือ “คุณธรรม” ท่านไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ประธานกรรมการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้กล่าวไว้ใน “แผนแม่บทเพื่อการฟื้นฟูชาติ” ว่า สังคมอ่อนแอเพราะคนละเลยความดี ดังนั้น แนวทางสำคัญในเรื่องของ “สังคมคุณภาพ” ที่หลายๆ ส่วนพยายามผลักดันให้เกิดขึ้นในแผนฯ ๙ ก็คือ “การสร้างให้สังคมมีคุณธรรม” เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและคุณค่าทางสังคมที่ดี ด้วยวิธีการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี เพื่อให้คนเป็นคนดีของสังคม เชื่อว่า ๑๑ ปี ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จะเป็นบทพิสูจน์ได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ในการสร้างสังคมคุณภาพได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์คือการนำหลักพุทธธรรมซึ่งได้แก่ สัจจะ เพียงข้อเดียวมาบูรณาการกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ โดยพลิกบทบาทของเงินจากคำตอบ (End) มาเป็นเครื่องมือในการสร้างตนเอง (Tool) ได้อย่างน่าชื่นชม ประสานกับวิถีคิดของศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองและการมีสัจจะ โดยใช้วัดเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ เป็นที่ทำงานของกลุ่ม แล้วเลือกคนดีมีศีลธรรมจากกลุ่มมาทำหน้าที่เป็นผู้นำของตน ทำหน้าที่แทนตน เป็นผู้นำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ จากนั้นตั้งเป็นคณะทำงาน มอบหมายหน้าที่และให้บริการสมาชิกอย่างซื่อสัตย์ โปร่งใส สามารถตรวจสอบกันได้ทุกขั้นตอน

^{๔๔} สรุปจาก ยงยุทธ์ แสงโสดา, “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จ.จันทบุรี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล) และ หนังสือพรานบ้าน พรานเมือง Copyright © 2006. www. nationalhealth.or.th, สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ชั้น ๒ อาคารด้านทิศเหนือสวนสุขภาพ (ถ. สาธารณสุข ๖) กระทรวงสาธารณสุข ถ.ติวานนท์ อ.เมือง นนทบุรี ๑๑๐๐๐ โทร. ๐-๒๕๕๐-๒๓๐๔ แฟกซ์ ๐-๒๕๕๐-๒๓๑๑, ศุกร์ที่ ๑๓ ก.ค.๕๐.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ปัจจุบัน โลกได้พาเรามาอยู่ภายใต้การครอบงำของโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นโลกาภิวัตน์ที่ฝ่ายทุนนิยมเสรีเอาเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือ ประสานกับระบบการสนองความต้องการเพศบริโภค ที่เรียกว่า บริโภคนิยม เพื่อให้การเพศบริโภคของมนุษย์กลายเป็นเครื่องมือของเขาในการแสวงหาผลประโยชน์ พร้อมกับปลุกเร้า ยั่วยุ ปลุกปั่น สร้างกระแสให้มนุษย์ยิ่งหลงใหลในการเพศบริโภคมายิ่งขึ้น ทุนนิยมเสรีนี้ มีหลักการที่ให้เสรีภาพ โดยที่กลไกตลาดจะเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม สินค้าในตลาดจะถูกกำหนดว่า ภายใต้งบประมาณใดสินค้าใดจะถูกแลกเปลี่ยน ตลาดแรงงานจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติและค่าแรงงาน ทั้งสินค้า แรงงาน และทักษะของมนุษย์ที่เป็นประโยชน์ จะถูกนำมาแลกเปลี่ยนอย่างเสรีภายใต้เงื่อนไขการตลาด สินค้าใดก็ตามจะไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเลย หากไม่มีความต้องการสินค้านั้นในตลาด แม้แรงงาน และทักษะของมนุษย์ก็เช่นกัน เจ้าของทุนสามารถที่จะจ้างและสั่งการให้ผู้ใช้แรงงานเหล่านั้นผลิต เพื่อให้เกิดผลกำไรสูงสุดจากการลงทุน ผู้ใช้แรงงานจำต้องรับจ้างนายทุน มิฉะนั้นก็จะไม่สามารถหาเลี้ยงชีพได้

ผลพวงที่ได้จากการยอมรับเงื่อนไขการให้คุณค่าตามระบบทุนนิยมก็คือ มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติของตัวเอง จากเพื่อนมนุษย์ จากสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ มนุษย์ถูกเปลี่ยนเป็นสินค้าที่จะต้องใช้ชีวิตให้เหมือนกับการลงทุนที่จะต้องทำกำไรสูงสุด ภายใต้งบประมาณทางการตลาดที่ได้กำหนดไว้ ทำให้มนุษย์มีความรู้สึกโดดเดี่ยว ไม่มั่นคง และกังวลอยู่ลึกๆ จึงสร้างเครื่องมือที่ช่วยให้ไม่รู้สึกได้ถึงความเป็นโดดเดี่ยว ด้วยการหาความบันเทิงให้แก่ตนเองในลักษณะต่างๆ เช่น การบริโภคแสงเสียงจากอุตสาหกรรมบันเทิง การสร้างความพึงพอใจด้วยการซื้อสินค้าใหม่ๆ หลายคนมีความสุขสนุกสนานจากการบริโภคสินค้า อาหาร เครื่องดื่ม ภาพยนตร์ และดนตรี ฯลฯ จึงตกเป็นเหยื่อของสื่อมวลชนและการโฆษณา พฤติกรรมของผู้บริโภคในระบบทุนนิยมจึงถูกกำหนดให้มุ่งสู่การแลกเปลี่ยน รับ และบริโภคทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถแลกเปลี่ยนได้ โดยผู้บริโภคเองก็ไม่ได้ตระหนักถึงอิทธิพลของปัจจัยรอบๆ ตัวที่กำหนดพฤติกรรมบริโภคของตนเองแต่อย่างใด พฤติกรรมรักการบริโภคเหล่านี้จึงได้ฝังตัวอยู่ในทุกคน ทุกแห่งหน ทุกสถานที่ ทำให้ลืมความต้องการที่แท้จริงของชีวิต เพราะโครงสร้างและวิถีคิดของสังคมทุน

นิยมนี้ได้เปลี่ยนคุณค่าที่คนในสังคมเคยแสวงหาความจริงและความดีของชีวิต มาเป็นการแสวงหาความร่ำรวย และการสร้างกำไรสูงสุด ซึ่งการพัฒนาด้วยวิธีดังกล่าวไม่ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศพัฒนา แต่กลับสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มคนในสังคมเพิ่มมากขึ้น

โลกยุคปัจจุบันหมุนรอบตัวเองด้วยคาบการหมุน ๒๓ ชั่วโมง ๕๖ นาที กับอีกเศษวินาที ทั้งๆ ที่เส้นรอบโลกของเราวัดได้ยาวเป็นหมื่นกิโลเมตร คล้ายกับว่าวัตถุทรงกลมรีชิ้นนี้ หมุนโคจรได้อย่างรวดเร็วเมื่อเทียบกับขนาดของมัน แต่ยังเร็วไม่พอต่อการกิจของมนุษย์ที่ลุลุลุลุลุลแสวงหาทางที่จะทำให้ชีวิตตนอยู่รอด หลายคนยังคงต่อสู้ตะเกียกตะกายดิ้นรน วุ่นวายอยู่กับการแสวงหาทรัพย์มาประดับตน จนดูเหมือนว่า สิ่งเหล่านี้กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในโลกไปเสียแล้ว ถามว่า ชีวิตเรามีแค่นั้นหรือ

พระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้คนได้ ก็ต่อเมื่อกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อมของผู้คน ดังนั้นจึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับจิตวิสัยและวัฒนธรรมของยุคสมัย ด้วยการผสมผสานเข้ากับความเชื่อแบบทุนนิยม โดยเฉพาะทุนนิยมบริโภคนิยมหรือบริโภคนิยม ขณะเดียวกันก็ยั้งรักษาหลักการของตนไว้ได้ เริ่มจากการทำความเข้าใจความหมายของการบริโภคให้ตรงกันก่อนว่า หมายถึง การใช้สินค้าและบริการตอบสนองความต้องการ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังต้องมีจุดหมายในการเพิ่มคุณภาพชีวิต การบริโภคนั้น จึงจะเป็นการบริโภคด้วยปัญญา เพื่อสนองความต้องการคุณค่าแท้ มิใช่การบริโภคด้วยตัณหา เพื่อเสพคุณค่าเทียม จากนั้น ก็พัฒนาตนอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมทั้งความประพฤติ อารมณ์ และทัศนคติ ซึ่งก็คือ ศีล สมถะ ปัญญา โดยมีปัจจัยทางสังคมเป็นองค์ประกอบหนุน

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบว่า จะมีวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม อย่างไรให้มีความสุข และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๕.๑.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความหมายและความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีผลต่อกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตของสังคมไทย ในด้านวิถีชีวิต ตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาพบว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยมุ่งขยายอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การลงทุนไปสู่ภาคอุตสาหกรรม เพื่อการส่งออกแทนการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ความพยายามขยายสังคมให้ใหญ่ขึ้น ทำให้นโยบายเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ถูกกำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญจากโลก

ตะวันตกซึ่งก็คือ สหรัฐอเมริกา ทำให้มีการขยายตัวทางโครงสร้างมากมาย เช่น การสร้างถนน เชื่อมเครือข่ายคมนาคม เพื่อขนส่งสินค้า การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ในภาคการผลิต ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเร่งขยายการศึกษาทั้งภาคอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อเป็นแรงงานตามความต้องการทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการฝึกทักษะเพื่อประกอบอาชีพ มากกว่าที่จะฝึกการใช้ความคิดวิเคราะห์ ความสำเร็จของการจัดการศึกษาจึงเป็นไปในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ ทั้งยังเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ละเลยมิติของความเป็นมนุษย์ ไม่เห็นองค์รวมทั้งบุคคล สังคมและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนของรัฐ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา ขาดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ทำให้สังคมมีความเสี่ยงสูง ภูมิคุ้มกันลดลง ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมีข้อจำกัดมากขึ้น เงินทุนที่มีอยู่ ถูกใช้ในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ เพราะเป็นกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์และความมั่นคง ซึ่งรัฐรับมาจากสังคมตะวันตก ส่งผลให้วิถีคิด และการสร้างกรอบความคิดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ให้คุณค่าสูงสุดแก่ความสุขจากการเสพบริโภควัตถุ ความยากจนของชนบทในกระบวนทัศน์นี้ของรัฐ จึงเป็นความยากจนในบริบทของความมั่งคั่งทางวัตถุ และวิถีชีวิตแบบเมืองตามอย่างสังคมตะวันตก

ดังนั้น การจัดการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐ ด้วยวิธีการจัดการกับวัตถุในปริมาณเชิงเทคนิค จึงสร้างความเสียหายร้ายแรงต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศและชุมชน แม้กระบวนทัศน์ของรัฐจะเป็นกระแสหลัก และมีอิทธิพลต่อเนื่องมานาน แต่ได้นำไปสู่การจัดการที่ผิดพลาด เป็นเหตุให้แผนฯ ฉบับที่ ๙ และ ฉบับที่ ๑๐ มีการฟื้นฟูกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในมิติสังคม และได้บัญญัติ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

กระแสโลกาภิวัตน์จึงมีอิทธิพลกำหนดวิถีชีวิตของคนผู้เดินตามกระแส ไปสู่วิถีแห่งการเสพสุข ด้วยการบริโภคสรรพสิ่งรอบกายอยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญ จึงให้ชื่อช่วงเวลาในการดำเนินชีวิตช่วงนี้ว่า ยุคบริโภคนิยม อันเป็นผลสืบเนื่องจากระบบทุนนิยม ที่เข้ามาเปลี่ยนสรรพสิ่งทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมให้เป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ ผลสำเร็จของกระบวนการบริโภคนิยม จึงอยู่ที่ความสามารถในการกุมความคิดของผู้คนให้มีกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตว่า จะต้องเป็นคนทันสมัย ที่พร้อมด้วยวัตถุอำนวยความสะดวกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ ไอพอด ฯลฯ รวมทั้ง

ให้มีระสนิยมในการใช้ของแบรณด์เนม ให้คุณค่าเงินเหนือความเป็นมนุษย์ ให้ใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติในทุกวิถีทางเพื่อประโยชน์ตน โดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์และ
ธรรมชาติจะเสื่อมโทรม สูญเสียไปอย่างไร

ดังนั้น การแก้ปัญหาวิกฤตนี้จึงต้องแก้ไขที่กระบวนทัศน์กระแสนหลักที่มีอิทธิพลใน
ปัจจุบัน ซึ่งผลิตผลมาสู่กระบวนทัศน์ใหม่ ที่ได้จากการบูรณาการกระบวนทัศน์แห่งพุทธธรรมมา
ประยุกต์ใช้ให้เหมาะแก่สภาพสังคมปัจจุบัน

๕.๑.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ได้อย่างรู้เท่า
ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากการศึกษาพบว่า พุทธกระบวนทัศน์หรือกระบวนทัศน์ตามนัยแห่งพุทธธรรม ก็คือสิ่ง
ที่เรียกว่า ทิฐิ ซึ่งมีบทบาทเป็นตัวกำหนดระบบคุณค่าต่างๆ ตลอดจนวิธีการประพฤติปฏิบัติของ
มนุษย์ที่มีต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยนัยนี้ ทิฐิจึงมีความหมายสอดคล้องกับสิ่งที่
เรียกว่า กระบวนทัศน์ ทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพลิกผันในวิถีชีวิตและสังคม เพราะเมื่อ
ยอมรับทิฐิใดแล้วถือปฏิบัติจนกลายเป็นกระแสนิยม ก็จะเข้ามามีอิทธิพลในการกำหนดกรอบวิธี
คิด การตีค่า และให้ความหมายแก่สิ่งต่างๆ ให้เป็นไปภายใต้กรอบแห่งทิฐินั้น ด้วยเหตุนี้ ก่อนเข้า
สู่ขั้นตอนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา พระพุทธศาสนาจึงเน้นให้มีการสร้างสัมมาทิฐิ
ให้เกิดมีในตนก่อน โดยอาศัยปัจจัยภายนอกได้แก่ กัลยาณมิตรและการได้รับคำแนะนำสั่งสอนที่ดี
งาม และปัจจัยภายในได้แก่ การคิดอย่างถูกวิธีหรือโยนิโสมนสิการ เพราะสัมมาทิฐิมีบทบาทเป็น
ตัวชี้นำ ขับเคลื่อนและกำกับทิศทางของการพัฒนาชีวิตตั้งแต่ต้นจนจบ โดยในจุดเริ่มต้นของการ
พัฒนา สัมมาทิฐิจะเป็นศูนย์รวมของความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ
๔ จากนั้น ก็ขับเคลื่อนชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามแนวอริยสัจข้อสุดท้ายคือ อริยมรรคมีองค์
๘ นอกจากนี้ ยังแสดงบทบาทประสานสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ ในลักษณะเกื้อหนุนกันและกัน ทำ
ให้เกิดความสมดุลของชีวิต ทั้งในด้านสังคม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ในเชิงคุณภาพ
สัมมาทิฐิมีลักษณะเป็นพลวัตในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้นจนบรรลุความเป็นพระอรหันต์

๕.๑.๓ เพื่อการพัฒนากระบวนทัศน์ตามแนวพุทธ มาใช้ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยมอย่างมีความสุขและยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า สิ่งที่ตามมากับยุคโลกาภิวัตน์ คือ คนในสังคม มีค่านิยมพุ่งเพื่อ
พุ่มเพื่อย รายได้ต่ำ ราคายิ่งสูง หาความสุขจากการเสพ การบริโภค มีความคิดว่า ถ้าจะมีความสุข
มากๆ ก็ต้องแสวงหามาให้มาก บริโภคให้มาก บริโภคจนเป็นหนี้ เมื่อไม่อาจใช้หนี้ได้ บางคนก็ต้อง

โกง บางคนหนี บางคนฆ่าตัวตาย คนจำนวนมากเกิดความเครียดเพราะปัญหาหนี้สิน ส่งผลให้ตนเองและครอบครัวต้องประสบกับความทุกข์ ชุมชนอ่อนแอ ล่มสลาย โจรชุกชุม ขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต่างคนต่างอยู่ ต่างแย่งกันหาความสุข ทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้เงินมากๆ และเร็วๆ จากนั้นก็เบียดเบียนทรัพยากรจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาร่วมกันของมนุษยโลก ที่กำลังก้าวเข้าสู่วิกฤตในทุกๆ ด้าน ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวบุคคล สังคมหรือชุมชน และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถามว่า พระพุทธศาสนามีคำตอบหรือหาทางออกจากปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร

ตอบว่า คุณภาพคน เป็นตัวแปรสำคัญที่สุดในยุคนี้ ด้วยอิทธิพลความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เข้ามาขยายวิสัยของอินทรีย์มนุษย์ ให้เป็นไปได้กว้างไกลไร้พรมแดน ทำให้มนุษย์ได้เสพสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย จนขาดไม่ได้ โดยเฉพาะจากปัจจัยที่ ๕ มีโทรศัพท์มือถือเป็นอาทิ กลายเป็นบริโภคนิยมกระแส จากการโฆษณาผ่านสื่อสารสนเทศทุกประเภท ฯลฯ ดังนั้นจึงต้องสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งให้แก่จิต ด้วยการปลูกฝังสัมมาทิฐิให้ฝังแน่นลงไปในใจจนหยั่งรากลึกอย่างมั่นคง เพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกในหลักการดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิต ทำให้ตระหนักว่า มนุษย์เกิดมาล้วนมีหน้าที่ ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ใส จึงตั้งเป้าหมายชีวิตว่า ในชีวิตปัจจุบันนอกจากจะดำเนินชีวิตด้วยพอเหมาะพอดี รู้ประมาณในการบริโภคปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคอย่างมีสติสัมปชัญญะ รู้จักควบคุมอินทรีย์ให้เป็นไปเพื่อการเสพสนองปัญญาแทนการเสพสนองตัณหา มีความสุขกับทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรม ด้วยการบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้นั้นอย่างมีประสิทธิภาพ มีวิถีชีวิตแบบพอเพียง ยินดีตามมี พอใจตามได้ ไม่ยึดมั่นเป้าหมายของความสุขว่าจบด้วยการบริโภควัตถุ แต่ให้อาศัยเป็นเครื่องมือหรือเป็นวิถีทางเพื่อยังชีวิตให้อยู่ได้ พร้อมทั้งกายและจิต มีปัญญารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกรอบตัวและภายในจิตตนได้อย่างชัดเจน พร้อมเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่น และมีวินัยต่อตนเองว่า จะควบคุมความประพฤติกายและวาจาของตนด้วยการเว้นขาดจากกรรมกิเลส ๔ ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคมเพราะความลำเอียงด้วยอำนาจของความรัก ความชัง ความหลง หรือความกลัว ที่เรียกว่าอคติ ๔ ทั้งไม่นำความฉิบหายมาสู่ตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ด้วยการเว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวง มีอบายมุข ๖ เป็นอาทิ และตั้งใจทำหน้าที่ของตนต่อบุคคลรอบกายที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างเต็มกำลังความสามารถตามหลักทศ ๖ ไม่ทำลายเศรษฐกิจด้วยการเว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวง ร่วมมือกันปกป้องบำรุงรักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการขยายเครือข่ายคนดี โดยนับหนึ่งที่ตนเอง แล้วขยายสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ผลปรากฏแห่งสังคมอุดมปัญญาตามที่กล่าวมานี้คือ ในด้านตัวบุคคล จะมีลักษณะนิสัย ใฝ่ดี มีความสุข มีภูมิคุ้มกันจิตที่เข้มแข็งไม่หวั่นไหวไปตามกระแสนิยม ในด้านสังคม เป็นสังคมที่ แข็งแกร่ง สามัคคี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ในด้านเศรษฐกิจ พึ่งพาตนเองได้บนฐาน ของความพอเพียง และในด้านสิ่งแวดล้อม ได้รับการปกป้องดูแลและบำรุงรักษา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้แนวการปฏิบัติที่นำเสนอแนะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ จึงขอ เสนอแนะเป็นขั้นตอน ดังนี้

๕.๒.๑ ในระดับประเทศ

๑. ควรนำพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยมนี้ มาประยุกต์ใช้ตาม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐

๒. ควรมอบหมายให้กระทรวงวัฒนธรรม รับผิดชอบในการปลูกฝังสัมมาทิฐิให้แก่ ผู้ใหญ่ ในสถาบันครอบครัวทั่วประเทศ

๓. ควรมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทย และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ รับผิดชอบใน การป้องกันและปราบปรามอบายมุข อันเป็นต้นตอบ่อเกิดของมิจาทิฐิอย่างจริงจังและเข้มงวด

๔. ควรมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการ รับผิดชอบในการปลูกฝังสัมมาทิฐิให้แก่ เยาวชนในสถาบันการศึกษาทุกระดับ

๕. ควรเร่งฟื้นฟูค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีงามในสังคมไทย โดยมุ่งเน้นให้คนไทยมี สุขภาพกายใจที่เข้มแข็ง มีดุลยภาพ สมรรถภาพ เต็มศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์

๖. สร้างสังคมसानจันท์และมีความรับผิดชอบตอส่วนรวมด้วยสื่อสีขาว เปิดโอกาสให้ ทุกคนเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และความรู้ต่างๆ ผ่านสื่อสารสนเทศทุกประเภท

๗. สร้างกระบวนทัศน์ใหม่ ให้มีค่านิยมร่วมในระดับชาติ โดยมุ่งให้คนไทยดำเนินชีวิต ตามหลักทางสายกลางในพระพุทธศาสนา สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีภูมิคุ้มกันจิต และเป็นอิสระ จากกระแสนิยมต่างๆ

๘. สร้างผู้นำต้นแบบที่ทรงภูมิรู้ภูมิธรรม ผู้มีลักษณะนิสัยซื่อสัตย์ ประหยัด ขยัน อดทน มีเมตตากรุณา มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน มีความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ของทั้งตนเองและผู้อื่น

๕.๒.๒ ในระดับชุมชน

๑. สร้างรากฐานที่มั่นคง แข็งแรงในชุมชนตามหลักพุทธธรรมและยุติการพัฒาที่เน้นผลทางวัตถุ อันเป็นการส่งเสริมความโลภ ความเห็นแก่ตัว และทำลายสิ่งแวดล้อม

๒. ควรื้อฟื้นระบบ “บ-ว-ร” ด้วยการให้ความสำคัญแก่พระพุทธศาสนาเป็นฐานหลักแห่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย ส่งเสริมบทบาทของวัดและพระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการอบรม ชี้นำ และร่วมตัดสินใจในทุกกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน

๓. ควรฟื้นฟูบทบาทของวัดและพระสงฆ์ เพื่อเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายสงบ ผ่องใส จะได้เป็นแรงบันดาลใจให้คนในชุมชนอยากทำความดี อย่างน้อยก็ให้คิดว่า ความสุขนั้นอยู่ที่ใจมิใช่วัตถุ

๔. ควรให้ความสำคัญแก่บทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำด้านจิตใจ และจัดการอบรมเสริมความรู้ในการประกอบสัมมาอาชีพ ที่เน้นความพอดี-มีพอกิน-พอประมาณ ตามหลักทางสายกลางในพระพุทธศาสนาประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๕. สร้างสำนึกในบทบาทหน้าที่ของผู้คนในชุมชนให้เป็นไปตามคลองธรรม ด้วยพุทธกระบวนทัศน์ที่เป็นอิสระจากกระแสนิยม เป็นชุมชนแห่งความสมานฉันท์ เชื้อเพื่อเกื้อกันและกัน

๖. สร้างชุมชนต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง ยั่งยืน และสมดุลพร้อมทั้งกายและจิต โดยมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

๗. สร้างวิทยากรต้นแบบผู้ทรงภูมิรู้ภูมิธรรมจากสถาบันการศึกษาและสถาบันสงฆ์ มาช่วยผลักดันโครงการอบรมศีลธรรม จริยธรรม

๕.๒.๓ ในระดับครัวเรือนและบุคคล

๑. สร้างครอบครัวอบอุ่น รักบุญกลัวบาป มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ไม่ยุ่งอบายมุข ด้วยการส่งเสริมให้พ่อแม่มีเวลาอยู่กับลูกมากขึ้น จัดการฝึกอบรมคู่สมรส ให้รู้จักคิด ใ้รู้ มีจิตสำนึกของความเป็นพ่อแม่ที่ดีงาม พร้อมเป็นต้นแบบที่ดีแก่ลูก และทำหน้าที่ของตนต่อบุตรตามหลักทศ ๖

๒. สร้างจิตสำนึกสาธารณะ และส่งเสริมให้ทำความดีอย่างต่อเนื่อง มีhiri-โอดตปปะ เริ่มด้วยการรักษาศีล อย่างน้อยศีล ๕ เป็นปกตินิสัย

๓. ยึดมั่นหลักทางสายกลางในการดำเนินชีวิต คือรู้จักความพอเพียง พอประมาณ มีปัญญารู้เท่าทันโลก มีเหตุผล ให้คุณค่าแก่จิตมากกว่าวัตถุ ไม่ยึดมั่นบริโภคนิยมเป็นเป้าหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องยังชีวิตให้อยู่ได้อย่างสมดุลทั้งกายและจิต

๔. ปลุกฝังลักษณะนิสัยของความขยัน หมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด อุตุน ในการฝึกฝนตนเอง และในการประกอบสัมมาอาชีพ ที่ไม่กระทบตน สังคมและสิ่งแวดล้อม

๕. ดำรงตนเป็นต้นนุญต้นแบบผู้ใฝ่ดี มีสัมมาทฤษฎี ด้วยการทําทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา

๕.๒.๔ ในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. จากการศึกษาวิจัยพบว่า คุณภาพคนเป็นตัวแปรสำคัญที่สุด จึงต้องแก้ปัญหาด้วยการปลุกฝังสัมมาทฤษฎีให้เข้าไปอยู่ในใจจนเป็นนิสัย ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะต้องอาศัยกัลยาณมิตร และตัวเองก็ต้องมีโยนิโสมนสิการ จึงมีข้อเสนอการวิจัยในครั้งต่อไปว่า น่าจะได้ศึกษาเจาะลึก เพื่อหาวิธีการปลุกฝังสัมมาทฤษฎีให้เข้าไปอยู่ในใจอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนที่สุด

๒. เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า โลกได้ก้าวสู่การสื่อสารยุคดิจิทัล โดยมีการตลาดเป็นเครื่องมือ ด้วยอิทธิพลของสื่อทุกรูปแบบ ที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์ชนิดที่ไม่มีวันย้อนกลับไเหมือนเดิมได้อีก ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคงหนีไม่พ้นโทรศัพท์พกพา และอุปกรณ์สื่อสารเคลื่อนที่ เว็บไซด์ และอินเทอร์เน็ตที่เรียกว่า การสื่อสารออนไลน์ นำความสะดวกสบายมาสู่ชีวิตมนุษย์ชนิดที่ไม่มีครั้งใดในประวัติศาสตร์มนุษยชาติจะสามารถทำได้มาก่อน ทั้งยังเป็นหน้าต่างเปิดสู่โลกแห่งความรู้ จนหาช่องว่างระหว่างความรู้แทบไม่ได้ เพราะการสื่อสารไร้พรมแดนเสียแล้ว

หากพ่อแม่มีเวลาให้แก่ลูกๆ ที่มีอายุย่างเข้าสู่วัยรุ่นตอนต้น (ไม่เกิน ๑๔ ปี) คงจะสังเกตเห็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปของลูกได้อย่างชัดเจน และต้องยอมรับว่า หากขาดความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารออนไลน์ ผู้ใหญ่นักก็ไม่มีวัน “ตามเด็กทัน” โดยเฉพาะความคิดและความรู้สึกรของเด็กที่มีต่อสินค้าแบรนด์ต่างๆ ที่รายล้อมอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เพราะแบรนด์เหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ของตัวเอง เป็นวิธีที่เด็กจะแสดงตัวตนได้ ไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน โรงเรียน ในงานเลี้ยงหรือแม้แต่ในอินเทอร์เน็ต

จึงน่าที่จะทำการศึกษาอิทธิพลของสื่อออนไลน์ต่อผู้บริโภควัยรุ่นตอนต้น โดยเฉพาะการสร้างและการรักษาแบรนด์ในโลกของการสื่อสารออนไลน์ ที่มุ่งกลุ่มเด็กนี้เป็นตลาด เพราะเด็กวัยรุ่นมีพฤติกรรม ชี้อื้อ มีความจำบ เป็นคาถาประจำใจ เป็นตลาดที่เพื่อนมีอิทธิพลต่อเพื่อน วัยรุ่นมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นด้วยกันเอง ลูกมีอิทธิพลต่อการจับจ่ายของพ่อแม่ และมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมในสังคมร่วมสมัยอย่างไร เพื่อจะได้เป็นการสร้างความเข้าใจและลดช่องว่างระหว่างพ่อแม่ ผู้คนในสังคม กับเด็กในยุคการสื่อสารแบบดิจิทัลและไร้สายได้มากขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาบาลี และภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย พร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยมหิดล. พระไตรปิฎก ฉบับคอมพิวเตอร์ ชุดภาษาไทย BUDSIR/TT V.3.

กรุงเทพมหานคร : สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ว่าด้วยพระสูตร.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘.

กิริติ บุญเจือ. อรรถปริวรรต คู่เวรคู่กรรม ปรัชญาหลังนวยศ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ไกรยุทธ อธิธยาคินันท์. แก่นสารเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

คาปรั, ฟริตจ็อฟ. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๑ ทศวรรษแห่งการปฏิวัติวัฒนธรรมแบบ

ใหม่. พระประชา ปสนุณมโม และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖.

_____ จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒ อิทธิพลของความคิดแบบเคส์กาตส์-นิวตัน. พระ

ประชา ปสนุณมโม และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖.

..... จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๓ มองความจริงด้วยทัศนะใหม่. พระประชา ปสนุนธมโม และคณะ แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖.

เค.เอ็น.ชยะติลเลเก. ความคิดทางจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา. สุเชาวน์ พลอยชุม เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ม.ป.ป.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ปรัชญาประยุกต์ ชุตินิเคย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, ๒๕๑๔.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ศ.ดร.. การศึกษาระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์. สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเนติกุลการพิมพ์ (2541) จำกัด, ๒๕๔๘.

..... ศาสนา ชีวิต และสังคม. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

..... สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

..... สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี และคณะ. ธรรมปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประติพัทธ์, ๒๕๓๙.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) กับทางแพร่งของสังคมสยาม. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗.

ไชย ณ พล อภินันท์ลีลา. ธรรมธาตุ ธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สาส์นสาระ, ๒๕๓๔.

..... พุทธศาสตร์ว่าด้วยทฤษฎีวิวัฒนาการ. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์, ม.ป.ป.

..... มนุษย์กับการพัฒนาตนเอง. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์, ม.ป.ป.

เดือน คำดี, ดร.. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๓๔.

ธีรยุทธ บุญมี. ความคิดหลังตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๖.

..... โลก Modern & Post Modern. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๗.

นพมาศ อัฐพระ (ธีรเวคิน). สังคมประกิตและพัฒนากการของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

เนื่องน้อย บุญเนตร. จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บรรจบ บรรณรุจิ. จิต! มโน! วิญญาน!. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : จุฬการพิมพ์, ๒๕๓๓.

_____. ปฏิจสมุบาท เกิด-ดำรงอยู่-ตาย-และสืบทอดอย่างไร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๘.

ปิ่น มุทุกันต์, พันเอก. ปาฐกถาเรื่องจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ป.หลงสมบุญ, พันตรี. พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ม.ป.ป.

ประเวศ วะสี, น.พ.. การพัฒนามนุษย์แนวใหม่ เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๘.

_____. วิถีมุขยในศตวรรษที่ ๒๑ สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕.

ประเวศ วะสี และคณะ. ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๗.

ประสาน ต่างใจ, น.พ.. บุพนิมิต กระบวนทัศน์ใหม่. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕.

_____. มนุษย์กับความคิด. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๓.

ปรีชา ช้างขวัญยืน,ศ., และคณะ. การวิจัยทางมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทแอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๗.

ปรีชา ช้างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา. มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- เปลโต้. ไสกราติส. ส.ศิริรักษ์ แปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.
- พญาลีไท. **ไตรภูมิภูษา หรือไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.
- พนิดา อังจันทร์เพ็ญ แปล/เรียบเรียง. **พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ บทสนทนาระหว่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กับนายลอเรนส์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พร รัตนสุวรรณ. **ผีและเทวดามีจริง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๒๔.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ). **พระธรรมวินัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร? ความสุข**. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุดฒิธรรม, ๒๕๓๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- _____. **การแพทย์ไทย ทางเลือกในยุคโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุดฒิธรรม, ๒๕๓๙.
- _____. **การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.
- _____. **การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.
- _____. **ไตรภูมิพระร่วง อธิพิลต่อสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ธรรม, ๒๕๔๓.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

..... พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก,
๒๕๓๗.

..... มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒.

..... ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๓๙.

..... วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด
, ๒๕๔๖.

..... ไอที ภายใต้วินัยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด,
๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระไพศาล วิสาโล. ฝ่าฟันวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน
สามลดา, ๒๕๔๙.

พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว). คัมภีร์กวีนิพนธ์กิตติชาติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท กราฟิค-
อาร์ตพรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๓.

..... คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท กราฟิคอาร์ตพรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙.

พระภาสกร ภูริวิฑฒโน (ภาวิไล). รู้ทันกรรม รู้ทันโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์บ้านหนังสือโกสินทร์, ๒๕๔๙.

พระมหาจรรยา สุทธิภาณ, ดร.. องค์รวมของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ประยูร-วงศ์ พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระมหาอุทัย ภาณธโร. พุทธวิธีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๘.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ ๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มาม
กุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มามกุฎราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โครงการปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา, ๒๕๔๒.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖ จิต เจตสิก รูป นิพพาน**,
พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ทิพย์วิสุทธิ การพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____ **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตภาโณ). **พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พิทยา ว่องกุล. **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย – ธัมมาธิปไตย**. กรุงเทพ : โครงการวิถี
ทัศน์, ๒๕๔๒),

พุทธศาสนิกฯ. **การดำรงชีวิตที่ถูกต้อง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ
บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น, ๒๕๔๙.

_____ **กระแสแห่งชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

_____ **ความเป็นเจ้าโลก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘.

_____ **ธรรมะ ๔ เกลข สติ ปัญญา สัมปชัญญะ สมาธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
สุภาพใจ บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น, ๒๕๔๙.

_____ **นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ
บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น, ๒๕๔๙.

_____ **ว่างจากค้นหา อุปาทาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๔๙.

_____ **จริยสังข์ สำหรับคนสมัยใหม่**. นครศรีธรรมราช : สอนโมกขพลาราม, ม.ป.ป.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ดร.. วิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕.
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๕.

..... ไทยกับสังคมโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการ
พิมพ์, ๒๕๕๐.

..... พฤติกรรมมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวน
พิมพ์, ๒๕๔๖.

..... วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเพื่อชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร
: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๘.

..... อารยธรรมมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ศิริ-
วัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

..... พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง
กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

ลินสตรอม, มาร์ติน. BRANDchild การตลาดเด็กพันธุ์ใหม่. อินนอฟ แพล. กรุงเทพมหานคร :
เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๘.

เลสเตอร์ อาร์ บราวน์ (Lester R. Brown) และคณะ. สภาวะการณ์โลก ๒๐๐๐. ประสาน ต่างใจ
บรรณาธิการแปล. กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๕.

วศิน อินทสระ. โยนิโสมนสิการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๔.

..... อริยสัจ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๘.

วิเชียร ชาบุดรบุญทริก. ความจริงของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เจริญเทพ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด,
๒๕๔๒.

วีระ สมบูรณ์. ความไม่รู้ไร้พรมแดน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). **ความเข้าใจเรื่องชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____. **โลกและชีวิตในพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ธรรมานุกรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมภาร พรหมทา, ผศ.. **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๐.

_____. **มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

_____. **มนุษย์กับศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

สมักร บุราวาศ. **พุทธปรัชญามองพระพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธการพัฒนาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____. **สังคมวิทยาประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สิริวรรณ. **กาลามสูตรสิบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตฤตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๙.

_____. **อิทัปปัจจยตา อำนาจสูงสุดของธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : หจก.เอมี เทรดิง, ๒๕๔๗.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุนทร ณ รั้งสี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุพัตร สุภาพ, รศ.. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๓.

สุวัฒน์ จันทรวงศ์, นพ.. แก่นพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตาตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗.

_____. นพ.. ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อลิอันเพรส, ๒๕๔๐.

เสฐียรโกเศศ. เล่าเรื่องไตรภูมิ. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๑๕.

เสนห์ จามริก. ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิไลทัศน์, ๒๕๔๔.

เสรีวัฒน์ สมนิธิปัญญา, ผศ.. นิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อมกับการปรับปรุงความเป็นอยู่ของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙.

แสง จันทรงาม. พุทธศาสนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๔.

_____. ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๔.

แสง มนวิฑูร, ศ.. พุทธศาสนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕.

หอสมุดแห่งชาติ. ปัญหาพระยามลทินท์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณา-
การ, ๒๕๐๐.

อัจฉรา โยมสินธุ์. อสตางค์ ทุกข์ มรณัง?. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เนชั่นมัลติมีเดีย กรุ๊ป จำกัด
(มหาชน), ๒๕๔๙.

อานันท์ กาญจนพันธุ์, ดร.. “โลกาภิวัตน์กับวัฒนธรรมไทย”, ใน **ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัตน์
วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด**, ชัชวาล ปัญปั่นและสมเกียรติ ตั้งมโน
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, ๒๕๔๔.

..... **วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โครงการ
จัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๙.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔.

..... **วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๗.

อนุช อาภาภิรม. **เทคโนโลยีปฏิวัติโลก : สู้สังคมความรู้และยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร :
โครงการวิถีทรรศน์, ๒๕๔๓.

อัลวิล ,ไฮดี ทอฟฟเลอร์. **สงครามและสันติภาพแห่งศตวรรษที่ ๒๑**. สุกัญญา สุตบรรทัด
แปล. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๓๘.

อำนาจ กลั่นประชา. **คำตอบของชีวิต ปฏิเสธสรุปบาท**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตตา
ตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗.

เอื้อน เล่งเจริญ. **โลกทรรศน์ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์,
๒๕๓๗.

(๒) บทความในวารสาร

กองบรรณาธิการ. “พุทธศาสนากับทางเลือกในยุคบริโภคนิยม”, **เสขิยธรรม**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๔๖
(ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๓) : ๑๒-๒๔.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, ศ.ดร. “สื่อมวลชนกับวิกฤตศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, **วารสารพุทธศาสน์
ศึกษา**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๔๔) : ๕๐-๗๑.

จินดา จันทรแก้ว. “ปฏิเสธสรุปบาทในฐานะรากฐานของพุทธอภิปรัชญา”, **วารสารพุทธศาสน์
ศึกษา**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๓๗) : ๖๕ - ๗๒.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. “การจัดการภาคีเพื่อการเรียนรู้อย่างมีองค์รวม”, ใน **ปฏิรูปการศึกษา : การ
สร้างสรรค์ภูมิปัญญา**. บรรณาธิการ อุทัย ดุลยเกษม และคณะ. กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์วิชาการ, มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๓๙.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. “พุทธทาสกับทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยม”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๓๙) : ๒๙ - ๕๒.

เทพประสิทธิ์ ณ นคร. “การตีความปฏิจาสุมุปาบท”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๔๒) : ๓๐ - ๔๑.

เนืองน้อย บุญเนตร. “จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมในพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๓๗) : ๗ - ๓๐.

ปรีชา ช้างชัยยืน, ศ.ดร. “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๔๕) : ๔ - ๙๖.

_____. “การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๔๒) : ๕ - ๒๑.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม”, ใน บทบาทของการวิจัย : การท้าทายของทศวรรษใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๗,

พระมหาไพรัช เนียนวงศ์. “พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาความเป็นอัตนิยม”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๓๗) : ๕๙ - ๗๗.

วัชร งามจิตฺตเจริญ. “พัฒนาการของมโนทัศน์เรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๔๒) : ๓๒ - ๖๒.

วิทย์ วิศทเวทย์. “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ แนวทางและปัญหา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๗) : ๑๐ - ๓๗.

_____. “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๓๘) : ๔๗ - ๖๑.

สมภาร พรหมทา. “การตอบสนองของพุทธศาสนาต่อปัญหาในสังคมวิทยาศาสตร์”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๓๘) : ๑๒ - ๒๙.

_____. “กิน : มุมมองของพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๖).

..... “ทุกขในพุทธปรัชญา มุมมองจากลัทธิदारวิน”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๓) : ๒ - ๘๐.

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. “อรรถาธิบายปาฐกถาเกี่ยวกับสายพันธุ์แห่งกระบวนทัศน์ของความรู้”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๐) : ๔๔ - ๖๑.

อนุสรณ์ อุณโณ. “วัฒนธรรมการบริโภคกับพุทธธรรม : บทวิพากษ์เชิงมานุษยวิทยา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๓) : ๔ - ๒๑.

(๓) วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และรายงานการวิจัย :

โกศล ช่อผกา. “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวเล็ก”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒.

ณัฐวี บุญกิตติเจริญ. “ความสำคัญของการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นันทพล โรจนโกศล. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องขันธ ๕ กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระเดชพล เหมนาไลย. “อุปาทานในพุทธศาสนาเถรวาทกับปัญหาในโลกปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์). “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์). “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในทศณะพุทธปรัชญา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาประพันธ์ ศุภสร. “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

พระมหาพิจิตชัย ยมพาลไพ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธจริยศาสตร์กับการลงโทษประหารชีวิต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาสุภวัฒน์ ชุตินฺโด (สุชาติ). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทรรณะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ ฟรอยด์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสมบุญ วรรณ. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหาสมพงษ์ สุขุมโกล (สิงห์สุพรรณ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสังสารวัฏในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธ์ประโคน). “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสนธรรมในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรต้นตปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหาหมวด สุกฤตมฺโม (โถมศรี). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

พระมหาอุทัย มูลแก้ว. “การจัดการสิ่งแวดล้อมในพระวินัยปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พระสอน กุสโล (ภูบรรสุข). “มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พิน ดอกบัว. “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ : การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา”.
ผลงานวิจัยดีเด่นสาขามนุษยศาสตร์. สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ม.ป.ป.

ยงยุทธ์ แสงโสภา. “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังฆะ
ธรรมทรัพย์ จ.จันทบุรี”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

โสภณ ศรีกฤษดาพร. “ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา”. รายงานการวิจัย. ทุนวิจัยของ
ทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

อรศรี งามวิทย์พงศ์. “กระบวนการทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐ ในช่วงแผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๘ : พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๔๔”.
วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ภาษาอังกฤษ

SECONDARY SOURCES :

Baumann, Martin. “Work as Dharma Practice: Right Livelihood Cooperatives of the
FWBO”, *Engaged Buddhism in the West*. Edited by Christopher Queen.
Boston : Wisdom Publications, 2000.

Brennan, Andrew. *The Ethics of the Environment*. Singapore : Dartmouth, 1995.

Brown, Lester, et al. *State of the world*. New York, W.W. : Norton & Co., Inc., 1984-1992,

Capra, Fritjof. *The Turning Point : Science, Society and the Rising Culture*. London :
Fontana, 1985.

Cheetham, Eric. *Fundamentals of Mainstream Buddhism*. Massachusetts : Charles E.
Tuttle Company, Inc., 1994.

Cohen, Jon. “The March of Paradigms”. *Science*. Vol. 283, 5410 : 1998-1999.

Dhammapitaka, Phra. (P.A. Payutto). *Thai Buddhism in the Buddhist World*. Seventh
printing. Thailand : Sahadhammaika Ltd., 2001.

- Dobson, Andrew. **Green Political Thought**. London : Routledge, 1995.
- Gethin, Rupert. **The Foundations of Buddhism**. New York : Oxford University Press, 1998.
- Grimm, George. **Buddhist Wisdom : The Mystery of the Self**. 2nd Edition. Delhi : Motilal Banarsidass, 1982.
- _____. **The Doctrine of The Buddha : The Religion of reason and Meditation**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1982.
- Erricker, Clive. **Buddhism**. Illinois : NTV/ Contemporary Publishing, 1995.
- Khun, Thomas S.. **The Structure of Scientific Revolutions**. 6th ed. Chicago: The University of Chicago Press, 1975.
- Narada. **The Buddha and His Teachings**. Fourth Edition. Malaysia : Syarikat Chip Seng Trading Sdn. Bhd., 1988.
- Nelson, Water Henry. **Buddha : His life and His teachings**. Originally published : Gautama Buddha. London : Luzac Oriental, Printed in the United States of America, 1996.
- Nyanatiloka. **Buddhist Dictionary Manual of Buddhist Terms and Doctrines**. Singapore : Singapore Buddhist Meditation Center, 1991.
- Peper, David. **Eco-Socialism : From deep ecology to social justice**. London : Routledge, 1993.
- Potter, H. Karl. **Encyclopedia of Indian Philosophies**. Volume VIII. Buddhist Philosophy from 100 to 350 A.D. Delhi : Motilal Banarsidass Publishers private Limited, 1999.
- Rahula, W. Venerable Dr. **What the Buddha Taught**. Thailand : Haw Trai Foundation Bangkok, 1999.
- Saddhatissa, H. **The Life of the Buddha**. London : George Allen & Unwin Ltd. Printed in Great Britain. 1976.
- Schumacher, E.F. **Small is Beautiful**. London : Sphere Books Ltd., 1974.

Spiro, Melford E. *Buddhism and Society : a great tradition and its Burmese vicissitudes*.
London : George Allen & Unwin, 1970.

Takakusu, Junjiro. *The Essentials of Buddhist Philosophy*. Delhi : Motilal Banarsidass
Publishers private Limited, 1998.

Tambiah, S.J. *Buddhism and the Spirit Cults in North-east Thailand*. London :
Cambridge University Press, 1970.

Tarnas, Richard. *The Passion of the Western Mind : Understanding the Ideas That
have Shaped Our World View*. New York : Ballentine Books, 1991.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สารนิเทศจาก World Wide Web (www)

<<http://www.thaifamilylearning.com-Content>>, 27/2/2550.

ฉัตรแสง ธนารักษ์โชค, “พฤติกรรมผู้บริโภคในระบบทุนนิยม”, <<http://www.thaifactory.com/Personal/Behavior.htm>>, July 2007.

“พลังของลัทธิบริโภคนิยม”, <<http://www.geocities.com/tribasket/cp1.doc>>, 25 Feb., 2008.

“วัฒนธรรมหลอกหลวง”, <<http://www.bloggang.com/viewblog.php?id=zhugeliang&date=05-06-2006&group=1&gblog=11>>, July 2007.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ <<http://www.nesdb.go.th>>,
January 2007.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวศศิวรรณ กำลังสินเสริม
วัน - เดือน - ปีเกิด	วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๗
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๑๙	อนุปริญญาพยาบาลอนามัยและผดุงครรภ์ วิทยาลัยพยาบาล สหประชาชาติไทย ร.พ.จุฬาฯ
พ.ศ. ๒๕๒๔	ประกาศนียบัตรวิชาการวิสัญญีวิทยา สำหรับพยาบาล กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข
พ.ศ. ๒๕๓๐	ธรรมศึกษาชั้นตรี
พ.ศ. ๒๕๓๒	คหกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโภชนาการชุมชน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. ๒๕๓๓	ธรรมศึกษาชั้นโท
พ.ศ. ๒๕๓๔	ธรรมศึกษาชั้นเอก
พ.ศ. ๒๕๔๖	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๑	พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	๘๘ ซอยเจริญนคร ๑๘ ถนนเจริญนคร แขวงบางลำภูล่าง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐ โทร. ๐๘๖-๕๓๕-๗๑๙๑, ๐-๒๘๖๐-๒๙๗๑